MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ: ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ

Hatice KALECİ

Yüksek Lisans Tezi

Sosyoloji Anabilim Dalı

Eylül -2007

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ: ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ

Hatice KALECİ
Sosyoloji Anabilim Dalı
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2007
Danışman: Yard. Doç. Dr. Nadide Karkıner

Bu tez tarım işlerinin yoğun olduğu zamanlarda kısa süreli istihdam edilen mevsimlik işçilerin sosyolojik analizi yapıldı. Bunun için Eskişehir'in Alpu ilçesine Isparta'nın orman köylerinden gelen mülksüz köylüler Eskişehir'de yerleşmek ve sanayide iş bulmak amacı ile göç etmektedir. Konya'dan gelenler ise daha çok toprak kiralayarak işletmecilik yapan köylülerden oluşur. Eskişehir'de arazi kiralayarak kendi adlarına pancar üretimi yaparlar. Bursa'dan gelen işçiler ise kısa dönemli mevsimlik işçilik için gelirler. Eskişehir'de uzun yıllardan beri soğan işinde çalışıp bu işte uzmanlaşmışlardır. Urfa'dan gelen işçiler ise uzun dönemli mevsimlik işçilik örneğini oluştururlar. Bu işçiler aynı zamanda ortakçılıkta yaparlar.

Alan çalışmasında mevsimlik tarım işçilerinin işgücü nitelikleri derinlemesine mülakat yöntemi kullanılarak ortaya çıkarılmıştır. İşçilerin yaş, eğitim, aile yapısı, evlilik biçimleri, sağlık sorunları ve cinsiyete dayalı işbölümü içerindeki yerleri ve yaptıkları işler anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tarımsal işgücünün dönüşümünün önemli bir dinamiğini oluşturan mevsimlik işçilik tarımda toplumsal değişme ilişkileri açısından önemli ipuçlarını barındırmaktadır. Göç sürecini de içerisinde barındıran mevsimlik işçilik yoksulluğun da içerisinde yer aldığı, barınma, ısınma, temizlik ve sosyal güvence sorunlarını içermektedir.

Anahtar kavramlar: Mevsimlik işçilik, tarımsal işgücü, işbölümü, cinsiyete dayalı işbölümü, göç, yoksulluk

ABSTRACT

THE SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF SEASONAL AGRICULTURAL LABOURERS: THE CASE OF ESKİŞEHİR

Hatice KALECİ
Department of Sociology
Anadolu University Institute of Social Sciences, September 2007
Advisor: Assist. Prof. Dr. Nadide KARKINER

In this theses, it is aimed the sociological analysis of seasonal wage labourers who are employed in intensive times of agricultural work in Alpu district of Eskişehir. They generally migrate from Isparta, Konya, Bursa and Urfa provinces. The aim of labourers who came from the forest villages of Isparta is to reside in Eskişehir and find job in industrial sector.

The labourers from Konya hire land and produce sugar beet for themselves. The aim of labourers who migrate from Bursa is to find short term seasonal work and they specialize only in onion production. Labourers who migrate from Urfa are the examples of long term seasonal labourers. They mostly become shareholders of land they work on.

In field work, it is applied in-depth interviews for revealing the workforce qualities of seasonal wage labourers. It is tried to understand the age, education, family structure, types of marriage, health problems and their place in sexual division of labour.

Seasonal wage labour is an important dynamic for the transformation of agricultural workforce that comprises significant clues of social change in agriculture. Also it has accompanying problems like sheltering, heating, cleanliness, social security and poverty with migration process.

Keywords: Seasonal labour, agricultural workforce, division of labour, sexual division of labour, migration, poverty

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Hatice KALECİ'nin, "Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyolojik Analizi Eskişehir Örneği" başlıklı tezi **23 Kasım 2007** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **Sosyoloji** Anabilim Dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

			İmza
Üye (Tez Danışmanı)	:	**Yard.Doç.Dr.Nadide KARKINER**	.....
Üye	:	**Prof.Dr.Mehmet C.ECEVİT**	.....
Üye	:	**Yard.Doç.Dr.Oya BEKLAN ÇETİN**	.....

Doç.Dr.Ufuk AYDIN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdür Vekili

ÖZGEÇMİŞ

Hatice KALECİ

Sosyoloji Anabilim Dalı
Yüksek Lisans

Lisans (I) 2003 Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Lisans (II) 1989 Uludağ Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği

İş
1989 Tarih Öğretmeni

Cinsiyeti: Kadın Yabancı Dili: İngilizce

İÇİNDEKİLER

ÖZ
ABSTRACT
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI
ÖNSÖZ
ÖZGEÇMİŞ
TABLOLAR LİSTESİ

GİRİŞ.....1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARIMSAL İŞGÜCÜNÜN DÖNÜŞÜMÜ VE MEVSİMLİK İŞÇİLİK

1. TARIMSAL İŞGÜCÜNÜN DÖNÜŞÜMÜ VE MEVSİMLİK İŞÇİLİK.....5

1.1. Dönüşümün Nedenleri.....5

1.1.1. Köylü Tipi Üretim İlişkilerinde değişmeler.....6

1.1.2. İnsan Mekan İlişkilerindeki değişmeler.....13

2. TOPRAK İŞLETME BİÇİMLERİ.....18

2.1. Küçük meta Üretimi.....18
2.2. Geleneksel toprak işletme biçimleri.....33
2.2.1. Kiracılık.....35
2.2.2. Ortakçılık.....41
2.2.3. Marabacılık.....43
2.2.4. Angarya.....43
2.2.5. İpotekli Kira.....43

3. BORÇLANMA BİÇİMLERİ.....44

3.1. Banka Kredileri.....45
3.2. Tefecilik.....45
3.3. Aracılık.....44
3.4. Emeğin potek Edilmesi ya da İşe Karşılık Borçlanma.....48
3.5. Mal Alımı Yolu ile Borçlanma.....49

İKİNCİ BÖLÜM

GÖÇ VEREN BÖLGELERDE TARIMSAL İŞGÜCÜ DÖNÜŞÜM ÖRNEKLERİ

1. GÖÇ VEREN BÖLGELERDE TARIMSAL İŞGÜCÜ DÖNÜŞÜM ÖRNEKLERİ.....51
1.1. İki Dönemli Mevsimlik İşçilik.....54
1.2. Orman Köyleri: Isparta Örneği.....55
1.3. İşletmeci ve Kiracı İşçilik: Konya Örneği.....57
1.4. Kısa Dönemli Mevsimlik İşçilik: Bursa Örneği.....57
1.5. Uzun Dönemli Mevsimlik İşçilik: Urfa Örneği.....58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVSİMLİK İŞGÜCÜNÜN DÖNÜŞÜM ANALİZİ ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ

1. MEVSİMLİK İŞGÜCÜNÜN DÖNÜŞÜM ANALİZİ: ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ..61
1.1. Araştırmanın Yöntemi.....61
1.2. Alan Çalışması.....62
2. TARIMSAL İŞGÜCÜNÜN NİTELİĞİ.....66
2.1. Yaş.....66
2.2. Eğitim.....67
2.3. Sağlık.....78
2.4. Aile Yapısı.....85
2.4.1. Evlilikle İlgili Gelenekler.....92
2.4.1.1. Başlık.....93

2.4.1.2. Eş Satın Alma.....98
2.4.1.3. Çok Eşlilik.....99
2.4.1.4. Evlenme Kararı ve Tercihli Evlilikler.....105
2.4.1.5. Akraba Evliliği.....107
2.4.1.6. Sıra Evlilikleri.....112
2.4.1.7. Berdel Evliliği.....113
2.4.1.8. Kız Kaçırarak Evlenme.....115
2.4.1.9. Görücü Aracılığıyla Evlenme.....117
2.5. Cinsiyete Dayalı İşbölümü.....120
2.6. Uzmanlaşma.....124
2.7. İş bulma Yöntemleri.....126
2.8. Elçilik.....128
2.9. Ücretlendirme.....129

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME ANALİZİ

1. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME ANALİZİ.....133
1.1. Güç ve Otorite ilişkileri.....136
1.2. İşçi ve Toprak Sahibi İşveren İlişkileri.....155
1.3. İşçi ve Kiracı İşveren İlişkileri.....157
1.4. İşçi Elçi İlişkileri.....160
1.5. Mevsimlik Tarım İşçilerinde Toplumsal Bütünleşme.....161

BEŞİNCİ BÖLÜM

MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN TOPLUMSAL DEĞİŞME ANALİZİ

1. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN TOPLUMSAL DEĞİŞME ANALİZİ.....167
1.1. Göç ve Uyum Sorunu.....173
1.2. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Göç ve Çalışma Sürecinde Karşılaştıkları

Sorunlar.....176
1.3. Mevsimlik İşçilerde Zaman Kavramı ve Gelecek Algısı.....186
1.4. Mevsimlik İşçilerde Aile ve kadın.....198
2. DEĞİŞMEYE KARŞI TOPLUMSAL VE SOSYOEKONOMİK ENGELLER.....202
2.1. Sosyoekonomik Engeller.....203
2.2. Toplumsal Engeller.....203
2.3.Toplumsal ve Ekonomik Desteklerin Yanlış Algılanması.....208
2.4.Planlı Değişmenin Beklenmeyen Sonuçları.....214
3. Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Yoksulluk.....215
SONUÇ.....226

KAYNAKÇA.....

TABLOLAR LİSTESİ Sayfa

Tablo 1: Burada Kazandığınız İle Çalışmadığınız Zaman Geçinebiliyor musunuz?....50
Tablo 2:Çalışma Bölgesine Getirilen 0–14 Yaş Arası Getirilen Çocuk Sayısı.....59
Tablo 3:Mülakat Yapılanların Geldiği Şehirler.....62
Tablo 4: Çalışabilir nüfusun yaş dağılımı.....66
Tablo 5:Okula giden öğrenci sayısı.....68
Tablo 6:Okula giden çocukların illere göre dağılımı.....69
Tablo 7:Çocukların Okula Gitmeme Nedenleri 71
Tablo 8:Çocukların okul ile ilgili sorunları.....71
Tablo 9:Okuldan uzak kalan çocukların durumu 72
Tablo 10:Yetişkinlerde Eğitim Durumu.....74
Tablo 11:Geldikleri Şehirlere Göre İşçilerin Eğitim Durumu.....75
Tablo 12 a: Herhangi bir sağlık sorununuz var mı? 78
Tablo 12 b: Herhangi bir sağlık sorununuz var mı? 79
Tablo 13:Hangi aralıklarla doktora gidersiniz?.....79
Tablo 14:Doktora gitme durumu.....80
Tablo 15:Çocukları doktora götürdünüz mü?.....80
Tablo 16: Ne gibi sağlık sorunları yaşıyorsunuz?.....81
Tablo 17 a: Herhangi bir sosyal güvencesi var mı?.....82
Tablo 17 b: Herhangi bir sosyal güvencesi var mı?.....82
Tablo 18a: Sağlık sorununu çözme.....83
Tablo 18b: Uzun süreli hastalıklar nasıl takip ediliyor?.....83
Tablo 19: İş kazası olduğunda neler yapılır?.....84
Tablo 20: Bu yıl hiç is kazası oldu mu?.....84
Tablo 21: Burada Ne Gibi İş Kazaları Yaşanır?.....85

Tablo 22:Eskişehir'e Gelen Mevsimlik İşçilerin
Yaşadıkları Yerleşim Yerinin Niteliği.....85
Tablo 23:Ailedeki Toplam Kişi Sayısı.....84
Tablo 24:Ailedeki Çocuk Sayısı.....88
Tablo 25: Kaç Kez Hamile Kaldınız?.....89
Tablo 26: Düşük Yaptı İseniz Kaç Defa?.....89
Tablo 27: En Son Doğumunuzu Nerede Yaptınız?.....89
Tablo 28:Düğünlerin aylara göre dağılımı 93
Tablo 29: Evlilik kararı 95
Tablo 30: Başlık parası 96
Tablo 31: Başlık-Kim alır?.....97
Tablo 32: Evlilik kararı (Evliliklere kimler karar verir?).....106
Tablo 33: Evlilik kararı (Sizin Evlenmenize kim Karar Verdi?).....107
Tablo 34:Evlilik.....108
Tablo 35: Kızlarda evlenme yaşı.....118
Tablo 36: Erkeklerde Evlenme Yaşı 119
Tablo 37: Erkeklerin Eskişehir bölgesinde yaptıkları işler.....120
Tablo 38: Kadınların Eskişehir bölgesinde yaptığı işler.....121
Tablo39: Mevsimlik işçilerin eskiden beri yaptıkları işler.....122
Tablo 40: Çocukların çalışma bölgesinde yaptıkları işler.....123
Tablo 41: Eskiden beri aynı işleri yapıp yapmama durumu.....122
Tablo 42: Yaptığı işi nerede ve nasıl öğrendiği.....123
Tablo 43: Mevsimlik işçilerin Eskişehir'de iş bulma yöntemleri.....127
Tablo 44: Çalışma ücreti hangi işte neye göre belirlenmektedir?.....129
Tablo 45: Çalıştığı bölgedeki insanlarla görüşme durumu.....134

Tablo 46: İş ilişkileri dışında yerli halkla görüşme durumu.....134

Tablo 47: Bölge insanları ile görüşme ve iş dışında ilişki kurma durumu.....136

Tablo 48: Ailede sözü geçen kişiler?.....137

Tablo 49 Yaşadıkları yerlerde sözü geçen kişiler.....138

Tablo50: Çalışma bölgesinde sözü geçen kişiler.....140

Tablo 51 Kadın ve erkeklere göre ailede sözü geçen kişiler.....144

Tablo 52:Kadınların aile içinde söz sahibi olduğu konular.....144

Tablo 53:Ailede para karşılığı çalışan kişiler.....144

Tablo 54:Evin parası kimde durur? 144

Tablo 55:Kadınlar nelere harcama yaparlar?.....145

Tablo 56:Ailenin geçimini sağlayan kişiler.....145

Tablo 57: Erkekler En Çok Nelere Harcama Yaparlar?.....146

Tablo 58: Ailenizin kazancını kimler kullanır?.....147

Tablo 59: Kadınlar iş dışında nelerle meşgul olurlar?.....148

Tablo 60: Erkekler iş dışında nelerle meşgul olurlar?.....149

Tablo 61: Günlük hayatlarında bir problem olduğunda danışılan kimseler.....152

Tablo 62: Başka yerlere göç etmenize kim karar verdi?.....153

Tablo 63: Bu sene göç edilecek yeri kim seçti?.....154

Tablo 64: Etrafınızda en çok kimin kararına güvenirsiniz.....154

Tablo 65: Neden Eskişehir 'i seçtiniz? 163

Tablo 66: Bu topluluk çocuklar dahil kaç kişi?.....164

Tablo 67: Bu toplulukla akrabalık dereceniz nedir?.....164

Tablo 68: Kendini ne olarak tanımlarsın?.....165

Tablo 69: Kendine verdiği kimlik.....165

Tablo 70: Aileden geride kalanlar var mı?.....170

Tablo 71: Ailenin başka geliri var mı?.....171

Tablo 72: Ailece göç etme nedenleri.....174

Tablo 73: Barınma sorununu nasıl çözersiniz?.....176

Tablo 74: Barınma ile ilgili sorunlar.....174

Tablo 75: soba ya da başka ısınma aracı kullanımı.....180

Tablo 76: Sobada kullanılan yakıtlar.....180

Tablo 77:Isınma aracı kullanmama nedeni.....180

Tablo 78: Isınma ile ilgili sorunlar.....181

Tablo 79: Çalışma yerine ulaşım.....182

Tablo 80: Temizlik ile ilgili sorunlar.....183

Tablo 81: Banyo sorunu nasıl çözülmektedir?.....183

Tablo 82: Beslenme ile ilgili sorunlar.....184

Tablo 83: Çocukların bakımında karşılaşılan sorunlar.....185

Tablo 84: Çocukların beslenmesi ile ilgili sorunlar.....186

Tablo 85: Göçün zorluları nedeniyle ailenizden ölen oldu mu?.....173

Tablo 86: Yaşam koşulları nedeniyle ailenizden hiç kayıp oldu mu?.....173

Tablo 87: Mevsimlik işçilerin önceki yıllarda çalışmak için gittikleri şehirler.....188

Tablo 88: Eskişehir'e hangi nedenlerle geldi?.....189

Tablo 89: Bölgenizde kaç yıldır mevsimlik.....189

Tablo 90: Ailede Para Karşılığı Çalışan Kişi Sayısı.....191

Tablo 91: Bir gün içinde çalışma süresi.....192

Tablo 92: Çocukların Kadınların Erkeklerin Günlük Çalışma Süresi.....193

Tablo 93:Kışın Ne Gibi İşlerle Uğraşırsınız?.....194

Tablo 94:Bir Gün Koşullar Değişirse Neler Yapmayı Düşünürsünüz?.....195

Tablo 95. On Yıl Sonrasını Nasıl Görüyorsunuz?.....195

Tablo 96: Yaşlılıkta Geçimini Sağlama Konusundaki Düşünceleri.....197

Tablo 97: Kazandığınız Parayı Öncelikle Neleri Almak İçin Harcarsınız? 197

Tablo 98:Yardım şekli.....207

Tablo 99:Konuştuğunuz dil dışında dil biliyor musunuz?.....209

Tablo 100:Başka hangi dilleri biliyorsunuz?.....209

Tablo 101:20000 YTL 'si Olursa Yapmak İstedikleri Şeyler.....216

Tablo 102:Evinizde hangi elektrikli aletleri kullanıyorsunuz?.....217

Tablo 103:Çalışma Bölgesine Geldikleri ve Geri Dönmeyi Planladıkları Araçlar...220

Tablo 104:Geri dönme zamanını kim belirliyor?.....221

Tablo 105:Çalışma ücretini kim nasıl belirliyor?.....221

Tablo 106. Sürekli Olarak Aynı İşi Yapmayı Düşünür müsünüz?.....222

Tablo 107: Alışverişinizi hangi aralıklarla yaparsınız?.....223

Tablo 108:Burada alışverişlerinizi kim yapar? 223

Tablo 109: Burada alışverişlerinizi nereden yaparsınız?.....224

Tablo 110: Memlekette alışverişlerinizi nerelerden yaparsınız?.....225

GİRİŞ

Tezin birinci bölümünde tarım işçiliği ile köylülüğün genel ve özel anlamları üzerinde durularak köylülük ve tarım işçiliği arasındaki farklara değinilerek mevsimlik göçmen işçiliğin nitelikleri açıklanacaktır. Tarımda kapitalist ilişkilerin tartışılması bağlamında Keyder, Kıray, Boratav, Ecevit, Akşit referans alınmıştır. Yeri geldikçe diğer tartışmalar da yer verilecektir. Tezin ikinci bölümünde tarımsal işgücünün dönüşümü ve mevsimlik tarım işçiliğinin tarihçesi, tarımsal işgücünün dönüşüm nedenleri, insan mekân ilişkilerindeki değişmeler, toprak işletme biçimleri Eskişehir'e mevsimlik göç veren bölgelerin tarımsal işgücü dönüşüm tartışmaları, Isparta, Konya, Bursa ve Urfa örnekleri çerçevesinde tartışılacaktır.

Üçüncü bölümde Eskişehir'in Alpu, İnönü ve diğer bölgelerine mevsimlik işçi olarak gelen grupların işgücü nitelikleri yaş, eğitim, aile yapısı, nüfusun yapısı, evlenme biçimleri, cinsiyete dayalı iş bölümü, uzmanlaşma, iş bulma yöntemleri, elçilik, ücretlendirme durumları yapılan alan çalışması çerçevesinde tartışılacaktır.

Dördüncü bölümde mevsimlik tarım işçilerinin toplumsal bütünleşme analizi yapılacaktır. Bu çerçevede güç ve otorite ilişkileri, işçilerin toprak sahibi olan işverenle, kiracı olan işverenlerle ve yine elçi ile olan ilişkileri ve toplumsal bütünleşmeleri analiz edilecektir.

Beşinci bölümde ise mevsimlik tarım işçilerinin toplumsal değişme göç ve uyum sorunu ve çalışma sürecinde karşılaştıkları sorunlar, zaman kavramını algılayışları, aile ve kadına bakışları ve değişmeye karşı toplumsal ve sosyoekonomik engeller, amacın farklı algılanması ve planlı değişmenin beklenmeyen sonuçları, mevsimlik işçilik ve yoksulluk ilişkisi tartışılacaktır.

Altıncı bölüm sonuç bölümü olup araştırma bulguları ile ilgili genel değerlendirmeler ve iyileştirme çalışmalarına katkı sağlayacak öneriler yer almaktadır.

Tarım işçileri büyüklükleri her ne olursa olsun başkalarına ait tarımsal işletmelerde emeklerini kiralayarak geçimlerini sağlayan kimselerdir. Tarım işçileri, ücretli işgücü olmaları nedeniyle tek bir kategori halinde ele alınabilir. Ancak işçileri işletmede kalma süreleri ve yaptıkları işlerin nitelikleri bakımından sınıflandırmak konuyu tanımlamak açısından yararlı olacaktır. Tarım işinin özellikleri dikkate

alındığında işçilerin aralarındaki en önemli fark işçilerin işletmede devamlı ya da geçici olarak istihdam edilmeleridir. Bu bakımdan tarım işçileri devamlı ve geçici olarak ikiye ayrılırlar.

Devamlı işçiler, en az bir üretim yılı işletmede bulunurlar. Geçici işçiler ise, işlerin yoğun olduğu dönemlerde istihdam edilir ve kısa sürelerle çalıştırılırlar. Türkiye'de devamlı tarım işçilerinin önemli bir bölümünü yıllıkçılar oluşturur. Yıllıkçılara yörelere göre, hizmetkâr, çiftçi, yanaşma bekâr, çoban, kâhya, ev uşağı, tutma, beylik, azap v.b gibi adlar verilmektedir. Türkiye'deki köylü işletmelerinde ve daha büyük işletmelerde asıl işi yapan ve düzenleyen başlıca işçiler bunlardır. Yıllıkçıların iş sözleşmesi genellikle bir yıldır. Ancak sözleşmelerin süresi genellikle üretim sürecine bağlı olduğundan altı yedi aylık, hatta ürün çeşidine ve mevsimlere göre beş aylık olanları da vardır. Tarımsal işletmelerde kış aylarında herhangi bir üretim söz konusu olmadığından genelde işlerine son verilip baharda tekrar işe alınırlar. İleri kapitalist işletmelerde ve devlet işletmelerinde ürün çeşitliliği nedeniyle yıl içinde kesintisiz çalışmaktadırlar. Bu işçiler büyük çapta usta işçiler olarak kabul edilirler ve işe hâkim oldukları oranda iş garantisi elde ederler. Sigorta ve sağlık hizmetlerinden yararlanırlar. Tarım kesimindeki ücretlerin düşük olması nedeniyle günlük ve haftalık çalışma süreleri sanayi sektöründeki işçilerden daha uzun olmasına rağmen daha az gelir elde etmektedirler.

Geçici veya mevsimlik işçiler ise, tarım işlerinin yoğun olduğu zamanlarda, kısa süreli istihdam edilen işçilerdir. Kendi bölgelerinde geçici olarak çalışanlar kadar bir bölgeden başka bir bölgeye giden tarım işçileri de bu kategoride yer alırlar. Mevsimlik işçiler özellikle endüstri bitkilerinin yetiştirildiği ilkbahar ve yaz aylarında, büyük miktarlarda işgücü talep eden Çukurova, Ege, Karadeniz ve İç Anadolu Bölgelerinde büyük önem taşımaktadırlar. Çukurova'ya Nisan, Mayıs, Haziran aylarında pamuk çapası için Eylül-Ekim aylarında ise pamuk toplanması için başka bölgelerden kitleler halinde mevsimlik işçi gelmektedir. Ege Bölgesi'ne de zeytin toplanmasında, üzüm kesiminde, tütün dikiminde, çapasında, kırılıp dizilmesinde ve pamuk çapasında mevsimlik işçiler kullanılmaktadır.[1]

---

[1]Cemil Çalgüner, **Türkiye'de Ziraat İşçileri** (Ankara: Yüksek Ziraat Enst. Yay.No:132, 1943),s.36

Batı Karadeniz Bölgesinde tarla işçiliği ve fındık toplamak, Doğu Karadeniz Bölgesinde fındık toplamak üzere mevsimlik işçiler kullanılmaktadır. İşçilere daha çok ürünlerin hasat zamanında ihtiyaç duyulmaktadır. İç Anadolu Bölgesinde hem çapa hem hasat dönemlerinde işgücü talep edilmektedir. Pancar, ayçiçeği, soğan, nohut vb. ürünler için farklı dönemlerde işgücüne ihtiyaç vardır İşçiler Nisan-Kasım ayları arasında çalışmaktadırlar.

Tezin araştırma bölgesi olan Eskişehir Nisan-Mayıs ile Eylül-Ekim aylarında işgücü talep eden ve işgücü ihtiyacının önemli bir bölümünü mevsimlik tarım işçileri ile karşılayan kentlerin başında gelmektedir.

Mevsimlik işçi göçleri Türkiye için yeni karşılaşılan bir durum değildir. Akdeniz ve Ege Bölgeleri yüz yıldan daha uzun süredir mevsimlik göçmen işçilerle üretim yaparken araştırmanın yapıldığı Eskişehir Bölgesinde yaklaşık 30 yıldır mevsimlik işgücü kullanılmaktadır. Türkiye için yeni olmayan konu Eskişehir için yeni sayılabilir. 30 yıl öncesine kadar yalnızca Alpu ilçesinde yabancı işgücü kullanılırken, son 10 yıl içinde il geneline yayılmıştır. Alpu'dan sonra Alpu'ya bağlı Bozan Beldesi'nde, Çifteler ve İnönü ilçelerinde yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu ilçelerdeki yerli ailelerin bir kısmı çalışma hayatından çekilirken başka bölgelerden yeni topluluklar sürece katılmışlardır.

Eskişehir hızla gelişen bir endüstri ve kültür merkezi olması yanında tarımsal yapılardaki değişimi oldukça yoğun yaşayan kentlerden biridir Bu açıdan mevsimlik tarım işçiliğinin yapısını, zaman içinde meydana gelen değişimleri açıklamak için Eskişehir Bölgesine ait veriler kullanılacaktır.

Tezin teorik tartışmalar yapılmakta birlikte mevsimlik emek hareketinin varoluş koşullarının açıklanabilmesi için ayrıntılı analizlere de yer verilmiştir. Daha önceki iktisadi çalışmalardan farklı olarak mevsimlik işçiliğin sosyolojik incelemesi yapılmış olup, mevsimlik emek istihdamının toplumsal gelişme ve değişme ile ilgisi açıklanmıştır. Kadın ve yoksulluk, aile, güç ve otorite ilişkileri analiz edilmiştir. Gelecek algısı ve zaman algısı ile kendi memleketleri ve çalışma bölgesi arasındaki bağlantının nasıl ve kimlerce sürdürüldüğü önemlidir. Aracı kurum olarak elçilik ve emek ipoteği, borçlanma ve emeğin yeniden üretim koşulları analiz edilmiştir.

Kültürel önyargılar ve karşılıklı iletişim ortamının kurulması konusunda ilginç deneyimler yaşanmıştır.

Alanda ilk gün: Eşkişehir'in Çukurhisar mevkii. İşçiler mahalle kahvesindekilerin ve bakkalın girişimleri ile ulaşılmıştır. Görüşülen kişi elçi İsa'nın birinci hanımı. Selamlaşma ve araştırmanın amacı anlatılarak izin alınınca sohbet ortamı oluşmuştur. Kısa süre sonra çok kirli plastik bardakla açıktaki kovadan su alan kadın suyu içmemi beklemiştir. Kısa süre tereddütten sonra suyu içtim. Bir saat sonra çok temiz kap kacak önümde tekrar tekrar yıkanarak yemek hazırlandı. Bulgurlu köfte, salata. Urfalı kadın yemek sırasında sordu. Yemeği neden geç getirdik. Cevabım 'benim gitmemi beklediğiniz için mi', diye sordum. Hayır dedi. Bizi pis diye beğenmezsin dedik. Suyu içince içimiz ısındı. Yoksa hiç konuşmazdık. Bu ilk deneyimden sonra nerede ne ikram edilirse reddetmedim. Her görüşme yeri yenilerine ulaşmada referans olmuştur.

İki yıllık alan çalışması sırasında yüzlerce işçi ile tanışılmış olup derin mülakata zaman ayıranlarla görüşmeler yapılıp veriler SPSS ortamında yorumlanmıştır.

Alana çıkarken Güneydoğu Anadolu'dan gelen işçilerle çalışmayı beklerken Urfa, Bursa, Isparta ve Konyalı işçilerle karşılaşmak belli bölgeleri göz önüne alarak yoksulluk tanımlaması yapmanın doğru olmadığını ve emeğin farklı boyutlarda yoksulaştığını göstermiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARIMSAL İŞGÜCÜNÜN DÖNÜŞÜMÜ VE MEVSİMLİK İŞÇİLİK

1. Tarımsal İşgücünün Dönüşümü ve Mevsimlik İşçilik

Ekonomisi tarıma dayalı toplumlarda makineleşmeye ve endüstri destekli üretime geçildiğinde üretim ilişkilerinde hızlı bir dönüşüm yaşanmaktadır. Makineli tarıma geçme dönüşümün en önemli aşamasıdır. Makineleşme önemli bir sermayeyi ve geniş toprakları gerektirdiğinden, bir yandan işletmelerin büyümesine olanak verirken, belli ürünlerde yoğunlaşmayı gerektirir. Tarımda işletmelerin büyümesi bir kısım ortakçı ve kiracıların yanında küçük toprak sahiplerinin topraktan çıkarılmasına yol açmaktadır. Büyük işletmelerin yaygınlaşması ve özellikle endüstri bitkileri üretiminde yoğunlaşma, çok miktarda tarım işçilerinin varlığını gerektirir. Bir yandan makineleşme hareketi tarımda bir kısım nüfusu işsiz bırakırken, diğer yandan da tarımsal nüfus için yeni iş alanları yaratır. Ancak teknik gelişmelerin tarımda kapattığı iş alanı açtığından daha fazladır. Makineli tarım birim alanda ihtiyaç duyulan iş gücünü önemli ölçüde azaltmaktadır. Bu gelişmeye paralele olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tarımsal nüfus şehir nüfusuna göre sürekli azalmaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmeler hem Türkiye'de hem de dünyanın pek çok ülkesinde geleneksel üretim ilişkilerini değiştirmiştir. 1948'de ABD'nin II Dünya Savaşı'ndan zarar gören ülkeleri destekleme ve Batı ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik yardım politikaları yürürlüğe girmiştir. ABD'nin Doğu Bloğu'na karşılık Batı kapitalizmiyle bütünleşmiş devletler oluşturma politikasına uygun olarak, gelişmekte olan ülkelere önemli miktarda mal ve sermaye akışı sağlanmıştır. Devlet aldığı dış desteklerin bir bölümü ile şehirlerarası yol ve diğer altyapı hizmetlerinin yapımına girişti. Yeni yollar motorize araçların küçük yerlere kadar ulaşmasını sağladı. Marshall yardımı adıyla bilinen yardımlar sayesinde çok miktarda tarımsal araç bu dönemde Türkiye'ye girmiştir. Tohum gübre ve diğer kimyasallarda ithalat ve kredi destekleri artmıştır. Dış destekli bu gelişme sayesinde makineli tarım hızla yayılmıştır.

Türkiye'de 1948 yılından itibaren hızlı makineleşmenin köylerde yarattığı işsizlik, şehirlere doğru göçlerin artmasına neden olmuştur. Ancak şehre göçmeyen bir kısım tarımsal nüfus da, tarımsal işletmelerin yaygın olduğu yerlerde gelişen endüstri bitkileri üretimi sayesinde hayatını işçi olarak kazanma olanağını bulmuştur. Kentlere ve başka kırsal alanlara göç etmeye başlayanların sosyoekonomik koşullarının bulabildikleri işlerin niteliğine bağlı olarak iyileşmesi plansız göç hareketini hızlandıran bir gelişme olmuştur.

1.1. Dönüşümün nedenleri

Türkiye'deki göç hareketleri büyük insan kitlelerinin hareketine neden olsa da nitelik itibariyle Batı'da yaşanan gelişmelerden oldukça farklıdır. Bu bölümde farkları açıklamak için köylülük ve köylülüğün çözülmesi ile ilgili gelişmelere değinilecektir.

1.1.1. Köylü Tipi Üretim İlişkilerinin Değişmesi

Çalışmanın konusu itibariyle üzerinde durulması gereken konulardan biri de "köylülüktür". Geleneksel tarım toplumlarında devletin temel zenginliği tarımsal üretim ve toprakları işleyen köylü nüfusunun varlığıdır. Köy ve kır yerleşimlerinde oturuyor olması geçimini tarım ve hayvancılıktan sağlaması kişileri köylü olarak tanımlamaya yeterli değildir. Geleneksel üretim ilişkilerinde köylüler, zenginlik kaynağı olan tarımsal üretimi meydana getiren, kendi geçimini sağlayacak bir miktar ile tohumluk için bir miktar ayırdıktan sonra artı ürünü beyine aktaran, çoğunlukla ister kanun, ister geleneklerle sınırlansın, toprağını bırakıp başka yere gidemeyen kişilerdir. İstediği zaman toprağını bırakıp gidebiliyorsa, toplu köylerde oturmuyorsa, sözü edilen yönlerin aksi mevcutsa bu kişiler köylü değildir. Öte yandan servetlerinin temelini köylerden aldıkları artı ürün meydana getirmiyorsa, bu kişilerde lord ya da bey değillerdir.[2]

Geleneksel tarım toplumlarında insan- toprak ilişkilerinin temelinde köylü-bey ilişkisi vardır. Bunun da temelinde artı ürünün üretimi ve paylaşımı sorunu yer alır.[3]

---

[2]Mübeccel B. Kıray, **Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme.**(M. Kıray Toplu Eserleri No: 4 İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999),s.196.

[3]Kıray, **a.g.e.**,s.196.

Üretim ilişkilerinin değişmesi nedeniyle emek sömürüsüne dayalı toplumsal yapı çözülürken köylü-Bey/Ağa ilişkisi de çözülmüştür.[4] Toplumsal yapıdaki çözülmenin temel nedeni mevcut sosyoekonomik koşulların dış uyaranlar etkisiyle çok hızlı değişmesidir. Gelişmiş kent kültüründe insanlar değişikliklere açıktır. Değişim başladıktan sonra toplumun çeşitli kesimlerinden gelen tepkilere bağlı olarak farklı düzeylerde içselleştirilir. Kent kültürünün bir parçası haline gelir. Ancak köylerin kapalı yapısı nedeniyle değişim ya yavaş seyreder ya da ani şoklar nedeniyle hızlı bir çözülme süreci yaşanır.

Köyler insanların çeşitli gereksinimlerini karşılamak üzere bir arada yaşadıkları, kendine özgü idari yapısı olan küçük yerleşim birimleridir. Geçimlerini tarım ve hayvancılıktan sağlayan toplumlarda göçebeler dışında toplu yerleşim yaygındır. Feodal köylerdeki toplu yerleşmenin temel nedeni ağaların ürün paylarını kolaylıkla toplayabilmesidir. Toprakları işletmek, hayvan sürülerine sahip çıkmak kadar, yerel güçler arasındaki bir çatışmada nüfusun kalabalık olmasının avantajları ağaların nüfusu denetlemesine neden olur. Ağalar sistemin devamı için nüfusu çoğaltmak ya da en azından belli düzeyde tutmak zorundadırlar. Bu sistem ağaları köylülerin refahını sağlamakla yükümlü tutmaktadır.

Toplu halde yaşamak köylüler için de avantajlıdır. Toplu halde yaşadıklarında salgın hastalıklara, felaketlere karşı daha iyi mücadele verebilirler. Köylünün en büyük güvencesi ağa ile olan ilişkisidir. Hastalık halinde yardım edecek olan ağadır. Düğün, doğum gibi masraf getirecek durumlarda yine ağadan yardım istenir. Kıtlık olması halinde ağadan beklenen kendi payının bir kısmından vazgeçmesi, ya da gerektiğinde dışarıdan ek ürün sağlamasıdır. Sistemin bütün güvencesi köylü ağa ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesine bağlıdır.[5]

Türkiye'deki 'ağalık' kurumunun toplumsal yapıyla ve devletle ilişkisini feodal dönemdeki 'bey'lerin konumundan ayrı düşünmek gerekir. Çünkü Türkiye'deki 'ağa-köylü' ilişkisi kanunlardan çok geleneklerden kaynaklanmaktadır. Ağaların vergi toplama, kanunları uygulama yetkileri yoktur. Buna rağmen toprak ağaları, pazara

---

[4] Konu gereği feodal ilişkiler açıklanırken 'Bey' sözcüğü yerine Türkiye'de yaygın olarak kullanılan 'Ağa' sözcüğü kullanılacaktır.

[5] Kıray, Mübeccel B. Kıray, **Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme.**(M. Kıray Toplu Eserleri No: 4 İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999), s.126.

ilişkin tüm olası gelişmeleri denetlemişlerdir.[6]Yoksul köylülerin hayatta kalma mücadelesinde destek olmaları ve sorunların çözümünde bu kişilerin otorite olarak görülmesi, geniş mülkiyet hakkı nedeniyle köylülere iş vermede neredeyse tekel durumunda olmalarından kaynaklanmaktadır. Gelenekler ağaların kendi adlarına ürün toplamasını ve köylülerin sorunlarını çözmesini olağan karşılamaktadır. Güçlü bir toprak ağası ekonomik ve toplumsal yaşamın güvence altına alınması için bu dönemin gerekli koşuludur

Ağalar bir yandan feodal yapıdan kaynaklanan toplumsal güçlerini kullanırken bir yandan da üretim araçlarını ve toprak mülkiyetini ellerinde bulundurmaları nedeniyle kapitalist üretim sürecine kolayca uyum sağlayabilmişlerdir. Boratav'a göre: "kapitalist üretim ilişkilerinin temel belirleyicisi ücretli işçi-sermaye ikilisinin varlığıdır. Ancak az gelişmiş tarımsal yapıların kapitalist üretim sürecine dönüşümünü açıklarken"ücretli işçi" kullanımını temel gösterge kabul etmek ve "tarım işçisi varsa, kapitalizm vardır!"değerlendirmesini yapmak konuyu açıklamak için yeterli değildir. [7]

Bunun başlıca nedeni, geleneksel köylü işletmesinin karma yapısıdır. Köylü işletmesi, küçük üretici niteliğini korumasına rağmen, demografik devresinin belli dönemlerinde emek fazlasını işgücü olarak "ihraç" edebildiği gibi, belli dönemlerinde ise emek ihtiyacına göre ücretli işgücü kullanabilmektedir. Köylü işletmesi yıllık üretim devresinin, hasat dönemi gibi belli zamanlarında, ya bölgede var olan ya da bölge dışından gelen tarım işçilerine başvurarak ücretli işgücü istihdam edebilir. İstihdam edilen ücretli emek tamamen topraksız bir tarım proletaryasından oluşabileceği gibi köylü işletmesindeki emek fazlasının işgücü piyasasına aktarılan kısmından da oluşabilir.

Mevsimlik tarım işçileri her iki kategoriyi de içinde barındırmaktadır. Tarımsal işletmelerde ücretli işgücünün, hatta topraksız tarım proletaryasının varlığı, tek başına kapitalist tarımın yerleştiği anlamına gelmez. Hem Modern makine teknik donanım ve kimyasallarla desteklenen hem de ücretli emek kullanan işletmelere bakılarak tarım

---

[6]Mehmet Ecevit **Kırsal Türkiye'nin Değişim Dinamikleri, Gökçeağaç Köyü Monoğrafisi.** (Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları 1999) s. 84.

[7]Korkut Boratav, **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm** (Birikim Yayınları. Yerli Araştırmalar Dizisi. Ankara: Birikim Yayınları,1981) s.32.

işletmelerinin sadece bu yönleriyle kapitalist işletmelere dönüştüğünü iddia etmek yeterli değildir. Aynı şekilde küçük meta üretimi de tarımda, sermaye, artı değer ve kar ilişkilerine girmeden işçi kullanabilen bir ekonomik birim olarak algılanmalıdır.[8]

Tarımda ücretli emek kullanımı kapitalist işletmeye dönüşme şeklinde değerlendirildiğinde, durumu yalnızca pazar ilişkileriyle ve modern teknoloji kullanımıyla açıklamak yeni soruları gündeme getirmektedir. Kazgan'a göre:

> Otomasyon yoluyla büyük bir hayvan çiftliğini karı koca bir aile pekâlâ yürütebilir. Üstelik ücretli emek de kullanmayabilir. Diğer yandan, küçük meta üreticisi aile işletmeleri de bazen kendileri de ücretli geçici işçi olabilirler. Bazen de geçici işçi kullanabilirler. Bu konuya esnek bakmak gerekir. Aile işletmesi ücretli işçiliği dışlayan bir olgu değildir". İkincisi, aile işletmesi büyük üreticiliği ve tarımda kapitalizmi dışlayan bir olgu değildir ve zaman içinde küçük meta üreticiliğinin tasfiye olması kadar büyük kapitalist işletmeye dönüşmesi de mümkündür".[9]

Aralarındaki en önemli ayrım işletmenin kapitalist bir işletme kabul edildiğinde sermaye birikimi ve kâr düşüncesiyle üretimin söz konusu olmasıdır. İşletmenin yapısı gereği temel bölüşüm artı değer ve kâr üzerinden olacak; çiftçi malın değeri ile işgücünün değeri arasındaki farka el koyan bir sosyoekonomik kategori kabul edilecektir.[10]

Topraktan kopma ya da koparılma üretim ilişkilerindeki değişimin en önemli göstergesidir. Batı'da topraktan kopma ve feodal üretim sisteminin çözülmesi 12.yüzyıldan itibaren ortaya çıkan bir durumdur. İlk değişim toprağın kontrolü üzerinde olmuştur.

11 ve 12.yüzyıllarda düzenlenen Haçlı seferleri sonucunda Avrupa da feodal beyler askeri ve ekonomik güçlerini kaybederken zenginleşen krallar zenginliğin kaynağı olan toprak üzerinde kontrollerini arttırdılar. Yeni teknolojilerin gelişmesi ile toprakları daha verimli kullandıkları gibi feodal beyleri tasfiye etmek için gerekli servet

---

[8]Boratav, **a.g.e.**,s.32.

[9]Şevket Pamuk ve Zafer Toprak, **Türkiye' de Tarımsal Yapılar**: **Türkiye'de Tarımsal Yapıların Gelişimi 1923-2000 Konulu Bir Sempozyumda Sunulan Bildirilerin ve Tartışmaların Gözden Geçirilmiş Metinleri.**Gülten Kazgan'ın İ.Önder,E.Kip ve Ç.Keyder'in tebliğlerine ilişkin yorumu. (Türkiye Araştırmaları Dizisi: 17, Yayın No:18, Ankara: Yurt Yayınları,1988) s.176.

[10]Korkut Boratav, **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm** (Yerli Araştırmalar Dizisi. Ankara: Birikim Yayınları, 1981), s.32.

birikimini sağladılar. Feodalite çözülürken Kuzey Avrupa köylüleri ile beyler arasındaki mücadelenin en önemli sonucu, artı ürünün paylaşılmasındaki yenilik olmuştur. Beylerin çoğu feodal yükümlülüklerini bırakıp mülklerini kira yoluyla işletmeye başladılar. Öte yandan köylüler hem hürriyetlerini kazandılar, hem de artı ürünlerini pay olarak vermeyip, pazarda kendileri satmaya ve gelirlerini para olarak almaya başladılar. Ancak ürün payının bir kısmını kira olarak aktarmaya devam ettiler. Beyler de para olarak aldıkları kira gelirlerinin çoğunu ticarete ayırıp, şehirde yatırım yapmaya ve yeniden mal mülk edinerek, ticarete ortak olmaya başladılar.[11] Ticaret için gerekli sermaye oluştuktan sonra yeni işletmeci kapitalistler olarak yatırımlara yöneldiler.

15.ve 16.yüzyıldan itibaren Avrupa genelinde benzer yöntemler uygulanmaya başlamıştır. Toprak kiralama yaygın bir işletme şeklinle dönüştüğünde büyük toprak sahipleri topraklarının büyük bir bölümünü ellerinde toplayıp, genellikle kapitalist ortakçılara, kiracı ve girişimcilere kiraladılar. Bu ortakçılar, yabancı ücretli emeğin yardımıyla doğrudan tarımsal üretim yapmaya başladılar. Girişimci ortakçı kapitalistler toprakları kiralayabilmek için toprak sahibine ürüne bağlı olmaksızın gelir aktarmaktaydılar.[12] Günümüzde bile kiralar özellikle toprakları işleme yeteneğini kaybetmiş üçüncü nesil şehirliler ve yaşlı mülk sahipleri için önemli bir gelir kaynağı olmaktadır. Bu tür işletmenin tek sakıncası ürünün kötü olduğu yıllarda kiracıların aleyhine işlemesidir.

15–16. yüzyıldan itibaren feodal toprakların çözülmeye başlamasıyla mülksüzleşme ve işçileşme süreci hızlanmıştır. Mülksüzleşme ve işçileşme sürecinin en yoğun yaşandığı ülke İngiltere'dir. İngiltere'de sanayinin ilk kuruluş aşamasında dokuma endüstrisinin önemli katkıları olmuştur. Dokuma endüstrisi, yün ihtiyacını ortaya çıkardığında, yün fiyatlarındaki ani yükselme nedeniyle büyük derebeyleri, tarım topraklarını otlak haline getirmek istemişlerdir. Devletin de yardımı ile köylüleri kovup ve ortak mülkiyetlerindeki topraklara el koymuşlardır. Topraktan kovulan serfler görülmedik büyüklükte özgür emekçi kitlesinin doğmasına yol açmışlardır. Serflerin ve bağımsız köylülerin 18.yüzyıla kadar süren mülksüzleştirilmesi hareketi köylülerin

---

[11]Mübeccel B. Kıray, **Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme.**(M. Kıray Toplu Eserleri No: 4 İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999), s.198.

[12]Günter Hoell, **Tarımda Kapitalizmin Gelişmesi ve Toprak Rantı** Çeviren: Ahmet Doğkan Bilim Yayınları 1975 s12 Yücel Çağlar, **Köy, Köylülük ve Türkiye' de Köy Kalkınması Sorunu** (Ankara: Türkiye Ziraatçiler Derneği, Eylül1986), s.69'daki alıntı.

toprağın parçası olmaktan çıkıp, sermayenin bir parçası haline gelmesi ve kentlerdeki endüstri için gerekli serbest proletaryanın yaratılmasıyla sonuçlanmıştır. [13]

Kapitalist ülkelerde tarımsal yapının değişmesinin ikinci örneği Almanya'da yaşanmıştır. "Prusya Yolu" ya da "Junkers tipi gelişme" olarak anılan değişme, uzun bir süreç içinde ve kendiliğinden oluşmuş ve feodal yükümlülüklere dayalı çiftlik sahipliği, zamanla büyük toprak sahipliğine dayalı kapitalist çiftçiliğe dönüşmüştür. Bu tür işletmelerde eski feodal ilişkiler esas olarak korunurken zaman içinde kapitalist işletmeye çevrilmişlerdir. Feodal beyler, kendileri serbest girişimcilere dönüşürken kapitalist işletmelere dönüştürdükleri topraklarında hem hür tarım işçilerini hem de serfleri kullanarak karma işletme modelini uygulamışlardır.[14]

Üçüncü tür değişme Amerika ve Fransa'da yaşanmıştır. Amerika'da"feodal yükümlülüklere dayalı toprak mülkiyeti oluşmamıştır, Fransa'da ise feodal sistemin ihtilalle yıkılması sonucu çok sayıda küçük üretici köylüler ortaya çıkmıştır. Bu iki ülkede üretim güçlerinin gelişmesi devletlerce teşvik edilmiştir. Farklılaşma sermaye ve araç gereç kullanımı yönünde olmuş farklılaşma süreciyle ortaya çıkan büyük tarım kapitalistleri yüksek oranda gelir elde edebilmek için, gittikçe artan sayıda tarım makineleri kullanmışlardır."[15]

Genel nitelikteki bu üç değişme biçimine göre köylülüğün bir kesimi, önünde, sonunda, tümüyle kapitalist işletmelere dönüşmekte, küçük üretici köylüler ise belirli bir dönüşüm süreci sonunda ya ortadan kalkmakta ya da kapitalist üretim ilişkilerine eklemlenerek yeni şekillerde ortaya çıkmaktadırlar. Günümüzde kapitalist ilişkilerin en yaygın olduğu ülkelerde bile küçük üretici köylüler varlıklarını çeşitli düzeylerde sürdürmektedirler. Piyasaya açılmış küçük üreticiliğe dayalı tarımsal yapı ulusal düzeyde kapitalizmin gelişmesiyle yan yana çoğu halde egemen üretim biçimi olan kapitalizme bağımlı biçimde var olabilmektedir. Küçük meta üretimi kapitalizme

---

[13]Karl Marx, **Kapital: Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili**. İngilizceden Çeviren Alaattin Bilgi (Dördüncü Basım. Birinci Cilt. Ankara:, Sol Yay., 1993).s 159–182

[14]Aras Ali Doğu Anadolu'da Arazi Mülkiyeti ve İşletme şekilleri Ankara 1956 Önsözden alıntı 13-14

[15]Günter Hoell, **Tarımda Kapitalizmin Gelişmesi ve Toprak Rantı** Çeviren: Ahmet Doğkan Bilim Yayınları 1975 s12 Yücel Çağlar, **Köy, Köylülük ve Türkiye' de Köy Kalkınması Sorunu** (Ankara: Türkiye Ziraatçiler Derneği, Eylül1986), s.69'daki alıntı.

geçişte bir ara süreç olmaktan öte kalıcı, sürekli ve kararlı bir nitelik göstermektedir".[16] Ancak her toplumun kendi dinamikleri doğrultusunda farklı şekillerde dönüşmeye devam etmektedir.

Türk tarihinde topraktan kopma Avrupa'dan çok farklı şekillerde yaşanmıştır. Osmanlı'daki çift bozan köylü göçleri her ne kadar yönetimdeki bozukluklara karşı bir hareket olsa da Fransa'daki gibi ihtilale neden olmamıştır. Avrupa 15 ve 16.yüzyıllarda keşfettiği yeni yerler sayesinde hareket alanını genişletirken ulusal işletmeler hızla uluslar arası işletmelere dönüşmeye başlamıştır. Aksine Osmanlı Devleti aşırı büyüme ile baş edemeyerek duraklamış, içine kapanmak zorunda kalmıştır. Devlet eski feodal güçleri yok edemediği gibi iltizam sistemi ile yenilerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Geçim sıkıntısı, savaşların ağır yükleri ve kuraklık nedeniyle reaya(köylü) işlediği topraktan kaçarak şehirlere yığılmaya başlamıştır. Çift bozan köylü göçleri ilk bakışta Avrupa'daki özgür emek kitlelerinin hareketine benzemektedir. Ancak aralarında iki önemli fark vardır. Birincisi, topraktan kopan halk kitleleri Avrupa'da serbest proleter olarak sanayinin ucuz emek ihtiyacını karşılarken, Osmanlı'da kentlere yığılan reaya zorla geri döndürülmüştür. Geri döndürülemediği durumlarda tersanelerde, ağa kapılarında (devlet ileri gelenlerinin hizmetinde) levent, sekban gibi adlarla ücretli asker olarak işe alınmışlardır. Aralarındaki ikinci fark, Avrupa'da halk kitleleri sistemli şekilde topraktan uzaklaştırılırken Osmanlı'da reayanın kendi özgür hareketiyle topraktan kaçmış olmasıdır.

Osmanlı ekonomisinin temeli insan toprak ilişkisine dayandığından devlet üretimi her aşamada denetlemiş, reayanın yer değiştirmesine izin verilmemiştir. Bu nedenle Avrupa'daki gibi sanayinin gelişmesinin temelinde yatan serbest proleter sınıfının doğmasına fırsat verilmemiştir. Topraktan kopma nedenleri yukarıdaki süreçlere benzemekle birlikte mevsimlik işçi göçleri tüm bu süreçlerden farklıdır. Aralarındaki en belirgin fark çalışma dönemi bittiğinde işçi kitlelerinin geri dönmesidir.

Sonuç olarak bakıldığında Kapitalizmin erken çağında büyük insan kitleleri, hayatlarını sürdürdükleri topraklardan ve geçimlerini sağladıkları araçlardan zorla

---

[16]Korkut Boratav, **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm** (Yerli Araştırmalar Dizisi. Ankara: Birikim Yayınları, 1981), s. 80.

koparılıp ayrılmış ve özgür emekçiler olarak emek piyasasında yerlerini almışlardır. Burjuva devrimi sonucunda yapılan reformlarla meydana gelen büyük köylü işletmeleri de zamanla güçlenmişler ve büyük toprak sahipleri yeniden ortaya çıkmıştır. Yeni durum, eski feodal ilişkiler değil kapitalist ilişkiler üzerinden meydana gelmiştir. Böylece tarımda yeni bir toprak burjuvazisi doğmuştur. Feodal toprak mülkiyeti ve küçük köylü mülkiyeti, yerini gitgide toprak burjuvazisine bırakmıştır. Feodal toprakların ve fakir köylü topraklarının büyük bir kısmı, bankaların, toprak burjuvazisinin, sanayicilerin, tüccarların ve tefecilerin eline geçmiştir.

1.1.2. İnsan Mekân İlişkilerindeki Değişmeler

İlk bakışta, tarımda makineleşme, kır kesimindeki işgücünün topraktan koparak kentlere yönelmesi anlamında kentleşme hareketini hızlandırıcı bir etken olmaktadır. Kentlere yapılan göçler yanında, kırsal alanlardan kırsal alanlara göçler de devam etmektedir. Bu çalışma Türkiye'de kırdan kıra yaşanan mevsimlik döngüsel göçlerin aile ve toplum açısından ortaya çıkardığı sorunları, toplumsal yapıya etkilerini açıklamaya ve göç eden toplulukların sosyolojik açıdan analizini yapmaya yöneliktir.

Toprağın diğer üretim öğelerine göre daha bol olduğu dönemlerde toprağın geçer fiyatı düşük olması toprağı kıskançlıkla korumayı gerektirmiyordu. Sonuçta köylü yaşadığı bölgedeki bir arazi parçasını terk edip boş topraklara gidebiliyordu. Bu devlete ait topraklardan arazi açmak anlamına geliyordu. Ancak devlete ait topraklar azaldıkça devlet de, vatandaş da topraklarını korumak için çareler aramaya başladılar.1950'den sonra bu durum değişmiştir.

Tarımda makineleşme, kırsal alandaki işgücünün önemli bir bölümünün topraktan koparak kentlere yönelmesi anlamında kentleşme hareketini hızlandırıcı bir etken olmuştur. Bu noktadan hareketle kırsal dönüşüme yol açan sosyoekonomik değişmelerin en önemli nedeni toprak insan ilişkisinin değişmesidir. Kırsal alanda işgücü açığını kapatmak üzere önceleri devlet politikası olarak özendirilen nüfus artışı II Dünya Savaşından sonra belli bölgelerde nüfus baskısına dönüşmüştür. Artan nüfusla birlikte, üretimin arttırılabilmesi için işlenen tarım topraklarını genişletme çalışmaları hız kazanmıştır Ancak kullanılan tarımsal alanın üst sınırına ulaşması nedeniyle yeni toprak açma olanağının kalmaması işgücü fazlasına neden olmuştur.

Diğer yandan makineli tarımın yaygınlaşması, zirai mücadele ve gübreleme sonucu, birim topraktan elde edilen ürünün artması köylü gelirlerini arttırmıştır. Birikim yapabilen köylüler traktör ve diğer araçlara ulaştıkça birim emekten daha fazla yararlanmışlardır. Tarımsal üretkenliğin artışı düşük işgücü kullanımına bağlı olarak işsizliği arttırmıştır. Ancak kurak ve verimsiz arazilerde makineli tarıma geçilmesine rağmen beklenen ürün artışı sağlanamamış zaten yoksul olan emeğin topraktan kopması daha hızlı gerçekleşmiştir.

Toprak mülkiyetinin dengesiz dağılımı, büyük arazilerin feodal yapılar nedeniyle belli kişiler elinde toplanması, küçük aile işletmelerinin mal aktarımı ve miras yoluyla bölünmesi nedeniyle köylülerin topraktan koparak ücretli tarım işçisine dönüşmesi, kendi yöresinde iş bulamayan yoksul kitleleri başka bölgelere mevsimlik ücretli işçi olarak çalışmaya yöneltmektedir.[17]

Türkiye'de yerleşik işgücünden mevsimlik göçmen tarım işçiliğine geçişin diğer bir nedeni tarımda insan-mekân ilişkisinde meydana gelen değişmelerdir. En hızlı değişim XIX ve XX. yüzyıllarda meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti değişen dünya koşullarının zorlamasıyla, halkı lehine bir takım düzenlemelere girişmiştir. İlk önemli gelişme XIX. yüzyıla kadar devletin mutlak hâkimiyeti altında bulunan toprakların, devlet mülkiyetinden çıkarılıp vatandaşlara devredilmesidir.

XIX yüzyılda ilk defa nüfus sayımı yapılmış, vatandaşlar sayılırken, hanelerin o güne kadar kullandıkları araziler de kayda alınmış, devlete ait topraklar kullanım hakkı gözetilerek aile reislerine, hane mülkü olarak tapulanmıştır. Uygulama ile köylü tipi üretimin yanında küçük aile işletmeleri ve küçük meta üretimi yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu durum geleneksel üretim ilişkilerinde değişikliğe neden olan bir gelişmedir. Eski feodal işletmeler küçülmekle birlikte tamamen yok edilememiştir. Cumhuriyet Devrinde büyük ağa çiftlikleri elde ettikleri krediler sayesinde hızla makineli tarıma yönelmişlerdir.

Diğer yandan küçük işletmelerin yaygınlaşması ile birlikte tarım arazileri yeniden değerlenmeye başlamıştır. Toprağa değer kazandıran gelişmelerden biri de Osmanlı'nın son döneminde yitirilen topraklardan Anadolu'ya göçlerin başlamasıdır.

---

[17]Muzaffer Sencer, Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri: Üretim Güçleri ve Mülkiyet İlişkileri Açısından (İstanbul: Ant Yay.,1971),s.65.

Göçler nedeniyle 19.yüzyılda Anadolu'nun nüfusunda önemli bir artış meydana gelmiştir. İlk "Büyük Göç Hareketi" 1853 Kırım Savaşı ile başlamıştır. 93 Harbi(1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı)'nden sonra Rumeli'den bir milyonun üzerinde göçmen gelmiştir. Göçlere rağmen XIX. yılın başlarında Anadolu'da nüfus yoğunluğu çok düşüktür.

1912–1938 döneminde Anadolu ve Trakya insan- mekân ilişkileri açısından önemli değişikliklere uğramıştır. Dünyanın çok az bölgesinde, çeyrek yüzyılda geniş bir bölge nüfusu bu denli "hareketlilik" kazanmıştır.[18] Osmanlı Devleti tarihe karışırken topraklarında kurulan milli devletler yeni bir nüfus yapılanmasına ihtiyaç duymuşlardır. Özellikle Balkanlar'dan Türkiye'ye doğru büyük göçler yaşanmıştır. Bunun karşılığında Balkanlara ve Adalara göçler hızlanmıştır. Ege bölgesini terk eden göçmen nüfusu, bölgeye yerleştirilenlerden fazlaydı. Devlet bölgeye getirdiği göçmenlere toprak ve tarım aleti dağıtarak tarımsal faaliyetleri geliştirmeye özen göstermiştir. Eski işletmelerin yaptığı gibi yeni işletmeler de ailedeki işgücü yetersiz kaldığında kısa dönemli ücretli işgücüne başvurmuşlardır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile yeni ekonomik sınırlar ortaya çıkmış; eski ekonomik bölgelerin yeniden düzenlenmesi gündeme gelmiştir. Sonuçta sadece mal akışının değil mevsimlik işçi akışının güzergâhları da değişmiştir.[19] Siyasi gelişmeler Adalarla bağlantıyı kopardığı için, Adalardan Anadolu'ya mevsimlik işçi göçü durduğundan Ege bölgesinde işgücü açığı ortaya çıkmış, ücretler sürekli olarak yükselmiştir. Bunun sonucunda. İşgücü açığını kapatmak için eskiden olduğu gibi yörenin dağlık kesimlerinden getirilen işçilere başvurulmuştur. Bu tür kısa süreli çözümler yerine birkaç yıl ileriye dönük işgücü planlamasına ihtiyaç olmuştur. İşgücü güzergâhlarının değişmesi hem devleti hem de küçük üreticileri ilgilendiren en önemli sorun haline gelirken ileriye dönük plan yapmayı zorlaştırmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile yeni ekonomik sınırlar ortaya çıkmış; eski ekonomik bölgelerin yeniden düzenlenmesi gündeme gelmiştir. Sınırların küçülmesine

---

[18]Şevket Pamuk ve Zafer Toprak, **Türkiye' de Tarımsal Yapılar:Türkiye'de Tarımsal Yapıların Gelişimi 1923-2000 Konulu Bir Sempozyumda Sunulan Bildirilerin ve Tartışmaların Gözden Geçirilmiş Metinleri** (Türkiye Araştırmaları Dizisi: 17, Yayın No:18, Ankara: Yurt Yayınları,1988),s.32.

[19] Keyder, Çağlar. **"Türk Tarımında Küçük Meta Üretiminin Yerleşmesi 1946- 1960".**Türkiye'de Tarımsal Yapılar.Der.Ş.Pamuk, Z.Toprak s.171

bağlı olarak, ulusal pazar ölçeğinin de küçülmesi üretim faktörlerinden emeğin akışkanlığını sınırlamıştır. Sadece mal akışının değil mevsimlik işçi akışının güzergâhları da değişmiştir. [20] Osmanlı Devleti'nin son döneminde tarım kesiminde üç mevsimlik işçi güzergâhı vardır: İlk güzergâh; Güneydoğu Anadolu ve Suriye'den Çukurova yöresine, ikinci güzergâh, Ege Adalarından Batı Anadolu'ya, üçüncü güzergâh da Doğu Karadeniz Bölgesinden Kafkasya'ya [21] uzanmaktaydı. Cumhuriyet sonrası bu üç güzergâh kesintiye uğramıştır.

Suriye'den mevsimlik 'ırgat' gelmeyişi, Çukurova'da emek açığına neden olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında toplanan pamuk kongrelerinde gündemin en önemli konusu işgücü açığı olmuştur. Bu nedenle pamuk üreten yörelerde bir yandan mekanizasyon özendirilmiş, diğer yandan "iş borsası" kurularak mevsimlik işgücü ihtiyacına bir ölçüde çözüm getirilmiştir. İskenderun ve Antalya eskiden olduğu gibi Çukurova'nın işgücü talebini karşılamaya devam ederken. Güneydoğu Anadolu için Suriye yolu kapanınca göçlerin yönü Çukurova'ya dönmüştür. Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu sınır bölgelerinin Kafkasya ile ilişkileri koptuğundan mevsimlik iş gücünün akışkanlığı engellenmiştir. Coğrafi koşullar ve ulaşım olanaklarının kısıtlı olması nedeniyle Karadeniz Bölgesi Anadolu ile bütünleşmekte güçlük çekmiştir.[22]

Makineli tarımın yaygınlaşması ile birlikte işlenebilir araziler çoğalıp endüstri bitkileri yaygınlaştıkça Çukurova gibi İç Anadolu ve Karadeniz'e doğru hareketlilik başlamıştır. İşgücünün iç ve kuzey bölgelere yönelmesiyle bölgedeki işgücü açığı Güneydoğu Anadolu'dan getirilen mevsimlik işçilerle kapatılmaya çalışılmıştır. Karayollarının yapılıp motorlu taşıtların yaygınlaşması sayesinde göç edilen bölgeler hem çeşitlenmiş hem de genişlemiştir. Dolayısıyla teknolojik gelişmeler arttıkça bölgeler arası etkileşim artmıştır.

---

[20] Keyder, Çağlar. "Türk Tarımında Küçük Meta Üretiminin Yerleşmesi 1946- 1960,"**Türkiye' de Tarımsal Yapılar:Türkiye'de Tarımsal Yapıların Gelişimi 1923-2000 Konulu Bir Sempozyumda Sunulan Bildirilerin ve Tartışmaların Gözden Geçirilmiş Metinleri** (Türkiye Araştırmaları Dizisi: 17, Yayın No:18, Ankara: Yurt Yayınları,1988),s.171.

[21] Türkiye'de tarımsal yapılar 1923-2000 Şevket Pamuk-Zafer Toprak(derleyen)Yurt Yayıncılık 18 Türk Sosyal Bilimler Derneği. Sayfa 31 (dipnottan alıntı)

[22] Pamuk Ş, Toprak Z, a.g.e s.32

Kurtuluş savaşı sonrasında Türkiye'de tarımın makineleştirilmesi yönünde kuvvetli bir eğilim belirdi. Bunun biri iç, biri dış iki nedeni vardı. Türkiye'nin savaşlarda önemli emek kayıpları olduğundan mevcut emek eldeki topraklara göre yetersiz kalmıştır. Bu açıdan emeğin etkinliğini arttırarak ziraat makineleri ve aletlerin çoğaltılması rasyonel bir tutumdur. Makineli tarımın yerleşmesi sağlamak amacıyla devlet eliyle çiftçilere traktör ve tarım aleti dağıtılmıştır. Hatta devlet malı olan pek çok traktör büyük çiftçilere uygun fiyatlarla kiralanmıştır. Devlet tarım aleti kullanımını arttırmak için büyük işletme sahiplerini "bedelli" olarak askerlikten muaf tutmak, traktörü ile askere gelenleri "motorlu"[23] adıyla askere alıp bir yıl askerlik yaptırmak, kredi dağıtarak traktör sayısını attırmak gibi teşvikler yapmıştır. Toprak reformu tartışmalara rağmen uygulanmaya çalışılmıştır.[24]Devlet bu uygulamaları ile küçük meta üretimini yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Makineli tarımın yaygınlaşmasına rağmen işgücünün önemi devam etmiş, özellikle emek yoğun ürünler, pamuk, pancar, zeytin, üzüm, fındık tütün çapası ve hasadı, ücretli emeğin önemini arttırmıştır. Aynı şekilde çalışma alanımız olan Eskişehir yöresinde baklagiller ayçiçeği, pancar, soğan üretiminde ücretli işgücü yaygın olarak kullanılmaktadır.

21.yüzyılda geldiğimiz noktada durum daha da karmaşıktır. Yani Cumhuriyet, her ulusalcı hareket gibi, kendini kabul ettirdiği sınırlar içinde daha önce mevcut olmayan bir millet yaratmaya mecbur kaldı-yeni bir ekonomi ile[25] Toprak kıt değil bölünmüş, büyük çiftçilerin dahi zaman içinde dağıldığı, kapitalist tarımın yapılmadığı, pazara açılmanın sınırlı kaldığı bir yapı meydana getirilmiştir.

Türkiye'nin nüfusu hızla artmaktadır. Sonuçta nüfus baskısı devam etmekte, topraklar miras yoluyla bölünmektedir. Küçük çiftçilerin çoğu yeterli finansman gücüne sahip olmadıklarından topraklarını tüccara, ortakçı olarak büyük toprak sahiplerine kullandırmakta, kimi durumlarda tamamen boş bırakmayı denemektedirler. Küçük çiftçilikte direnenler olduğu gibi, önce başka şehirlere geçici işçi olarak giden, yaklaşık bir nesil sonra da proleterleşen gruplara rastlanmaktadır.

---

[23]Erol Toy, **Acı Para** (İstanbul:Yaz Yayınları, 2000),s.215.

[24]Şevket Pamuk ve Zafer Toprak, **Türkiye' de Tarımsal Yapılar:Türkiye'de Tarımsal Yapıların Gelişimi 1923-2000 Konulu Bir Sempozyumda Sunulan Bildirilerin ve Tartışmaların Gözden Geçirilmiş Metinleri** (Türkiye Araştırmaları Dizisi: 17, Yayın No:18, Ankara: Yurt Yayınları,1988),s.83.

[25]Keyder, Çağlar. **"Türk Tarımında Küçük Meta Üretiminin Yerleşmesi 1946- 1960"** Türkiye'de Tarımsal Yapılar.Der.Ş.Pamuk, Z.Toprak, s.171.

2. TOPRAK İŞLETME BİÇİMLERİ

Bu bölümde toprak işletme yöntemleri üzerinde durularak, sırasıyla küçük meta üretimi, kiracılık, ortakçılık, marabacılık ve angarya yöntemlerinin benzer ve farklı yönleri ele alınıp ücretli işçiliğe geçişin nedenleri açıklanacaktır.

2.1.Küçük Meta Üretimi

Köylü tipi üretimden küçük meta üretimine geçiş sadece tarımsal yapının değil tüm toplumsal ilişkilerin değişimini gösteren en önemli süreçtir. "Köylülük" ve "küçük meta üretimi" farklı dönüşüm olasılıkları içeren toplumsal oluşumlardır. Köylülerin yoksul, orta, zengin diye ayrılması, özellikle kapitalist dönüşüm olasılığı açısından nitelik farklılaşmasına yol açacak bir sınıflamadır. Yani zengin köylü kapitalist, yoksul köylü ise tarım işçisi olarak dönüşebilir. Ama küçük üreticiler için aynı kategoriler çok anlamlı olmayacaktır. Çünkü niteliksel dönüşümün olasılığı yoktur. Küçük üreticiler genellikle küçük üretici olarak kalacaklar, fakat bu statü içinde farklı konumlarda farklı işlevler göreceklerdir. Bu bakımdan küçük meta üretiminin ülkede egemen olan üretim tarzı ile nasıl eklemlendiği önem taşımaktadır. Tarımdaki küçük üreticiler arasındaki farklılaşma bu eklemlenmeden kaynaklanır.

Bir grup rekabet nedeniyle teknolojik birikim yapmaya mecbur kalarak, şehirler için büyük miktarda tarımsal artık üretirken, diğer bir grup, hane halkının geçimliğini ucuza sağlayıp, şehirlere ucuz işgücü arz edebilir. Üçüncü bir grup ise, kendi kendini sömürüyü ileri derecede uygulayıp ne pahasına olursa olsun, küçük meta üretimini sürdürmek kaygısıyla kapitalizme ticaret yoluyla değer aktarabilir.[26] Köylü işlediği toprağın mülkiyeti ve artı değerin kullanımı bakımından son derece zayıf ve güvensiz ilişkiler içinde yer almıştır. Köylü tipi üretimde toprak kullanım hakkı, geleneklerden ve yerel ilişkilerden kaynaklanır. Burada kastedilen, üretim birimi geçimlik aile ekonomisine kaynak olan arazi dışında hanenin kullanım hakkını elde ettiği ve üzerinde pazar için üretim yapabildiği arazidir.

---

[26]Keyder, Çağlar. "Türk Tarımında Küçük Meta Üretiminin Yerleşmesi 1946- 1960,". **Türkiye' de Tarımsal Yapılar:Türkiye'de Tarımsal Yapıların Gelişimi 1923-2000 Konulu Bir Sempozyumda Sunulan Bildirilerin ve Tartışmaların Gözden Geçirilmiş Metinleri** Zafer Toprak, Şevket Pamuk (Türkiye Araştırmaları Dizisi: 17, Yayın No:18, Ankara: Yurt Yayınları,1988),s.171.

Küçük üreticiler arasındaki farklılaşma gelişme potansiyeli yanında kapitalist ekonominin hâkimiyetinin hangi boyutlarda ortaya çıkacağını göstermesi açısından önemlidir. Fakat sınıf farklılıkları olarak ele alınmamalıdır. Örneğin küçük çapta üretim yaparak fabrikalara ara mal üreten bir işletme ile evinde pazar için mal üreten kişi arasında farklılıklar olduğu gibi büyük benzerlikler de vardır. Biri diğerine göre daha zengin ve daha fazla teknoloji kullanıyor olabilir ama her iki grup da küçük meta üreticisidir. Bunun gibi Eskişehir'in 300–400 dönüm toprak sahibi traktörlü, biçerdöverli buğday çiftçisi gibi, Doğu Karadeniz'in çay üreticisi, hatta Doğu Anadolu'nun hayvancılık yapan, mevsimlik göç eden 5–10 dönümlük toprak sahibi köylüleri de küçük üreticilerdir. Bunlar içinde ilk grup hem gelir hem birikim açısından üstündür, ama bu niteliksel bir fark getirmez; öyle ki 20 kişi çalıştıran bir işveren ile 2000 kişi çalıştıran işveren gelir, birikim ve teknoloji açısından farklıdır ama ikisi de kapitalisttir.[27]

Keyder'e göre iki önemli sonuç vardır. İlk olarak; Tarımda uzmanlaşma, tarihi ve sosyolojik nedenlerle, köyler çerçevesinde olmuş ve böylece de köy içinde haneler arası farklılaşma köyler arası farklılaşmaya oranla daha önemsiz boyutlarda gerçekleşmiştir. İkinci olarak farklı gruplar aynı köy içinde olmadıklarından aralarındaki temas da asgari düzeyde gerçekleşmektedir. Bu nedenle küçük meta üretiminin dönüşümü kendi dışındaki kapitalizm ile ilişkisinden kaynaklanır. Zengin ile yoksul ya da büyük işletmeci ile küçük üretici ilişkisi sınıfsal ve kurumsal düzeyde değil bireysel düzeyde gerçekleştiğinden tarımsal dönüşümü sağlamaya yeterli değildir. Türkiye'de tarımda küçük meta üretiminin çözülmesi tarımda kapitalizmi oluşturmak yönünde değil, tarım dışı kapitalizmi beslemek yönünde olmuştur. Hane halkından bir veya daha çok kişi tarımı terk edip kapitalist sektörde işçi olmaktadırlar. Ama bu olgu tarımda kapitalizmin gelişmesi, küçük meta üretiminin dönüşmesi veya egemenliğini kaybetmesi olarak düşünülmemelidir. [28]

Tarımsal işgücünün dönüşümünü açıklayan iki çeşit gelişme vardır. Biri "basit piyasa ya da pazar düzeni" diğeri "Kutuplaşma tezi"dir. Kutuplaşma tezi liberal

---

[27]Çağlar Keyder, **B.Akşit'in Yazılarını Derlediği, Köy Kasaba Ve Kentlerde Toplumsal Değişme** (Ankara:[yy]1986) Adlı Kitabın I.Kısmı.

[28]Çağlar Keyder, **B.Akşit'in Yazılarını Derlediği, Köy Kasaba Ve Kentlerde Toplumsal Değişme** (Ankara:[yy]1986) Adlı Kitabın I.Kısmı.

ekonomi politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Toprağın yoğunlaşıp bir kısım köylünün mülksüzleşmesini öngörmektedir. Sonuçta "köylülük" olgusunun zamanla ortadan kalkmasını ve toprağa bağlı emeğin serbest kalmasını hedeflemektedir. Köylünün proleterleşmesini içeren bu gelişme, ancak ekonomi dışı güçlerin müdahalesi ile gerçekleşebilir. "Piyasa modeli" bu türlü bir niteliksel dönüşümü sağlayamaz.

"Basit Piyasa Modeli" ya da "Pazar Modeli"ne göre; ekonomi, kendi kurallarıyla işleyen bir pazarın denetimindedir. Bu pazara her fert üretici olarak katılır ve kendi mülkiyetindeki üretim araçlarını kullanarak ürettiği malları satmaya çalışır. "Basit piyasa modeli" kurgusunun işleyebilmesi için topluluğun fertlerinin de küçük üretici olarak kalmaları gerekir. Her küçük meta üreticisi üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmaya ve elindekileri korumaya çalışır. Toprağını satıp işçileşmek küçük meta üreticiliği statüsünün yitirilmesine neden olacağı için kolay kabul edilmeyecek bir durumdur.

Küçük meta üretimi ve ona bağlı olan basit piyasa modelinde ekonomik ilişkilerin nitelik olarak benzer aktörler arasında ve aynı düzeyde olduğunu düşünmek (örneğin ortakçılık veya ücretli işçilik durumuna göre) daha kolaydır. Topluluğu oluşturan fertlerin toplumsal-ekonomik güçlerinin büyük farklılık göstermesi, eşitlik ve benzerlik kurgularına engel olur. Konumları birbirlerine benzeyen aktörlerin karşılıklı ihtiyaç ve dayanışması üzerine kurulan toplum modelini imkânsız kılar. Basit piyasa modelinde toplumsal güç, piyasadan kaynaklanır. Ancak piyasadaki rekabet sonucu üretim araçlarının, özellikle de toprağın belli grupların eline geçerek toplumun diğer fertlerinin küçük meta üreticiliği statüsünü kaybetmesini istemez. Köylülükten küçük meta üretimine geçildiğinde toplumun beklentileri de değişir. Çünkü güçlü-güçsüz ayrımının, 'ağa'lık düzeninin ve patronaj ilişkilerinin ve ekonomi dışı baskılarının yaygın olduğu bir düzenden, kişilerin piyasaya eşit olarak katıldıkları ve ekonomik gücün piyasadan kaynaklandığı yeni bir düzene geçilmiştir.

Bu yeni düzende mülkiyetin devamlılığı esastır. Hane halkları çeşitli geçim stratejileri uygulayarak hayatta kalmaya çalışırlar ve bu stratejileri küçük meta üreticiliğinin devamına izin verdiği ölçüde benimserler. Haneler hiçbir katma değer üretmeyen kurak, kıraç ya da taşlık topraklarını her şeye rağmen elde tutarlar. Sonuçta; şahıslar proleterleşse de hanenin mülksüzleşmesine izin verilmez. "Küçük üreticiler"

çeşitli "kendi kendini sömürme yöntemlerini" kullanarak, mülksüzlüğün getireceği topluluğun dışına itilmeye karşı savunma güdüsüyle küçük üreticilik statülerini koruma kavgası verirler.[29] Mevsimlik göçmen tarım işçiliğine çıkan pek çok ailenin topraklarını her şeye rağmen ellerinde tutma çabası mülksüzleşmeye karşı bir direnme biçimi olarak ortaya çıkar.

Kapitalist tarım ancak köylü işletmelerinin dönüşümü ile ortaya çıkar. Ancak bu dönüşüm zengin toprak sahipliğine doğru olabildiği gibi küçük meta üretimine doğru da olabilir. Bir bölgede küçük meta üretimi yerleştikten sonra tarımda kapitalizme geçilmesi oldukça zayıf bir olasılıktır. Köylülüğün meta ilişkilerinin yaygınlaşması yolu ile tasfiyesi iki şekilde olabilir: Birincisi, mülkiyet hakkının büyük toprak sahipleri tarafından ya da devlet ile beraber büyük toprak sahipleri tarafından kontrol edilmesi, böylece yoksul köylünün mülksüzleştirilip tarım işçisi statüsüne sokulmasıdır. Bu, İngiltere örneğinde olduğu gibi doğrudan kapitalist tarıma giden yoldur. İkincisi ise köylü ilişkilerinin çözülmesi sürecinde mülkiyet hakkının yaygın olarak edinilmesi, ya toplumsal mücadele ya da devlet kademesindeki politik dengeler yoluyla küçük meta üretiminin yerleşmesidir. Büyük çapta politik bir şok yaşanmadığı takdirde ikinci yoldan birinciye geçmenin olasılığı yoktur.

Türkiye'de biryandan 1945 "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu"nun mülkiyet alanında getirdiği hukuki ve toplumsal yönelim, biryandan da 1950'lerdeki gelişmeler ikinci yolun gerçekleşmesini sağlayarak tarımda kapitalist dönüşüm kapısının kapanmasını sağlamıştır. Devlet tercihini kapitalist tarım aleyhine yapmış, gerek 1950'lerde gerekse daha sonra küçük meta üretiminin yerleştirilmesi ve korunmasına yönelik politikalar uygulamıştır. Türk köylüsünün köylülükten küçük meta üreticisi evresine geçmesi toplumsal gelişmede ileri bir aşama sayılabilir. Kazgan'a göre bu aşamaya biraz rastlantısal, biraz bilinçli politikalarla yüzyılı aşkın bir sürede gelinmiştir.

"I. Dünya Savaşı öncesinde Batı Anadolu'da küçük meta üretimine geçmiş 'Rum çiftçilerin' özgür ve akılcı davranışlarıyla, ağa çiftliklerinde 'ırgat' olan Türk köylüsünün boynu bükük, ezik, bağımlı ve cahil görünümü arasında büyük farklar

---

[29]Korkut Boratav, **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm** (Yerli Araştırmalar Dizisi. Ankara: Birikim Yayınları, 1981), s.124.

vardır.[30] Yüzyıllardır bey-ağa ilişkisini sürdüren köylünün bu ilişkilerden kurtulup özgür çiftçi olması arzulanan bir durumdur. Ancak çiftçilerin kendi mücadeleleri yetersiz kaldığında devlet eliyle gerçekleştirilen tarımsal dönüşüm beklenilenden daha uzun sürmüştür.

Tarımsal dönüşüm uygulamalarında bölgesel tek istisna Güneydoğu Anadolu bölgesidir ve devletin çeşitli nedenlerle toplumsal dengeyi bozma çekingenliğinden kaynaklanır. Bu nedenle küçük meta üreticileri bölgede toplumsal yapıya egemen olamamışlardır. Merkezdeki iktidar bölgedeki yerel güçlerle kurduğu ittifak sonucunda yeni teknoloji ve pazar olanakları karşısında köylülüğün kapitalist tarıma yönelik tasfiyesine göz yummuştur. Başka bir deyişle, ağalar, politik gücü arkalarına alarak kapitalist dönüşümü gerçekleştirmişler, topraksız köylüler her zamanki gibi ağaların hizmetinde çalışmaya devam etmişlerdir. Esas dönüşüm yoksul mülk sahiplerinin durumunda olmuştur. Ellerindeki toprakları çeşitli nedenlerle kaybeden ya da ellerindeki toprakla hanesini geçindirmekte zorlanan köylüler büyük arazi sahiplerinden toprak kiralamaya başlamışlardır.

Ortakçılıkla toprak işleyen köylüler arttıkça toprak sahipleri arazilerini üründen yüksek oranda pay veren kişilere kullandırarak paylarını en üst düzeye çıkarmaya çalışmaktadırlar. Ortakçı köylüler daha çok çalışarak daha az ürüne sahip olmaya başladıklarında başka bölgelerde işçilik yapmak kabul edilebilir bir seçenek olmuştur. Başka bölgelere gidenlerin ellerindeki kurak arazilerin çoğu terkedilmiş ya da elden çıkarılmıştır. Boş kalan topraklar kısa zamanda verimliliğini yitirmiştir. İleriyi görebilen ve bölgesel kalkınmanın yönünü doğru tahmin eden variyetli kişiler küçük köylünün elindeki toprakları ya düşük fiyatlarla satın almışlar ya da yerel ilişkilere dayanarak karşılıksız el koymuşlardır. GAP projesi sayesinde suya kavuşan toprakların çoğu benzer şekilde el değiştiren topraklardır. Sulama sayesinde Urfa'da Harran Ovasında pamuk üretim alanları çoğalmıştır.

Yeni işletmeler ücretli iş gücü kullandığından ortakçıya verilen araziler azalmıştır. Teknolojik yeniliklere yatırım yapan toprak sahipleri sulama sayesinde daha

---

[30] Gülten Kazgan,"Kırsal Dönüşüm ve Köy Araştırmaları (1960- 1980)" ,"**Türkiye' de Tarımsal Yapılar:Türkiye'de Tarımsal Yapıların Gelişimi 1923-2000 Konulu Bir Sempozyumda Sunulan Bildirilerin ve Tartışmaların Gözden Geçirilmiş Metinleri** (Türkiye Araştırmaları Dizisi: 17, Yayın No:18, Ankara: Yurt Yayınları,1988), s.176

fazla ürün almaktadırlar. Topraklarında ücretli işgücü istihdam eder duruma gelmişlerdir. Diğer yandan mevsimlik göçlerin daha geniş alanlara yayılması bölgedeki işgücünü azalttığından bölgede kalan işçilerin daha uygun şartlarda çalışması beklenmelidir. Göç sürecinin ve dışarıda çalışmanın zorluklarına rağmen tarımda çalışmak üzere bölge dışına yapılan göçlerin yoğunluğu, ücret ve çalışma koşullarının beklenildiği kadar iyi olmadığını göstermektedir.

Küçük meta üretiminin yaygınlaşması sonucu ortakçılığın getirdiği eşitsizlik nispeten azalınca her köylünün kendi mülkiyetindeki araziyi değerlendirme isteği ağır bastı. Bu sayede mülkiyet hakkının köy toplumu tarafından kabulünün de yolu açıldı. Hazine arazisini işleyerek toprak kazanan köylülerin toprakları tescil edildiğinde hiç toprağı olmayan köylüler bile elde ettikleri toprak sayesinde kendi toprağını işleten küçük üreticilere dönüştüler. Bu nedenle "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" bir reform niteliğindedir, ancak tarımda topraksız ve yoksul köylü kalmadığı için değil. Bu kanunun kapsamında kırsal hanelerin %10 ile %15'ine toprak dağıtılmış, bunlar tapulu özel mülkiyet sahipleri olarak küçük meta üreticilerine dönüşmüşlerdir.

Küçük meta üretimi, büyük toprak sahiplerinin toplumsal ve ekonomik güçlerinin yok edilmesi en azından azaltılmasına dönük bir girişimdir."Köylü-Ağa" ilişkileri gibi eşitsiz ilişkilerin tasfiyesini gerektirir. Bu eşitsiz ilişkiler ekonomik eşitsizlik yanında mülkiyet hakkının belirsizliğinden ve köylünün politik-hukuksal anlamda savunmasızlığından kaynaklanmaktadır. Mülkiyet hakkının sadece kanunlarla değil toplumsal kurumlarca da benimsenmesi önemlidir. Mülkiyet hakkı tüm köylüleri nitelik olarak birleştirir; hepsini küçük meta üreticileri kategorisine sokar. "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" bu niteliksel tek düzeliği sağlamaya doğru önemli bir adım olmuştur ama niteliksel benzeşmeyi yani zengin-yoksul ayırımının ortadan kalkmasını, doğal olarak başaramamıştır.[31]

Osmanlı Devleti'nde tarım kesiminden alınan çok sayıda vergi vardır. Bunlardan en önemlisi Aşar vergisidir. Yeni Türk Devleti tarımı geliştirmeye çalışırken Aşar vergisini de kaldırmıştır. "Aşarın kaldırıldığı 1925 yılından itibaren, tarımın vergi gelirine yaptığı katkı önemli oranda düşmüştür. Tarım ürünlerinden 1/10 ölçüsünde

---

[31]Durak Taraklı, **Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sonuçları** (Ankara:ODTÜ. Yayınları 1979),s.80.

alınan Aşarın kalkması ile devletin tarım ürünlerindeki denetimi yalnızca Toprak Mahsulleri Ofisine ve kooperatiflere teslim edilen ürünlerle sınırlı kalmıştır. Bundan dolayı tarımsal üretim artmasına rağmen artan verimlilik, ne 1950'li ne de daha sonraki yıllarda büyümeye kaynaklık etmek üzere vergi yoluyla devlet bütçesine aktarılabilmiştir. Vergi politikası tarımda verimliliği ve üretimi arttırmak için bir araç olarak kullanılabileceği halde politik beklentiler nedeniyle yetersiz kalmıştır. Sonuçta yeterli kaynak yaratılamadığı ve eldeki kaynaklar yatırıma dönüştürebilecek toplum kesimlerine aktarılamadığı için, gelişme sürecini niteleyen bir dizi olumsuzluklar ortaya çıkmıştır.

II. Dünya savaşı yılları boyunca Türkiye'de yaygın kıtlık ve açlık koşulları görülmese de, tarımsal üretimin büyük ölçüde gerilemesi hatta bazı bölgelerde durma noktasına gelmesi gıda tüketimi ve beslenme düzeylerinde de önemli gerilemelere yol açmıştır. Bu durumdan en fazla etkilenenler hiç şüphesiz kırsal alanlardaki ve kentlerdeki düşük gelirli, yoksul kesimlerdir Çocukların ve yaşlıların ölüm oranlarının hızla yükseldiği tahmin edilebilir. Resmi İstatistiklere bakıldığında ülke nüfusunun daha yavaş oranlarda artmaya devam ettiği görülmektedir. Yıllık nüfus artış hızı 1930'lu yıllarda yüzde 1,9 iken, savaş yıllarında bu oran %1,0'e gerilemiştir.[32]

Türkiye'de savaş yılları boyunca kırsal alanlardan kentlere doğru önemli bir göç hareketi olmamıştır. Yoksul kesimler için yaşam koşullarının kırlarda ve kentlerde aynı derecede güç olduğu ve iç göç eğiliminin bu nedenle ortaya çıkmadığı söylenebilir. Dolayısıyla kır ve kentler arasındaki bağlantı sınırlı kalmış ve kentlere göç edecek nüfusa destek olacak toplumsal ilişki ağları, 1950'li yıllara kadar ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle savaş koşullarında iç göç kolay göze alınamayacak bir seçenek olarak kalmıştır.

Diğer yandan savaşın belirsizlikleri sermaye sahiplerini yeni yatırımlar konusunda çekincede bırakmıştır. Savaş ekonomisi, yatırımların kısılması nedeniyle yeni iş gücüne talebi azaltmıştır. Nitekim savaş döneminde şehirdeki temel tüketim mallarının kısıtlanması ve karneye bağlanması şehirlere yönelik göçleri önemli ölçüde

---

[32] Şevket Pamuk. "II. Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm",**Türkiye' de Tarımsal Yapılar:Türkiye'de Tarımsal Yapıların Gelişimi 1923-2000 Konulu Bir Sempozyumda Sunulan Bildirilerin ve Tartışmaların Gözden Geçirilmiş Metinleri** (Türkiye Araştırmaları Dizisi: 17, Yayın No:18, Ankara: Yurt Yayınları,1988), s.99.

kısıtlamıştır. Şehirlerde uzun süreli iş bulamayan köylüler ile kırla bağlantısı devam eden yoksul halk çareyi geri dönmekte bulmuşlardır.

Savaş nedeniyle olağanüstü tedbirler alınmış ve 18 Ocak 1940 tarihinde kabul edilen Milli Korunma Kanunu ile devlet piyasaya müdahale gücü elde etmiştir. Milli korunma kanunu hem ticaret hem de tarımda hükümete geniş yetkiler tanımıştır. Kanun kapsamında devlet halka bir dizi yükümlülükler getirmiştir. Şehirlerde karaborsa ve kaçakçılığın önlenmesi mümkün olmadığından devlet ihtiyaçlarını daha çok üreterek karşılamaya çalışmaktaydı. Kentlerde huzur ve güveni sağlamaya yönelik istekler kırsal alana geldiğinde ağırlaşmaktaydı. II. Dünya savaşı boyunca devlet kırsal nüfusa, emek yükümlülükleri, para olarak vergilendirme ve tarımsal ürünü devlete satma gibi bir dizi yükümlülük getirmiştir. Köylüler üzerindeki yükümlülükler eşit olarak dağıtılmadığı gibi esas yük az topraklı köylülerin üzerine yıkılmaktaydı.

Örneğin Milli Korunma Kanunu'nun 41. maddesine göre geniş toprakları işleyen üreticilerin hayvanları çalışma yükümlülüğünden ayrı tutulurken 40 dönümden az toprağı işlemekte olan köylülerin hayvanlarına el konulabilecekti.[33] Uygulama sadece hayvanlara el koyma şeklinde değil hayvanları ve sahiplerini birlikte çalıştırmaya dönük olduğundan kendi tarlasını ihmal eden köylülerin geçimleri zorlaşmıştır. Milli korunma kanununun sağladığı yetkileri kullanan yerel görevliler kırsal nüfusu yol yapımında olduğu kadar diğer yapım işlerinde ve kömür madenlerinde ücretli işçi olarak çalışmaya zorlamaktaydılar.

Kanuna göre hükümet ziraatta çalışabilir her vatandaşı kendi işi yüzüstü kalmamak şartı ile ikametgâhının en çok 15 km. mesafesi içinde bulunan devlet işletmelerinde çalıştırabilecekti. Devlet üretme çiftliklerinin yakınında oturan köylülere de 'ücret karşılığı' çalışma yükümlülüğü getirildi. Ayrıca tarımda işgücü ihtiyacının yoğun ancak emeğin kıt olduğu yörelerde köylülerin ücret karşılığında büyük toprak sahiplerinin özel çiftliklerinde çalışmaları şart koşuldu. O dönemdeki toplumsal ve ekonomik yapı ile halk devlet ilişkilerini anlamak için çıkarılan kanunların içeriğinden çok nasıl uygulandığına dikkat etmek gerekir. Çünkü ilk anda çözüm gibi görülen bu ve

---

[33]Şevket Pamuk, Zafer Toprak, **Türkiye' de Tarımsal Yapılar:Türkiye'de Tarımsal Yapıların Gelişimi 1923-2000 Konulu Bir Sempozyumda Sunulan Bildirilerin ve Tartışmaların Gözden Geçirilmiş Metinleri** (Türkiye Araştırmaları Dizisi: 17, Yayın No:18, Ankara: Yurt Yayınları,1988), s.101.

benzeri uygulamalar yerel görevlilerin ve toprak sahiplerinin halkı angarya işlerde kullanmasına neden olduğundan tepkilere neden olmuştur.

Şubat 1941 de tarım ürünlerinin zorunlu olarak devlete satılması şartı getirildi. Devlet bu uygulama ile adı Aşar olmamakla birlikte Aşar vergisini yeniden uygulamaya geçirdi. Bu durum stokçuluğun yayılmasına neden olmuştur. Ürüne el koyma uygulaması köylülerin direnişi ile karşılaştı. Hem küçük hem de büyük üreticiler ürünlerini kaçırmaya, devlete teslim etmemeye ya da köye gelen görevlilere rüşvet vererek ürünün miktarını ve devletin payını az göstermeye çalıştılar Bu koşullarda kimin ürününe ne ölçüde el konulacağı hiç şüphesiz yerel güç ilişkilerine ve vergi memurlarının insafına bağlı olarak değişmekteydi.[34]

Vergi memurlarının geleceği yerler ve tarihler önceden haber alınıyor, ürün ölçümün yapıldığı harmana inmeden depolara giriyordu. Örneğin, devlet, payını toplamak üzere jandarma eşliğinde köye gelen vergi memurları, ya muhtarın ya köyün zengin çiftçilerinin ya toprak ağalarının ya da yöredeki parti ileri gelenlerinin evinde kalıyorlardı. Ertesi gün tarlaya, harman yerine çıkıldığında da bu kişiler kayırılıyor, uygulanan politikaların yükünü küçük ve orta üreticiler çekiyordu. Az miktarda toprak eken köylülerin saklayabildikleri ürün kendi tüketimlerine gidiyor, ertesi yılın tohumluğu için borçlanmak zorunlu oluyordu. Büyük çiftçiler ise kaçırdıkları ürünleri gizlice tüccara satarak, karaborsa adı verilen ikinci piyasayı beslemekteydiler. Daralan dış pazarın yerine iç pazarı hedefleyen bu yeni anlayış tarıma ve toprağa farklı bir bakışı gerektirmiştir. Temmuz 1942'ye kadar süren tekel uygulaması devletin halkla karşı karşıya gelmesine neden olduğu gibi karaborsanın yayılmasına hizmet ettiğinden 1942 de yürürlükten kaldırıldı.

II. .Dünya Savaşı Türkiye'de toplumsal yapının değişmesinde oldukça etkili olmuştur Savaş sonrası mekânsal hareketlilik yeniden başlamıştır. Devletin yeni ekonomi politikası Kapitalizm ve dünya piyasalarına açılmak olarak değiştirilmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası dünyanın birçok bölgesine giren kapitalistleşme Türkiye'de 1960 ve 70'li yıllarda hızlanarak sürmüştür. Özellikle otoyolların yapılması, traktörün gelmesi ülke içinde mal ve hizmet akışının hızlanması ile hızlı bir dönüşüm

---

[34]"Köylüler Pasif Mukavemet yapıyor" **Tan gazetesi** 17 Temmuz 1942 ve "Köylü Malını Satıyor," **Tan Gazetesi** 1.Ekim 1942

süreci başlamıştır. Eskiden hanenin ihtiyaçlarını karşılamaya ve vergileri ödemeye yönelik sürdürülen tahıl üretimi ve bağ-bahçe tarımı yerini pazar için üretime ve küçük meta üretimine bırakmıştır. Aynı şekilde traktör ilkel toprak işçiliğinin yerini aldığında devlete ya da köy merasına ait topraklar traktörler sayesinde işlenerek toprak açma yoluyla mülk topraklara dönüştürülmeye başlandı. Toprak açma uç sınırına ulaşıldıktan sonra; nüfuz sahibi kişiler toprak alım-satımı yoluyla ya da başkalarının topraklarına baskı ve zorla el koyarak topraklarını orta ve büyük çaplı işletmeler haline getirdiler. Tez çalışmasından aşağıda verilen örnek yerel ilişkilerin nasıl geliştiğini göstermesi açısından önemlidir:

Urfalı Elçi İsa (Karahöyük Köyü);

Bizden öncekileri hep ağalar sömürdü. Ovayı zapt etmek için askerlik çağı gelenlere dağa kaç askerden kurtul dediler. Gençler dağa çekildiğinde ailelere, oğlunuzu besliyorum, masrafı var diye baskı yaptılar. Aileyi öylece kullandılar. Baktılar olmadı, oğulları dağa çıktı bunlarda yataklık ediyor diye şikâyet ettiler. Cahil köylü başka yerlere kaçtı. Ağalar da arazilerini zapt ettiler. 15–20 bin dönüm arazi babasından mı kaldı. Anam babam oradan çıkmasaydı benim de 500 dönüm yerim olurdu. Askerlik yapmayan devlet hainidir. Cenazesi bile kılınmaz. Tapu gelince de memurun cebine koydular. Muhtar da onun kölesi, Okuma yazma bilmeyene. İstediğini yaptırdı, aldı.

Küçük köylü işletmelerinin devamı için acil durumlarda kullanabileceği krediyi bulmak önemli sıkıntılarından biridir. Devletin ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin aktardığı kaynaklar yetersiz kaldığında yeni kurumlar devreye girmektedir. Bundan dolayı, tarımsal üretimin ticarileşmesi ve metalaşmasına paralel olarak modern girdi kullanımının artması ve köy içi tüketimin giderek kentlileşmesi sonucu köylerle, köy - içi ve köy- dışı tüccarların ilişkileri artacak ve artan nakit para ve kredi ihtiyaçları borçlanma ve tefecilik ilişkileri içinde sağlanacaktı[35]. Evlilikler sırasında yapılan harcamaların çoğu tefecilerden alınan kredilerle yapılmaktadır. Tefeciler, ağalar, elçiler genelde bölge insanı ya da köylüden birisidir. Böyle olunca borçlu ile alacaklı arasındaki ilişkiler hukuki yükümlülükten çok toplumsal kaynaklı olmaktadır. Öyle ki borçlu kişiler üzerindeki baskı bazen tamamen mülksüzleşmeye, ırgatlığa kadar gidebilmektedir.

Köylülüğün dönüşümünün halkçı, eşit dağılımlı" köylülük ütopyasından farklı olacağını düşünüyorduk" diyen. Akşit'in öngörülerine göre: "Kapitalizm öncesi dönemde büyük toprak sahipliğinin hâkim olduğu köylerdeki ortakçı köylüler şehre göç ve ücretli işçilik yoluyla tasfiye olacaklardı. Eşit

[35]Erol Toy, **Acı Para** (Ankara: Yaz Yayınları, 2000), s.204-205.

topraklı köylerde ise açılacak topraklara ve modern tarım araçlarına farklı ulaşabilirlik dolayısıyla toprak açmanın sınırına varıldığında toprak satma, satın alma ve borçlandırarak ve diğer toprağa el koyma biçimleriyle toprak sahipliği farklılaşacaktı. Büyük zengin kapitalist çiftçiler, ticarileşmiş orta topraklı çiftçiler, küçük topraklı köylüler ve topraksız ücretli işçiler ortaya çıkacaktı. Nüfus artışı sonucu ortaya çıkan toprak parçalanması toprak dağılımının alt dilimlerinde daha etkili olacak, fakat üst dilimlerde etkisiz kalacak ve böylece toprak toplulaşması ve kutuplaşmasını hızlandıracak ve köylülerin topraktan kopmasını ve kente göçünü sağlayacaktı. Köylerdeki bütün bu dönüşümler köylerin kasaba, kent ve kentten uzaklıklarına göre farklı ivmelerle gerçekleşecekti. Yoğun toprak reformu tartışmalarına rağmen devlet toprak dağıtmayacaktı. Hükümet politikaları tarımsal üretimin ticarileşmesini, metalaşmasını ve araç kullanımını arttırıcı yönde olacaktı. Hükümetlerin köylülüğün farklılaşmasını ve toprak kutuplaşmasını açık olarak destekleyen politikalar gerçekleştirmeleri beklenmeyebilirdi. Fakat ticarileşmenin, metalaşmanın ve modernleşmenin sübvansiyon, kredi dağılımı ve destekleme alımları ile hızlandırılması tarımla kapitalizmin hâkimiyetini ve köylülüğü farklılaştırma etkilerini arttıracaktır. [36]

Alan bulgularına göre Akşit'in öngörülerinin bir bölümü gerçekleşmiştir. Çeşitli aralıklarla uygulanan toprak reformları, tarımı sübvanse uygulamaları ve teknolojik gelişmelerin köylere ve köylülere ulaşması sonucu farklılaşma meydana gelmiştir. Farklılaşmayı sadece toprağa sahip olup olmama ile açıklayamayız. Çünkü ulusal ve bölgesel aktörlerin bu farklılaşmada yoğun etkisi bulunmaktadır. Gelişen eğitim olanakları, nüfus artışındaki yavaşlama, TV ve diğer iletişim olanaklarının köylere kadar ulaşması sonucu özellikle Türkiye'nin iç ve batı bölgelerindeki köy toplumlarının hızla bir değişmesine neden olmuştur. Aileler çocuklarını meslek edinebilecekleri okullara yönlendirmektedirler. Ispartalı ailelerin Eskişehir'de fabrikalarda iş bulma ve yerleşme girişimleri, Akşit'in öngörüsüne uygun bir gelişmedir.

Kırsal yapının değişimi konusunda diğer bir çalışma M. Kıray tarafından yapılmıştır. Kıray 1962'deki Ereğli araştırmasında küçük üretici köylüler ile tampon bir mekanizma olarak tefeci-tüccar bağlantısından bahsetmektedir. Kıray'a göre: bu çeşit ticarileşme ve küçük meta üretimi köyde modern üretim araçlarının kullanılması ve toprak toplulaşması ile birlikte gitmiyordu. Küçük üretici köylüler arasında zenginlik, meslek, eğitim veya iktidar yönünden de önemli bir farklılaşma görülmüyordu. Ortaya çıkmış olan ve ilerde ciddi sonuçları olabilecek en önemli farklılaşma tüccar ve köylüler

---

[36]Bahattin AKŞİT "Kırsal Dönüşüm Ve Köy Araştırmaları (1960- 1980)" ,"**Türkiye' de Tarımsal Yapılar:Türkiye'de Tarımsal Yapıların Gelişimi 1923-2000 Konulu Bir Sempozyumda Sunulan Bildirilerin ve Tartışmaların Gözden Geçirilmiş Metinleri** Der. Ş.Pamuk, Z.Toprak Türkiye Araştırmaları Dizisi: 17, Yayın No:18, Ankara: Yurt Yayınları,1988),Türkiye'de Tarımsal Yapılar s.180

arasındaki farklılaşmaydı. Kültürel modernleşme alanında gözlenebilir gelişmeler içinde olan küçük üretici köylüler açısından en önemli gelişme engeli köyde yaratılan artı değerin köyde yatırılamadan köy dışına tüccar sermayesi yolu ile aktarılmasıdır.

Kıray'ın 1966-1968'deki çalışmaları Çukurova ve Adana çevresinde küçük meta üretimi ve köylerdeki dönüşümü ortaya koyan ilk çalışmalardan biridir. Kıray'a göre Çukurova'ya traktörün gelişi, yeni pamuk türlerinin üretilmesi bazı kapitalist çiftliklerdeki yapıyı değiştirmiştir. Ortakçıların bir kısmı kentlere göç etmişlerdir. Köyde kalanların ücretli işçilere dönüşmesi nedeniyle ortakçılığın tasfiyesi ve kapitalistleşen köydeki kapitalist ağa, ücretli işçiler ve diğer üretici çiftiler, işgücü örgütleyicisi elçi ve yeni muhtar tipinin ortaya çıkması şeklindeki toplumsal farklılaşmanın incelenebilmesi ve tartışılması Kıray'ın Adana'nın sulanabilir köyleri ile susuz köyleri araştırması sonucunda olmuştur.

Benzer bir çalışma B. Akşit tarafından 1966'da Antalya ve çevresinde yapılmıştır. Yörük aşiretinin yerleştirildiği Gündoğdu Köyü'nde eski "aşiret reisi" bazı siyasi ve hukuki manevralarla makilikten çıkarılan arazinin 5000 dönümüne 1940-50'ler arasında el koymuştur. 1966'da bu sulanır topraklarda ondan fazla traktör ve ücretli işçi olan traktör sürücüleri ile pamuk üreten bir kapitalist çiftçi haline dönüşmüştür. Başka bir köyde ise topraklar sulanamamaktadır. Üretim geleneksel araçlarla ve ortakçılık yoluyla yapılmaktadır. Kente göç nerdeyse yok denecek kadar azdır. Muhtar ağa, kapitalistin adamıdır. Örgütlü bir köylü direnişi yoktur, fakat müthiş bir "köylü yakınması" ve toprakların kendilerine ait olduğu ve 1950'lerde köye gelen ve çok kısıtlı toprak dağıtımı yapan "toprak dağıtımı komisyonu"nun tekrar köye gelmesi gerektiği inancı vardır.

Akşit'in öngörüsüne göre; İkinci köyün (Yunusoğlu) kapitalistleşmeye doğru evirilmesi gerekirdi. Ortakçı işçiler olarak nitelenen ortakçı köylülerin tasfiye olması "kaçınılmaz" görünüyordu. Fakat öyle olmadı. Ortakçı çiftçiler tasfiye edilmediler, tam tersine küçük meta üreticisi orta çiftçiliğe dönüştüler. [37]

Akşit'in diğer bulguları ise, yukarıda bahsi geçen öngörülerini doğrulamaktadır. Başka bir köy olan Ilıca'da köydeki bakkalların ticaret sermayesi biriktirmesi ve traktör

---

[37]Bahattin Akşit, **Türkiye'de Azgelişmiş Kapitalizm ve Köylere Girişi** (Ankara ODTÜ Öğrenci Birliği Yayınları 1967).s.78-98.

almaları, meradan toprak açmaları, sonra da bu toprakları kapitalist işletmeye dönüştürmeleri şeklinde ortaya çıkmıştı. Sadece tarıma değil, kamyon satın alarak, "kamyoncu girişimci" olarak uzak mesafe taşımacılığına yönelmişlerdi. Zengin köylüden fakir köylüye doğru tepeden aşağıya gelişen dönüşüm; köylülüğün kapitalist çiftçi, kamyoncu girişimci, küçük çiftçi, ortakçı çiftçi, ortakçı köylü, traktör sürücüsü kalifiye işçi ve mevsimlik işçi olarak farklılaşmasına yol açmıştı.[38]

Çok partili siyasal sistemde toplumun içinde bulunduğu belirli bağlamlarda köylü yakınmalarının pratik direnişlere dönüşebileceğini hesaba katmak gerekiyordu. Diğer önemli bir nokta da; kapitalizmin hâkim olduğu çok partili sistemde devletin tarım politikalarının toprak ağası kapitaliste olduğu kadar, küçük meta üreticilerine de yararlı olabileceğini düşünmek gerekiyordu. DSİ'nin su kanalları inşaatı yanında su motorlarının taksitle temin edilebilir olması sulu tarıma geçişi kolaylaştırmıştır. Sulanamayan kuru tarım topraklarının sulanır pamuk ya da pancar alanlarına dönüşmesi, birim alandan alınan ürünü arttırdığı gibi toprağın değişim değerini de arttırmıştır. Küçük çiftçiler, pamuk fiyatı yükselince ya da pancar ekilebilen alan artınca birikim yapabilen, kredi kullanabilen, traktör alabilen girişimciler oldular. Böylece mevsimlik ücretli işçilik ve geçimlik üretimle yeniden üretimlerini zor sağlayan ortakçı köylüler ücretli işçi kullanan orta çiftçilere dönüşmüşlerdir.

Stirling'in hane hayat döngüsü bu değişmenin yönlerini de açıklayabilir. Önce köyün sahiplenilmemiş boş arazisi öküzler ve oğullar yardımıyla işlenir. Ataerkil aile reisi köyün ağaları arasına katılır.[39] Akşit'in kapitalist dönüşümü incelediği köylerde üç bakkal birikim yaparak mal almak üzere ucuz krediden yararlanarak traktör satın almışlardır. Akşit'in 1966 da elde ettiği bu bulgular yeni kapitalist çiftçilerin ortaya çıkmasındaki farklı dinamikleri ortaya koymaktaydı. Akşit Stirling'in hane hayat döngüsünün geriye doğru işlediği aşamaları tespit etmiştir.1979 da Ilıca da elde ettiği sonuçlar bunu göstermektedir. Hane reisleri ölmüşler ve kapitalist işletmeler daha küçük işletmelere dönüşmüşlerdi. Muhtarlıkların el değiştirmesi, Aşiret reisi –ağa- kapitalistin

---

[38]Bahattin Akşit, **Türkiye'de Azgelişmiş Kapitalizm ve Köylere Girişi** (Ankara ODTÜ Öğrenci Birliği Yayınları 1967).s.78-98.

[39]Akşit, **a.g.e.**,s.98.

yerini üniversite mezunu oğulların alması ile bir miktar toprak parçalanması olsa da nispeten küçük çiftlikler olarak yaşamaktadırlar.[40]

Büyük toprak sahipleri yeni üretim teknolojilerini uygulamada, küçük çiftçilere göre daha girişimci olduklarından toplumsal konumları sayesinde pek çok gelişmenin öncüsü olmuşlardır. Sahip oldukları sosyal konum ve iş bağlantıları nedeniyle kredi olanaklarından kolayca yararlanabildiklerinden makineli-gübreli tarıma geçmeleri kolay olmuştur. Gelişmiş teknolojiyi kullanarak, verim artışı sağladıklarından, yükselen gelirleri sayesinde kredi borçlarını ödeyerek ve çiftliklerini modern büyük işletmeler haline dönüştürmüşlerdir.

Bu topraklarda ortakçı-yarıcı olarak çalışan köylüler ise üç dört ürün mevsimi içerisinde, makineleşme emeğin yerini aldığı için, yarıcı olmaktan çıkmışlar, büsbütün topraktan kopmuşlardır. Kısmen daha mekanize hale gelmemiş yerlerde, kısmen de tarımdan tamamen uzaklaşarak şehirsel çevrelerde emeklerini değerlendirme olanağını aramaya yönelmişlerdir.[41] Bazı bölgeler değişimi iki boyutuyla da yaşamaktadır. Bir yandan emek fazlası içererek başka bölgelere mevsimlik işgücü ihraç ederken, biryanda da işgücü talep etmektedirler. Bu nedenle topraktan kopmayı sadece makineleşmeye bağlamak doğru değildir. Ekilebilir arazinin kısıtlı olması, köyün değişmelere açık olup olmaması, yenilikler konusunda köylülerin, 'özellikle kadınların' hevesli olması, eğitim olanaklarından yararlanma isteği, şehrin sunmuş olduğu olanaklar ve kendini geliştirmeye olanak vermesi gibi nedenler de göz önünde tutulmalıdır.

Aşağıdaki örnek Konya'nın Tuzlukçu ilçesine bağlı aralarında on-on beş km mesafe bulunan iki köyü arasındaki gelişme farklarını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Tez çalışması sırasında görüşülen Konyalı aileler değişik deneyimler sonunda geçimlerini sağlamanın tek yolu olarak mevsimlik göçmen işçiliği seçmişlerdir. Diğer yandan aynı ilçeye bağlı Erdoğdu Köyü işgücü fazlasını şehirlere yönlendirmiş, şehirdeki yenilikler köye aktarılmıştır. İki köy arasındaki en önemli fark arazinin verimli olmasıdır. Köy yakın köylerden işgücü temin etmektedir. 10 km

---

[40]Bahattin Akşit, **Türkiye'de Azgelişmiş Kapitalizm ve Köylere Girişi** (Ankara ODTÜ Öğrenci Birliği Yayınları 1967).s.98,99

[41]Mübeccel B. Kıray, **Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme.**(M. Kıray Toplu Eserleri No: 4 İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999),s.126.

mesafesindeki köyler Eskişehir başta olmak üzere değişik şehirlere işgücü ihraç etmektedir.

Kıray 1968 de Hinderink ile birlikte yürüttüğü çalışmasında köylerdeki değişim konusundaki bulguları değerlendirerek "bu oluşum hem toprak sahipleri hem de köylüler yönünden eski "feodal" ilişkilerin ortadan kalktığı ve büsbütün yeni ilişkilerin, yeni hacimde ve değerde artık üretim temin ve kontrol tarzının ortaya çıktığını göstermektedir."demektedir. [42]

Çok küçük bir artık ürün ile modern tarıma geçen küçük toprak sahibi köylünün de bütün toplumsal ilişkileri değişmektedir. Böyle çok sınırlı artık üretim ile modernleşmeye giden köylü, borçlanma (kredi-faiz) mekanizması sonunda belirli bir zaman sonra topraklarını kaybetmekte, gene mülksüz, emeğini satarak geçinen işçiler haline dönüşmektedirler.[43]

Kıray'ın 1968 de elde ettiği bulgulara göre yaklaşık 200 dönümün altındaki topraklarda traktör, suni gübre kullanarak üretime başlayan bir kişinin, bu girişimleri için borçlandığı takdirde, borçlarını ödemesi şüpheli görülmektedir. Kıray bu çiftçilerin beş yıllık bir zaman içinde topraklarını elden çıkarmak zorunda kalacakları öngörüsünde bulunmaktadır.[44]

200 dönümden az toprak, ticari tarım işletmeciliğine geçmek için yapılacak yatırımlarda gerekli borçlanmayı ödeyebilecek büyüklükte görünmemektedirler. Böyle bir çabaya girişenlerin toprakları, civardaki bir, en çok iki köylü tarafından ele geçirilmekte ve bunların elinde 2000 ve daha fazla dönümlük toprak birikmektedir. Sonuç olarak bunlar da ücretli emek kullanır hale gelerek büyük toprak sahiplerinin kontrol kuvveti ilişkilerine girişmektedirler.

Tarım kredi kooperatiflerinin yaygınlaşması ve ziraat bankasının düşük faizli tarım kredisi ve hayvan besiciliği kredileri vermesi küçük üreticilerin kısa süreli finansman ihtiyaçlarının giderilmesini sağlamaktadırlar. Ziraat bankasının küçük çiftçi

---

[42]Mübeccel B. Kıray, **Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme.**(M. Kıray Toplu Eserleri No: 4 İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999),s.126.

[43]Kıray, **a.g.e.**,s.126.

[44]Kıray, **a.g.e.**,s.126.

ve hatta topraksız köylülere kullanım kredisi dağıtması bu türden ilişkileri değiştirmemiştir. Aksine geçimlik ihtiyaçlara harcanan kredilerin ödenmesinde başka sıkıntılar doğmaktadır. Herhangi bir gelir getirici etkinlikte kullanılmayan kredilerin bir kısmı arazi ve hayvanların satılmasıyla geri ödenmektedir. Bu durum da hükümetlerin çeşitli dönemlerde, politik beklentilerle başvurduğu, çiftçi ve üretici borçlarını affetme, faiz azaltma ya da borç erteleme yöntemleri, küçük üreticiler için umut kapısı olmasına rağmen, büyük krediler kullanan kapitalist üreticiler açısından da yararlı olmaktadırlar. İkinci el traktör ve tarım aleti alım satımının yaygınlaşması küçük üreticilerin - teknolojik gelişmelerin gerisinde kalsalar bile- üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmaları açısından yararlı olmaktadır.

2.2. Geleneksel Toprak İşletme Biçimleri

Kalabalık emek kitleleri hangi sebeplerle esas memleketlerinden koparak başka bölgelerde iş aramak zorunda kalmaktadırlar? Emeğe dönemsel hareketlilik kazandıran faktörleri açıklayabilmek için, tarımda toprak- insan ilişkilerini açıklamak gerekir.

Kırsal alanın temel üretim aracı olan toprağın kim tarafından hangi şekillerde kullanıldığı sorusu mevsimlik tarım işçiliğini konu alan bu çalışmada önemli bir yer tutmaktadır. Konu gereği çalışmanın bu kısmında toprak işletme sistemlerine değinilerek küçük meta üretimin bir şekli olan ortakçılık ve kiracılık şekilleri üzerinde durulacaktır.

Toprak işletme sistemleri, tarım kesiminde, mülkiyet sisteminden doğan kişiler arası ilişkileri düzenleyen hukuk kuralları ve gelenekleri kapsamına alır.[45]Bundan dolayı köylünün sosyal statüsünü belirleyen" bir gösterge sayılabilir.[46]

Günümüzdeki toprak mülkiyeti bakımından insanlar arasında dört çeşit ilişki vardır. İlki, işletmecinin işlediği toprağın mülkiyetine sahip olması, kısaca mal sahibi olması durumudur. Toprak mülkiyeti açısından aralarında önemli bir fark olmamakla

---

[45]İbrahim YASA, **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları** (Ankara: TODAİE,1970) s.153.

[46]Orhan TÜRKDOĞAN, **Türkiye'de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları** (Yay NO:76, Erzurum: ATATÜRK Üniversitesi, 1970), s.77.

birlikte arazinin büyüklüğü ve işletme şekline göre. Büyük kapitalist işletmeler, Ağa çiftlikleri, küçük meta üreticisi işletmeler ve geçimlik araziler olarak dört bölüme ayrılırlar. İkincisi, işletmecinin işlediği toprağın kiracısı olduğu ve toprak sahibine toprağını kullanmasına karşılık para ya da ürün olarak ücret ödediği durumdur. Üçüncüsü, toprağı işleyenin toprak sahibine, ürün üzerinden belli oranda pay vermesi, yani ortakçılık sistemidir. Dördüncüsü ise kişilerin toprağın mülkiyetine sahip olmadıkları gibi artık ürüne de sahip olmadıkları tarım işçiliği durumudur.

Bu oluşumlardan herhangi birinin yaygınlaşması, kırsal yapının niteliğini belirler.[47] Sadece bölüşüm ilişkileri bakımından ele alındığında ortakçılıkla kiracılık arasındaki ayrım, kiracının ürünün cinsi ve miktarına bağlı olmaksızın önceden belirlenen kira bedelini nakit ya da ürün olarak ödemesidir. Ortakçılıkta ise elde edilen ürün miktarı ile orantılı olarak ödenmektedir.

Türkiye'de ortakçılık bölgeden bölgeye ve hatta aynı bölge içinde büyük değişiklikler göstermektedir. Ürünün paylaşılması, toprak sahibi ile ortakçının masraflara katılması, toprak sahibinin işletme idaresine katılması, bölgelere ve kültürel özelliklere göre değişir. Bu değişikliği ortakçılığın çeşitli bölgelere göre aldığı adlardan da görmek mümkündür. Bu tarz işleme şekline Trakya ve Marmara Bölgesi'nde yarıcılık, Orta Anadolu'da ve Güney'de ortakçılık, Doğu ve Güney Doğu'da marabacılık adı verilmektedir. Bazen kiracı, icar diye adlandırıldığı da olur.

Bölgeden bölgeye değişen ortakçılık ve kiracılık şartları zaman içinde değişiklikler gösterebilmektedir. Özellikle tarımda hızlı makineleşme sonucu toprak talebinin artması kiracılık ve ortakçılık şartlarının kiracılar ve ortakçılar aleyhine değişmesine sebep olmuştur. Ortakçı ve kiracıların büyük çoğunluğu hiçbir yasal güvenceye sahip değildir. Sözleşmeler bir üretim yılı için yapılmakta olup ortakçı ve kiracılar her mahsul yılı sonunda sözleşmenin yenilenmemesi tehdidiyle karşı karşıyadır. Bu durum ortakçıları zor duruma düşürmekte ve toprağı istediği gibi işlemesine engel olmaktadır. Esasen feodal nitelikte bir işletme şekli olarak ortakçılık kiracılıktan daha fazla sömürücü bir işletme şeklidir. Ortakçı miktarı önceden belirlenmiş olan kiraya oranla daha yüksek bir ürünü toprak sahibine terk eder. Sözleşmeler sözlü olarak yapılır ve oldukça basittir. Tek bir üretim dönemi için yapılan

---

[47]Suat AKSOY, **S 100 Soruda Toprak Meselesi.** (İstanbul: Gerçek Yay, 1969), s.121.

sözleşme, ortakçının güven içinde çalışmasına ve toprakta iyileştirme yapmasına engel olmaktadır. Ortakçının emeğiyle yaptığı üretimden gereken payı alamaması, angarya çalışma ve ayni ödemeler toplam geliri azaltmaktadır.

Toprak sahibi istediği zaman kiracı ve ortakçının işine son verebilmektedir. Yukarıda belirtilen nedenlerle bu pek kolay olmamaktadır. Yine de çoğu üreticinin üretimde hiçbir güvencesi yoktur. Kiracı-ortakçı ve arazi sahibinin hakları ancak resmi anlaşmalarla korunabilir. Eskişehir'e gelip arazi kiralayan Konyalı çiftçiler önceki yıllarda yaşadıkları sorunları dikkate alarak ya resmi noter sözleşmesi ya da Köy Muhtarlığında birkaç şahidin huzurunda "Köy Senedi" yapmaktadırlar.

Büyük işletmelerde çalışan kiracı ve ortakçıların bulundukları toplum içinde fazla itibarları olmadığı gibi köylerindeki yol, okul, sağlık v.s hizmetlerin gelişmesine katkıları sınırlıdır ve bu olanaklara kavuşmak için devlete baskı yapacak kuvvetleri de yoktur. Bir araya gelerek isteklerini duyurmak, resmi makamlara müracaat etmek örgütlenmiş emek kitleleri için sıradan bir işken, örgütsüz köylüleri bir araya getirip ortak hareket sağlamak kolay değildir.

Başkasının mülkünde çalışan kiracı ve ortakçılar verim ve üretimi arttırıcı olanaklara kolayca kavuşmaktan mahrum bulunduklarından, bu durumda millî ekonomi ve kalkınma büyük ölçüde zarar görmektedir.

2.2.1.Kiracılık

Gelişmekte olan ülkelerde, arazi mülkiyet ve tasarruf sistemlerine yönelik incelemeler, arazinin sınırlı sayıda işletmecinin elinde toplanmasının aşağıdaki durumlarda kalkınmaya engel olduğunu göstermektedir.[48]

Toprak sahibi arazinin belirli bir bölümünü işletmekte, geri kalanını ya mera olarak kullanmakta ya da ileride değerleneceği beklentisiyle boş bırakmaktadır. Bunlar köyden tamamen kopmuş yeni nesil kentlilerin genelde miras yoluyla kazandıkları, aile toprağı sayıldığı için elde tuttukları arazilerdir. Türkiye'de çok yaygın değildir. Topraklar verimli işletilemediği gibi zaman içinde değerleneceği beklentisi ile

[48] Bu bölümde bahsi geçen arazi sahipleri birkaç istisna dışında geleneksel kır toplumunun toprak ağalarıdır.

başkasına da satılmadığı, kiralanmadığı için, milli ekonomi ve dolayısıyla toplum zarar görmektedir.

İkinci uygulama da büyük toprak sahibi arazisini genelde işçi kullanarak işletmekte ve modern işletmecilik sistemi uygulamaktadır. Kendisi şehirde oturduğu gibi işletmeden sağladığı kârları tarım dışı işlere harcadığı ve arazi iyileştirme çalışmalarına önem vermediği için verim azalmaktadır. .Başka sektörlerde iş bulma olanaklarının olmadığı yerlerde işçileri adeta boğaz tokluğuna (genellikle işçiye ücret yerine 3-4 dekar arazi bırakmak şeklinde) çalıştırmakta ve istediği zaman da işlerine son verebilmektedirler. İşçinin, herhangi bir şekilde arazi sahibine itiraz etmesi ve onun kararını etkilemesi mümkün değildir. Kısacası, arazi sahipleri işçi istihdamında tam bir tekele sahip oldukları için işçileri de sömürebilmektedirler.[49]

Türkiye'de özellikle Güneydoğu Anadolu'da yaygın olarak uygulanmaktadır. İşçilerin herhangi bir yasal güvencesi yoktur. Ancak istediği zaman işe son verme kolay kolay başvurulacak bir uygulama değildir. İşe son verme, işin yapısı gereği ağanın da işine gelmez. Çünkü hiç kimse bu şekilde davranan ağanın hizmetinde çalışmak istemez. Ağa da ürünün gelişimi konusunda bilgi sahibi olan, o güne kadar yapılanları bilen işçisinden vazgeçip ürünü tehlikeye atmak istemez. Olsa olsa işçiyi daha fazla çalıştırmaya yönelik bir tehdit olarak göz önünde tutulduğu söylenebilir.

Üçüncü uygulamada büyük toprak sahipleri, arazilerini küçük parçalar halinde kira ve ortakçılıkla işletmektedirler. Nüfusu kalabalık, dolayısıyla işçinin bol ve çok ucuz olduğu ülkelerde toprak sahipleri, kiracı ve ortakçılar üzerinde istedikleri gibi denetim kurabilmektedirler. Bu işletmelerde çalışan kiracı ve ortakçıların sözleşmelere bağlanmış bir statüleri yoktur. Toprak sahibinin izni olmadan işletmede herhangi bir iyileştirme yapmaları mümkün değildir. Diğer sektörlerde iş bulma zorluğu, toprak sahibine, kiracı ve ortakçıları istediği gibi sömürme ve fırsatı vermektedir.[50] Türkiye'de yaygın olarak uygulanmaktadır. Türkiye gibi nüfusu kalabalık gelişme halindeki ülkelerde iş gücünün ucuz olması nedeniyle, büyük arazi sahipleri arazilerini yukarıdaki şekillerde işletmeyi uygun bulmaktadırlar. Geleneksel ilişkilerle politik beklentilerin iç içe olduğu ülkelerde ileri tarım kapitalistleri ve toprak ağaları devlet idaresinde de

[49]İsmail Şener, **Toprak Reformu ve Tarım Reformu** (İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, [y.y.], 1971), s.16.

[50]ŞENER, **a.g.e.**, s.17.

büyük nüfuz ve etkiye sahip olduklarından, küçük çiftçiler lehine değişiklikler sağlayacak düzenlemeleri kolayca önleyebilmektedirler.

Büyük arazilerde kiracı ve ortakçı olarak çalışan küçük çiftçiler üretimlerini arttırmak için fazla bir gayret göstermeye teşvik edilmemektedirler. Öyle ki fazla emek vererek elde edecekleri ürünün bir kısmı, bu işte fazla etkinliği olmadığı halde toprak sahibine gitmektedir. Kira miktarının önceden belli olduğu yerlerde kiracılar maksimum kâr elde etmek için var güçleriyle çalışmaktadırlar. Ortakçılar, verim ve gelirlerini arttırmak, daha iyi bir yaşama kavuşmak için mücadele etseler bile kazançları artarken paylar arasındaki dengesizlik nedeniyle toprak sahibinin payı da arttığından genel bir umutsuzluğa neden olmaktadır. Toprak sahibinin payının ürüne göre değişmekte olması, genellikle üretim süreciyle daha yakından ilgilenmesine yol açmaktadır. Bu bakımdan, toprak sahibi ya kişisel olarak, ya da kâhyalarıyla ortakçıyı denetlemekte, ürün payını arttırmanın yollarını aramaktadır.[51]

Arazi sahipleri işletmeye yakın oturarak doğrudan ya da dolaylı yöntemlerle köylü üzerinde etkin olmakta ve ortakçı üzerinde maddi ve manevi baskı kurmaktadırlar. Böylece toprak sahibiyle üretici ortakçı arasındaki ilişki, bir kişisel bağımlılık ilişkisine dönüşmekte, üretim işini aşan uzanımları olmaktadır. Sonuçta ortakçılar ücretli emekten daha ağır koşullarda çalışmaya zorlanmaktadırlar. Bazı durumlarda ortakçılık şartları öyle ağır olur ki, kişiler ortakçılıktan vazgeçip, mevsimlik göçmen işçiliğe yönelmektedirler. Ancak her ortakçılık ve kira işletmesinin bu tür kişisel ilişkilere ve angaryaya dönüşmesini beklemek de doğru değildir. Çünkü Mevsimlik tarım işçilerini konu alan tez araştırmasında elde edilen bulgular, her bölgenin ortakçılık ve işçilik ilişkilerinin farklı şekillerde geliştiğini göstermektedir.

Örneğin Urfa'da "kürekçi" tabir edilen kişiler tarla kiralayabilmek için arazi sahibinin görevi olan, tarlanın taşını temizlemek, kanal açmak gibi bedeni işleri ya da ilaçlama gibi hem bedensel hem de parasal yükümlülükleri üstlenmektedirler. Bu şartlara rağmen bölgelerinde yeterli arazi tutamayan ortakçı ya da kiracılar köyler ve hatta şehirlerarasında göçe yönelmektedirler. Konya yöresinde işçi ya da ortakçı, Urfa yöresinde ortakçı ("kürekçi") olarak çalışmış olan bazı aileler kendi arazilerini ortakçılara bırakarak, başka şehirlerde çalışmayı tercih etmektedirler.

---

[51]Muzaffer Sencer, **Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri:** Üretim Güçleri ve Mülkiyet İlişkileri Açısından (İstanbul: Ant Yay.,1971), s.135.

Kiracı ve ortakçı olarak toprak kullanan üreticiler üretimlerini arttırmak için uygun koşullarda kredi temin etmekte zorluklarla karşılaşırlar. İşlettikleri araziyi krediye karşılık gösteremediklerinden, aracıların ve toprak sahiplerinin teminatıyla, yüksek faizler ödeyerek kredi temin edebilmektedirler.

Eskişehir bölgesinde iklim şartları sadece tek bir ürün dönemine olanak vermektedir. Pancar üretimi Nisan-Kasım ayları arasında emek ve sermaye yoğun olarak yapılmaktadır. Bölgede "icar", "kiralama" usulüyle toprak kullanımı yaygındır. Bölge insanı kadar, Konya'nın muhtelif bölgelerinden gelip tarla tutan çiftçiler de benzer kiralama yollarına başvurmaktadırlar. Pancar tarımında uygulanan üretim miktarını sınırlayıcı tedbirler ve "kota" uygulaması eskiden bir kişiden arazi kiralayan ortakçıları daha çok kişi ile anlaşmaya zorlamaktadır. Bu durum genellikle işledikleri tarlanın başında konaklayan kiracıların, kiraladıkları diğer araziler üzerindeki denetimlerini zorlaştırmaktadır.

Pancarın tohumu, yabani ot ilaçlaması, tarlanın sürülmesi, traktör ve mazot giderleri, iki defa çapalama, sulama, kesim giderleri daha işletme kurulduğu andan itibaren yoğun bir sermaye gerektirmektedir. İşletme giderlerinin çoğu peşin satın alınan emek, mazot, tohum, ilaç v.s olduğundan önemli miktarda nakit paraya ihtiyaç duyulmaktadır. Devlet finansman sorununu hafifletmek için, pancar üreticilerine "avans",adı altında "destekleme" uygulamasını sürdürmektedir. Ancak "avans" doğrudan ekme yükümlülüğü bulunan arazi sahibine ödenmekte olup kiracılar bu gelirden çok zaman yararlanamamaktadırlar. Ancak resmî sözleşme yapıldığında ödeme kiracıya yapılabilmektedir. Gerçekte ise vergi kaygısıyla sözleşmeler çok zaman sözlü olmaktadır.

Toprak kirasının ürün yerine para olarak ödenmesi durumunda tarla sahibi kira bedelini peşin aldığından, kiracının tarlasında ürettiği ürünün miktarı ve çeşidi ile ilgilenmemektedir. Kiracılar, arazi sahipleri başka yerde, özellikle de yurtdışında olduğunda sadece kira ile ilgilendiğinden kiralarını ödedikleri sürece araziyi her türlü işleme tabi tutmaktadırlar. Bu durum kiracıya üretimini istediği gibi planlamada, işini

organize etmede tam bir serbestlik sağladığından kiracı hangi ürünü ekmeyi karlı buluyorsa onu ekmektedir.[52]

Para olarak ödemenin tek sakıncası üretimin düşük olduğu yıllarda yaşanan finansman sıkıntısıdır. Verimin az olduğu yıllarda kiracı zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için ürününün büyük bölümünü satmak zorunda kalabileceği gibi kirayı ödemekte güçlük çekmektedirler. Kiracıların yeterli birikim yapmasına engel olduğu gibi ertesi yılın kirası için borçlanmasına neden olabilmektedirler. Kiracının hane halkının çoğaldığı durumlarda kira iki yönlü bir gelir düşüklüğüne neden olur. Kiracılar, topraktan, mümkün olduğu kadar çok ürün almak isteyeceklerinden toprağın hızla verimliliğini kaybetmesine neden olurlar. Küçük toprak sahipliğinin hâkim olduğu yerlerde aile işletmelerinde nüfus çoğaldıkça, nadas gibi koruyucu yöntemler bırakıldığı için, toprağın verimliliği azalmaktadır.[53]

Bilinçsiz sulama ve gübreleme üründe beklenen verim artışını sağlasa da kalitenin düşme tehlikesi vardır. Bu istenmeyen bir gelişmedir. Pancar tarımının niteliğinden kaynaklanan bazı sorunlar vardır. Şöyle ki; bir yıl pancar ekilen araziye ancak dört yıl sonra tekrar pancar ekilebilmektedir. Bu nedenle tüm geçimini pancar üretiminden sağlayan kiracı işletmeciler her yıl başka toprak sahipleri ile muhatap olmaktadırlar. Diğer yandan köylerde daha çok yaşlı nüfus kaldığından, şehirde iş tutmuş olan genç nüfus da tarla işlerini yapmak istemediğinden ortakçılar tarla bulmakta zorluk yaşamamaktadırlar.

Diğer yandan topraklarını kendisi işletme olanaklarından yoksun olan kişiler de ortakçı ve kiracılar ile işletme yolunu seçmektedirler. Arazinin yerleşim yerine yola ve suya uzaklığı arazi sahibinin toplumsal konumu vb ortakçılık şartlarının arazi sahibinin aleyhine işlemesine neden olabilmektedir. Özellikle Konya yöresinde yaşlılar, kendisi başka yerde ikamet ettiği için arazisini kiraya verenler, üretim sürecinde sermaye koymadığı için doğrudan ortakçının sağladığı tohum traktör ve diğer harcamalarına bağlı kalanlar ortakçılık açısından dezavantajlıdırlar. Ürün pay edilirken masraf olarak

---

[52]İsmail Şener, **Toprak Reformu ve Tarım Reformu** (İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, [y.y.], 1971), s.37.

[53]Mübeccel B. Kıray, **Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme.**(M. Kıray Toplu Eserleri No: 4 İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999), s.157.

bildirilen tüm kalemler düşüldüğünden bu sefer ortakçı değil arazi sahibi zarar görmektedir. Daha önceden açıklandığı üzere ortakçılık bu anlamda sermaye ve araç sahiplerinin işletmelerini büyütmelerine yardımcı olmaktadır.

Bu durumda kalkınma için iki çare ileri sürülmüştür. Ya arazileri toprak sahiplerinden bedeli uzun vadede ödenmek üzere, satın alarak topraksız çiftçilere dağıtmak ya da kiracılık ve ortakçılık sistemlerini ve işçi ücretlerini düzenleyerek toprak sahiplerinin çiftçiler ve arazi üzerindeki kontrollerini sınırlandırmak, çiftçileri emniyete kavuşturmak. İhtiyaçları olan krediyi sağlamak ve bölgelerindeki sosyal ve ekonomik faaliyetlere serbestçe katılmalarına olanak vermek[54].

Büyük toprak sahipleri, devletin istenildiği zaman, istenildiği kadar krediyi sağlayamayacağını düşünerek, toprak reformuna karşı olmakla birlikte kiracı-ortakçı payını belirleme önerilerine itirazda bulunmamışlardır. Ortakçılığın hukuki düzenlemesi sorunu üzerinde durulduğu takdirde sözleşmenin sözlü değil, yazılı olması, sözleşme süresinin bir yıl değil daha uzun, örneğin üç yıl olması daha yararlı olabilir. Ortakçının haklarını korumak üzere, ortakçının topraktan çıkarılma nedenlerinin kanunda gösterilmesi, ortakçılığın sona ermesi halinde ortakçıya toprakta yaptığı iyileştirmeden dolayı tazminat ödenmesi ve sözleşme koşullarının kanunlarca saptanması, ilkelerinin uygulanması üzerinde durulabilir. Ayrıca söylemek gerekirse; ileri bir tarım tekniğine ortakçılık fazla elverişli değildir.[55]

Türkiye'de kiracı ve ortakçı olarak çalışan çiftçi ailelerinin, en yoksul çiftçi tabakasını oldukları bilinen bir gerçektir.[56] Toprak sahibi ile ortakçı ve kiracı arasındaki bağlar tamamen karşılıklı anlaşma kuralına bağlanmış ve kanun koyucu bu konuda Borçlar Kanunundaki hâsılat kirasına dair hükümleri yeterli görmüştür. Çalışma sırasında taranan kaynaklarda devletin ortakçılık ya da kiracılık oranlarını düzenlediğine dair herhangi bir kanıt bulunamamıştır. Diğer yandan sözleşmeler genellikle sözlü olarak yapıldığından devletin denetlemesine olanak vermemektedir En önemli konular

---

[54]İsmail Şener, **Toprak Reformu ve Tarım Reformu** (İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, [y.y.], 1971), s.19.

[55]A.Güriz, **Kır Yerleşmelerinde Mülkiyet** Tümertekin,E.,F. Mansur ve P. Benedict. **Türkiye'de Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar.** İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Yay.,1971. s.108

[56]Ali Aras, **Güneydoğu Anadolu'da Arazi Mülkiyeti ve İşletme Şekilleri** (Ankara: A.Ü.Ziraat Fakültesi Yay,1956) Önsözden alıntı

ortakçının ve kiracının hakları, sözleşme süresi, kira bedeli veya ortakçılık payı v.b tamamen bölgesel geleneklere ve iki tarafın anlaşmasına bırakılmıştır. Ortakçı ve kiracının sözleşme şartlarını toprak sahibi ile eşit bir şekilde tartışamayacağı düşünülürse, karşılıklı anlaşma kuralının tek taraflı olarak ortakçı ya da kiracı aleyhine işlediği söylenebilir.

Bu iki tedbir 1990'lara kadar sürekli tartışılan çıkar yollar olarak görünse de, 1980'lerden sonra değişen dünya şartları küçük işletmelerin yerine büyük (kapitalist) çiftlikleri teşvik etmektedir. Öz sermayeleri ile işletme maliyetini karşılayamayan küçük üreticiler, dünya bankasının tarıma destek politikaları çerçevesinde, yapılan ödemelerle bir miktar ek gelir elde etmişlerdirler. 2006 yılında Doğrudan Gelir Desteği" ödemelerine ara verilmiştir. Nedeni devletin işletmeler üzerinde tam bir denetim ve ürün kaydı yapamamış olmasıdır. Şöyle ki nakdi olarak ödenen "Doğrudan Gelir Desteği" ve "teşvik primleri" nden kiracı ve ortakçılar değil yine arazi sahipleri yararlanmaktadır.

Tarım desteğinden yararlanan bazı arazi sahipleri topraklarını boş bırakarak, az da olsa eline geçenle yetindiklerinden, yıllık üretimde bir miktar azalma beklenebilir. Makro ölçülerde neredeyse önemsiz olan bu durum küçük meta üreticileri açısından son derece önemlidir. Çünkü kiracı-ortakçı oranlarının belirlenmesinde arazi sahibinin pazarlık şansı artmaktadır. Asgari düzeyde geçimini garanti eden arazi sahibi, toprağını kiracıya verirken daha seçici olmaktadır. Tüm geçimlerini tarım işçiliğinden elde eden tarım işçilerinin işleyebilecekleri toprak miktarı azalmakta ve işçi fiyatları da dolaylı olarak etkilenmektedir.

2.2.2. Ortakçılık

Özellikle ortakçılık şartları ve ürünün bölüşülmesi, ortakçının içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal durum dolayısıyla eşitsiz kurallara bağlanmaktadır. Toprak kârının yükselmesi mülk sahibini ya şartları ortakçı aleyhine değiştirmeye ya da üründen daha yüksek bir pay istemeye sevk etmektedir. Böylece, ortakçılık şartları ağırlaştığından ortakçı, emeğinin tam karşılığını alamayan bir tarım işçisi durumuna düşmektedir. Ortakçının hayat seviyesinin düşmesinde ve geçimini sağlamada zorlanmasına, ortakçılık sözleşmesine eklenen feodal nitelikteki ödemeler ve kişisel hizmetler de büyük rol oynamaktadır. Ortakçılık sözleşmesinden ayrı ve fazla olarak

ortakçıya yüklenen bu angaryaların ortakçıların ezilmesinde çok önemli etkileri olduğu anlaşılmaktadır.

Toprak sahibinin payının ürüne göre değişiyor olması, toprak sahibinin, üretim süreciyle daha yakından ilgilenmesine yol açmaktadır. Bu bakımdan, toprak sahibi ya kişisel olarak, ya da kâhyalarıyla ortakçıyı denetlemekte, ürün payını arttırma yollarını aramaktadır.[57] Çoğunluk işletmeye yakın oturarak doğrudan ya da dolaylı yöntemlerle köylü üzerinde etkin olmaktadır. Böylece toprak sahibiyle üretici ortakçı arasındaki ilişki, kişisel bağımlılık ilişkisine dönüşmekte, bunun da üretim işini aşan uzanımları olmaktadır. Ancak her ortakçılık ve işletmenin bu tür kişisel ilişkiler ve angaryaya dönüşmesini beklemek de doğru değildir. Çünkü bu araştırmada elde edilen bulgular, her bölgenin ortakçılık ve işçilik ilişkilerinin farklı şekillerde geliştiğini göstermektedir.

Bu ilişki biçimlerinden biri olan borçlanmada, kiracı ve ortakçı olarak çalışan üretici, bazen bütün bir yıllık tarımsal faaliyetinin ürününü, kira bedeli veya borçlarına karşılık toprak sahibine verir ve yeniden ağır şartlar altında borçlanarak geçimini sağlamak zorunda kalır. Devletin bürokratik engelleri kadar ipotek karşılığı alınan kredilerin ödenememesi durumunda toprağını, malını kaybetme korkusu, kredi ve nakit ihtiyacı içindeki küçük köylüleri yerel güç ilişkileriyle karşı karşıya getirmektedir.

Toprak işletmeciliğinde ortakçılığın çeşitli uygulamaları günümüzde de devam etmektedir. Ortakçılık uygulamaları toprağın verimi, toprakta yetiştirilen ürünün çeşidi ve bölgesel geleneklere bağlı olarak değişmektedir. Yaygın olarak uygulanan ortakçılık tiplerini şöyle sıralayabiliriz.

Türkiye'de en yaygın ortakçılık tipi; tarlanın mal sahibi tarafından verilmesi, ortakçının emeğini katması ve sezon sonunda ürünün yarı yarıya bölüşülmesi şeklindeki uygulamadır. Bu uygulamada tohum bazen tarla sahibince sağlanmakta, bazen ürün miktarı ortaya çıktıktan sonra ve paylaşmadan önce tarla sahibince alınmaktadır. Bazen de tarla sahibi ve ortakçı tarafından yarı yarıya temin edilmektedir.

Bazı yerlerde tarla sahibi yalnız tohumu değil, aynı zamanda traktör ve diğer donanımı sağlamakta ürün yarı yarıya paylaşılmaktadır. Antalya'da muz bahçelerinde ortakçının payı 1/4'tür, Hatay'da narenciye dahil tüm ürünlerde 1/4 oranı geçerli olmaktadır. Antep'te fıstık tarımında tarla sahibi üretim araçlarını ve tohumu temin etmekte, ortakçı 1/3 ile 1/2 arası ürün almaktadır. Çanakkale'de tütün tarımında tarla sahibi tarlayı işlemekle, ortakçı fideyi almakla yükümlüdür. Ürün yarı yarıya bölünür.

---

[57]Muzaffer Sencer **Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri** (Ant Yayınları İstanbul 1971) s.135

Doğu ve Güneydoğu'da verimsiz arazilerde mal sahibi üretim araçlarını temin eder. Ancak el işçiliğine fazla ihtiyaç duyan yerlerde mal sahibinin payı 1/3'ten 1/10'a kadar düşebilmektedir.[58]

2.2.3. Marabacılık

Doğu ve Güneydoğu'da "Marabacılık", "kürekçilik" adı verilen uygulama yaygın olarak sürdürülmektedir. Bu ortakçılık tipinde, mal sahibi tarla yanında bütün üretim araçlarını sağlamaktadır. Maraba üretime yalnızca kol kuvveti ile katılarak ürünün 1/3'ünü ya da 1/4' ünü almaktadır. Urfa ve yöresinde pamuk ve fıstık üretiminde yaygın olarak uygulanmaktadır. Özellikle genç nüfusa sahip ailelerin sıkça başvurdukları bir işletme şeklidir. Ürünün beklenenden az olması arazi sahibi ile 'kürekçi' arasında tartışmalara neden olmaktadır. Aile emeği ürünün hasadına yetmediği zaman dışarıdan işgücü kiralamakta, zaten az olan ürün payı daha da azalmaktadır.

2.2.4. Angarya

Toprak dağılımındaki adaletsizliğin en belirgin olduğu illerden Urfa'da 'marabacılığın' farklı bir türü uygulanmaktadır. Bu ortakçılık türünde arazi sahibi köylüye bir miktar toprak vermektedir. Fakat kira olarak para ya da ürün üzerinden bir karşılık almamaktadır. İşçiler arazide oturmakta, bekçilik yaparak, mal sahibinin işlerini organize ederek ektiği topraktan elde ettiği ürünün karşılığını ödemektedir. Güneydoğu Anadolu'ya özgü feodal nitelikli bir uygulama şeklidir.[59] İlişkilerin 'ağa-köylü' ilişkileri şeklinde geliştiği görülmektedir.

2.2.5. İpotekli Kira

Toprağın "para faizsiz, tarla kirasız" esasına göre kiralanmasıdır.[60] Toprak sahibi, arazi üzerinde kendisinden ekonomik bakımdan daha güçlü bulunan ve

---

[58]AliGüriz, **Kır Yerleşmelerinde Mülkiyet** Tümertekin,E.,F. Mansur ve P. Benedict. **Türkiye'de Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar.** (İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Yayını,1971).s.109.

[59]Güriz, **a.g.e.** s.110

[60]Güriz, **a.g.e.** s.111

kendisine borç para veren bir kişi lehine ipotek tesis etmektedir.[61] Borç para veren verdiği para karşılığında faiz almamakta, ancak borçlunun tarlasını kira ödemeden işlemektedir. Yaygın uygulamada faiz miktarı azaltılmakta ancak borçta herhangi bir indirime gidilmemektedir. Borçlu geçimini sağladığı topraktan mahrum kalmakta ancak arazi vergisini ödemeye devam etmektedir.

Günümüzde tarım alanlarından arazi vergisi alınmamaktadır. Sadece Toprak Mahsulleri Ofisine teslim edilen üründen vergi alınmaktadır. Borç para alan kimse vade sonunda borcunu ödeyemezse -ki çoğu zaman sonuç bu yönde olmaktadır- kiracı tarlayı sattırmakta ve çoğu kez kendisi almaktadır.

Böylece ekonomik bakımdan daha güçlü durumda bulunan alacaklı ekonomik zayıf durumdaki borçlunun elindeki toprağın mülkiyetini de ele geçirebilmektedir. Bu tür kiracılık sisteminin mülkiyetin belirli ellerde toplanmasını teşvik edici bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Ancak bu uygulamanın genel ortakçılık, kiracılık uygulanmasındaki oranının ne olduğunu tespit etmek mümkün değildir.[62]

Arazi karşılığı ipotek uygulanmasının yasaklanması mülkünü kaybetmeyi önleyici bir uygulamadır. Kötü bir ürün yılı yaşayan ortakçı ve kiracının durumu yüksek faizle kredi temin eden ve sezon sonunda arazinin tamamını kaybetme riski olan çiftçiden daha iyi sayılabilir. Alan çalışmasında elde edilen bulgular Urfalı ailelerin genelde düğün borçlarına karşılık arazilerini ipotek ettiklerini göstermektedir. Gelirinizi ilk olarak nerelere harcarsınız sorusuna verilen yanıtlar hanelerin ağır borç yükü içinde olduklarını göstermektedir.

3. BORÇLANMA BİÇİMLERİ

Borçlanma yeterli birikime ya da gelire sahip olmayan kişiler ve kurumlar arasında belli bir vade sonunda ödenmek üzere para ve mal alınması, verilmesi şeklinde gerçekleşen bir çeşit ticari ilişkidir. Ödeme koşullarının kişilerin gelirleri ile orantılı olmaması mülksüzleşmeyi dolayısıyla mevsimlik işçi göçlerini arttırmaktadır.

---

[61]Erol Toy, **Acı Para** (Ankara Yaz Yayınları Mart 2000) s.259-260

[62]A.Güriz, **Kır Yerleşmelerinde Mülkiyet** Tümertekin,E.,F. Mansur ve P. Benedict. **Türkiye'de Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar** (İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Yay, 1971),s.87,111

Mevsimlik işçilerin toplumsal ilişkilerini analiz edebilmek için bu bölümde hem mevsimlik tarım işçilerinin hem de geldikleri şehirlerin kırsal kesimlerindeki halk arasında yaygın olan borçlanma yöntemlerine değinilecektir. Sırasıyla banka kredileri, tefecilik, aracılık, işe karşılık borçlanma, mal alımı yoluyla borçlanma yöntemleri açıklanacaktır.

3.1. Banka Kredileri

Banka kredileri ve kredi kartları aracılığıyla borçlanma yaygın değildir. Banka faizleri elden alınan borç faizlerinden düşük olmasına rağmen, ödeyememe durumunda ellerindekini de kaybetme korkusu resmi bankalarla ilişkileri en aza indirmiştir. Okuma yazma bilmeyen bir kimsenin kredi müracaatı gibi formalite işleri tamamlaması zor görünmektedir. Ayrıca, "biz istesek de vermezler, karşılığında ne alacaklar" gibi çekinceler dile getirilmiştir. Gerçekte Mevsimlik göçmen tarım işçilerinin göç süresince gösterebilecekleri sürekli bir adresleri bulunmamaktadır. Bankaların kredi vermek için sürekli bir gelir teminatı ya da taşınmaz ipoteği istemesi süreci başlamadan bitirmektedir. Onun yerine variyetli eş dosttan, ağadan, faizciden borç almak, bir anlamda zorunlu olmaktadır.

3.2.Tefecilik

Değiş tokuşun ortadan kalktığı modern toplumlarda kişiler pazar kuralları içinde hareket ettiklerinden sürekli para akışı söz konusudur. Kişiler hem günlük hayatlarında hem de diğer toplumsal ilişkilerinde, ihtiyaçlarını karşılamak için parasal ilişkiler içine girerler. Mevcut gelirleri yeterli olmadığında borçlanma yoluyla ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırlar. Kişinin kimden ve hangi koşullarla borç aldığı toplumsal konumu ile yakından ilgilidir. Gelişmiş ekonomik sistemlerde borçlanma kredi temini yasalarla düzenlenmiştir. Bankalar ve resmi finans kuruluşları yasalarla belirlenen oranlarda faiz uygulayarak bireysel ya da işletme kredileri vermektedirler. Resmi kurumların sunduğu kredi olanaklarına ulaşmadaki güçlükler verilen kredilerin yetersizliği ve kredi dağılımındaki dengesizlik, tefecilik denilen ve tarımsal işletmelere yüksek faizle kredi veren bir yapının doğup gelişmesine yol açmıştır. "Örgütlenmemiş kredi piyasası" olarak adlandırılan bu kurum, tüccar, tefeciler, aracılar ve büyük toprak sahiplerinden meydana gelmektedir. Nakit paraya acil ihtiyaç olduğu durumlarda kullanılabilen bir tür

tüketim kredisi niteliğinde olan bu tür borçlanmanın başlıca iki özelliği vardır; 'Miktarlarının az olması ve uygulanan faiz oranlarının yüksek olması'dır.[63]

Gelişmenin çok kısıtlı artı ürünle başlaması ve ilerlemesi durumunda oldukça ileri teknoloji, örgütlenme gerektiren durumlar, kredi ve faiz sorununu karmaşık, fakat çok önemli bir konuma getirmiştir. Buna bağlı olarak insanlar arasındaki ilişkiler, kredi ilişkileri ve faizin ortaya çıkması ile hızla değişmeye başlamıştır.

Orta düzeyde gelişmiş ve küçük toprak sahipliğinin egemen olduğu yerlerdeki kişiler kredi almaya ve faizle para alıp vermeye çok daha açıktırlar İşletme ya da ihtiyaç kredilerinin devletçe sağlanamadığı durumlarda, çiftçi eskisi gibi ya toprak sahibine veya yerel tüccara ve tefecilere başvurarak çok yüksek faizle kredi temin etmek zorunda kalmaktadırlar. Toprak sahibi ağa ve zengin kişiler arazilerini işleyen kiracıların ödedikleri payların azalması halinde bile kira kontrolünden uğrayacakları kayıpları nasıl olsa çiftçilere açacakları kredilerden yüksek faiz almak suretiyle, fazlası ile telafi edeceklerine inanmışlardır.[64]

Borç ilişkisine girişenler kendilerini bu parayı ödemeye yeterli görmektedirler. Bu tecrübenin yaşanması sık sık ve ödünç alınan paranın geri ödenebilmesi borçlanmayı günah sayanların oranını düşürmüştür. Uygulamadaki süreç ilginçtir. Gerçekte insanlar inançlarından çok farklı olarak hareket etmektedir. Bir yolunu bulabilen herkes bir günah işlediğini düşünmeden faizle para almakta ya da vermektedir.[65] Araştırmada yer alanların önemli bir bölümü borçlanma ve taksitle mal almayı günah diye nitelendirdiği halde borç almaya-vermeye devam etmektedirler. Düşünce ile uygulama arasındaki uyumsuzluk, değerin dinselliğinin belirli oranda kaybolduğunu, ekonomik koşulların daha etkili olduğunu göstermektedir. Bakışın fazla değişmemiş olması inancın kuvvetinden değil, artı ürünün çok sınırlı olduğu köylerdeki faizle borç para alıp verme düzeninden kaynaklanmaktadır.

---

[63]Muzaffer Sencer, **Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri: Üretim Güçleri ve Mülkiyet İlişkileri Açısından** (İstanbul: Ant Yay.,1971), s.149.

[64]İsmail Şener, **Toprak Reformu ve Tarım Reformu** (İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, [y.y.], 1971), s.38.

[65]Mübeccel B. Kıray, **Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme.**(M. Kıray Toplu Eserleri No: 4 İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999), s.228.

Faizle para alıp vermek o kadar yaygındır ki, bunu kabul etmeyen dinsel değerin genel sosyal değişmeye inanç olarak etkisi çok azdır.[66] Günah fikri sadece aşırı faizle birleştirilmekte, 'ödenebilir' 'makul' ölçülerde oldukça dinselliğin sözünün edilmediği görülmektedir. "Faizin kendisi değil, 'yüksek faiz' günahtır'. 'Parayı alanın yaşamını bozmadığı kadar faiz almak günah değildir' düşüncesi yaygındır. Tutum ve amaçların değişen gereksinmelere göre biçimlendiği ve kişinin çevresine böyle değişerek uyum sağladığı açıktır.

"Kazandığınız geçiminizi sağlamanıza yetiyor mu" sorusuna en sık verilen yanıt "borçlanarak idare ederiz" şeklinde olmuştur. Borçlanma ve faiz zorunlu olarak bir yaşam biçimi haline gelmiştir. Kendini borç almaya ve ödemeye yeterli görenler arasında hiçbir sorun olmadan devam etmektedir. İlginç olanı 'borç alabiliyor' olmanın bazı yörelerde 'saygınlık unsuru' olarak görülmesidir.

Borçlanma bankalar ve kredi kooperatifleri aracılığı ile değil, şahıslar ve tefecilik yoluyla sürdüğünden, geleneksel uygulamalar önem kazanmaktadır. Örneğin: 'Kafaya kafa, yarı yarıya, iki altına üç altın gibi yerel faiz uygulamaları oldukça yaygındır. Bazı kişiler faiz ödemeden altın, Dolar, Euro gibi araçlarla borçlanmaktadırlar. Ancak piyasa koşullarında aldıkları paranın değeri düşerse aradaki fark kadar faiz uygulaması makul sayılmaktadır. Para olarak borçlanmalarda % 50–80, bazen % 100 gibi yüksek faizler söz konusu olmaktadır. Vade ve faiz oranı tefeci ile borçlu arasındaki ilişkiye, borcun miktarına, ne amaçla alındığına bağlı olarak belirlenmektedir. Aşırı borç yükü kişilerin ödemede zorlanmasına neden olmaktadır.

Geleneksel toplumlarda borçlu üzerinde maddi manevi baskı kurulmaktadır. Borçlar vadesi içinde ödenmediği takdirde, miktar ikiye katlanmakta, uzun yıllar içinde kemikleşip ödenemez hale gelmektedir. Hatta borcun birkaç yıl üst üste ödenememesi durumunda araziler el değiştirebilmektedir. Ancak borçlanma her zaman mülksüzleşmeye neden olmaz. Önceki bölümde açıklanan 'İpotekli kira' ya da 'para faizsiz tarla kirasız' uygulamasında olduğu gibi borca karşılık arazinin kullanım hakkı bir süreliğine alacaklıya devredilir.[67] Mülkünü vade sonunda alma ümidi olduğundan

---

[66]Mübeccel B. Kıray, **Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme.**(M. Kıray Toplu Eserleri No: 4 İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999), s.239.

[67]Erol Toy, **Acı Para** (Ankara: Yaz Yayınları, Mart 2000), s.259-260

mülksüzleşmeye göre daha kolay kabul edilebilir bir durumdur. Hane yeni geçim kaynakları bulamadığında işgücü ihracı zorunlu hale gelir.

Bazı durumlarda küçük meta üreticisi aile, toprağını işlemek için yeterli sermaye ve krediyi temin edemediğinde ya da zorunlu insani ihtiyaçlarını karşılamak üzere borçlandığında mevsimlik göçmen tarım işçiliğine başvurarak borcu ödemeye çalışır. Toprağını kiracı ve ortakçılara bırakarak mevsimlik tarım işçiliğine yönelen aileler de vardır. Araştırmada buna dair bulgulara sıkça rastlanmıştır. Küçük işletme sahibi hane halkı daha çok üretebilmek için borçlanır ve giderek toprağını kaybeder. Özelikle Urfalılar da borçlanma ve mülksüzleşmenin en önemli nedeni evlenmeler sırasında yapılan borçlardır. Ağır borçlar, toprağı az olup, borcun tamamını kapatmaya yeterli ürün elde edemeyen aileler için, faizleri nedeniyle daha da ağırlaşmaktadır.

3.3.Aracılık

Yüz yüze borçlanmanın mümkün olmadığı ya da borçlunun borç ilişkileri nedeniyle eşitsiz ilişkilere girmek istemediği durumlarda başvurulan bir borçlanma şeklidir. Aracılar nakit para ihtiyacı olan kişilerle, borç verecek kişileri yüz yüze getirmeden borç alıp vermelerine aracılık etmektedirler. Genelde altın, Dolar ve Euro gibi döviz cinsinden borçlanmalar bu kişiler aracılığı ile yapılmaktadır. Aracılar hizmetlerine karşılık borçlulardan bir miktar komisyon almaktadırlar. Urfalı ve Bursalı mevsimlik tarım işçileri arasında yaygın bir uygulamadır.

Büyük borçlar genellikle evlenmeler sırasında yapılan harcamalar ile ağır başlık paraları nedeniyle yapılmaktadır. Kazanılan paranın harcanması ile ilgili verilere bakıldığında, yapılan değerlendirmeye göre 70 kişinin % 52,9 u borç ödemeyi en önemli harcama kalemi olarak görmektedirler. Büyük borçlar ise % 50–80 bazen de %100 gibi inanılmaz yüksek faizlerle alınmaktadır. Borç verenler bölgedeki variyetli kimselerdir. Altın üzerinden borçlanma da oldukça yaygındır.

3.4. İşe Karşılık Borçlanma ya da Emeğin İpotek Edilmesi

İleride yapılacak işe karşılık emeğin ipotek edilerek avans alınması şeklindeki borçlanmadır. Tamamen karşılıklı güven esasına dayanmaktadır. Araştırma konusu olan mevsimlik tarım işçilerinin yazın yapılacak işlere karşılık kışın avans alması yaygın bir

uygulamadır. İşe karşı borçlanma iki şekilde olmaktadır. Birincisi iş aracılarıyla işveren, ikincisi doğrudan işçi işveren arasındaki borçlanmadır. Birincisi aracılarla borçlanmanın bir başka şeklidir. İş aracılığının yaygın olduğu yerlerde, aracılar kışın çalışma bölgelerine gelerek ya da telefonla iş bağlayarak yazın yapılacak işlere karşılık getirmeyi planladığı işgücünü teminat göstererek avans alırlar. Aldıkları avansı emeklerine karşılık işçilere dağıtmaktadırlar.

Çalışma bölgesindeki işverenler için işçi temininde kolaylık ve ücret pazarlıklarında avantaj sağladığı gibi aracılar iş ve işçi temininde kolaylık sağlamaktadır. İşçiler açısından bu şekilde borçlanmanın kötü tarafı çalışma bölgesini seçme, başka elçi ile çalışma, ücret pazarlığı, iş değiştirme gibi temel çalışma haklarını ortadan kaldırmasıdır.

İşe karşı borçlanma ya da emek ipoteğinin ikinci şekli kendi girişimleriyle iş arayan Konyalı ve Ispartalılar tarafından uygulanmaktadır. Aile adına bir kişi ya gelerek ya da telefonla ertesi yıl için emeğini ipotek ederek borç istemektedir. Çalışma sezonundaki ücreti düşürücü bir faktör olsa da, işsiz kalmayı önlemesi açısından işlevsel öneme sahiptir. İş sezonunda çalışmaya gelemeyen ya da başka yere giden kişiler ilk fırsatta borcunu göndermekte, böylece bağları koparmamaya özen göstermektedirler.

3.5. Mal Alımı Yoluyla Borçlanma:

Genelde küçük yerlerde yaşayan ve sınırlı birkaç yerden alışveriş yapan kişilerin başvurduğu bir yöntemdir. Borçların bir kısmı köy bakkalından ve şehirdeki belli alışveriş yerlerinden erzak alımı nedeniyle oluşmuştur. Köy-kasaba esnafı alacaklıların başında gelmektedir. Oldukça yaygın bir uygulamadır. Nakit para sıkıntısı çeken mevsimlik işçi aileleri bedelleri dönüşte ödenmek üzere alışverişlerini sürdürürler. Alınanların fiyatı değil cinsi ve ne miktarı yazılır. Örn: Bir çuval un, yirmi kg şeker, bir teneke yağ vb. olarak kaydedilir. Belirgin bir faizi yoktur. Geri döndüklerinde malın geçer fiyatından ödeme yapılmaktadır.

Özellikle enflasyonun yoğun olduğu, fiyatların hızla arttığı dönemde satıcının kârı artmaktadır. Piyasa koşullarında malın değeri artmadığında satıcıların kendiliğinden bir miktar zam yapmaları doğal karşılanmaktadır. Satıcıların mal miktarını aldığından fazla yazdığını iddia edenlerin "İtiraz etsen ne olacak, kışa gene

kapısına varırız diye ses çıkaramıyoruz."şeklideki değerlendirmeleri borçlu alacaklı ilişkilerini açıklama açısından oldukça ilginçtir.

İşçilerin %51,4'ü kazandığı ile geçinebildiğini belirtirken geri kalan %48,6'sı borçlanarak ya da başka işler arayarak geçinmeye çalışmaktadırlar(Tablo1)

Tablo 1: Burada Kazandığınız İle Çalışmadığınız Zaman Geçinebiliyor musunuz?

Burada kazandığınız ile çalışmadığınız zaman geçinebiliyor musunuz?	Sayısı	Oranı(%)
Evet	36	51,4
Hayır	34	48,6
TOPLAM	70	100,0

İşçilerin %51,4'ü mevsimlik tarım işçiliğinden kazandıkları ile geçinebilmektedir(bakınız Tablo.1). Hayır geçinemiyorum diyenler ya başka gelir kaynakları aramakta ya da borçlanarak geçimini sağlamaya çalışmaktadır. Borçlanmaların önemli bir kısmı emek ipoteği şeklinde olmaktadır. Bu şekilde borçlananlardan biri de Bursa Karacabeyli soğan işçisi Sebahat Sepetçi' dir.

Bursalı soğan işçisi Sebahat Sepetçi (Aksaklı Köyü)

Dayıbaşı geldi mi çay kahve ikram edersin. O da üç beş kuruş para verir. 100 YTL verdi mesela. O patrondan ne alırsa onu dağıtır. Kışın parası biten düğün yapan, ağırlık (başlık) parası yetmeyen ister. Sende çalışan var. O da ona karşılık verir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. GÖÇ VEREN BÖLGELERDE TARIMSAL İŞGÜCÜ DÖNÜŞÜM ÖRNEKLERİ

1. Göç Veren Bölgelerde Tarımsal İşgücü Dönüşüm Örnekleri

Feodal tarımsal yapılarda köylülerin toprak sahiplerine bağlılığı ve bu bağlılığın niteliği ürün ödemeleri, angarya, ortakçılık gibi Bu tip gelişmede köklü bir tasfiye olmadan feodal beyler ile köylü arasındaki eski ilişkiler yeni şekiller altında devam ettirildiğinden, tarımda kapitalizmin gelişmesi çok ağır ve ıstıraplı şartlar altında olur. Yeni hâkim sınıfı oluşturanlar yarı feodal eski toprak bey ve ağaları olduğundan, eski düzene özgü bütün anti-demokratik, gelenekçi, gerici ve patriarkal tutum, politik ve kültürel alanda devam eder.

Buna karşılık, ücretli işgücü kullanmasına rağmen çiftçi küçük üretici köylü kabul edildiği takdirde, üretim süreci içinde işgücü-sermaye, ücret-kar ikiliğinin varlığından söz edilemez. Bu durumda, işçi ve işveren statüsünde görünmesine rağmen köylüler, üretim sürecinin dolaysız üreticileri sayılacak; ortaklaşa yarattıkları artı değere küçük meta üretimine has bölüşüm süreçleri içinde ticari ve nakdi sermaye ve kiracılık varsa toprak sahibi tarafından el konulmaktadır. Böyle bir durumda kar için üretim ve sermaye birikimi söz konusu olmayacaktır.

Tarım işçiliğinin yer alabileceği ilk durum, böylece, tarımsal karın temel bölüşüm kategorisi olarak kapitalist çiftçiye aktarımı; ikinci durum ise, karın doğmadığı ve ücretlerin yanı sıra doğrudan üretici payı olan küçük üretici gelirinin söz konusu olduğu bölüşüm ilişkileri anlamına gelir.[68]

Tarım işçiliğinin yukarıdaki ikili karakterinin yanı sıra, az gelişmiş tarım yapılarında, tarımsal işgücü piyasası, çeşitli kurumsal çarpıklık ve bozuklukları da barındırır ve çoğu zaman "özgür işgücü' nden söz etmek imkânsızdır. Yarı feodal bağımlılık ilişkilerinin sürekli tarım işçiliği (yanaşmalık), görüntüsünde yansıyabilmesi; işgücü piyasasının toprak sahibine bağlı aracılar (Elçi, Dayı başı vb) tarafından

---

[68] Korkut Boratav, **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm** (Birikim Yayınları. Yerli Araştırmalar Dizisi, Ankara: Birikim Yayınları, 1981), s.33.

denetlenmesi ve benzer pek çok kurumsal çarpıklığın varlığı, tarımda saf kapitalist ilişkilerle açıklanamaz.[69] Feodal ve yarı feodal ilişkileri de göz önünde tutmak gerekir.

Köylü işletmesinin kendine özgü nüfus bileşeninde meydana gelen değişmeleri açıklayan yaklaşımlardan ilki demografik farklılaşma iddiasıdır[70]. Bu yöntem köylü işletmesinin üreticilik kadar tüketicilik boyutunu, aile olmasını, demografik hareketliliğini ele alarak açıklayan bir yöntemdir. Köylü işletmesinin yaş bileşenlerindeki değişmeleri demografik etkenlere bağlı olarak açıklar. Doğum, ölüm, miras gibi faktörlerin etkisiyle ailenin yaş bileşimi emekçilerin tüketicilere oranı[71] kendine has ve zorunlu devreler oluşturur. Bu demografik devreleri, ayrı bir farklılaşma etkeni olarak, tarımda büyük işletmelerin çoğunluğunun dağılımını ve uzun dönem seyrini belirleyici bir değişken olarak ele almak gerekir.

Boratav'ın Chayanov ve Friedmann'ın yaklaşımlarını birleştirerek ortaya attığı demografik farklılaşma yaklaşımının iki boyutu vardır. Yaklaşıma göre büyük aileler, toprak kiralama yoluyla büyük işletmeye yönelmektedirler. Küçük aileler ise, aile-içi emeğin toprağa göre, azlık veya fazlalığına göre, işgücü "ihraç" veya "ithal" etme yoluna gitmektedirler. Demografik farklılaşmayı açıklarken, belirleyici bir değişken olarak aile-içi tüketici/emekçi oranlarına değinmek gerekir.[72] Yeni kurulan köylü ailesi, demografik devrenin başlangıcında bulunmaktadır. Birinci dönemde aile emeği, mülk toprağa göre azdır. Bu nedenle mülk topraklar kiraya verilerek ya da mülk toprakta ücretli işgücü çalıştırılarak telafi edilir. 15–20 yıl sonra ilk yetişen çocukların aile emeğine katılmasıyla, mülk toprak/emek dengesi kurulur.

Bu dönem kiralama ve ücretli işgücü kullanımının olmadığı saf küçük üreticiliği simgeler. Yetişkin çocukların artması; gelin ve torunların katılmasıyla, aile emeğinden mülk toprağa göre fazlalık ortaya çıkar. Bu fazlalık ya toprak kiralama yoluyla işletmenin genişletilmesi yoluyla ya da aile emeği ücretli işçi olarak başka işletmelere "ihraç" edilerek telafi edilir. Son gelişme demografik devrenin sonunun gelmesi ve yeni

---

[69]Korkut Boratav, **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm** (Birikim Yayınları. Yerli Araştırmalar Dizisi, Ankara: Birikim Yayınları, 1981), s.33.

[70]Boratav, **a.g.e.**, s.33.

[71]Boratav, **a.g.e.**, s.112.

[72]Boratav, **a.g.e.**, s.111.

devrenin başlamasıdır. Son dönem çok farklı şekillerde gelişebilir. Ölüm veya yaşlanma sonucunda aile reisliği el değiştirir; aile parçalanabilir ya da işletme bütünlüğü büyük evlat tarafından korunarak küçük çocuklar yeni aileler, yeni işletmeler kurabilirler.

Bu türden bir açıklamanın ortaya koyduğu iki önemli saptama vardır: Birinci olarak, bir köylü ailesi, bir demografik devrenin tümü ele alındığında, mülk toprak/aile emeği oranındaki zorunlu değişmelere bağlı olarak, rantiye ve kiracı, işçi, işveren ve küçük üretici aşamalarını ayrı ayrı yaşamak durumundadır. Farklı bir ifadeyle; örneğin otuz yıllık bir devre boyunca demografik etkenler, hiçbir köylü ailesinin saf küçük üretici olarak kalmasına imkân vermez.[73]

Tarımsal yapı araştırmalarının belli bir anda kırsal yapı içinde saptadığı, kiralanan, kiraya verilen topraklar, toprak işçileri ve ücretli işçi kullanan işletmelere ilişkin nicel veriler, bu yapının içinde yer alan farklı toplumsal üretim ilişkilerinin yansımaları değil; demografik devrelerin farklı dönemlerinde yaşayan köylü ailelerin görüntülerinden ibarettir. Örneğin bu şartlar içinde ortaya çıkan işgücü piyasası ve ücretli işçilik, kapitalist ilişkilerin ve tarım proletaryasının değil, küçük meta üretiminin bir parçasıdır. Geleneksel bir tarım yapısı ve köylülük, işgücü ve toprak kiralama piyasaları gibi meta ekonomisinin temel unsurları yüzünden parçalanamaz, tasfiyeye uğramaz, aksine bunlar sayesinde demografik baskılara ve açıklara intibak eder; piyasa mekanizmalarının sağladığı esneklikler ve uyum imkânları sayesinde kendini sürdürebilir. Kısacası esas olan toplumsal ve ekonomik değil demografik farklılaşmadır.[74]

Bu türden bir modelin biçimsel zayıflığı, demografik devrenin sonunu boşlukta bırakmasıdır. Mülkiyet ilişkilerinin değişmesi, yeni mülk edinme ya da mülksüzleşme, yeni aile kurulması, gibi olaylar sonucunda demografik devrenin sonu gelir. Farklı bir ifadeyle, bir köylü ailesinin hayatı boyunca birikerek ve yığılarak süregelen ekonomik farklılaşma etkenleri, sonuçlarını, eski ailenin sonu gelince gösterir ya da bu ifadeyi

---

[73]Korkut Boratav, **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm** (Yerli Araştırmalar Dizisi, Ankara: Birikim Yayınları,1981), **s.112-113**

[74]Boratav, **a.g.e** s.113 İlgi (Friedmann 1978 s.84-85)

tersine çevirirsek, bu ekonomik etkenler mülkiyet ilişkilerini değiştirecek derecede güçlenip sonuçlarını gösterince, eski ailenin sonu gelmiş olur. [75]

Boratav'ın düşüncesinin aksine köylülüğün dönüşümü olgusu, alan çalışması sırasında doğrulanamamıştır. Eski ailelerin dağılması her zaman yeni işletmeleri ortaya çıkarmaz. Çalışma sürecinde dört ayrı bölgeden gelen ve hatta aynı kentin başka bölgelerinden gelen mevsimlik tarım işçilerinden Konyalı bir aile dışında bu türden değişimi birebir gösteren aileye rastlanmamıştır. Üstelik babadan, dededen beri tarımsal işletmelerde emeğini kiralayarak geçinen neredeyse çocukluk, yetişkinlik dönemlerini mevsimlik döngüsel göçler içinde yaşayan mevsimlik tarım işçileri ya da tarım proleterleri açısından bakılınca son dönem oluşmamıştır.

Kuşaklar boyunca ailenin sahip olduğu mülk nüfus artışına paralel olarak artmadığı gibi hanenin payı miras yoluyla daha da küçülmektedir. Toprak dağılımındaki eşitsizliklerin sürmesine olanak sağlayan bu tür yapılar nedeniyle aileler bir süre sonra hayatta kalabilmek için ücretli emek ihracına yönelmektedirler. Bu çalışmada yer alan Konyalı ve Urfalı (köylü) ailelerde benzer özellikler gözlenmiştir. Demografik unsurlar kadar, yaşadıkları yerlerdeki arazi yapısının, yarı feodal ilişkilerin, ailelerin mülklerini sınırlandırmasının etkisi vardır. Üstelik Bursalı işçiler ile Urfa merkezden gelen işçiler en az iki kuşaktır kendi adlarına üretim yapmadıkları gibi kiracılık ve ortakçılık dönemlerini yaşamadan doğrudan ücretli emek piyasasında yer almışlardır.

1.1. İki Dönemli Mevsimlik Tarım İşçiliği

Memleketlerindeki arazilerin dağlık, ormanlık ya da kurak olmasından dolayı mevsimlik işçiliği tek geçim kaynağı olarak benimsemişlerdir. Konyalı ve Ispartalı işçiler ilkbahar ve sonbaharda olmak üzere iki dönem halinde gelip yaklaşık bir iki ay çalıştıktan sonra geri dönmektedirler. Nisan-Mayıs aylarında pancar, soğan, ayçiçeği çapası yapar ve geri dönerler. Eylül'ün 15'inden itibaren tekrar gelip pancar kesimi yaparlar.

İlkbaharda başka sonbaharda başka şehirlerde çalışmaları oldukça sık rastlanan bir durumdur. İş bağlantılarını kısa dönemli yaptıklarından iş buldukları her yerde

---

[75]Korkut Boratav, **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm** (Yerli Araştırmalar Dizisi, Ankara: Birikim Yayınları,1981), **s.113**

çalışmaktadırlar. Bu nedenle bir iki aile ya da çok küçük gruplar halinde göç etmektedirler. Çalışma ücretleri diğer topluluklara göre daha iyidir. İş bağlantısı yapmadan geldiklerinde başkalarından kalan işleri yapmaktadırlar. Ürünün zamanında kaldırılması gerektiğinden ücrette pazarlık şansları artmaktadır

1.2. Orman Köyleri: Isparta Örneği

Dağ ve orman köyleri genellikle dağınık ya da küçük mahallelerden meydana gelmektedirler. Dağ ve orman köyleri kendine yeten kapalı bir ekonomiye, daha doğrusu geçimlik ekonomiye sahiptirler. Pazarla ve kentle ilişkileri gelişmemiştir. Türkiye'de orman içi köylerde yaşayan ailelerin çoğu bulundukları doğal çevreden yıllık geçimlerini sağlayamamaktadırlar. Bunun nedeni, tarım alanlarının yetersiz ya da verimsiz olmasıdır. Ormandan kazanılan tarım alanlarının sınırlı olması yanında birkaç sene içinde verimliliğini kaybetmesi yeni alanlara ihtiyacı arttırmaktadır. Ancak ormandan arazi açmak arazinin yapısı gereği mümkün olmamaktadır. Örneğin Isparta Şarki Karaağaçlı ailelerin meyvelik ve üzüm bağları olarak kullandıkları topraklar 2000 yılında orman arazisi ilan edilmesi nedeniyle bir anda tüm geçim kaynaklarından mahrum kalmışlardır. İlk zamanlar ormanda arazi temizleme, yenileştirme işinde çalışmışlar ancak sürekli gelir elde edemediklerinden başka işler aramak zorunda kalmışlardır.

Aile bütçelerini denklemek için dışarıda çalışma ve ikinci dereceden geçim kaynaklarına başvurmakta ve borçlanma yoluna gitmektedirler. Devletin koyun ve sığır besiciliği için verdiği kredilerle bir miktar hayvan edinen köylüler besihane ve diğer giderleri için ya başka yerlerde çalışmak ya da borçlanmak zorunda kalmaktadırlar.

Isparta'nın Şarkîkaraağaç ilçesine bağlı Köprü köyü dışarıya mevsimlik tarım işçisi gönderen yerlerin yapısını göstermesi açısından iyi bir örnektir. Tez çalışmasından aşağıda verilen örnekler köyün genel yapısını göstermesi açısından önemlidir.

H BALCI Isparta Şarkîkaraağaç Köprü Köyü;

Memleketin adı Isparta. Eşek çıkmaz yeri var. Şarkîkaraağaç'ın 32 tane köyü var. Bizim köy 350–400 hane, bir dekar ekecek yer yok. Eve odun kömür alamayız. Hava iyi oldu mu eşeği alır dağa oduna giderim. Kışın iyice parasız kalınca Aydın'a zeytin toplamaya gidiyorum. Tek başıma, 15 gün, bazen bir iki ay ne olursa. Bazen Aydın'da ormana yakın arazilerde orman ağaçlarını temizleriz.

E.ŞAKAR Isparta Şarkîkaraağaç Köprü Köyü;

Araziler dağlıkta, kırda da yer var. Dağlık yerleri elimizden alıp orman yaptılar. Babam sağlığında meyvelik olarak beşer dönüm yer bıraktı. Çeşit çeşit meyve olurdu. Azıcık yerim vardı. Onu ekerdim. Rüyamda onu suladığımı gördüm. Oğlanı evlendirirken sattım. Yaylacılık eskiden zordu. Şimdi olsa yaparım. Malları tepeden toplar sırtımda getirirdim. Anam maşallah çekerdi.

S.ARLI Isparta Şarkîkaraağaç Köprü Köyü:

Devlet inek veriyor dediler. Bizde yazıldık. Hayvanlar bizim oraların havasına yemine alışık değil. Hastalandılar. Senesi geçmedi ikisi öldü. Şimdi bir ineğe kaldık. Daha beş bin YTL borcu var. Ne yapalım başkasına emanet verdik geldik. Burada ne kazanırsak o da borca gidecek.

Dağ ve orman köylerinin toplumsal değişme ve toplumla bütünleşme sürecine katılmaları çok kolay olmamaktadır. Ancak köylülerin eğitim durumlarının yükselmesi, kitle iletişim araçlarının bilinçlendirici faaliyetleri, şehir ve köy arasında ulaşımın kolay ve nispeten ucuz olması sonucu dışa açılma hızlanmıştır.

Ekonomik ilişkiler birkaç kişinin elinde toplanmıştır. Dışarıyla olan ilişkileri, köyün ekonomik bakımdan güçlü olan kişileri ellerinde bulundururlar. Bunların köylü üzerinde önemli etkileri vardır.[76] Eskiden köy ileri gelenleri tüm ekonomik ilişkileri belirlerken yakın dönemde orman görevlilerinin etkisi artmıştır. "Ormancısı, şefi işlediği yer bin dekar ise on bin gösterir. Kazancı bölüşürler." Bu ve benzeri yakınmalar köy orman köyü ilan edildikten sonra oluşmaya başlayan yeni ekonomik ilişkileri göstermesi açısından önemlidir. Ispartalı ailelerin mülkleri ya çok küçüktür ya da hiç mülkleri yoktur. Var olan bir kısım toprak da orman alanına dahil edilmiştir. Böyle olunca köylülüğü sürdürmek yerine Eskişehir'de yerleşme ve sanayide iş bulma düşüncesi ağır basmaktadır.

Konyalı işçileri Ispartalılardan ayıran en önemli fark: Ispartalıların sürekli gelir getirecek iş bulduklarında Eskişehir'e yerleşmede kararlı olmalarıdır. Mülksüz köylüler, orman köyünde kalıp dışarıda çalışmak yerine Eskişehir'de ve iş olanakları olan başka bölgelerde yerleşme ve sanayide iş bulma eğilimi göstermektedirler. Ancak uzun dönemli soy ve kuşak araştırması yapıldığı takdirde esas dönüşüm unsurları açıklanabilir. Konyalı işçilerin göç etme nedenleri sonraki bölümde açıklanacaktır. İşletmeci-Kiracılar ilk önceleri işçilik için geldikleri Alpu, yöresinde hem işçilik hem de kiracılık yapmaktadırlar.

---

[76]Muzaffer Sencer, **Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri: Üretim Güçleri ve Mülkiyet İlişkileri Açısından** (İstanbul: Ant Yay.,1971), s.30

1.3. İşletmeci ve Kiracı İşçilik: Konya Örneği

Türkiye'nin en geniş düzlüklerine sahip olmasına rağmen Konya ilinin sulanabilir arazisi kısıtlı olduğundan elde edilen ürünler iklim koşullarına bağlı olarak değişmektedir. Modern tarımın ve suya dönük yatırımların yapıldığı bölgelerde gelir yükselirken kurak, taşlık ya da ormanlık olan arazilerde geçim sıkıntısı devam etmektedir. Miras ve nüfus baskısıyla küçülen topraklar hanelerin geçimini sağlamaya yetmemektedir.

Geçimini tarım işçiliğinden sağlayan aileler önce Konya'nın çeşitli bölgelerinde sonra da Eskişehir başta olmak üzere çevre illerde tarım işçiliği yapmaya başlamışlardır. 30–40 yıldır mevsimlik işçilik için başka yerlere giden aileler vardır. Eskişehir'e gelen gruplar işlerin çok işçilerin az olduğunu belirterek eskiden daha iyi kazandıklarını belirtmektedirler. İlk gelen gruptan olup yeterli birikim yapacak kadar kazanan traktör, kamyon alan aileler bulunmaktadır.

Mevsimlik işçilikten kazandığı ile iş kuran, arazi alan, besiciliğe başlayan pek çok aile bulunmaktadır. İçlerinden bazıları kiracı işletmecilere dönüşmüşlerdir. Konya'nın Ilgın, Yunak ilçelerinden gelip Eskişehir'de arazi kiralamak suretiyle kendi adlarına pancar üretimi yapmaktadırlar. Pancar kotasının kısıtlanması nedeniyle arazi yanında pancar üretici belgelerini de kira yoluyla temin etmektedirler. Nisan ayı başından Kasıma kadar sürekli olarak Eskişehir'de kalırlar. Eskişehir'den ayrılmadan gelecek yılın arazisi için anlaşma yapıp, hava koşulları müsaitse tarlanın hazırlığını yapmaya çalışırlar. Mevsimlik göç eden tarım işçileri içinde kazanç yönünden en iyi durumda olanlar bunlardır.

1.4. Kısa Dönemli Mevsimlik İşçilik: Bursa Örneği

Eskişehir'e çalışmak üzere gelen mevsimlik işçiler arasında Eskişehir'de en kısa süre kalanlar Bursa Karacabey'den gelen soğan işçileridir. Karacabeyli işçiler uzun yıllardır hem Bursa ve ilçelerinde hem de Eskişehir'de uzun yıllar soğan işinde çalıştıkları için yaptıkları işte uzmanlaşmışlardır.

Kışın iş bulabildikleri günlerde yeşil soğan ve pırasa sökümünde çalışmaktadırlar. İlkbaharda sebze fidesi dikme yazın sebze toplama işleri yapmakta, Eskişehir'e gelene kadar da Karacabey'de soğan işi yapmaktadırlar. Yaşadıkları

bölgede nüfusun fazla iş alanlarının kısıtlı olması nedeniyle gündelik işleri bulabilenler şanslı sayılmaktadır.

Buldukları işlerin durumuna göre Ağustos ayı sonunda Eskişehir'e gelmektedirler. Ekim ayı ortalarına kadar (iş ne zaman biterse) memleketlerine dönmektedirler. Çuval hesabı ücret almaktadırlar. Çalışma koşulları ile karşılaştırıldığında işe göre en düşük ücret alan topluluk soğan işçileridir. Başka türlü çalışma ve yaşam tarzı bilmedikleri için bu işi yaptıklarını belirtmektedirler.

Bursalı işçilerde çalışma dönemimde çocukların bakımı yaşlı akrabalarca üstlenilmekte, kendilerine kazançtan pay verilmektedir. Geçici olarak geniş aile yapısı oluşmaktadır. Araştırma sırasında ne çok çocuğa sahip Urfalılarda ne de diğer işçi gruplarında benzer bir yapıya rastlanmamıştır.

1.5. Uzun Dönemli Mevsimlik İşçilik: Urfa Örneği

Eskişehir'e çalışmak üzere gelen mevsimlik işçilerin en kalabalık grubunu Urfalılar oluşturmaktadır. On yıl öncesine kadar yoğunluk Konyalı işçilerde iken günümüzde Urfalı işçi sayısında önemli artışlar olmuştur.

Araştırma bulguları Eskişehir bölgesine gelen Urfalı işçi ailelerinin, hayatlarının bir bölümünde ortakçılık yaptıklarını göstermektedir. Ortakçılığın şartları mevsimlik döngüsel göç hareketinden daha ağır olmamakla birlikte (yol, bölgeye yabancılık vb) kazancının az olması göçün zorlayıcı unsurlarından biridir. Sonuçta pek çok aile ortakçılığı bırakıp mevsimlik tarım işçiliğine yönelmektedir. Bu hane hayat döngüsüne yeni katılan aileler için kiralanmaya, ortakçılığa hazır alanların boşaltılması anlamına gelir.

Bu açıdan mevsimlik tarım işçiliğinin bölgesel anlamda işsizliğin azaltılması ve hane gelirlerinin arttırılması üzerinde olumlu etkileri olmaktadır. Toprak üzerinde herhangi bir sorumluluğu olmadan sadece emeğini satarak gelir elde etmek, özellikle genç nüfusa sahip kalabalık aileler için bir avantajdır. Aynı şartlarda binlerce işçi başka şehirlerde iş aramak zorunda kalmaktadır.

Urfalı işçiler iki farklı göç süreci yaşamaktadırlar. Urfalı İşçilerden birinci gruptakiler ilk olarak Eskişehir'e gelir, Eskişehir'de pancar, soğan, ayçiçeği çapasında

çalışırlar. Yaz ortasında nohut, mercimek hasadı için Kütahya, Afyon, Uşak Konya vb şehirlere göç ederler. İş bitiminde Eskişehir'e geri döner ayçiçeği hasadında çalışır onun bitimi ile de pancar kesiminde çalışırlar ve Kasım ayında memleketlerine dönerler.

Aynı süreci izleyen diğer bir grup havalar soğuduğu için pancar kesimine kalmadan Hatay'ın Kırıkhan ve Reyhanlı ilçelerine pamuk toplamaya gitmektedir. İkinci süreci izleyen grubun Hatay'a pamuğa gitme nedeni olarak Eskişehir'de havalar erken soğuduğu için çocukların ve kendilerinin hasta olmasıdır. Gerçekte ise pancar sökümü ve kesimi ağır beden işçiliğine dayandığından çocuk emeğinden yararlanılamaz. 9–10 yaş civarındaki çocuklar pamuk toplamaya yardım edebildiklerinden aileler ücret düşük olsa da pamuk işçiliğini tercih etmektedirler.

Tablo 2: Çalışma Bölgesine Getirilen 0–14 Yaş Arası Getirilen Çocuk Sayısı

0–14 yaş arası getirilen Çocuk sayısı	Sayısı	Oranı(%)
1–2 çocuk	23	46,9
3–4 çocuk	14	28,6
5–6 çocuk	8	16,5
7–8 çocuk	3	6,0
9–10 çocuk	1	2,0
TOPLAM	49	100,0

Urfalı ikinci grup ilk olarak Eskişehir'e gelir pancar, soğan, ayçiçeği çapasında çalışırlar. Kütahya, Afyon, Uşak, Konya v.b şehirlerde nohut hasadında çalışırlar. Temmuz sonunda Eskişehir'e dönerler. Erkekler saman balyası taşıma, pancar sulama, hamallık, kadınlar pancar otu yolma gibi günlük işlerde çalışırlar. İş dışında uzun süre boş olarak bekledikten sonra Eylül başlarında Hatay ve çevresine giderek pamuk hasadında çalışırlar ve Kasım ayı sonlarında evlerine dönerler.

Kazanç açısından her iki grup arasında çok önemli farklılık yoktur. Farklılığı yaratan işler değil ailedeki çalışabilir nüfusun sayısıdır. Çocuk emeğinden yararlananlar götüre hesabı ile çalışmayı yetişkin emeği fazla olanlar günlük yevmiye işleri tercih etmektedirler. Çalışan nüfusu kalabalık olan ailelerin kazancı oldukça iyi sayılabilir.

Çocukları çalışma yaşından küçük, çalışan nüfusu az olan ailelerin kazancı da az olmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVSİMLİK İŞGÜCÜNÜN DÖNÜŞÜM ANALİZİ: ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ

1. MEVSİMLİK İŞGÜCÜNÜN DÖNÜŞÜM ANALİZİ: ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ

1.1. Araştırmanın Yöntemi

21. yüzyılda bir istihdam biçimi olarak mevsimlik tarım işçiliği nasıl olup da halen varlığını sürdürebilmektedir? Kendilerini yeniden üretmeleri nasıl mümkün olmaktadır? Geleneksel kültürlerin üreticisi ve taşıyıcısı olarak mevsimlik işçiliğin önemi nedir? Bu çalışmada Eskişehir'e mevsimlik tarım işçiliği için gelen topluluğun gazete TV haberlerinde yer aldığı çarpıcı olaylar dışında, günlük yaşamlarına inmek ve bu topluluğun nasıl var olduğunu ve nasıl hayatta kaldığını analiz etmek amaçlanmıştır.

Alan çalışması için Eskişehir bölgesinin seçilmesinde en önemli etken işgücü için yeni bir merkez olmasıdır. Yapılan literatür çalışmalarında Çukurova'ya, Ege'ye pamuk işçiliğine Karadeniz'e fındık toplamaya giden mevsimlik göçmen tarım işçileri hakkında çok sayıda çalışma olduğu görülmüştür. İç Anadolu'ya başka şehirlerden gelen mevsimlik işçiler hakkında ise az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar işletme, toprak kullanımı, tarımsal verimlilik vb. alanlarda yoğunlaşmıştır.

Önceki çalışmalardan farklı olarak bu çalışma işçilerin sosyal, kültürel, yapılarını, aralarında karar verme biçimlerini, güç ve otorite ilişkilerini, aile yapılarını, toplumsal değişme ve toplumsal bütünleşme açısından farklılıklarını ve geldikleri memleketler arasında karşılaştırma yapmayı amaçlamıştır.

Çalışmada 70 kişi ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Görüşme yapılanların 43 tanesi kadın 27 tanesi erkektir. Buna göre Urfalı 29 işçiden 14 ü erkek 15.i kadındır. Konyalı.20 işçiden 10 tanesi erkek, diğer 10 tanesi ise kadındır. Bursalı 13 işçiden 1 tanesi erkek 12 tanesi ise kadındır. Isparta'dan gelen 6 işçinin 2 tanesi erkek, 4 tanesi kadın iken, İzmir ve İstanbul'dan gelen birer tane kadın işçi ile mülakat yapılmıştır (bakınız Tablo 3).

Tablo 3. Mülakat Yapılan İşçilerin Geldiği Şehirler

Geldikleri Şehir	Cinsiyeti		Toplam
	K	E	
Urfa	15	14	29
Konya	10	10	20
Bursa	12	1	13
Isparta	4	2	6
İzmir	1	-	1
İstanbul	1	-	1
Toplam	43	27	70

Anket çalışmasının yeterli bilgi toplamaktaki kısıtlılığı nedeniyle derinlemesine mülakat tekniği uygulanmış ve dolayısıyla özel ayrıntıların yakalanmasına çalışılmıştır. Bu nedenle demografik özellikler dışındaki sorular açık uçlu olarak uygulanmıştır.

Derinlemesine mülakat tekniği işçilerin yaşantıları ile ilgili daha derin bir bakış açısı sunacaktır. Çünkü mülakat işçilerin kendi koşullarını ve durumlarını anlatmaları için onlara daha çok fırsat sağlar. Ayrıca araştırmacı ile mülakat yapılan kişi arasında da bağlantı kurar.[77]

Eskişehir çevresinde önceden yapılmış olan iktisat, işletme ziraat alanlarındaki çalışmalardan farklı olarak bölgeye gelen işçilerin sosyal, ekonomik, kültürel yapılarını da içeren bir çalışma olması amaçlanmıştır.

1.2. Alan Çalışması

Örneklem olarak 2005–2006 yıllarında Eskişehir ve ilçelerinde çalışan mevsimlik tarım işçileri seçilmiştir.

Araştırma materyalleri hazırlandıktan sonra Eskişehir ili Çukurhisar bölgesinde beş kişiyle pilot görüşme yapılmış, işlemeyen sorular düzeltilmiştir.

Alan çalışmalarında anketör ya da görüşmeci kullanılmamıştır. Bilgi toplama sürecinde her bir yanıt yazılı olarak kaydedilmiştir. Fotoğraf çekmek ve video kaydı yapmak genelde mümkün olmamıştır. Toplumsal çekingenlik ve erkeklerin izin vermemesi nedeniyle kısıtlı olanaklarla elde edilen görüntülerde fazla detay

[77]Shulamit Reinharz, **Feminist Methods in Social Research** (New York: Oxford University Press, 1992), sf: 249

bulunmamakta genelde çevre tanımlamasına uygun olmaktadır. Bu nedenle görüşmelerde tüm ayrıntıların not edilmesine çalışılmıştır. Her görüşme en az 2,5–3 saat civarında sürmüş, bazı durumlarda bir kişiye bir gün ayrılmıştır. Bu sayede topluluğun günlük faaliyetleri, çalışma koşulları, beslenme, temizlik alışkanlıkları, topluluk dinamikleri, hakkında mülakat ve gözlem yoluyla bilgi toplanmıştır. Mülakat uzadıkça yakın diyaloglar kurulmuş özel ayrıntılara ulaşılabilmiştir. Bazen Urfalı kadın işçilerle mülakatlarda dil konusunda sıkıntılar yaşanmıştır. Çünkü Urfalı kadınlardan bir kısmı Türkçe bilmemektedir (bakınız Tablo 99-100). Aracılarla görüşme yapılabildiği durumlarda, utangaçlık ve kendini tam ifade edememe sıkıntısı nedeniyle bazı sorulara ayrıntılı yanıtlar alınamadığında uzun açıklamalara ihtiyaç duyulmuştur.

Grup içindeki ve gruplar arasındaki farklılıkları tespit edebilmek amacıyla bir çadır yerleşkesine ya da tarlaya gidildiğinde en çok iki kişiyle görüşülmüştür. Kiracı işletmeci ailelerin durumu yakından takip edilmiş, hem kendileri hem de işçileri alan çalışması sırasında özellikle incelenmiştir. Bir ailenin iki yıl içinde neler yaptığı ve kira yoluyla toprak işletme sisteminin işleyişi hakkında bilgi edinilmiştir. İşletmeci kiracı aileleri farklı kılan on yıl öncesine kadar mevsimlik işçi olarak geldikleri arazileri kiralayıp kendi adlarına üretime başlamış olmalarıdır. İçlerinde kapitalist çiftçiliğe yönelmiş olanları da vardır.

Alan çalışmasında mülakat ve görüşme sürecinde ilk tanışma ve selamlaşma çok önemlidir. Görüşülen kişilerin merak ve tedirginliği ortadan kalkıp da karşılıklı güven ortamı oluştuktan sonra, genel bilgiler yanında çalışmanın değerlendirme ve yorumlamasına katkı sağlayacak pek çok bilgi aktarılmıştır. Bu nedenle sorular SPSS ortamında ele alınırken ilgili konularda kategoriler oldukça geniş tutulmuş ve veri kaybının en aza indirilmesine özen gösterilmiştir.

Bazı konularda doğrudan soru sorulmamakla birlikte görüşmecilerin farklı konularda verdikleri bilgilerin tümü not edilmiş, verilerin yorumlanması sırasında dikkate alınmıştır. Örneğin; dini inanışlar, temizlikle ilgili uygulamalar, beslenme alışkanlıkları, çocukların bakımı konusundaki uygulamalar hakkında ayrıntılı bilgiler elde edilmiştir.

Verilerin bir kısmı doğrudan gözlem yolu ile elde edilmiştir. Araştırmacı gerekli gördüğü durumlarda bölgede bir tam gün kalarak gün içindeki aktiviteleri olduğu kadar

akşam ve geceye dönük gözlemler yapmıştır. Alpu'daki çadır okul ziyaret edilmiş, o günkü dersler takip edilmiştir. Bu sayede çocukların ve öğretmenlerin ilişkileri ve okulun işleyişi hakkında bilgi edinilmiştir.

Gözlem notları ile görüşme bulguları ayrı ayrı not edilmiş, mülakat verilerinden ayrı olarak değerlendirilmiştir.

Alan çalışması sırasında çok yoğun zaman baskısı yaşanmıştır. Mevsimlik tarım işçileri Nisan ayından itibaren Eskişehir'in ilçelerine ve bazı merkez köylerine kalabalık gruplar halinde gelmektedirler. Geçici olarak konakladıkları toplanma bölgelerinden buldukları işe bağlı olarak çevredeki çalışma alanlarına dağılmaktadırlar. Bu açıdan her bir görüşme için işçilerin dağıldıkları köy ve kırsal alanlara ulaşmak gerekmiştir. Nisan-Mayıs ayları çok yoğun çalışma zamanına rastlamaktadır. Çalışma ortamı mülakata uygun olmadığından iş dışı zamanlar tercih edilmiştir. Çünkü işçiler işi yavaşlatacağı düşüncesiyle iş dışı zamanlarda yani akşam saatleri ile işe gitmedikleri günlerde görüşmeyi kabul etmişlerdir.

Mayıs ayı ortalarında Konyalılar ve Ispartalılar memleketlerine geri dönmektedirler. Urfalı işçiler de çalışmak üzere başka şehirlere gittiklerinden mülakat süreci zorunlu olarak kesintiye uğramıştır. İşçiler Eylülün üçüncü haftasından itibaren geri döndüklerinde görüşmelere tekrar başlanmıştır. Bursalı işçiler sadece soğan işçiliği yaptıklarından, Ağustos ayının üçüncü haftasından itibaren gelmektedirler. Çok yoğun çalışma süreci yaşandığından görüşmeler ancak iki haftada bir pazar alışverişi ve çamaşır için verilen birer günlük aralarda yapılmıştır.

Görüşme sürecini engelleyen diğer bir durum da görüşmeyi kabul eden kişinin aniden işe çağırılması ya da ertesi gün için söz alınan grubun yeni iş buldukları başka bölgeye, tarlaya gitmesidir. Çok sık olmamakla birlikte zaman kaybına neden olan bir durumdur.

Alan çalışmasında kullanılan soru cetvelinde demografik özellikler yaş, cinsiyet, eğitim durumu, ailenin kaç kişi olduğu, çocukların eğitim durumu, sosyal güvenceleri olup olmadığı sorulmuştur. Ayrıca geldikleri şehir ile esas memleketleri sorularak iki yer arasındaki farklar irdelenmiştir.

İkinci bölümde çalışma saatleri, yapılan işlerin neler olduğu, günlük kazançları, çalışma yerine ulaşım, iş bulma yöntemleri sorulmuştur.

Üçüncü bölümde Eskişehir'e ne zaman gelip ne zaman geri döndükleri, daha önce bölgeye gelip gelmedikleri, ilk defa geldiklerinde gelme amaçları, kimin isteği ile geldikleri sorulmuştur. Sorunları tespiti amacıyla, barınma, sağlık, eğitim, ısınma, beslenme, temizlik, banyo, ulaşım sorunları ile ücretin kim tarafından nasıl belirlendiği konusunda sorular sorulmuştur. Aynı bölümde göçün zorlukları ve çocukların bakımı konularında sorular yer almaktadır.

Dördüncü bölümde aile yapılarının çözümlenmesi amacıyla çocuk bakımı, ailenin geçimini sağlama, para kullanımı, kadınların hangi konularda söz sahibi oldukları, kadın ve erkeklerin harcama kalemleri ile iş dışındaki aktiviteleri sorulmuştur.

Beşinci bölümde sağlık konusu yer almaktadır. Sosyal güvence, doğum, iş kazaları, yaşlılık gibi konularda, sorular bulunmaktadır.

Altıncı bölümde topluluk dinamiklerinin çözümlenmesi için topluluğu oluşturanların sayısı, akrabalık dereceleri, göç kararının kimlerce verildiği, kaç yıldır mevsimlik işçi olarak çalıştıkları, Eskişehir bölgesini seçme nedenleri sorulmuştur. Ayrıca ailede, yaşadıkları yerde ve çalışma bölgesinde kimlerin sözünün geçtiği, evlenme adetleri ve günlük hayata dair sorular sorulmuştur.

Yedinci bölümde kışın neler yaptıkları, evlerinde bulunan bazı eşyalar, tüketim alışkanlıkları ile göç sürecini irdeleyen sorular bulunmaktadır.

Sekizinci bölümde benlik algısı, etnik özellikler, dil, bölge çalışma bölgesindeki halkla ilişkilerle ilgili sorular yer almaktadır.

Son bölümde ise IMF, Avrupa Birliği terimleri ile zengin, yoksul kavramlarının neler çağrıştırdığı, on yıl sonrası için neler düşündükleri ve ellerine 20000 YTL geçmiş olsa neler yapabilecekleri sorulmuştur.

Alandan elde edilen verilerin SPSS ortamında analizleri yapılmış, araştırma metni içinde ayrıntıları ile sunulmuştur.

2. TARIMSAL İŞGÜCÜNÜN NİTELİĞİ

Tarımsal işgücünün niteliği ile ilgili bu bölümde mevsimlik işçi gruplarının yaş, nüfus, eğitim, sağlık v.b.durumları ile yakın ve uzak gelecekle ilgili beklentileri üzerinde durulacaktır. Konunun açıklanmasında alan çalışmasında elde edilen bulguların SPSS ortamında değerlendirilmesiyle elde edilen verilerden ve mülakatlar sırasında elde edilen bilgilerden yararlanılacaktır.

2.1. Yaş

Yaş bileşenleri bir topluğun hareket ve çalışma kapasitesini göstermesi bakımından topluluğu değerlendirmede önemli bir anahtardır. Mevsimlik işçi ailelerinin genel nüfus yapısına bakıldığında az gelişmiş ülkelerin yaş piramidine uygun olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Çalışabilir Nüfusun Yaş Dağılımı

Yaş	Sayısı	Oranı (%)
20 yaş ve altı	6	8.5
21–30	21	28,5
31–40	17	24,3
41–50	14	20,0
51–60	7	9,9
61–70	4	6,0
71 ve üstü	2	2,8
TOPLAM	70	100

Türkiye'de yasal çalışma yaşının alt sınırı 16 olup üst sınır 65 yaştır. Alan bulguları bu sınırların altında ve üstünde yer alan işçiler olduğunu göstermektedir. Pancar ve soğan çapası, soğan yolma nispeten kolay işler olduğundan her yaştaki işçiler tarafından yapılabilmektedir. Bu nedenle aktif olarak çalışan kişilerin yaşları oldukça geniş bir dağılım göstermektedir. Eskişehir bölgesinde çalışabilir nüfusun en yoğun olduğu yaş aralığı 21-30 arası olup %28,5'lik orana sahiptir. İkinci yoğun aralık 31-40

arasıdır ve %24,3'lük bir orana sahiptir. 20 yaş ve altında olup çalışanlar %8,5'lik orana sahiptirler. Çocuklar dışındaki en genç işçi 14 yaşındadır. İleri yaşlarda olup çalışanlar sadece Bursalı işçilerdir. 61 ve 70 yaş aralığındaki çalışanlar %6,0'lık bir orana sahiptir. 71 yaş ve üstü çalışanların oranı %2,8 olup çalışan en yaşlı işçi 73 yaşındadır (bakınız Tablo 4).

2.2. Eğitim

Eğitim bireylerin davranışlarında yaşantısı yoluyla istenen davranışları yaratma sürecidir. Eğitimi sadece okullaşma olarak almak her ne kadar yanıltıcı olsa bile topluluğun genel eğitim yapısını anlamak açısından önemli bir göstergedir.

Bireylerin kendi başlarına beslenme, temizlik, korunma ihtiyaçlarının giderecek yaşa kadar geçen dönemleri bağımlılık dönemi olarak kabul edilmektedir. İlk eğitim bebeklik çocukluk döneminde verilir. Temizlik, beslenme, yakın çevre ile ilişkiler ilk çocuklukta öğrenilir. Bu dönem bağımlılık dönemi kabul edilir. Nüfus tanımlarında bağımlılıktan kurtulma yaşı 14- 15 olarak belirtilmesine rağmen bu yaş her insanda bedensel ve zihinsel gelişmeye bağlı olarak değişmektedir.

Bağımlılığın diğer belirleyicisi kültürdür. Sanayileşmiş toplumlarda bir gencin bağımlılıktan kurtulması, bir beceri edinerek üretim sürecine katılması 16 yaş ve sonrasına kalmaktadır. 16 yaş, Türkiye'de yasal çalışma yaşının alt sınırıdır. Asgari ücretin belirlenmesinde 16 yaş ve sonrası çalışanlar dikkate alınırlar. Mevsimlik işçi çocuklarının bu yaşın çok altında çalışma hayatına katıldıkları bilinmekte olup, araştırma bulgularıyla bir kez daha ortaya konulmuştur. Kişinin fiziksel ve ruhsal gelişimini tamamlaması ancak ergenlik dönemi sonrası mümkün olmaktadır. Hukuki açıdan yeterlilik 18 yaşından sonra başlar.

Mevsimlik tarım işçilerinin çocukları, bağımlılıktan kurtuldukları yaştan itibaren basit işleri yapmaya başlarlar. Bağımlılıktan kurtulma yaşı bölgeler arasında farklılıklar gösterir. Şöyle ki Konyalılar ve Ispartalılar 11–12 yaşındakileri çocuk diye nitelendirirken Urfalı ve Bursalı aileler yetişkin saymaktadırlar. Bunun geleneklerle olduğu kadar, ailenin yaptığı işle de ilgisi vardır. Pancar çapası, sökümü, kesimi, ayçiçeği hasadı ağır işler olduğundan aile çocuk emeğinden fazla yararlanılamaz.

Soğan sökme, toplama, nohut- mercimek yolma pamuk toplama işinde çocuklar da çalışırlar Tarlada ya da çadırda kardeşlerine bakmak, su taşımak, kız çocukların

sorumluluklarındandır. Erkek çocuklar da ellerini kontrol etmeye başladıkları anda aileye yardım ederler. Elçilerin yol ücretlerini hesaplarken 10 yaş ve üzerini çalışır kabul etmesi de bu gerekçeye dayanır. Çalışma yaşı düştükçe okuldan uzaklaşma yaşı da düşmektedir. Alan çalışmasında görüşülen ailelerde 14 yaş altında toplam 54 çocuk bulunduğu tespit edilmiş olup bunlardan 49'u yanlarında getirilmiştir. 54 çocuktan sadece 30 tanesi okula gitmektedir (bakınız Tablo 5). Bu da genel toplam içinde %55,6'lık bir orana sahiptir Aileler birden fazla çocukları olduğu durumlarda bir ya da iki çocuğu okula göndermektedirler

Urfalı ve Bursalı ailelerde çalışma bölgesine getirilen çocukların tam sayısına ulaşılamadığı için aşağıdaki tablonun mevcut durumu tam yansıtmadığını okula gitmeyen çocuk sayısının çok daha yüksek olduğunu belirtmek gerekir (bakınız Tablo 5). Alan gözlemleri ve mülakat sürecinde elde edilen bulgular özellikle Urfalı ve Bursalı ailelerde okula gönderilmeyen çocuk sayısının belirtilenlerden daha fazla olduğunu göstermektedir. Kaymakamlık, köy muhtarlığı ve jandarmada kayıtları olması gerektiği halde herhangi bir sorun olmadığından devlet görevlilerinin ihmalleri nedeniyle göç eden topluluklarla ilgili resmi kayıtlar tutulmamaktadır. 2006–2007 Eğitim öğretim yılında kaç çocuğun bölgeye getirildiği için okuldan uzak kaldığı tespit edilememiştir.

Tablo 5. Okula Giden Öğrenci Sayısı

Okula giden çocuk sayısı	Sayısı	Oranı (%)
1	16	53,3
2	8	26,7
3	5	16,7
5	1	3,3
TOPLAM	30	100

Eğitim hizmetlerindeki gelişmeler, 8 yıllık eğitim uygulamaları, "haydi kızlar okula" kampanyaları araştırmaya konu olan "Mevsimlik tarım işçileri" nin büyük bölümü için özel bir anlam ifade etmemektedir. Çocukların yardımcı iş gücü olarak kullanılması, uzun göç süreci boyunca sabit bir yerde uzun süre kalamama, eğitim sürecinin uzun ve masraflı olması (Çocuk sayısının fazla olması, masrafları arttırıcı bir faktördür), kız çocuklarının eğitilmesine gerek olmadığı inancı çocukların okullaşma oranını düşürmektedir.

2006–2007 öğretim yılı başladığında Bursalı ve Urfalı ailelerin kalabalık olarak toplandığı Eskişehir'in Mahmudiye- Alpu- Seyitgazi kırsalındaki çocuklar, bulundukları yerin yol güzergâhı dışında ara bir bölgede kalması nedeniyle, eğitimden uzak kalmışlardır. 2005–2006 Öğretim yılında Mahmudiye İlçesi Kaymakamının girişimi ile ilköğretim çağındaki çocuklar okula devam edebilmişlerdir. 2006–2007 öğretim yılında az sayıda Urfalı işçi ailesi çocuklarını okula gönderebilmiştir. İnönü'de bulunan Ispartalı ailelerin çocukları "misafir öğrenci" olarak okula devam etmektedirler.

Okula giden çocuk sayısı ile çocukların hangi sınıfta oldukları topluluğun genel yapısını göstermektedir. Araştırma bulgularına göre Konyalı ve Ispartalı aileler çocuklarını okutma eğilimindedirler. Okutma da kız ve erkekler arasında çok önemli farklar ortaya çıkmamaktadır. Aynı şekilde Urfalı ailelerden de çocuklarının eğitimine önem veren aileler bulunmakla birlikte erkeklere öncelik tanımaktadır.

Tablo 6. Okula Giden Çocukların İllere Göre Dağılımı

GELDİĞİ ŞEHİR	Okuyan Çocuk Sayısı					TOPLAM
	1	2	3	4	5	
Urfa	5	3	4	0	0	12
Konya	3	2	1	0	1	7
Bursa	5	0	0	0	0	5
Isparta	2	3	0	0	0	5
İzmir	1	0	0	0	0	1
TOPLAM	16	8	5	0	1	30

Urfalı ve Bursalılarda, kızların okutulmama oranları arasında önemli bir fark yoktur. Kızların eğitimi konusunda yöresel alışkanlıklardan kaynaklanan itirazlar ve önyargılar önemli bir sorundur. Kız çocuğu olup okula göndermeyen ailelerden %9,1'i bunu "bizim oralarda kızlar okumaz" diye açıklamaktadırlar (bakınız Tablo.7). Urfalılarda ve Bursalılarda kız çocukları ya hiç okumamakta ya da çok azı ilk 5 yılı tamamlayabilmektedir. Erkek çocuklar lehine bir gelişme olduğu bilinmektedir. Çünkü hem Urfalı hem Bursalı işçiler arasında oğullarının ilköğretim ve lise mezunu olduğunu belirtenler vardır.

Araştırma bulguları göstermiştir ki, birçok yerde anne babalar kızların eğitimine şartlı izin vermekte; "imkânımız yok, olsa okuturuz" demektedirler. Bu imkân da sadece az çocuklu aileler için bulunabilir. Burada iki çocuğu farklı derecede okumuş, kadını cahil bir ailenin iç düzeninin bozukluğu kolayca anlaşılır. Oysa eskiden bir ailede herkes aynı derecede cahildi ve aile içinde son derece tutarlı idi.[78]

Aileler kendilerini geliştirip eğitime önem verdikçe çocukları da yararlanmaktadır. Örneğin okuması olmayan bir baba cep telefonunun ayarları için yardım isterken, oğlunun okumasıyla gurur duymaktadır. "Bu kafalı sonuna kadar okutacağım" derken, kızları üniversiteyi bitirmiş olan aile "kızımız edebiyat öğretmeni oldu. Diploma törenine gittik. İzmir'de dershanede işe başladı" derken başarıları ile gurur duymaktadırlar. Benzer yaklaşımlar diğer ailelere de örnek olmaktadırlar.

Belirli bir tarım arazisinde ailenin ve hane halkının en küçüğünden en büyüğüne kadar herkesin gücüne göre çalıştığı ve ortaklaşa ürettikleri rızkın ortaklaşa paylaşıldığı toplumsal yapı hızla değişmektedir. Urfa'da kürekçilik yapıp emeğini kiralayan bir işçi ailesi ertesi yıl mevsimlik işçi olarak göç edebilmektedir. Uzmanlaşmış mesleklere girebilmek için özel beceri ve eğitim gerekir. Bu beceri ve uzmanlaşma, halk eğitimi, çıraklık eğitimi, özel kurslar, teknik okullar gibi formel eğitim kurumlarında verilmektedir. Bu eğitimi zaten çok çocuklu ve düşük gelirli ailenin çocuklarının hepsine sağlaması beklenemez. Araştırma bulguları ailelerin bir kaçı dışında hepsinin çocuklarını yanlarında getirdiklerini ve iş gücünden yararlandıkları için, okuma-yazma gibi temel eğitimi almaktan bile yoksun kaldıklarını göstermektedir (bakınız Tablo.7) Senenin 6–7 ayında ikamet yeri dışında olmak eğitim açısından dezavantajdır.

Eğitim planlı ve süreklilik isteyen bir isteyen süreçtir. Mevsimlik işçilerin çocukları da aileleri ile birlikte çalışma bölgesine getirildiklerinden eğitimleri yarım kalmaktadır (%31,8) (bakınız Tablo.7)

---

[78]Mübeccel B. Kıray, **Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme** (M. Kıray Toplu Eserleri No: 4 İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999), s.164.

Tablo 7. Çocukların Okula Gitmeme Nedenleri

Çocukların Okula Gitmeme Nedenleri	Sayısı	Oranı(%)
Dışarıda çalısınca okul yarım kalıyor	7	31,8
Köyde okul yok	3	13,6
Tarladaki islere yardım için	3	13,6
Aile göndermiyor	2	9,1
Bizim orada kızlar okumaz	2	9,1
Bırakacak kimsem yok, yanımızda getirdik	2	9,1
Kardeşlerine bakmak için	1	4,5
Nüfus cüzdanları yok	1	4,5
Köyde hayvan bakıyor, biz dönünce gidecek	1	4,5
TOPLAM	22	100,0

Bazı köylerde öğrenci yetersizliği nedeniyle okullar kapatılarak taşımalı eğitime geçilmiştir. Okulun uzak olması (%13,6) yanında ailenin eğitim konusundaki düşünceleri, geride bırakacak kimse olamaması (%9,1), tarladaki işlere yardım beklentisi (%13,6) okullaşma oranını düşürmektedir. Ispartalı ve Konyalı aileler çocuklarını ya geride bırakmakta ya da çalışma bölgesindeki okullara göndermektedirler. Bu bölümde eğitimle ilgili olarak konunun genelde sorun olarak algılanan yönlerine değinilecektir.

Tablo 8. Çocukların Okul İle İlgili Sorunları

Çocukların okul ile ilgili sorunları	Sayısı	Tüm cevaplar İçindeki oranı(%)	
Okuldan uzak kalma	37	57,8	92,5
Çocukları memlekette bırakır ya da erken döneriz	11	17,2	27,5
Ders yılının başında, sonunda başka şehirde olma	9	14,1	22,5
Çalıştıkları yerde okula başlasalar bile devam edememeleri	3	4,7	7,5
Masraflar ağır	2	3,1	5,0
Burada başlayıp memlekette devam ediyor	2	3,1	5,0
TOPLAM	64	100,0	160,0

Çocukların okulla ilgili sorunları açık uçlu sorularla irdelenmiş çoklu cevap kategorileri kullanılarak değerlendirilmiştir. Tablo.8'de 64 kişinin verdiği toplam 64 cevap üzerinden değerlendirme yapılmıştır. İşçilere göre çocukların okulla ilgili en temel sorunları okuldan uzak kalmadır (% 57,8). Cevaplayıcıların %92,5'i okuldan uzak kalmayı temel sorun olarak görmektedir. Çünkü çocukların eğitimleri başka bölgelerde çalışma nedeniyle her yıl kesintiye uğramaktadır. Alpu ilçesinde açılan çadır okul sadece ilköğretim 1,2 ve 3 sınıflara kısa süreli hizmet vermektedir. Daha üst sınıflar ne çadır okul ne de taşımalı eğitime dahil edilemediklerinden ders yılının başında ve sonunda bir buçuk iki ay okuldan uzak kalmaktadırlar. Bu durum toplam cevapların %14,1'ini oluşturmaktadır ve cevaplayıcıların %22,5'ine göre okulla ilgili sorunlar arasında üçüncü sorunu oluşturmaktadır. Okullar öğrencinin sınıfta kalmaması için yoklamada var gösterdiklerinden sorunun gerçek boyutları gözden kaçmaktadır.

Tablo 9. Okuldan Uzak Kalan Çocukların Durumu

Okuldan uzak kalan çocukların durumu	Sayısı	Oranı(%)
Büyüklerle beraber tarlaya giderler	31	77,5
Yaşlıların gözetiminde olurlar	7	17,5
Çalışmayıp kendim bakıyorum	1	2,5
Tarlada çadır kurduk, bir aradayız	1	2,5
TOPLAM	40	100,0

Çalışma yaşından küçük çocuklar aileler için çalışmayı engelleyici bir durum olarak görülmemektedir. Aileler çocukların güvenliği ve bakımı için kendilerine yakın olmasına önem vermektedirler. Ailesinde küçük çocuk bulunan ya da önceden çocuk bakımında sorunlar yaşayan 40 kişinin verdiği cevaplara göre (bakınız Tablo.9), çocuklar gün boyu yalnız kalmamaları için genelde aileleriyle birlikte tarlaya götürülürler(%77,5). Tarlada gölgelik yapılır, çocuklar orada oyalanırlar. Diğerleri yaşlıların ya da biraz büyük çocukların gözetiminde çadırların etrafında vakit geçirmektedirler (%17,5). Diğer uygulamada ise aile çadırını tarlanın içine kurduğu için çocukları ile daha yakın olmaktadır (%2,5). Uygulamanın kötü tarafı çocukların arkadaşları ve diğer insanlardan uzak kalması nedeniyle sosyalleşme sürecini yavaşlatmasıdır.

Adana'nın Karataş ilçesinde faaliyete geçen yatılı okul tarlalardaki işçi çocukları eğitime kazandıran tek kapsamlı projedir. 1500 işçi çocuk tarlalardan okula kazandırılmıştır.

2005–2006 Öğretim yılında Eskişehir'in Alpu ilçesinde pilot uygulama olarak iki derslikli çadır okul açılmıştır. Okulun öğretmenlerinin verdikleri bilgilere göre; dersliğin birinde hiç okuma yazma bilmeyenler diğerinde ise ikinci sınıf ve yukarısı eğitim görmektedir. Dersler akşam 18–20 saatleri arasında yapılmaktadır.

Çocuklar gün boyu ya ailesiyle tarlaya gitmekte ya da boş dolaşmaktadır. İşçilerin dönüş saatinden sonra başlayan dersler aydınlatma olmadığı için hava kararınca sona ermektedir. İki saatlik zamanda okuma yazma, temizlik konuşma gibi temel eğitim verilmektedir[79]. Derslerin bitiminde kaymakamlığın girişimi ile çocuklara akşam yemeği verilmektedir. Öğretmenlere göre çocukları okula bağlayan sadece yemek olayıdır. Bu sayede daha çok çocuğu kazandıklarını belirtmişlerdir.

Eğitimin yapısı gereği bir mekâna ihtiyaç vardır. Eğitim için ayrılan mekân ne kadar iyi düzenlenir ve yapılan işe ne kadar çok önem verilirse başarı şansı da o oranda yüksek olur. Yukarıda bahsedilen uygulama soruna geçici olarak çözüm olmaktadır. İleriye dönük beklentileri karşılamaktan uzaktır. " İbadet her yerde yapılabilir, ama eğitim bina ister, öyleyse bizlerde okul yaparak bu yolda hizmet edelim".[80] Çocukların dinlenme saatinde, gönüllü iki öğretmenin çabasıyla yapılan eğitim tabii ki yeterli değildir. Daha geniş kapsamlı düzenlemelere ihtiyaç vardır.

Bir meslek ya da sanatı öğrenmek uzun zaman alır. Bu becerileri yakın çevreden ve aileden öğrenme olanağı yoksa mutlaka bir eğitim kurumu ya da meslekte usta birinin denetiminde öğrenme zorunluluğu vardır. Bu tür eğitimi zaten düşük gelirli, çok çocuklu, eğitimsiz ailelerin tüm çocuklara sağlamasına olanak yoktur.

Aile ya birkaç çocuğun eğitiminden vazgeçmekte (ilk vazgeçilen çoğunlukla kızlar ya da büyük çocuklar olmakta) ya da tümünün eğitimini ihmal etmektedir. Ailelerin kaygısı kalabalık nüfusu ayakta tutmak olduğundan biraz büyük çocuklar (10

---

[79] Alpu'daki Çadır okul ile ilgili bilgileri aktaranlar: Alpu Fevzi Paşa İ.Ö.O Müdürü ve Alpu Atatürk İ.Ö.O Müd.Yrd. İbrahim Tuna (Çadır Okulda 2005-2006'da ders vermişlerdir.)

[80] Hacı Süleyman Çakır. Eskişehir'in eski esnaflarından. Süleyman Çakır Kız Lisesini yaptıran kişi.

yaş civarı) nohut, soğan hasadı gibi işlerde, daha büyükler pancar, soğan çapasında aileye yardım ederler. Aileler çocuklarını yedek iş gücü olarak gördükleri sürece eğitim oranını yükseltmek oldukça zordur.

Konyalı ve Ispartalılar da çocuklar iş döneminde kesintiye uğrasa da okula gitmektedir. Ispartalı aileler 2005 ve 2006 yıllarında pancar kesimine gelirken okulların açılmasını ve kitapların dağıtılmasını beklemişler, ayrıca öğretmenden yaklaşık iki aylık dönemin ödevlerini almışlardır. Baba ikinci sınıfa giden kızını her akşam düzenli olarak derslere çalıştırmaktadır. Pancar çapası okul zamanına geldiği için çocuk okuldan kalmasın diye işe çıkmamışlardır. Ispartalı diğer bir aile üçüncü sınıfa giden oğlunu İnönü'de misafir öğrenci olarak kaydettirmiştir. Tek sıkıntıları öğle yemeği sırasında çocuğun boş çadıra gelmesidir.

Bursalı bazı aileler çocuklarını okula göndermekte istekledirler. Ancak hem Bursalı hem de Urfalılarda çocukları ve kendileri hiç okula gitmemiş aileler vardır. Gerekçe olarak da başka memleketlerde çalışma, sürekli bir yerde kalamama, parasızlık gibi nedenler ileri sürülmüştür. 2005–2006 eğitim öğretim yılından itibaren ilköğretim, 2006–2007 Öğretim yılından itibaren de orta öğretim öğrencilerinin kitapları ücretsiz olarak verilmektedir. Yoksul öğrencilere her ay bir miktar öğrenim ödeneği verilmektedir. Ancak aileler bu konuda bilgi sahibi olmadıkları gibi, öğrendikten sonra da bize vermezler, gibi ön kabullerle yorum yapmışlardır. Çalışma dönemleri ele alındığında yaşadıkları yerlerden en az uzak kalan Bursalılar olmasına rağmen, okula gitmeyen çocuk sayısının tahmin edilenden çok fazla olması dikkat çekici bir durumdur.

Tablo 10.Yetişkinlerde Eğitim Durumu

Cinsiyet	Eğitim Durumu	Sayısı	Oranı(%)
Kadın	Okur Yazar Değil	30	69,8
	Okur Yazar	2	4,7
	5 Yıllık İlk Okul Mezunu	10	23,3
	8 Yıllık İ.Ö Okulu Mezun	1	2,3
	TOPLAM	43	100,0
Erkek	Okur Yazar Değil	5	18,5
	Okur Yazar	2	7,4
	5 Yıllık İlk Okul Mezunu	20	74,1
	TOPLAM	27	100,0

Mevsimlik işçilere ait yukarıdaki bulgular kadınlar ve erkekler arasında okuma yazma başta olmak üzere eğitim açısından oldukça büyük oranda farklar olduğunu göstermektedir (bakınız Tablo 10). Urfalı ve Bursalı kadınların neredeyse tamamı okuma yazma bilmemektedir. Beş yıllık ilkokul ve sekiz yıllık ilköğretim okulunu bitiren kadınlar%25,6'lık bir orana sahipken okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 70'e ulaşmaktadır. Erkeklerde tam tersine ilkokulu bitirenlerin oranı % 74,1'dir. Erkekler lehine olumlu bir gelişmedir.

Tablo 11. Geldikleri Şehirlere Göre İşçilerin Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Geldiği Şehir						TOPLAM
	Urfa	Konya	Bursa	Isparta	İzmir	İstanbul	
Okuryazar değil	19	3	9	2	1	1	35
Okuryazar	1	2	1	0	0	0	4
5 yıllık ilkokul mezunu	9	14	3	4	0	0	30
8 yıllık İ.Ö Okulu	0	1	0	0	0	0	1
TOPLAM	29	20	13	6	1	1	70

Kadın ve erkeklerin eğitim durumları karşılaştırıldığında kadınların eğitim düzeylerinin oranının erkeklere oranla çok düşük olduğu görülmektedir (bakınız Tablo.10-11). Yüksek nüfus artışı, kadınları sadece çok doğumdan ileri gelen sağlık bozuklukları yönünden hırpalamaz. Ailedeki yerinin kadın ve anne olmakla sınırlanması kadın üzerindeki toplumsal baskıları arttırmaktadır.

Kız çocuklarının yetiştirilmesinde iyi eş ve iyi anne olmak çok önemli sayıldığından, okul eğitimine yeterince önem verilmemektedir. Kimsenin eğitilme gereği olmadığı bir düzende kızların da eğitilmemesi doğaldır. Fakat eğitim görüp beceri kazanmak zorunlu olduğunda, ailenin çok sayıda çocuğu varsa ilk fedakârlık kız çocuklarından yapılmaktadır. Kızlara eğitim gerekmediği düşüncesiyle, aile içi terbiye yeterli görülmektedir.

Türkiye'de kız çocuklarının eğitimlerinden en kolay kırsal bölgelerde vazgeçilmektedir. Bu bölgelerde kızların özel uzmanlık isteyen işlerde çalışma olanağı yoktur. Kadınlar ücretsiz hane emeği ya da hane gelirine katkı sağlayan işgücü olarak düşünüldüklerinden, eğitimlerine önem verilmemektedir. Sonuçta hem temel eğitimden hem de mesleki eğitimden uzak kalmaktadırlar.

Oysaki gelişmiş toplumlarda nüfus dengeli bir hale geldiğinden, toplumlarda meslek edinme, çalışma hayatına katılma ve kariyer yapmada kız erkek ayrımı daha azdır. Türkiye'de kırsal yörelerde aile başına düşen çocuk sayısının ve doğurganlık oranının yüksekliğinden erkeğin önceliği ve kadına uzmanlaşma şansı tanımamak devam edip gitmektedir. Kız çocuklarının evlenip başka haneye katılması, kızlar lehine yapılacak girişimleri de engellemektedir.

Eğitim seferberlikleri ve bütün çabalara rağmen, sağlanabilen eğitim hizmetleri kısıtlıdır ve bu hizmetlerden yararlanabilme her yöre için ancak belirli nüfus kesimlerinin ve belirli sınıfların olanaklarına açıktır. Yöreler bakımından da her yöre aynı oranda eğitim olanağına sahip değildir. Bu anlamda laik eğitim ile birçok toplum kesimi arasında çok ciddi bir "erişilebilirlik" sorunu vardır.

Eğitim büyük bir olasılıkla kişilere ulaşmak, onları yönlendirmek ve değiştirmek için düşünülebilir; en kısa en etkili yollardan biridir. Ancak eğitimin toplumda böyle bir işleve sahip olması için toplumun meslek yapısı ve hayat kazanma yolları ile düzgün bir biçimde bütünleşmiş olması gerekir.[81] Halk eğitimi projelerini yürüten uzmanlarla halkın beklentileri arasında çok zaman farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki köylere giden okuma yazma öğretici kurslar ile temel sağlık ve aile bütçesine katkı kursları sınırlı sayıda insana ulaşabilmiştir.

Ailesinde kimse okuma yazma bilmediği halde, ilk defa okuma-yazma öğrenen kişi için bu bir ayrıcalıktır. Ancak evinde herhangi bir yazılı materyal bulunmadığı ve günlük hayatında da ihtiyaç duymadığı için zamanla körelecektir. Aynı ailenin okul yaşındaki çocukları da okul eğitimlerini çeşitli nedenlerle terk edeceklerdir. Özellikle başka şehirlerde çalışmak için yapılan göçler okuldan uzaklaşmanın temel nedenidir. Eğitim bu aşamada hayat tarzlarında önemli bir değişikliğe neden olmayacaktır.

Devletin tüm vatandaşları için kabul ettiği sekiz yıllık temel eğitim Urfalı ve Bursalı işçilerde bir zorunluluk olduğu için okula gitme olarak görülürken Ispartalı aileler bir sanat öğrenmeyi Konyalı aileler ise üst düzey eğitim görmeyi gerekli görmektedirler.

---

[81]Mübeccel B. Kıray, **Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme.**(M. Kıray Toplu Eserleri No: 4 İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999), s.245.

Aileler arasında çocukların okuması konusunda farklı tutumlar gözlenmiştir. İlk sorulması gereken konu çocuklar nasıl ve hangi şartlarda öğrenim göreceklerdir? Verilen yanıtlar başka sorunları ortaya çıkarmaktadır. Kırda ve kentin yoksul semtlerinde gelirin düşük olmasına rağmen aile başına düşen çocuk sayısının fazlalığı dikkat çekmektedir. Bu kadar hızlı nüfus artışı ile kaç çocuğun eğitim olanağı bulabileceği, bulabilenlerin ne kadar yararlanabileceği özellikle tartışılmalıdır. Çünkü devletin yarattığı olanaklar, artan nüfus karşısında yetersiz kaldığı gibi, kentsel yapıyla bütünleşememiş bir ailenin de 'kaç çocuğunu eğitebileceği' cevabı kolay verilemeyecek bir sorudur.

"Yaratan Allah rızkını verir" inancı ailelerin çok çocuk edinmedeki rahatlığına bir gerekçe olmaktadır. Ölüm oranının yüksek, iş gücü arzının düşük olduğu toplumlarda bir ailenin ne kadar çok oğlu olursa, o kadar rahatının yerinde olacağı inancı yaygındır. Urfalı ve Bursalı ailelerin esas beklentileri farklı olmakla birlikte çocuk sayısının çokluğu, çocuktan beklentiler genelde benzemektedir. Çok sayıdaki çocuğun eğitilmeden, belirli yetenek ve becerilere sahip olmadan şu andakinden daha yüksek gelir elde etmesi neredeyse olanaksızdır". Çocuklarımı okuyabildikleri kadar okutmak istiyorum" gibi yaklaşımlar, önlerine hedef koymadan, ama kararlı olarak eğitim faaliyetlerinin süreceği şeklinde anlaşılmalıdır. Kıray, bu şekildeki eğitim isteğini köylü ve kentlilerin ileri teknoloji ve örgütlü bir iş çevresinde istihdam olanağı bularak, nitelik ve beceri kazanma isteği diye yorumlamaktadır.

Türkiye gibi endüstrileşmesini tamamlayamamış toplumlarda, ailenin temel üretim birimi olduğu alanlarda, hem kız hem oğlan çocuklar bu yaştan önce üretim faaliyetlerine katılırlar. Aile işletmelerinde yardımcı elemen olarak çalışırlar. Hayvan yetiştiriciliğinde, imalat atölyelerinde, ortakçı tarım işletmelerinde ve götüre hesabı ya da parça başı iş yapan mevsimlik tarım işçilerinde kadın ve çocuk emeği yoğun olarak kullanılmaktadır. Soğan işçiliği, nohut, mercimek yolma, pancar çapası vb. işlerde çocuk emeği yoğun olarak kullanılmaktadır. Kıray'a göre: "geri kalmış ülkelerin kırsal bölgelerinde küçükbaş hayvan bakımı, ev işlerine yardım, 8- 10 yaşındaki çocuklarca yapılabilir. Ancak kapalı hayvan bakıcılığı için 18- 20 yaşından itibaren mümkündür.

Kentlerde çıraklıktan itibaren üretime katılma da aynı dönemlere rastlar. 18- 20 yaşına kadar para ve zaman harcanarak çocuklara beceri kazandırmak tek yol olarak

kaldığı zaman, doğurganlık oranı da kendiliğinden düşecektir. Konyalı icarcıların az sayıda çocuğa sahip olması ve çocuklarının eğitimi için gerektiğinde ailenin bölünmesi Kıray'ın öngörülerine uygun bir gelişmedir. Konyalı icarcılar pancar üretimini kendi adlarına, kendi emeklerini kullanarak yaptıklarından çocuk emeğine ihtiyaç duymazlar. Üstelik bir ailenin tek başına sekiz ay bir tarla içinde barınmak çalışmak zorunda olduğu düşünülürse çocuklar için hiç de uygun bir ortam olmamaktadır.

2.3. Sağlık

Her toplumda insanlar kendilerine uygun davranış kalıplarını öğrenirler ve başkalarından da uygun şekilde davranmalarını beklerler. Rol davranışının farklı algılanması, özellikle, kültürel farkların belirgin olduğu durumlarda oldukça sık rastlanan ve anlaşmazlıklara neden olabilen bir durumdur. Çünkü bireyler beklemedikleri davranışlarla karşılaşabilirler ya da ortama uymayan davranışlarda bulunabilirler. Kişiler herhangi bir konuda tecrübeleri yoksa ya da önceden belirlenmiş kurallar bulunmuyorsa toplumun kendisinden bekledikleri konusunda emin olamazlar[82]. Belirsizlik kişilerin kaygılanmasına neden olmaktadır. Kaygıyı gidermek için bazen tamamen reddetmesine, bazen de kendinden ödün vererek kabul etmesine neden olmaktadır.

Bu konuda en iyi örnek hasta doktor ilişkileridir. Hastalar kendi bölgelerindeki sağlık kuruluşları ile Eskişehir'deki ya da ilçelerindeki sağlık kuruluşlarını karşılaştırmaktadırlar. Çalışma sırasında mevsimlik işçilerin herhangi bir sağlık sorunu yaşayıp yaşamadıkları, doktora gitme sıklıkları, çalışma bölgesine geldikten sonra doktora gidip gitmedikleri, çocukları götürüp götürmedikleri araştırılmıştır.

Tablo 12 a. Herhangi Bir Sağlık Sorununuz Var mı?

Herhangi bir sağlık sorununuz var mı?	Cevap Sayısı	Oranı (%)
Hayır	21	30
Evet	49	70,0
TOPLAM	70	100,0

[82]Mahmut Tezcan, **Sosyal ve Külterel Değişme** (Yay. No:129. Ankara: Ankara Ünv. Eğitim Bilimleri, Fak., 1984), s.37.

Tablo 12 b. Herhangi Bir Sağlık Sorununuz Var mı?

Herhangi bir sağlık sorununuz var mı?	Cevap Sayısı	Oranı (%)
Hayır	31	44,3
Evet	39	55,7
TOPLAM	70	100,0

Herhangi bir sağlık sorunu olup olmadığı ayrı bölümlerde olmak üzere iki defa sorulmuştur (bakınız Tablo.12a-12b). İlk sorulduğunda ne gibi sorunları olduğu sorulmuştur. Verilere göre yetmiş kişiden 49'unun sağlıkla ilgili sorunu vardır. Evet, yanıtının oranı % 70'dir. Hayır diyen 21 kişi %30'luk bir orana sahiptir. Sosyal güvenlik ve hastalıklar ile ilgili bölümde aynı soru tekrar sorulduğunda "sağlık sorunum var" diyenlerin oranı %55,7 ye düşerken, hayır diyenlerin oranı %44,3 e çıkmıştır. Aradaki fark kişilerin sağlık sorunlarını önemsememesinden çok sorunun ne olduğunu tanımlama ile ilgilidir.

Tablo 13. Hangi Aralıklarla Doktora Gidersiniz?

Hangi aralıklarla doktora gidersiniz?	Cevap Sayısı	Oranı(%)
Ayda 1–2	6	8,6
Hastalanınca	59	84,3
Hiç gitmem	5	7,1
TOPLAM	70	100,0

İşçilerin sağlık konusundaki tutumlarını değerlendirmek amacıyla hangi aralıklarla doktora gittikleri sorulduğunda yanıtlar işçilerin % 84,3'ünün sadece hastalandıklarında doktora gittiğini % 8,6' sının ayda 1–2 defa doktora gittiğini göstermektedir (bakınız Tablo.13-14).

Tablo 14. Doktora Gitme Durumu

Doktora gitme durumu		Hangi aralıklarla doktora gidersiniz?			Toplam
		Hastalanınca	Bir - iki ayda bir	Hiç gitmem	
Buraya geldikten sonra hiç doktora gittiniz mi?	Hayır	2	38	5	45
	Evet	4	21	0	25
Toplam		6	59	5	70

70 işçiden 25'i sağlık sorunları nedeniyle çalışma bölgesinde doktora gitmiştir (bakınız Tablo.14). Çalışma bölgesinde doktora giden 25 kişiden 21'inin bir iki ayda bir doktora giden ve sürekli sağlık sorunları yaşayan kişiler olduğu ya da sağlıklarına dikkat ettikleri söylenebilir (bakınız Tablo.14). Doktora gidenlerin önemli bir kısmı ilçe sağlık ocaklarından ve valiliğin gönderdiği gezici sağlık birimlerinden yardım almıştır. Eskişehir'de ve arada iş için gittikleri diğer illerde devlet hastanesi gibi kapsamlı hizmet sunan sağlık kuruluşlarından yardım isteyenler oldukça azdır.

Doktora gitmenin maliyeti kadar iş zamanından kaybetme endişesi doktora gitmeyip kendiliğinden iyileşmeye çalışmayı ya da eczaneden ilaç almayı teşvik etmektedir. Çalışma bölgesindeki konaklama yerlerinin il ve ilçe merkezlerine, ana yollara uzaklığı nedeniyle işçiler çavuş ve iş sahiplerine bağımlı kalmaktadırlar. Bu durum sağlık kurumlarına zamanında ulaşmayı engellemektedir. Aynı şekilde iş kazası ve acil durumlarda işveren ve çavuşların araçları ile ulaşım sağlanmaktadır.

Tablo 15. Çocukları Doktora Götürdünüz mü?

Bu yıl çalışma bölgesinde çocukları doktora götürdünüz mü?	Cevapların Sayısı	Oranı (%)
Hayır	18	39,1
Evet	28	60,9
TOPLAM	46	100

Ailesinde çocuk olan 46 kişinin verdiği cevaplara bakıldığında; işçilerin % 60,9'unun çalışma bölgesinde çocuklarını doktora götürdüğü anlaşılmaktadır (bakınız Tablo 15). Çocuklarda soğuk algınlığı, zatürree ishal, sıcak çarpması, kirli ortamda bulunma gibi sorunlar yaşanmakta ye yetişkinlere göre daha dirençsiz olan çocuklar sık

sık hastalanmaktadırlar. Alan çalışması sırasındaki gözlemler büyükler gibi çocukların da sağlık konusunda ihmal edildiğini göstermektedir. Doktora gitmek için dinlenme günleri ve akşam saatleri tercih edildiğinden arada geçen zaman içinde hastalık ağırlaşabilmektedir.

Ne gibi sağlık sorunları yaşarsınız,"diye sorulduğunda 70 kişinin verdiği 99 cevap çoklu cevap kategorilerin uygun olarak değerlendirilmiştir (bakınız Tablo.16).

Tablo 16. Ne Gibi Sağlık Sorunları Yaşıyorsunuz?

Ne gibi sağlık sorunları yaşıyorsunuz?	Sayı	Toplam Cevaplar İçindeki Oranı (%)	Cevaplayıcıların verdiği cevaplar içindeki oranı(%)
1-Soğuk algınlığı/ zatürree	23	23,2	45,1
2-Fiziksel Ağrılar: Bel, ayak, kol ağrıları	17	17,2	39,2
3-Çocukların hasta olması / İshal, kirlilik vb	12	12,2	23,6
4-Aşırı yorgunluk	9	9,1	17,6
5-Sıcak çarpması, Baş ağrıları,	9	9,1	17,7
6-Zehirlenme (LPG gaz sızması, havasızlık böcek yılan sokması vs)	8	8,1	15,7
7-Romatizma/ Rutubet	7	7,1	13,7
8-Sürekli tedavi gerektiren hastalıklar Kalp, böbrek, astım, tansiyon	6	6,0	11,9
9-Mide ve sindirim sistemi ile ilgili	5	5,1	9,8
10-Stres	2	2,0	3,9
TOPLAM	99	100,0	194,1

Oranlara göre 70 kişinin verdiği toplam 99 cevabın % 23,2'sini soğuk algınlığı oluşturmaktadır. Cevaplayıcıların % 45,1'ine göre soğuk algınlığı ve zatürree en önemli sağlık sorunudur. Sağlık sorunlarının % 17,2'sini işin niteliğinden kaynaklanan duruş bozuklukları nedeniyle ya da sürekli elle çalışmaktan kaynaklanan fiziksel ağrılar oluşturmaktadır. Cevaplayıcıların % 39,2'sine göre sağlık sorunları sıralamasında ikinci sırayı almaktadır(bakınız Tablo.16). Ağır koşullarda ve çok uzun süre çalışmaktan kaynaklanan aşırı yorgunluk da önemli sağlık problemidir (%9,1). (bakınız

Tablo.16).İşçilerin çalışma koşullarını ve yaşadıkları bölgenin özelliklerini bilmeyen doktor ya da diğer sağlık personelinin tavsiyeleri işçiler için bir şey ifade etmemektedir. Bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmak ya da Yeşil Kart sahibi olmak sağlık hizmetlerine ulaşmada kolaylık sağlamaktadır. İşçilerin herhangi bir sosyal güvencesi olup olmadığı sorulduğunda verilen cevaplar topluluğun %88,6'sının sosyal güvencesinin olmadığını göstermektedir (bakınız Tablo.17a).

Tablo 17a. Herhangi Bir Sosyal Güvencesi Var mı?

Sağlık güvencesi	Cevapların Sayısı	Oranı (%)
Herhangi bir sağlık güvencesi yok	62	88,6
Bağ Kur	6	8,6
SSK	2	2,9
TOPLAM	70	100,0

Çalışma sırasında işçilerin sosyal güvenceye sahip olup olmadıkları ikinci defa sorulduğunda iki farklı tablo ortaya çıkmaktadır. İşçilerin %47,1'i sosyal güvenceyi sağlık hizmetlerinden yararlanma olarak düşünmektedirler. Bu nedenle sosyal güvenceleri sorulduğunda işçilerin %41,4'ü Yeşil kartları olduğunu belirtmektedirler (bakınız Tablo.17b). Yeşil Kart sahiplerinin herhangi sosyal yardım ve sağlık desteği almayanlara göre doktora gitme oranı oldukça yüksektir. İşçilerin bir kısmı Yeşil Kart'ı sosyal güvence olarak görmektedirler.

Tablo 17 b. Herhangi Bir Sosyal Güvencesi Var mı?

Sağlık güvencesi	Cevapların Sayısı	Oranı (%)
Herhangi bir sağlık güvencesi yok	33	47,1
Yeşil Kart	29	41.4
Bağ Kur	6	8,6
SSK	2	2,9
TOPLAM	70	100,0

İşçilerin % 40'ı Yeşil Kart ve diğer sosyal güvenlik hizmetlerine rağmen eczanelerde danışarak ilaç almaktadır. %32,9'u Yeşil Kart ile tedavi olmaktadırlar. Ne yapacağını bilmeyenlerin oranı ise %24,2'dir (bakınız Tablo 18).

Tablo 18. Sağlık Sorununu Çözme

Sağlık sorununu çözme	Cevapların Sayısı	Oranı (%)
Eczanelerden ilaç alırım	28	40
Yeşil Kartla tedavi olmaya çalışırım	23	32,9
Hiçbir şey yapmam	2	2,9
Bilmiyorum	17	24,2
TOPLAM	70	100,0

Hasta olduğu halde çalışma bölgesinde doktora gitmeyenler memleketlerindeki doktorların daha iyi olduklarını düşünmektedirler. Sağlık hizmetlerinin memleketlerinde daha ucuz olduğunu bazı eczane ve doktorların parası olmayanları tedavi ettiklerini, borçlarını taksitle ödediklerini belirtilmektedirler. Kendi bölgesinde yerel dili bilen bir görevli daha iyi iletişim kurabildiğinden dilini anlayan sağlık personeli hasta gözünde daha değerli olmaktadır.

Tablo 18. Uzun Süreli Hastalıklar Nasıl Takip Ediliyor?

Uzun süreli hastalıklar (Kalp, böbrek, şeker hastalığı vb) nasıl takip edilir?	Cevapların Sayısı	Oranı(%)
Hastaneye giderim.	2	2,9
Kazancım yeterli değil öyle yaşarım	49	70
Eczaneden yardım alırım	4	5,7
Etrafa danışırım	2	2,9
Hastalığım yok bilmiyorum	12	17,1
Kendi kendime çözüm ararım	1	1,5
TOPLAM	70	100,0

Uzun süreli hastalık durumlarında işçilerin %70'i kazancının yeterli olmadığını ve öyle yaşamaya çalışacaklarını belirtmektedirler. Hastalığı olmadığı için ne yapacağını düşünmeyenlerin oranı %17,1 iken hastaneye giderim diyenlerin oranı sadece %2,9'da kalmaktadır (bakınız Tablo.18). Kısa sürede tedavi edilebilir hastalıklar ihmal edildiğinden tedavisi uzun ve zahmetli hastalıklara dönüşmektedir. Çalışma bölgelerinde Urfalı kadınlarla dil farklılıkları nedeniyle birebir iletişim kuramayan sağlık personelinin önerileri ya tam anlaşılamamakta ya da tam uygulanmamaktadır.

Oysaki temizlik olmadan, tozdan, sinekten arındırılmadan, soğuktan korunmadan, yeterli beslenme ve düzenli tedavi sağlanmadan hastalıkların iyileşmesi zordur. Kirlilik, toz, rutubet, yorgunluk, stres vücut direncini zayıflattığından hastalıklarda tedavi uzun ve masraflı olmaktadır. Hastalar iyileşme süresinin uzamasını doktorun hastalığı anlamaması olarak yorumlamaktadırlar.

Tablo 19. İş Kazası Olduğunda Neler Yapılır?

İş kazası olduğunda neler yapılır?	Cevapların Sayısı	Oranı (%)
Kendimiz yardım ederiz	16	22,9
Doktora götürülür	40	57,1
Hiç iş kazası olmadı/ Fikrim yok	14	20
TOPLAM	70	100,0

Topluluğun iş konusunda bilinçlenmesi sonucu hem iş kazaları azalmakta hem de ilk yardıma önem verilmektedir. Kendimiz yardım ederiz diyenlerin oranı %22,9'dur. Doktora götürülür diyenlerin oranı %57,1'dir (bakınız Tablo 19).

İşçilerin iş gereği çapa, bıçak, kanca v.b aletlerle çalışmaları genelde kesik şeklindeki kazalarına neden olmaktadır. Alan çalışmasının yapıldığı 2005-2006 yıllarında görüşülen işçilerin %81,1'i iş kazası olmadığını belirtirken bilgisi olmayanların oranı %5,7'dir (bakınız Tablo.20).

Tablo 20.Bu Yıl İş Kazası Oldu mu?

Bu yıl iş kazası oldu mu?	Cevapların Sayısı	Oranı (%)
Hayır	57	81,4
Evet	9	12,9
Fikrim yok	4	5,7
TOPLAM	70	100,0

İş kazalarının niteliğine bakılınca el ayak kesme %57,8, işçilerin sağlıksız koşullarda açık traktör kasasında taşınmasından dolayı motordan düşme %12,5, oranında iş kazası olarak tanımlanmıştır. İş kazası olmaz diyenlerin oranı %23,4'tür (bakınız Tablo.21)

Tablo 21. Burada Ne Gibi İş Kazaları Yaşanır?

Burada ne gibi iş kazaları yaşanır?	Cevapların Sayısı	Oranı(%)
El-ayak kesme	37	57,8
Motordan düşme	8	12,5
Güneş çarpması	2	3,1
İş kazası olmaz	15	23,4
Fikrim yok	2	3,1
TOPLAM	64	100,0

2.4. Aile Yapısı

Bu bölümde, mevsimlik göçle gelen tarım işçilerinin aile yapıları elde edilen verilerle bağlantılı olarak tartışılacaktır.

Türkiye'de geleneksel aile, geniş ataerkil aile dediğimiz baba, anne, bir veya daha fazla evlenmiş oğullar, bu oğulların eşlerin çocukları ile evlenmemiş kız ve erkek çocuklardan oluşan aile türüdür. Kendi kendine yeten, küçük toprak sahibi çevrelerin aile yapısıdır. Eskinin saban ve öküze dayılı tarımsal üretimine en uygun aile şeklidir. Aile içi otorite ilişkileri, iş bölümü gibi yönleriyle yalnız üretim biçimine göre gelişmemiş, sosyal değerleri de kendisine uydurmuştur. Yukarıda da sözünü edildiği gibi, çok oğul, zenginlik demektir. Ancak değişen yaşam koşulları çiftçileri topraktan koparıp onları tarım proleterlerine dönüştürmektedir. Artık çok oğul daha çok emekle eşdeğerdir. Aile emeğini kiralayarak geçinen işçiler geçimlerini başka bölgelerde sağlayıp sadece kışın memleketlerinde bulunmaktadırlar.

Tablo 22. Eskişehir'e Gelen Mevsimlik İşçilerin Yaşadığı Yerleşim Biriminin Niteliği

Yaşadığı Yerleşim Biriminin Niteliği	Cevapların Sayısı	Oranı (%)
Köy	38	54,3
İlçe	15	21,4
Şehir merkezi	11	15,7

Belde	6	8,6
TOPLAM	70	100,0

Araştırmada yer alan işçi ailelerinin %54,3'ü köylerde,%21,4'ilçede,% 15,7'si şehir merkezinde oturmaktadır (bakınız Tablo 22). İşçilerin yarıdan fazlası kent kültürüne ve kentin sunduğu hizmetlere yabancıdır. Nisandan itibaren başka yerlerde çalışan ve ancak Kasım başında geri dönen aileler için yerleşim yeri kendi memleketleri ve evleri olmanın ötesinde bir anlama sahiptir. Dinlendiği, barındığı, kışın güvende olduğu yerdir. Tüm sosyal ilişkilerinin ilk kurulduğu yer yine memleketidir.

Mevsimlik işçi ailelerinde çekirdek aile yapısı yaygındır. Göç sürecinde çocuk bakımı diğer ev işleri için ya da ayrı masraf yapmamak için birleşen aileler geçici olarak geniş aileye dönüşmektedir. Ailedeki kişi sayısının az ya da fazla olması ailede iş bölümünden otorite ilişkilerine kadar her şeyi etkilemektedir.

Mevsimlik işçiler arasında 5 (%20,0), 6 (%18,6), 7 (%14,3) ve 8 kişilik aileler (%12,9) çoğunluktadır (bakınız Tablo.23) Memleketlerinde tek çatı altında yaşayanlar olduğu gibi iki haneye ayrılanlar da bulunmaktadır. Konyalı ve Ispartalı ailelerde çocuk sayısında benzerlik varken, aynı benzerlik Urfalı ve Bursalılar arasında da vardır.

Tablo 23: Ailedeki Toplam Kişi Sayısı

Ailedeki Toplam Kişi Sayısı	Sayısı	Oranı (%)
1	1	1,4
2	4	5,7
3	5	7,1
4	5	7,1
5	14	20,0
6	13	18,6
7	10	14,3
8	9	12,9
10	2	2,9
12	4	5,7
13	1	1,4

15	1	1,4
18	1	1,4
TOPLAM	70	100,0

Batıda doğurganlık oranlarının düşüşü hâkim sanayi teknolojisinin ve örgütlerinin karmaşıklığı nedeniyle çocuk emeğinden faydalanılamaz hale gelmesinden sonra olmuştur.[83] Çocuk emeğinden yararlanan Urfalı ve Bursalı ailelerde çok çocuk arzulanan bir durumdur.

Az gelişmiş ülkelerde 1950'lerde benzer bir nüfus patlaması görüldü. Ölüm oranları düştü, ancak doğum oranı da değişmedi. Demograflar doğum oranlarının düşürüleceğini ve dengeye varılacağını ileri sürdükleri halde ne Türkiye'de ne de dünyada doğum kontrolünü öğretmek doğrudan fayda sağlamamış, beklenen düşüş olmamıştır.

Öyleyse çocukların toplum içindeki önemi, fonksiyonu göz önüne alınmalıdır.[84] Sorun nüfusun hızla artması yanında nüfusa hizmet verecek kurumların aynı hızla geliştirilememesinden kaynaklanmaktadır.

Makineleşme gibi az emek gerektiren tarımsal modernleşme eğilimleri eklenince, insan-toprak ilişkileri emek aleyhine gelişmiştir. Bu süreçte kırdan kente göç başlar. Basit teknoloji ile aile işletmesindeki üretimi arttırabilmek aktif yaş grubundaki hane halkı üyelerinin sayısına bağlıdır. Onun için nüfus artışı ve çok çocuk, daha çok ürün demektir.[85] Sağlıksız yaşam koşulları, bazı dönemlerde savaşlar ve çatışmalar nedeniyle ölüm oranlarının yüksek olduğu zamanlarda oğulların sayısı nadiren ikinin üzerine çıkabilmektedir. Araştırmada çocuk sayısına cevap veren 54 kişiden %37,0'sinde 1- 2 , %37,0'sinde 3-4 ,%14,8'inde 5-6 çocuk bulunmaktadır (bakınız Tablo.24)

Tablo 24. Ailedeki Çocuk Sayısı

[83]Mübeccel B. Kıray, **Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme** (M. Kıray Toplu Eserleri No: 4 İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999), s.166

[84]Mübeccel B. Kıray, **a.g.e.**,s.189.

[85]Mübeccel B. Kıray, **a.g.e.**,s.156.

Ailedeki Çocuk Sayısı	Sayısı	Oranı (%)
1–2	20	37,0
3–4	20	37,0
5–6	8	14,8
7–8	2	3,7
9–10	3	5,6
10'dan fazla	1	1,9
TOPLAM	54	100

Araştırmada işçilerin medeni durumları dikkate alınmıştır. Evli ya da bekâr olmak topluluk içi ilişkilerde önemlidir. Sosyal konumu açısından boşanarak dul kalmak ile kocanın ölmüş olması arasında farklar vardır. Çocuk sahibi olmakla topluluk içinde kadının saygınlığı artmaktadır. Urfalı ailelerde çocuk sayısının artması için aşiretin ve aile ileri gelenlerinin baskısı sürmektedir. Bursalılarda üretim doğrudan el işine bağlı olduğundan çok çocuk çoğu zaman ailenin gelecekteki güvencesi olarak görülmektedir. Toprakları işletmek, hayvan sürülerine sahip çıkmak kadar yerel güçler, ya da aileler arasındaki bir çatışmada güçlü olmak için erkek nüfus fazla olmalıdır. Ağalar sistemin devamı için nüfusu çoğaltmak ya da en azından belli düzeyde tutmak zorundadırlar. Bu sistem ağaları köylülerin refahını sağlamakla yükümlü tutmaktadır.

Ancak sık hamilelik ve sağlıksız koşullarda doğum kadın sağlığını olumsuz etkilemektedir. Sağlık sorunları çoğaldıkça düşük ya da ölü doğumlar da artmaktadır. Araştırmaya katılan 47 kadından 2 tanesi sağlık nedenleriyle kürtaj olmuşlardır. Bu da kadınların % 4,25 i gibi düşük bir orana denk gelmektedir(bakınız Tablo.25).

Tablo 25. Kaç Kez Hamile Kaldınız

Kaç Kez Hamile Kaldınız?	Sayısı	Oranı (%)
1-2 defa	11	33,4
3–4 defa	8	24,2
5–6 defa	9	27,3
7–8 defa	3	9,1
9–10	1	3,0
11...	1	3,0
Toplam	33	100,0

Kürtaj olan iki kadından birisi 1 diğeri 2,defa kürtaj olmuşlardır(bakınız Tablo 26). Kadınlar düşük ve bebeğin ölmüş olması nedeniyle kürtaj olmuşlardır. Buradan anlaşıldığı gibi kürtaj istenmeyen gebeliğe son verme amacıyla değil sağlık gerekçesiyle yapılmıştır.

Tablo 26. Düşük Yaptı İseniz Kaç Defa?

Düşük Sayısı	Sayısı	Oranı(%)	Kaç Defa Kürtaj Oldu?	Sayısı	Oranı(%)
1	10	71,4	1	1	50,0
2	4	28,6	2	1	50,0
TOPLAM	14	100,0	TOPLAM	2	100,0

Doğumların %54,8'i evlerde yapılmıştır. Sosyal güvenceden yoksunluk, maddi sıkıntılar, gelenekler, aile yapısı doğumun yapılacağı yerin koşulları, sağlık kuruluşlarına uzaklık vb nedenlerle evler tercih edilmektedir.

Tablo 27. En Son Doğumunuzu Nerede Yaptınız?

En Son Doğum Yaptığı Yer	Sayısı	Oranı (%)
Ev	17	54,8
Hastane	10	32,3
Çadırda	3	9,7
Sağlık Ocağı	1	3,2
TOPLAM	31	100,0

Hastane %32,3 ile ikinci sırayı alırken kadınların %9,7'si çadırda doğum yapmıştır (bakınız Tablo 27).

Çadır ve çalışma bölgesinin temizliği, annenin kısa süre sonra çalışmaya başlayacak olması bebeğin sağlığını doğrudan etkilemektedir.

Evlenmeler konusunda değinildiği üzere ikinci defa evlenmeler için aşiret baskı yapmaktadır. Bursalı işçilerde beklenti daha farklıdır. Soğan işçileri için çocuk el emeğine katkı ve yeni işgücüdür. Çalışmada elde edilen sonuçların gösterdiğine göre: altı yaşına gelen ve biyolojik motor kontrollerini başaran çocuklar, mercimek, nohut yolma soğan sökme gibi işlerde ailelerine yardım ederler. Daha sonraları özel bir zaman ve para harcamadan büyüklerinin yanında diğer işleri öğrenirler. Böylece altı yaşından sonra demografların bağımlılık dedikler ilişkiden kurtulurlar.[86] Biraz daha büyüdüklerinde aile emeğine katkı sağlamaktadırlar.

Daha fazla bireyi dünyaya getirerek hayatta kalan birey sayısını arttırmaya çalışmak rasyonel bir tutumdur. "yaratan Allah rızkını verir" gibi, her doğan çocuğun yeri olduğunu belirten inancın temelinde bu beklenti yatar. Diğer yandan çok çocuk yoksulluğu arttırmaktadır. Kadın küçük çocuklar nedeniyle ya hiç çalışamamakta ya da beklenildiği gibi etkinlik gösterememektedir. Masrafların çok olması diğer olumsuz nedenlerdendir.

Örneğin nüfusta doğurganlık ve ölüm oranları yakın olduğu zaman aile daha fazla erkek nüfusa sahip olmaya çalışır, hane halkının en refahlı zamanı oğullarının aktif yaş grubuna geldikleri yıllardır. Mevsimlik işçiler için durum daha önemlidir. Çalışabilir yaştaki her birey aile için daha fazla iş gücü, daha fazla kazanç demektir. Erken yaşta yapılan evlilikler-her ne kadar büyük masrafları gerektirse de- ailelere yeni iş gücünün katılmasını sağladığından ileriye dönük işgücü planlamasında artı değer olarak hesaba katılmaktadır.

Evlenme geleneklerinde değinildiği gibi başlık parası iş kaybının telafisi olarak kabul görmektedir. Ölüm oranı düşüp de çocukların çok daha fazlası ailede yetişkin yaşlara erişince kıt kaynaklar verimli kullanılmadığında ya da maksimum kullanma

---

[86]Mübeccel B. Kıray, **Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme.**(M. Kıray Toplu Eserleri No: 4 İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999), s.158.

sınırına ulaşınca bu artı emek gelir arttırmadığı için geri tepen bir mekanizma haline gelmektedir. Yoksulluk, kötü beslenme ve kötü sağlık şartlarını doğurmakta, bu hal çalışma gücünü olumsuz etkilemekte, bunu düşük verimlilik takip etmekte ve sonu daha da büyük bir yoksulluğa varmaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgular Bursa, Isparta, Konya ve Urfalı ailelerde benzer süreçlerin yaşandığını göstermektedir. Çalışmaya katılan ailelerden ancak birkaçında geniş aile yapısı gözlenmektedir. Bazı aile yaşlılarının işçiler tarlaya gittiğinde çocuklara baktıkları ekmek ve yufka yaptıkları çamaşır yıkadıkları gözlenmiştir. Bu sayede tarlada çalışan kadınların ayrıca çadırlardaki işlerde yorulması engellenmiş olur.

Götüre hesabı ile alınan çapa, pancar kesme, nohut, mercimek, soğan hasadı için genelde baba ve evlenmiş oğullar bir araya gelmektedirler. Özellikle soğan işinde bu çok önemlidir. Ücret soğan sökerken günlük yevmiye olarak, kesimde çuval başına, ödenir. Ancak herkes en çok soğanı sökmek ister. Çünkü kesme ve çuvallamada sadece kendi söktükleri soğanları kesmeye hakları vardır. Her 5–10 kişilik bir aileden bir dikimci ve hamal görevlendirilir. .Böylece hane havuzunda biriken miktar artmaktadır.

Genelde gözlenen sonuçlar yardımlaşmanın çok az ya da hiç olmamasıydı. Bu bakımdan Bursalılardaki bazı örnekler dışında aileler arası dayanışma yerine, kendileri için en uygun işi bulma ve en yüksek geliri elde etme kaygısındadırlar. Böyle olunca da küçük bebeğine ya da beş altı çocuğa tek başına bakmak zorunda kalan kadın, üretici olarak çalışamamaktadır. Bu nedenle aileler çocuklarını tarlaya götürmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum annenin çocuğu ile yakın olmasını sağlarken, bir yandan işini yapması demektir. Kadınlar bu nedenle daha çok yıpranmaktadır. Ailede çalışan sayısı azaldıkça fakirleşmeye başlamaktadır.

Ölüm oranlarının düşmesi ile nüfus artışı başlayınca, sosyal yapının ilk tepkisi aile yapısından gelmektedir. Çocuk sayısı artıp haneler büyüdükçe geçim zorlukları başlamış ve ilk uyum geniş ailelerin parçalanıp çekirdek aileye dönüşmesi olmuştur. Mevsimlik göç eden çekirdek aile düşük ücretle ya da işsizlikle karşılaşınca geçim sorununu halledememekte, ayrı konutlarda oturmakla birlikte, yakın akrabalar, anne-baba, kardeşler arasında çok karmaşık yeni biçimler ve karşılıklı yardımlaşma ilişkisine girmektedir. Bu yardımlaşma tüketim maddeleri değiş-tokuşu olabileceği gibi, tarımsal

üretimde çeşitli işbirliği şekilleri de olabilir. [87] Bursalı işçi ailelerinde birleşme yoluyla genişleyenler vardır. Aile iş gücü olarak fayda gördüğü sürece bu durum devam etmektedir

2.4.1. Evlilikle İlgili Gelenekler

Bu bölümde Mevsimlik göçmen tarım işçilerinin toplumsal yapılarını, aile yapılarını, birbirleri ve toplumla ilişkilerini analiz edebilmek için ailenin kuruluşu ve evlenme gelenekleri ele alınacaktır. Evlilikler tüm toplumlarda belirli kurallara bağlanmış biz dizi yeni ilişkilerin ortaya çıkmasına neden olur. İki ailenin evlilik yoluyla kurmuş oldukları ilişkiler hem aileleri hem de toplumun bütününü etkileyecek uzun vadeli sonuçlar doğurur. Evlenme gelenekleri konusunda konuyu antropolojik açıdan değerlendiren A.R.Balaman referans alınmakla birlikte konunun ayrıntılarına girildiğinde Balamanın tespitleri ile alan bulgularımız arasındaki farklara ve uygulamadaki çeşitliliklere değinilecektir.

Evlenme ve düğün gelenekleri toplumdan topluma değişmekle birlikte ortak yönleri de fazladır. Söz alma, verme ya da söz kesme evlilik öncesi hazırlık dönemidir. Süresinin kısa olması istenen bir durumdur. Araştırmamızda sadece 4- 5 gün sözlü nişanlı tutulup beşinci gün evlendirilenler olduğu gibi, 5 yıl nişanlı duranlar da uç örnekler olarak yer almaktadır. Çocukları adına büyükler tarafından söz alıp vermeyle kurulan ilişkiler, zaman içerisinde iyi gitmez, bozulursa söz kendiliğinden bozulur. Önemli bir kayıp sayılmaz. Ancak kız, başkaları tarafından istendiğinde, daha önceler sözlü durumuna değinilir ve sözün bozulma gerekçesi açıklanır.

Konyalı, Bursalı ve Ispartalı işçi ailelerinde sözün bozulması ve kısmetin başkasında aranması doğal karşılaşırken Urfalılarda iyi karşılanmaz. Genelde başlığın bir kısmının söz sırasında peşin verilmesi yanında kişilerin çoklukla çok yakın akraba ya da aynı aşiretten olmaları durumu zorlaştırmaktadır.

Evlilik aile birliğinin kurulması için yapılan hazırlıklar düğün töreniyle tamamlanmış olur. Mevsimlik işçiler yaz boyunca başka şehirlerde çalıştıkları için düğünlerin çoğu döndükleri zaman yapılmaktadır (bakınız Tablo 28)

---

[87]Mübeccel B. Kıray, **Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme.**(M. Kıray Toplu Eserleri No: 4 İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999), s.159.

Tablo 28. Düğünlerin Aylara Göre Dağılımı

Düğünler ne zaman yapılır?	Sayısı	Oranı(%)
Aralık	25	35,7
Ocak	6	8,6
Şubat	2	2,9
Mart	2	2,9
Haziran	2	2,9
Temmuz	4	5,7
Ağustos	1	1,4
Kasım	8	11,4
Her zaman	20	28,6
TOPLAM	68	100,0

Düğünlerin yaklaşık % 36'sı Aralık ayında, % 11,4'ü Kasım ayında yapılmaktadır. Düğünler her zaman yapılır diyenlerin oranı % 28,6'dır (bakınız Tablo 28). Her zaman yapılır diyenler yazın genelde memleketlerinde oturmakta yalnızca ilkbahar ve sonbaharda kısa dönemler halinde çalışmaktadırlar.

2.4.1.1. Başlık

Geleneksel ekonomilerde, insan- doğa çelişkisi üst düzeydedir. Teknolojik yetersizlik, insanın yaşam savaşında onu doğaya tutsak etmiştir. Kendi kendine yeterli ekonomik koşullar içersinde doğaya karşı yaşam savaşı, verilir. Bu yaşam zorluklarla doludur. Her birey bu yaşam biçimi içerisinde, üretime yeteneğince katılmak zorunda kalır. Yaşı ne olursa olsun her bireyin üretime doğrudan katılmasının zorunluluk olduğu durumlarda, üretken nüfus sayılan genç bir bireyin kaybı, üretim birimi olan ailenin zararına olur. Üstelik bu kayıp varlıklı birinin varlığından bir bölümünü kaybetmesi biçiminde olmayıp, ailenin üretim gücünün bir bölümünü tümden yitirmesidir.

Emek yoğun geleneksel yapılarda üretimde yoğunlaşma ve cinsiyete dayalı bir iş bölümü olamayacağından herkesin her işi yapabileceği mantığı egemendir. Kadın hem ücretli iş gücü olarak hem de ev içi emek harcayarak ailenin geçimine önemli katkılarda

bulunur. Kadın bir üretim biriminden çıkar, kendisi gibi diğer bir üretim birimine (aileye) katılırsa bu "kayıp ve kazanç"ın bir bedeli olması gerekir. İşte, başlık bu bedelin karşılığıdır. [88]Ekonomik uğraşları geleneksel tarım ve hayvancılık olan topluluklarda "başlık" konusu evlenme olaylarında ön plana çıkmaktadır.

Türkiye köylük yaşamında bireyler ve hayvanlar "baş" sözcüğüyle sayılır. Söz gelimi "biz beş baş horandayız" diyen köylü, ailesinde beş kişi olduğunu söylemek ister; hayvanlarını "beş baş on baş, yüz baş olarak tanımlar. Kimlik cüzdanının adına da" "kafa kâğıdı" der.[89] İslam hukukuna göre Müslüman olmayan erkeklerden askerlik hizmetine karşılık alınan "cizye" vergisinin halk dilindeki karşılığı "baş vergisi, kelle vergisi". Bu açılardan ele alındığında baş sözcüğünü, bir başa ait, bir baş karşılığı, bir baş için, bir başın bedeli biçiminde değerlendirilmektedir.

Başlık geleneği kırsal alanla ve geleneklerle ilgilenen toplum bilimciler tarafından sürekli tartışılan bir konu olmuştur Balaman, Tezcan'ın başlığı toplumsal sorun[90] olarak ele alışını eleştirir. Balaman'a göre başlık konusuna bakarken yapılması gereken; "eleştirilerden "yargılanmalardan uzak kalarak olayın üretim biçimiyle ilintisini kurmak genellemelere ulaşmaya çalışmak ve kimi öneriler ileri sürmektir. "İyi-kötü, güzel- çirkin tüm değerleri felsefenin "etik" alanına bırakarak yaşam biçimini (Kültürü) belirleyen öğeleri göz ardı etmeden olay ve olguların nesnel gerçekliğine, onun öznel ve nesnel koşulları içinde yaklaşmak amaçlanmalıdır.

Başlık olgusuna bir "sorun" gözüyle baktığımızda toplum bilimci niteliğimizi yitirir; bir teknisyenin bozuk arabaya baktığı gibi topluma bakarız demektir.[91] Başlık geleneğinin yaygın olduğu yerlerde, başlık evlenecek kızın koşullara göre değeri olarak kabul edilmektedir. Başlık belirlenirken kızın yaşı, ailelerin toplumsal statüsü, ekonomik durumları akrabalık durumu, ilk eş mi kuma mı olacağı, kızın evlilik sonrası

---

[88] Ali Rıza Balaman, **Evlilik Akrabalık Türleri: Sosyal Antropolojik Yaklaşımla** (Yayın Sayısı 2956, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,2002), s.31.

[89] Ali Rıza Balaman **a.g.e.**, s.30.

[90]Mahmut Tezcan, **Kültürel Antropoloji Açısından Başlık Geleneği**. (. Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü yayınları,No:261) Ankara: Kültür Bakanlığı,1981), s.38.

[91]Ali Rıza Balaman, **Evlilik, Akrabalık Türleri: Sosyal- Antropolojik Yaklaşımla** (Yayın Sayısı 2956, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. Sayı:2002), s.34.

çalışıp çalışmayacağı dikkate alınmaktadır. Balaman'a göre; başlığın değeri görecelidir. Başlığın değerinin koşullara göre göreli olmadığı durumda, kızın satılık bir mal eşya durumuna düşeceğini iddia etmektedir. Eline bu miktar parayı alan herkes bu kıza sahip olabileceğini düşünecektir.[92]

Başlığın bir toplumsal kural, bir gelenek olarak kabul edildiği toplulukların yaşam biçimleri içerisin de alındığında, durumun romanlara tiyatrolara filmlere, şarkılara konu edildiği gibi hiç de dramatik bir yanının olmadığını belirtmektedir. .[93]

Erdentuğ da Balaman gibi başlık konusuna iyimser yaklaşmaktadır. Erdentuğ'a göre: "Başlık bir satış değildir." olmaması gerekir. Eğer başlık kızların satılması olayı olsaydı, başlığın geçerli olduğu topluluklarda bu bedeli karşılayan herkesin bu kızlara sahip olması gerekirdi ki, beyaz kadın tüccarları için bu durum hazır bir pazar sayılırdı. Oysa böyle bir durum yoktur".[94] Zaten üretimdeki gücü gereği genç üretken kızlarına karşı, anne babalarının boyunları kıldan incedir. Sözgelimi, kızını kendisinin istemediği bir erkeğe baba, zorla vermeğe kalksa kızın cevabı açık ve kesin olur:

> "Baba, baba, Yediğim aş yavan ola,
> Koynuma giren civan ola
> Ölürüm de varmam ona" dediğinde, akan sular durur.[95]

Tablo 29. Evlilik Kararı

Evlilikte Karar Verme	Evliliklerde kızların kadınların kararı sorulur mu?		Kızlar ailesinin istemediği birisi ile evlenebilir mi?	
	Sayısı	Oranı %	Sayısı	Oranı (%)
EVET	53	75.7%	37	52,9%
HAYIR	17	24.3%	33	47,1%
TOPLAM	70	100,0%	70	100,0%

[92]Ali Rıza Balaman, "Başlık," **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi** sayı 317. İstanbul: 1975. s.7500

[93]Balaman, 1975, s.7500.

[94]Nermin Erdentuğ, **Sosyal Adet ve Gelenekler** (Yayın no:254, Halk Kitapları 4, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,1977), s.71; Ali Rıza Balaman, **Evlilik, Akrabalık Türleri: Sosyal- Antropolojik Yaklaşımla** (Yay. Say. 2956, Ankara: Kültür Bak Yay, 2002), s.33.

[95]Ali Rıza Balaman Cumhuriyet Gazetesi, 24-09-1980

Araştırmada 'evliliklerde kızların kararı sorulur mu?' Ailelerin % 75,7 sorulur derken aynı koşullarda kızlar ailesinin istemediği biri ile evlenebilir mi, diye sorulduğunda evet evlenebilir diyenlerin oranı %52,9'a düşmüştür. Evliliklerde kızlara sorulmaz diyenlerin oranı %24,3 iken aynı koşullarda kızlar ailesinin istemediği biri ile evlenemez diyenlerin oranı %47,1'e çıkmıştır (bakınız Tablo.29). Ailesinin istemediği biri ile evlense olur? Sorusuna verilen yanıtlar kızların evlilik konusunda hareket alanının ne kadar sınırlı olduğunu kanıtlamaktadır.

Balaman'ın antropolojik ve ekonomik temelli yaklaşımı olayı teorik olarak açıklayabilir. Araştırmada elde edilen bilgilere göre 'başlığın kötüye kullanıldığı durumlar' oldukça yaygındır. Balaman'a göre bunları, yaygın ve yoğun olan başlık olgusunun 'tipik olmayan özel durumları' olarak görmek gerekecektir."[96]

Kimi durumlarda başlık bir saygınlık aracı olarak kabul edilmektedir. Örneğin bir ağa kızına ne kadar başlık isterse, ondan sonra bölgedeki bütün başlıkların miktarı ağa kızına yakın olacak, en azından başlık pazarlığı o miktar üzerinden yapılacaktır. Ağa kızının bedensel tarım işçisi ya da aile içi işgücü olamayacağı dikkate alınırsa, başlığın gelenekleri bozmama adına sembolik olarak alındığı söylenebilir.

Tablo 30. Başlık Parası

Evliliklerde başlık parası alınır mı?	Sayısı	Oranı (%)
Evet	46	66,7
Hayır	23	33,3
TOPLAM	69	100

Başlık olgusu, çocukları üzerinde hak iddia eden, çocuklarının geleceğini denetleyen, evlenmelerde karar organı olan geleneksel topluluklarda hala geçerliliğini korurken, ekonomik özgürlüğü olan kişilerin evlenmelerinde geçerliliğini kaybettiğini ya da sembolik olarak geçiştirildiği görülmektedir. Ekonomik açıdan bakıldığında başlık, ailenin evlenecek kızın işgücüne katkısını kaybetmesine karşılık bir tazminat olarak görülebilir. Ancak başlığın istisnasız uygulandığı topluluklarda bile başlık parası istemeyen aileler bulunmaktadır. İşçilerin %66,6'sı başlık geleneğini devam ettiğini

[96]Ali Rıza Balaman, **Evlilik, Akrabalık Türleri: Sosyal- Antropolojik Yaklaşımla** (Yay. Say. 2956, Ankara: Kültür Bakanlığı,2002), s.35.

belirtmiştir(bakınız Tablo.30). Başlık alındığı bildiren işçilerden 29'u Urfalı, 14'ü Bursalı, birer kişi de İzmir ve İstanbul'dan gelmiştir.

Bazı durumlarda başlık, "baba hakkı, annenin süt hakkı" gibi sembolik biçimlerde ödenmektedir. Bu ödemeleri kabul etmeyen aileler toplum içinde biryandan yadırganırken bir yandan da saygı görmektedirler.

Tablo 31. Başlık

Başlığı kim alır?	Sayısı	Oranı(%)
Babası	34	87,2
Başlıksız/Berdel	5	12,8
TOPLAM	39	100,0

Örneğin Urfalı Elçi Mustafa Çavuş'un amcası kızlarını yeğenlerine başlıksız verdiği gibi, düğün ve ev eşyası için katkı da bulunmuştur. Yabancılara verdiği kızlarından da başlık almamıştır. Etrafında "Hoca" olarak bilinmektedir. Varlıklı değildir. Başkalarının ramazan ve diğer günlerde verdiği yardımlarla geçinmektedir. Ancak başlığı günah diyerek kabul etmemektedirler.

Ispartalı ve Konyalı işçilerde başlık geleneği uzun yıllar önce kalkmıştır. Mülakat sorularında yer alan 'halen başlık uygulanıyor mu?' Başlığı kim belirler? Başlığı kim alır? Siz evlenirken başlık ne kadardı? Şeklinde sorulara verilen yanıtlara göre başlık Konya ve Isparta yörelerinde tümden kalkmıştır. Başlık almanın yaygın olduğu yerlerin tümünde başlığı kızın babası ağabeyi(%87,2) ya da aile büyüklerinden biri belirlemekte, aynı şekilde kızın en yakın akrabası erkek almaktadır (bakınız Tablo 31). Başlık Bursalı soğan işçilerinde sembolik olarak "süt hakkı", "ana baba hakkı" şeklinde devam ederken Urfalı işçilerde istisnasız uygulanmaktadır.

Kadının aile ve toplum içindeki konumu yükselmediği sürece devam edeceğini ve yasalarla önlenemeyeceğini kabul etmek gerekir. Aksine bireylerin ekonomik özgürlüğe kavuşmaları durumunda başlık olgusunun kendiliğinden kalkacağını söylemek zor olmayacaktır.[97] Alınacak başlık parasının ailede evlenmemiş erkekler

[97]Ali Rıza Balaman, **Evlilik, Akrabalık Türleri: Sosyal- Antropolojik Yaklaşımla** (Yayın Sayısı 2956, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. Sayı: 2956,2002), s.34.

varsa onların başlığını tamamlamada kullanılacak olması evlilik kararını kadın ve kızlara bırakmayı engelleyen önemli bir faktördür. Örneğin Seyitgazi Doğançayır beldesinde çalışmakta olan Urfalı kızlar ağabeylerinin başlık parasını tamamlamak için getirilmişlerdir. Kısmetleri çıktığı halde babaları 'fakirler başlığı az verirler' diye geri çevirmiştir.

Evlilik ve sözün bozulmasında da kadınların fazla söz hakkı yoktur. Çeyiz alıp verme özellikle Urfalılarda özel bir öneme sahiptir. Çünkü tamamı oğlan evinin verdiği başlık ile alınmaktadır. Kız evinde halka sergilenen ve kaydı tutulan çeyiz, evliliğin bozulması durumlarında kız evi, bu eşyaların çoğunun oğlan evinden alınan "başlık" parasıyla sağlanmış olmasına karşın geri isteme hakkına sahiptirler.[98]

Yaygın uygulamalarına bakıldığında başlık bir alışveriş gibi görülmemektedir. Çünkü alınan paranın önemli bir kısmı kızlara çeyiz hazırlamak üzere kullanıldığı belirtilmektedir. Başlık eskiden tarla, koyun, büyük baş hayvan, altın, araba gibi mallarla ödenirken günümüzde nakit para ya da altın olarak ödenmektedir. Nişan ya da söz bozulursa başlık ve hediyeler genelde geri gönderilmektedir. Başlığın düğün masrafları ve çeyiz için harcandığı durumlarda aile geri ödemekte zorlanır. Bazen de erkek tarafı başlığı geri almayıp aynı aileden başka bir kızı isteyebilir. Böyle durumlarda anlaşma sağlanabilirse başlık geri ödenmez.

2.4.1.2. Eş Satın Alma

Başlığın yaygın olduğu eski dönemlerde kızını evlendiren anne baba durumu "kızı sattık" diye anlatırdı. Herkes benzer şekilde evlendiği için olayın alıp satma değil kızın evlendirilmesi olduğunu bilirdi. Anadolu'da günümüzde başlık geleneğinin tümden kalktığı yörelerde bile kızların evlendirilmesi 'kızı satma' olarak değerlendirilmektedir.

Ancak "kız satma, eş satın alma" konusu evlilik olayına çok farklı bir boyut katmaktadır. Kız satma: Evlenme çağına gelmiş kızların kendilerine bakmakla yükümlü baba, ağabey, amca, dede vb erkek akrabaları tarafından evleneceğini vaat eden kişilere belli bir ücret karşılığı satılmasıdır. Başlık olayından çok farklıdır. Başlık kızı beğenip isteyen aileler arasında sonradan yapılan bir pazarlıktır. Başlığı alan kızın ailesi yörenin

---

[98]Balaman, **a.g.e.**, s.32.

geleneklerine uygun olarak çeyiz hazırlar. Kız ve oğlanın nişanlılık süresince gizliden de olsa görüşüp konuşması söz konusudur. En azından kız gelin gideceği aile ve eşi hakkında bilgi edinebilir. Geleneklere uygun olarak düğün merasimi yapılır.

Kız satma ya da eş satın almada taraflar çok zaman bir birini ilk defa görmektedir. Başlığı belirlemede yörenin gelenekleri, ailelerin akrabalık derecesi, ailelerin toplumsal konumları etkili olurken kızın satılmasında kızın yaşı, güzelliği aracının iyi pazarlık yapması belirleyici olmaktadır. Tez çalışması sırasında Konyalı ve Ispartalı ailelerin doğudan kız getirdik, şu kadar para ödedik diye anlattıkları durum gerçekte 'kız satma-satın alma' olayıdır. Aşağıda tezden vereceğimiz örnek olayın en açık kanıtıdır.

- Kız Ağrı Diyadin'in bir köyünden. Oğlan Isparta Şarkîkaraağaç'tan. Oğlan askere gidip gelmiş. Askerden önce çok kız göstermişler beğenmemiş. Dönünce yaşıtı kızlar çoktan evlenmiş. Köyden birisi ölen hanımının yerine Doğu'dan bir hanım getirmiş. Tamam demiş, o ihtiyar hanım buldu ben de gider alırım. Hanımın nereden geldiğini sormuşlar. Mademki bu iş böyle yürüyor deyip yola çıkmışlar. Ağrının bir köyünde kahveye girmişler. Dertlerini anlatmışlar. Üç delikanlı, iki yetişkin erkek kahvede biraz bilgi edindikten sonra bir adam gelip, hadi gidelim, birkaç eve bakalım demiş. Her eve girişte kızlar sıraya geçip alıcıların bakmasını beklemişler.

- Neredeyse on eve girip çıktıktan sonra aynı evlere dönüp tekrar baktıklarında süreç yeni baştan başlamış. Oğlan yedinci evde kızlar el öpsün demiş ve Elini öptürürken eşi olacak hanıma para vermiş. Bunu beğendim anlamında. Delikanlılar ve babası düğün hazırlığı içi dönmüşler. Bir hafta sonra dayısı üç kızla çıkıp gelmiş. Birisi Süleyman'ın beğendiği, diğer ikisi dayıoğlu ve arkadaşına. Üçü de aynı hafta düğün yapmışlar. Üç kız için toplam yedi milyar (7000 YTL) ödemişler.

- Ağrı'lı Kadın

Bizi nereye götürecekler: Alıp satarlar mı, kötü bir şey yaparlar mı? Hiç birini sormadım. Sadece yol çok uzak geldi. Ne olsa kaderim diyecektim. Ağrıda anne baba sormazlar bile. Almanyalı olsa sormazlar. Kör topal ne olursa verirler. Isparta'da soruyorlar. Burada kadının değeri var. Orada yok. Burası daha iyi

Babam ne kadar başlık aldı bilmiyorum. Benim cebime girmeyen parayı niye hesaplayayım. Belki yemiştir. Üstümdeki elbisemle geldim. Verseler de zaten buralarda giyilmiyor. Çeyiz falan da yapmadılar. Memlekete ilk yıl gidemedim. Artık her yıl işten dönünce gidiyorum.

Benzer uygulamalar Ispartalı ve Konyalı başka işçiler tarafında da dile getirilmiştir. Örneğin E.Şakar torununun benzer şekilde evlendiğini belirtmiştir:

Toruna Doğudan kız satın aldılar. O zaman dört milyar ödedik dediler. Şansımıza gelin pek insanlıklı çıktı. Hemen alıştı.

Araştırmalara bakıldığında başlık alma ya da kız satmanın yaygın olduğu bölgelerde başlık parası vermeden evlenenlerin sayısının hiç de az olmadığı görülmektedir. Verileri okurken bazı özel durumları dikkate almak gerekecektir. Örneğin, "berdel" evlilikler (bacı değiştirme), kız kaçırma, otura kalma (kızın oğlan evine gelip geri dönmemesi), taygeldi (dul babanın dul anneyle, çocuklarının da birbirleriyle evlenmeleri) evlilikleri, başlık geleneği olan yörelerde başlıksız evlenme türleridir. "İki erkeğin birbirlerine kız kardeşlerini vererek" yaptıkları ve yörelere göre "değişik yapma, berdel" gibi adların verildiği evliliklerde başlık söz konusu olamaz, koşullar ortaktır. Kızın kendiliğinden giderek oğlan evine oturmasıyla gerçekleşen otura kalma türü evliliklerde başlık parası isteme şansı kalmaz.[99]

Araştırmada farklı uygulamalar tespit edilmiştir. Şöyle ki Urfalı Aileler 2005 yılı itibariyle 15–20 bin YTL arası başlık istemektedirler. Ayrıca kızın anne babasının kardeşlerinin düğün giysisi, 1 ton pamuk vb. başka talepleri erkek tarafınca karşılanır. Erkek tarafı başlık ve hediyeler dışında sadece kendi evinde ki düğün masrafları ve organizasyonla ilgilenir. Kız evi aldığı başlığa göre tüm ev eşyasını hazırlar. Takılar, düğün masrafı ve diğer masraflar başlık parası içinden karşılanır.

Bursalılarda başlık 1500–2000 YTL civarındadır. Kızın annesine süt hakkı olarak 200–250 YTL verilir. Kızın akrabalarına hediyeler alınır. Kız ve oğlan evindeki yeme içme, çalgı masrafları ile evin temel eşyaları sayılan yatak yorgan TV ile az miktardaki takı erkek tarafınca alınır. Ispartalı ve Konyalılarda başlık kalkmıştır. Erkek evi kendi imkânları ölçüsünde çeyiz hazırlamaktadır.

Sayıları az olmakla birlikte başlık konusunda farklı düşünenler de bulunmaktadır. Örneğin Eskişehir'in Çukurhisar bölgesine pancar işi için gelmiş olan Konyalı İ. Aşkan başlık konusunda farklı düşünenlerdendir. Ona göre:

---

[99]Ali Rıza Balaman, **Evlilik, Akrabalık Türleri: Sosyal- Antropolojik Yaklaşımla** (Yay. Say. 2956, Ankara: Kültür Bakanlığı ,2002), s.33.

Başlığın kalkması hiç iyi olmamıştır. Başlık kalktı da iyi mi oldu? Yine bütün masrafı oğlan evi yapıyor. Kız tarafı aklına geleni istiyor. Kız babaları takacakları altını bile erkek evinden ister oldular. Eskiden başlığı verir kenara çekilirdin. Şimdi daha kötü.

Ispartalı H.Balcı'ya göre:

Başlık yok ama oğlan tarafı 8–9 bin YTL harcasa kız tarafı 4 bin harcar. Ereğli'ye gittim. Orada oğlan ev yapıyor. Kız içini donatıyor. Her şey denk, bizde hepsi oğlana kalır.

Örneklerden anlaşılacağı üzere Konyalılarda ve Ispartalılarda başlık kalkmış olmakla birlikte yeni kurulan evin bütün masrafları erkek tarafından karşılanmaktadır. Konuyu irdelemek üzere 'kızların çeyizinde neler bulunur? Oğlan evi neleri yapar şeklinde sorular yöneltilmiştir. Yanıtlar bölgeler ve şehirlerarası farkları ortaya çıkarmaktadır. Şöyle ki, yakın kültürler sayabileceğimiz Ispartalılar ve Konyalılarda başlık alınmamaktadır. Onun yerine oğlan evi neredeyse tüm masrafları üstlenmektedir.

Kız ailesinin ekonomik durumuna göre evlenmeye katkısı el işleri, beyaz eşya, yatak, yorgan, halı kilim vb. eşya cinsinden olabildiği gibi ziynet eşyası, koyun, sığır, tarla ev gibi yeni hanenin mal varlığına katkı sağlayan mallar da olabilmektedir. Urfalılarda başlık parasını alan kız babası evin tüm eşyasını almakla yükümlüdür. Alınan eşyaların kalitesi ve miktarı başlıkla orantılı olmazsa aileler arası sorun çıkmaktadır. Görüşmelerde; "başlık ancak evin eşyasına yeter, kız babası her şeyi alır, altın ve ziynet eşyası hepsine verir kendine para kalmaz kalsa da çok az" diyenler yanında eşyanın başlıkla denk olmadığını belirten kişiler kız babasının eşyaları ucuzundan alıp paranın çoğunu kendine ayırdığından şikâyetçi olmaktadırlar.

Eleştiren olursa " kullanacak benim kızım siz karışmayın" gibi sıradan bahanelerle konunun üzeri örtülmektedir. Ancak kızın gelin geldiği evdeki huzuru bozulmaktadır. Herhangi bir ihtiyacı olduğunda babasının yaptığı dile getirilerek manevi baskı uygulanmaktadır. Başlık ancak eşyaya yeter para kalmaz diyenlerin son bir yıl içinde kız gelin ettikleri ya da evlenmek için kısmet bekleyen yetişkin kızları olduğu, paranın çoğu kız babasına kalır diyenlerin de yakın zamanda oğlan evlendirdikleri dikkatimizi çeken bir durumdur.

Başlıkla ilgili 25. 11. 1920 tarih ve 55 sayılı " Düğünlerde Men-i israfat" adlı yasayla başlık parası yasaklanmış; ancak yasa, 1966 yılında, anayasaya aykırılık

nedeniyle Anayasa Mahkemesinin 20 Eylül 1966 tarih ve 156- 35 sayılı kararıyla iptal edilmiştir.[100]

2.4.1.3. Çok Eşlilik (Birden Fazla Kadınla Evlenme)

Çok eşlilik, bir erkeğin ya da kadının aynı zamanda birden fazla kişiyle evliliğine genel olarak verilen bir addır. En yaygın uygulama bir erkeğin aynı zamanda birden fazla kadınla evlenmesidir. Bu tür evliliklerin toplumdan topluma değişmekle birlikte bazı ortak nedenleri vardır.

Birinci neden çok eşli evliliğin bir statü göstergesi olarak kabul edilmesidir. Çok kadınla evlenmeler kimi topluluklarda güç, varlık ve saygınlık belirtisi olarak kabul görmekte ve günümüzde de varlığını korumaktadır. Eski dönemlerden beri toplumsal statüsü yüksek olan ya da belli bir ekonomik seviyenin üstündeki erkeklerin birden fazla kadınla evlenmesi yaygın bir uygulamadır. Geçmişte devlet adamlarının siyasi ilişkilerini güçlendirmek için çok kadınla evlenmeleri doğal karşılanmıştır.[101]

Benzer şekilde tarikat şeyhleri, toprak ağaları nüfuzlarını ve saygınlıklarını arttırmak için evliliklerine önem vermişlerdir. Türk Medeni Kanunu çok eşli evliliği yasaklamış olmasına rağmen toprak ağalığının ve din liderliğinin (şeyhliğin) yaygın olduğu bölgelerde ağalar ve şeyhler dini ya da toplumsal gerekçelerle aynı zamanda birden fazla kadınla evlenebilmektedirler.

Görülüyor ki, birden fazla kadınla evlilik, evliliğin biyolojik boyutu yanında, sosyoekonomik koşulların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İkiden fazla kadınla evlenmeye izin verildiği durumlarda bile iki kadınla evlilikler yoğunluk kazanmaktadır. İkiden fazla kadınla evlilikler uç örneklerdir.

Kai Kabile şefinin karısının yerine getirmek zorunda olduğu kimi görevleri yetiştirememesi sonucu, "neden ben her işi yapayım; neden bir kadın daha almıyorsun" diye kadının, kocasını ikinci evliliğe zorlaması söz konusudur. Çok eşli evliliklerde seksüel dürtüden çok ekonomik gerekler yön vermektedir.[102]

---

[100] İzettin Doğan, Başlık Parası ve Ahlak **Cumhuriyet** 2001 Ocak

[101] Ali Rıza Balaman, **Evlilik, Akrabalık Türleri: Sosyal- Antropolojik Yaklaşımla** (Yayın Sayısı 2956, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. Sayı: 2956,2002), s.35.

[102] Balaman,**a.g.e.**, s.36.

İkinci neden ise kadın erkek nüfus dengesinin bozulmasıdır. Bir doğa yasası olarak toplumlar içinde doğumlar kız ve erkek olarak aşağı yukarı eşit sayıdadırlar. Çok karılılık ve çok kocalılık bir yaşam biçimi haline geldiğinde doğal dengenin bozulması gerekecektir.[103] Buradan hareketle çokeşli evlilik, kimi nedenlerle zaten bozuk olan dengenin düzeltilmesi olayı mı, yoksa mevcut düzgün dengenin egemenler çıkarına kasıtlı bozulması olayı mıdır, sorusuna yanıtlar aranmalıdır. Erkek nüfusun kadın nüfusa oranının toplumsal yapıyı, tehdit edecek kadar azalması çok kadınla evliliği zorunlu kılmaktadır.

Örneğin: Yakın zamana kadar Şanlı Urfa ve Kilis'in Suriye sınır köylerinde kaçakçılık yapan erkeklerden bir kısmı; ya mayın tarlalarında, ya da sınır çatışmalarında yaşamını yitirmiş, bir kısmı da işe yaramayacak şekilde sakatlanmıştır. Benzer nedenlerle içine kapalı köy toplumunda kadın-erkek oranındaki denge bozulduğunda çok kadınla evlilik zorunluluk[104] olarak görülmektedir. Kadının ekonomik ve toplumsal yönden korumasız kalması geleneksel kültürlerde hoş karşılanmadığından dul kadın kısa zamanda evlendirilmektedir.

Güney Doğunun çözülememiş sorunlarından belki de en önemlisi kişiler, aileler, aşiretler arasında sık sık yaşanan arazi, su, mera çatışmalarıdır. Çatışmalarda çoğunlukla genç erkekler ölür ya da yaralanır. Çatışmalar kan davasına dönüşebilir. Uzun yıllar süren kan davaları kadın- erkek dengesini bozan önemli bir sorundur. Bazı erkekler ölecek, bazıları uzun yıllar hapis yatacaktır. İki taraf en kısa zamanda aşiretin erkek nüfus sayısını arttırarak mücadele de önde olmaya çalışır.

Bu gibi durumlarda erkeklerin birden fazla evlenmesi arzulanan bir durumdur. Dul kadının baba ocağına dönmek yerine mevcut durumunu sürdürmesi beklenir. Aile içerisindeki yetişkin bir yakın akraba ile evlendirilir. Böylece hem aile sırları korunur hem de ilenin nüfus dengesi bozulmamış olur. Ayrıca kadının kocadan alacağı miras meselesi çözümlenmiş olur. Baba ocağına dönmek isteyen kadının çocukları götürmesine izin verilmez. Zaten baba ocağında çocuklar genelde istenmez. Kadın bazen istemediği biri ile ya da yaşça küçük bir akraba ile evlenmeye razı olur(edilir).

---

[103]**Türkiye Demografyası** Hacettepe Ünv. Nüfus Etütleri Enstitüsü'nce 21-24 Şubat 1968'de İzmir'de düzenlenen Toplantının Bildirileri. Ed. Bozkurt Güvenç, Frederic C. Shorter Ankara: Hacettepe Ünv.Yay. No: D-13,1971),s.172

[104]Ali Rıza Balaman, **Evlilik, Akrabalık Türleri: Sosyal- Antropolojik Yaklaşımla** (Yayın Sayısı 2956, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. Sayı: 2956,2002), s.36.

Eşler arasında yaş farkının sorun olması, erkeğin yenge, bacı kabul ettiği kadınla duygusal yakınlık kurmada isteksiz davranması ya da kadının evlendirildiği kişiyle anlaşamaması durumunda erkeğin yaşıtı bir kadınla ikinci evliliği yapması doğal karşılanmaktadır.

İki kadınla evlenmelerde kadınlar arasında kimi durumlarda uyum yerine anlaşmazlıklar olacağını kabul etmek gerekir. Anlaşmazlıkları gidermek için varlıklı aile reisleri iki ev açmak zorunda kalırlar[105]. Alan çalışmasından vereceğimiz aşağıdaki örnek olay çok eşli evliliğe örnek teşkil eder. Örn: Elçi Abit İkinci hanımını yanında getirmiştir. Kışın birinde yazın ötekinde oturmaktadır.

Elçi Abit, elçiliğe başladıktan kısa bir süre sonra ekonomik açıdan rahatlamıştır. Çalıştırdığı işçilerce saygı gösterilmektedir. Başkasının yanında maraba ve kürekçi olarak çalıştıktan sonra, 50–60 çadırlık işçiyi yanında çalıştırmaya başlamıştır. Doğal olarak yönetilenden yönetici konumuna yükselmiştir. Abit iki kadınla evlenmeyi yükseldiği pozisyonun ayrıcalığı olarak görmektedir. Mülakat sorularından birisinde "bu yılsonunda elinize 20.000 YTL geçse ne yapmayı isterdiniz" diye sorulmuştur. Abit evleneceğini söylemiştir. On yedi yaşındaki eş adayı geçen yıl işçi olarak getirdiği ailelerden birinin kızıdır.

Kızın ailesi bu yıl Abit'in tüm ısrarlarına rağmen kendi yanında gelmemiş başka bir elçi ile başka şehre gitmiştir. Dönüşte ailesinden isteyeceğini söylemektedir. "Kızın haberi var mı?"diye sorulduğunda "herhalde vardır. O kadar ilgilendim saf değil ya anlamasın" diyerek kadını etkilemeye çalıştığını söylemiştir. "Ailesi verir mi", diye sorulduğunda "eh biz de ona göre başlık verir, hatırı sayılır kişileri araya koyarız" demişti.

Hanımlarının ne düşündüğünü sorduğumuzda, ben isteyince onlar ne diyecek. Kız hoşuma gidiyor dedi. Eşine sorma olanağımız olmadı Hanımı ile görüşmek istediğimizde " o Türkçe bilmez" diyerek çevrildik. Ayaküstü konuşma sırasındaki izlenimlerimiz kadının Türkçesinin oldukça iyi olduğu şeklindeydi.

Çok eşliliği teşvik eden diğer bir neden, soyun devamını sağlamaktır. Çok eşli evliliğe bir başka etken de genlerini bir başka nesilde yaşatma arzusudur. Birinci kadın kısır olduğunda ikinci kadından çocuk sahibi olmayı denemek için erkek ikinci kez

evlenir. Geleneksel topluluklarda ailenin çocuk sahibi olamamasında kusur çoğunlukla kadında aranır ve öyle sanılır. Çocuk doğurmayan kadın "sende katır cinsi var," "Ocağımız kurudu" diye horlanır ve dışlanır.

Çocuksuz kadın çoğunlukla bu baskılardan kurtulmak için kumasını kendi eliyle seçer ve kocasına sunar: Kendi evliliğini sürdürmek ve yerini korumak için kumasının gebe kalmasını dört gözle bekler. Yeni gelinin gebe kaldığına ilişkin ilk müjde birinci kadına verilir.[106] Araştırmacının alan çalışması sırasında görüştüğü Meryem ve kumasının durumu konunun iyi bir örnektir.

Urfalı Meryem ve Kuması iyi bir örnektir. Hastanede durumunu izah eden doktoru Türkçe bilmediği için anlamamıştır. Kocası ve yanında giden elçi (ilk hanımın abisi) de kadını rahatlatıcı bir şey söylememişlerdir. İkinci hanım durumuna isyan ederek ağlıyordu. Eğer çocuğum olmayacaksa ben ne olacağım. Beni çocuk için aldınız!

Rahatsızlığa pratisyen doktor idrar yolları iltihabı teşhisi koymuş. Ona yönelik ilaçlar vermiş. Bir hafta geçmiş iyileşme olmamış. Dr. Gittiklerinde kullandığı ilaçları da göstermemiş. Ancak Doktor anlamaz. Kafası karışmasın diyerek götürmediler. Op. Dr Jinekolog ültrason ve kan idrar tahlili yaptırmıştır. İlk ultrason bulguları rahim de "ur" olduğu yolundadır. Dr. Bunu açıklamaya çalışmış. Ancak tahlil sonuçları alınmamış, Dr. Kontrol için gidilmemiş. Teşhis her ne olursa olsun yaşam koşulları kadınların sağlığını tehdit etmektedir. Sağlıklı ve temiz tuvalet (hiç tuvalet yok) olmaması, banyo olanaklarının yetersizliği, beden temizliğinin tam yapılamaması, içme suyunun niteliği, çamaşırların temizliği, tuvalet öncesi, sonrası temizlik vb. sıkıntılar mevcut olan sağlık sorunlarını körüklemektedir.

2.4.1.4. Evlenme Kararı ve Tercihli Evlilikler

Evlilik iki kişinin bir arada yaşama arzusu sonucu oluşan bir birlikteliktir. Duygusal bir birliktelik olması yanında hukuki ve toplumsal nitelikler taşımaktadır. Evlilikler kadın ve erkeğin özel kurallarla bir araya getirildiği bir çeşit ortaklık anlaşması gibidir. Evliliğin kişisel boyutu yanında eşler, aileler, çevre ve toplum için taşıdığı anlam evlilik birliğinin devamı açısından önemlidir. Kapalı

[106] Ali Rıza Balaman. **a.g.e.**, s.36

toplumlarda ailenin ve kişilerin yakından tanıdığı "bildik, arzulanan biriyle evlenme" düşüncesinden hareketle evliliklerin yakın çevreden yapılması arzulanır.

Dünyanın her yerinde eş seçme genel bir tercih sorunu olmaktadır. Ancak buradaki tercih sözcüğünden anlaşılması gereken şey geleneksel aile yapılarında çocukların evlenecekleri kişiler konusunda kendilerinin değil öncelikle ailelerinin karar almasıdır. Tercihli evlilikler, evlendirilecek çiftler arasında "tercih", "izin" ve yasak kurallarına işlerlik kazandırır. Bu kurallar doğrultusunda davranış ve eylemler oluşturur. Bu kuralların kesin belirlediği yaşam biçimlerinde evlenme olgusu, bireyler arası bir kontrat olmanın ötesinde aileler, kümeler, soylar aşiretler arası bağlayıcı nitelik taşır.[107]

Bireysel tercih yerine aile tercihleriyle gerçekleşen aileler arası dayanışma ve dirliğin pekişmesini amaçlayan 'Tercihli Evlilikler' temelde çıkar ilişkisine dayanırlar. Ekonomik uğraşları tarım ve hayvancılık olan topluluklarda yaygın olan bu tür evlilikler, yaşam koşullarının bir gereği olarak kabul edilmektedir.

Ailede otoriteyi sağlamak, toprağın bölünmesini, baba ocağının dağılmasını engellemek, ev sırlarının dışarıya çıkmamasına özen göstermek ve güçleriyle üretime doğrudan katılan üretken bireyleri denetlemek istekleri, böyle birden fazla türü olan evlilikleri bir sonuç olarak oluşturur ve doğallaştırır.[108]

Tablo 32. Evlilik Kararı (Evliliklere kimler karar verir?)

Evliliklere kim karar verir?	Sayısı	Verilen cevaplar içindeki Oranı (%)	Soruya cevap veren kişiler içindeki oranı
1-Aile Büyükleri	13	15,7	18,8
2-Anne-Baba	48	57.8	69,6
3-Aşiret-Akrabalar	1	1,2	1,4
4-Ağabey	3	3.6	4,3
5-Gençler Kendileri	18	21.7	26,1
TOPLAM	83	100	120,3

[107]Ali Rıza Balaman, **Evlilik, Akrabalık Türleri: Sosyal- Antropolojik Yaklaşımla** (Yayın Sayısı 2956, Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002), s.40.

[108]Balaman, **a.g.e.**, s.41.

Aile reisleri, günlük hayatta olduğu gibi evliliklerde de en etkin karar organlarıdır. Evliliklere kim karar verir konusunda çoklu yanıt kategorisi kullanılmıştır. 70 kişinin verdiği toplam 83 cevaba göre, evlenmelerde anne babanın kararı %57,8 iken kişilerin kendi kararlarına bırakıldığı durumlar %21,7'dir.Tüm cevaplayıcıların %69,6'sı anne babanın kararının önemli olduğunu belirtmektedirler(bakınız Tablo.32). Evliliklerde duygusal bağ ve romantizm yerine, çıkar ilişkileri, soyun devamı, dirlik ve mevcut uyuma önem verilmiştir. "Nikâhta keramet vardır" sözü çeşitli beklentileri ifade eder. Sevmek ve sevilmek gibi duygusal bağların nikâh sonrasında da oluşabileceği düşüncesi nu tür evliliklere olumlu bakıldığını göstermektedir. Urfalı ve Bursalı ailelerde evliliklere daha çok babanın karar verdiği görülmüştür.

Tablo 33. Evlilik Kararı (Sizin Evlenmenize Kim Karar Verdi?)

Sizin evlenmenize kim karar verdi?	Kadın	Erkek	Sayısı	Oranı (%)
Aile Büyükleri	1	0	1	1.4
Anne Baba	25	16	41	58.6
Akrabalar	2	0	2	2.8
Ağabey	2	1	3	4.3
Kendisi	8	8	16	22.9
Hanımın Akrabaları	0	1	1	1.4
TOPLAM	38	26	64	100

Urfalılarda evliliklerde duygusallık yerine aile rızası, aileler arası denklik ve başlık öne çıkmaktadır. Diğer işçi topluluklarına göre daha realist bakışla yapılan evlilikler söz konusudur. Araştırmada yer 70 kişiden soruya cevap veren 64 kişinin verdiği yanıtlara göre evlilikler anne baba isteği ile olmaktadır(%58,6). Kadınlarda anne babanın kararı daha belirleyici olmaktadır. Kendisi karar verenlerin oranı %22,9 olup kadın ve erkekler arasında fark yoktur(bakınız Tablo.33).

Tablo 34. Evlilik

Kızlar ailesinin istemediği biri ile evlense ne olur?	Sayısı	Oranı (%)
Bir süre küs dururlar	25	40,3
Kadın-kızlar öldürülürler	21	33,9
Arabulucular çözer	6	9,7
Aileler arası sorun çıkar	4	6,5
Ailede kadının huzuru olmaz	4	6,5
Bilmiyorum	2	3,2
TOPLAM	62	100,0

Ailesinin rızası olmadan yapılan evliliklerin iyi gitmeyeceği düşüncesi yanında başlıktan mahrum kalma, toplum içinde eleştirilme korkusu, aşiret ve küçük toplumlara özgü dışlama gibi nedenlerle ailesinin rızası dışında evlenmeler iyi karşılanmamaktadır. Ailenin istemediği birisi ile evlenme durumunda ailelerin %40,3'ü küs durmayı tercih ederken %33,9'u kızların ve kadınların öldürüldüklerini belirtmektedirler (bakınız Tablo 34). Kızlar öldürülür diyen 21 kişinin tamamı Urfalıdır.

Urfalı Hatice Aslan kızının biri ile anlaşarak evlenmesini kesin olarak reddedenlerden birisidir. Önceden yaşadığı kötü tecrübeler kararında etkili olmaktadır. Durumu şu şekilde açıklıyor.

Gelin olunca Osmaniye'ye çalışmaya gittim. Kızımı isteyen oldu vermedim. Burada yerleşirim dedim. Urfa'ya döndüm. Kızım biriyle anlaşırsa haberim olsa ölürüm vermem. Canı kadar altın verseler de vermem.

Örneğin ailesinin istemediği biri ile evlenen Konyalı Seher hikâyesini şöyle anlatıyor:

Çok istedim. Babam adamın huyu kötü olmaz dedi. Vermezsen kaçarım dedim. Ne halin varsa gör diyerek verdi. Adam eve yurda bakmadı. Bebekle geri döndüm. Babam: "Çocuğu bırak öyle gel" dedi. "Olmaz dedim. Beni de reddetti. Eve almadı". Beş yıl kendi başıma mevsimlik işçi olarak çalıştım. Sonra da ikinciye (Ispartalı)evlendim. Eşim ilk zamanlar çocuğu istemedi. "Çocuğa bakmaya razı olunca evlendik, yoksa aç yatar yine kimseye vermezdim. Kendi babası gibi olmuyor. Çocukta fıtık var, ameliyat için 300 YTL istediler. Çok diye erteliyor. Babasına ver yaptırsın diyor. Belki bu sene iyi kazanırsak gönlü olur. Ne bileyim çaresiz bekliyorum."

Anlaşılacağı üzere kadın ailesi tarafından dışlanmıştır. Geleneksel kır topluluklarında ergenlik, evde kalmışlık ve dulluk hoş karşılanmaz, kınanır. Zaten duluk boşanmayla değil daha çok eş kaybetmeyle olur. Bu durumlarda "Allah korusun öte dünyaya nikâhsız gidilmez", "kadın nikâhsız olmaz", "kadının başına bir erkek lazım" gibi gerekçelerle dullar evlendirilmeye çalışılır. Gerçekte dul kadının (eğer varsa çocuklarının) aileye yük olacağı, kadının aileye laf söz getireceği düşüncesi dul kadınların ve yetişkin kızların evlendirilmekte acele edilmesine neden olmaktadır. Baba evine dönen kadın ailenin diğer fertleri gibi geçimini sağlayacak işlerde çalışmak zorundadır.

Çocuklu kadın çocuğun bakımı nedeniyle tam çalışamamaktadır. Çocuğun masrafları hanenin giderlerini attırdığından kadın maddi manevi baskı altında kalmaktadır. Çocuğun babaya ait olduğu kanaati yaygındır. Çocuğundan ayrılmak kadın için zor olsa bile çocuklar babaya bırakılır, baba evine götürülmez. Ancak kocanın ölmüş olması durumunda çocuklar kabul edilmektedir. Kadının tekrar evlenmesi durumunda eski eşten doğan çocuklar babasının ailesine gönderilmektedir. Kadının eski evliliği ve kocası ile çocuk dolayısıyla sürebilecek tüm ilişkiler bu yolla kesilmektedir.

Eğer çocuğunu bırakmak istemezse ailesi tarafından reddedilmektedir. Dul bir kadınının kendi başına mevsimlik göçmen tarım işçiliğini sürdürmesi çok zordur. Kadın hem çalışmak hem de çocuklarına bakmak zorundadır. İşler aile başına paylaştırıldığından kendine uygun çalışma grubu bulması zordur. Ortak kazanç pay edildiğinden kadının işe ara verip çocuğuyla ilgilenmesi tartışmalara neden olmaktadır.

Ölüm ya da boşanma nedeniyle evlilik sona erdiğinde kadının kendi ailesine dönmesi doğal karşılanır. Çalışmada benzer örneklere sıkça rastlanmıştır.

Örneğin, Urfalı Ayhan Ailesinin Hataylı gelini dışarıda çalışmak istemediği için ayrılmış, çocuk kendisinde kalmıştır. İki yıl sonra tekrar evlenmek istediğinde çocuk sorun olmuştur. Dedesi tarafından babasına getirilmiştir.

Urfalı bir kadının kocası elektrik çarpması nedeniyle ölmüş. Bir çocuğu ile kalmış. Eşinin ailesi baba evine dönmesine izin vermiş. "Yoksa dönemezdim. İzin vermeyenler de oluyor" demektedir. Çocuğu ile baba evine dönmüş. Oğlu üç yaşında dedesi bakıyor. Dedesi torunu kabullenmiş. "Bu çok akıllı okuyup adam olsun. Okula göndereceğim" diyor.

Bursa Karacabey'den bir kadının gelini oğlunu bırakıp başka birine kaçmış. Dört çocuk babaanneye kalmış. "Babaları akıl hastası oldu. Anaları kaçtı. Ben yetmiş yaşıma geldim. Daha kaç yıl bakarım. Hiç biri okula gitmedi. Ancak karınlarını doyuruyorum." Urfalılarda değil evli bir kadının başkasına kaçması, genç kızın evlenmek üzere birine kaçması ölümüne neden olurken, Karacabeyli topluluk olayı kadının 'koca istediğine ve analık duygularının kıt olduğuna' bağlamaktadır.

Bazı topluluklarda dışarıdan kız alıp verme de en az evde kalmışlık kadar hoş karşılanmaz. Yabandan gelen gelin, kendini topluluğa güç kabul ettirir. Yabandan gelenler üzerine, "obasında evlenmediğine göre zahir vardır bir eksikliği" diye dedikodular düzülür.[109] Bursalı, Konyalı ve Ispartalı işçilerde evliliklerde akraba olmasa da aynı köyden, aynı mahalleden tanıdık aileler tercih edilmekle birlikte, Komşu köylerden ve başka şehirlerden evlenenler vardır.

2.4.1.5. Akraba Evliliği

Toplumlar, tarih boyunca akraba evliliklerine çeşitli kısıtlamalar koymuşlardır. Bu kısıtlamalardan bir kısmı genetik açıdan yerinde olmasına karşın, çoğu aile düzeni ve dirliğini sağlamaya yöneliktir.[110]

Kardeş çocukları evliliği; amca, teyze ve dayı, hala çocuklarının birbirleriyle gerçekleştirdikleri soya dayalı bir akraba evliliğidir.[111] Eş seçiminin bireylerin kendi eğilimlerine bırakıldığı yani serbest ve özgür olduğu, ekonomik özgürlüğün, mekânsal hareketliliğin var olduğu yaşam biçimlerinde akrabalar arası evlilikler azalmaktadır. Şöyle ki; büyük kentlerden kasaba ve köy yerleşim birimlerine doğru uzandığımızda akrabalar arası evlilik olgusunun arttığını görürüz.

Ailelerin çocukları üzerindeki denetimlerinin yoğun, hareketliliğin az olduğu, bireylerin aileleri ve birbirlerine ekonomik bağımlılıkları gibi nedenler böyle bir

---

[109]Ali Rıza Balaman, **Evlilik, Akrabalık Türleri: Sosyal- Antropolojik Yaklaşımla** (Yay. Say.2956, Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002), s.40.

[110]Anthony Smith, **İnsan Yapısı ve Yaşam** İngilizceden Çevirenler: Erzen Onur, Nida Tektaş. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972. s.232

[111]Ali Rıza Balaman, **Evlilik, Akrabalık Türleri: Sosyal- Antropolojik Yaklaşımla** (Yay. Say. 2956, Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002), s.52.

sonucun oluşmasında temel etkendir.[112] Kırsal yaşamda, özel durumlar dışında kardeş çocuklarının evliliği, beklenen, yakıştırılan ve doğal kabul edilen bir durum olur. Kız yabancı bir aileye verilirken amcalara halalara, dayı ve teyzelere sorulup izinlerinin alınmasının temelinde bu beklenti yatmaktadır. Başlık özellikle Urfalı ailelerde kardeş çocuklarının ve yakın akrabaların evliliklerini teşvik eden bir durumdur.

"Evde kalmış kızın günahı amcaoğlunun" atasözü bu beklentiyi ve yakıştırmayı doğrular niteliktedir. Aileler, çocuklarının dışarıdan birileriyle evlenmesi durumunda kendilerinden uzaklaşacağını düşünmektedirler. Aileye yabancı birinin girmesiyle sırların dışarı çıkacağı, düzenlerinin bozulacağı endişesi dış evlilikleri sınırlamaktadır. Hatta yakıştırılan kardeş çocukları arasındaki kızların, haklarının yenildiği düşünülür.[113] Yabana verilmiş kızın mutluluğu şansa bağlanırken, kıza talip olmayan akrabalar kınanırlar. Evlenmeler, nadiren alışılmışın dışında olur. "En iyi eş komşu kızıdır" "ele karış, yere karış" anlayışı yakın çevreden evlenme isteği ile bu konudaki düşünceleri anlatmaktadır. Konu halk türkülerine kadar işlemiştir.

Bir halk Türküsünde Belkıs Akkale yanık sesiyle bu durumu şöyle dile getiriyor. "Anama yalvarırım yad aldı meni, almadı konu komşu yad aldı meni."

Mekânsal hareketliliğin az olduğu toplumlarda evlenme konusunda da hareket sınırlıdır. Mekânsal hareketi mevsimlik göç sırasındaki yer değiştirme olarak almak konuyu açıklamaya yeterli değildir. Çünkü çok uzun yıllardır çalışmak için göç eden Urfalı mevsimlik tarım işçileri dışarıdan evlenmeler konusunda daha muhafazakâr davranmakta ve yerli halktan uzak durmaktadırlar. Başka kentlerden gelin aldıkları halde kızlarını vermekte çekimser davranmaktadırlar.

Bursa Karacabey'den gelen soğan işçileri kendilerini Roman (Çingene) olarak tanımlamaktadırlar ve sadece kendi topluluklarından evlenmektedirler. Ancak şehir sınırlaması yoktur.

Konyalı ve Ispartalı aileler dışarıdan evlilikler konusunda daha esnektir. Ispartalılar çalışmak için geldikleri Eskişehir İnönü'de, tanıştıkları ailelere kızlarını

---

[112]Balaman, **a.g.e.**, s.52.

[113]Balaman, **a.g.e.**, s.54.

gelin vermişlerdir. Yakın yerlerde çadır kuran Konyalı ve Ispartalı ailelerden bir birleriyle kız alıp verenler olmuştur. Eskişehir'de Alpu Çukurhisar ve İnönü'ye yerleşen çok sayıda Konyalı aile vardır. Eskişehir'e mevsimlik göçmen işçi olarak geldiklerinde yerli ailelerden kız alıp vermişlerdir.

2.4.1.6. Sıra Evlilikleri

Hem bireysel hem de toplulukça istenen evlilik türlerinden biridir. Türkiye'nin birçok yöresinde, oldukça rastlanan bir uygulamadır. Sıra evliliklerde herhangi bir bölge ya da topluluk sınırlaması yoktur. Köy ve kasaba yerleşimlerinde, bu tür evlilikler yaygındır, Sıra evliliği, erkek kardeşlerin, akraba ya da akraba olmayan bir ailenin kızlarıyla yaşamlarını bireysel olarak birleştirmeleri olayıdır[114]

Erkek evine gelen ilk gelinin kendinden sonrakilerin evliliğini oluşturmada etkin rolü vardır. Gelin kız kardeşlerinin dışarıdan birilerine gitmeleri yerine kendisinin gelin geldiği aileye girmelerini ister ve konuyu kocasına duyurarak kız kardeşleriyle kayın biraderleri arasında bir anlamda çöpçatanlık yapar. Zaten birinci evlilik nedeniyle aileler birbirleriyle dünürlük yoluyla hısım olmuşlardır. Başlık dışarıdan evlenmelere göre daha azdır. Her iki ailenin çocuklarının yaşlarının uygunluğu yanında ilk evlilikten her iki tarafın da memnun olmaları durumunda istenen bir durumdur.

Taraflar evlendirilecekleri oğulları ve kızları için başka birilerini aramaya gerek duymayacaklardır. Tanıdık bildik bir aile olduğu için özellikle tercih edilmektedir. Bu evlilik türünde, erkek kardeşler birbirlerine bacanak, kız kardeşler birbirlerine elti olacaklardır. Evlilikten doğan çocuklar, teyzelerinin kocalarına enişte yerine, amca, amcalarının hanımlarına da yenge yerine teyze diyeceklerdir. Öteki taraftan, çocuklar, birbirlerine hem amca hem de teyze çocukları olacaklardır. Aşağıdaki örnek olay sıra evliliklerinin nasıl uygulandığını göstermektedir.

Alan araştırması sırasında görüşülen Urfalı Mustafa Çavuş ve eşi Ayşe'nin evlilikleri bu tür evliliğe örnektir. Dört kardeş sırasıyla amcasının kızlarını almışlardır. Amcası başlık parası almadığı gibi evlilik hazırlıklarına, düğün harcamalarına katkıda bulunmuş ve geçimlerini sağlamaları için yardım etmiştir. İlk bakışta çocuklarında

---

[114]Ali Rıza Balaman, **Evlilik, Akrabalık Türleri: Sosyal- Antropolojik Yaklaşımla** (Yay. Say. 2956, Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002), s.54.

herhangi bir sakatlık ya da özür görülmemektedir. Bu aileler çocuklarını birbirlerinin çocuklarıyla evlendirdiklerinde hastalık taşıması muhtemel çekinik genler baskın hale gelebilir. Ailelerin bu konuda herhangi bir bilgileri olmadığı gibi, olabilecekler açıklanmaya çalışıldığında "Allah bilir" "bu güne kadar bir şey olmadı" gibi yanıtlar vermişlerdir.

2.4.1.7. Berdel Evliliği

Hakkâri yöresinde "Kepir," Karadeniz, Batı Anadolu bölgeleri ve İç Anadolu'da "Değişik Yapma" olarak bilinen, Doğu Anadolu ve Güney Anadolu'da "Berdel" adı verilen ve doğrudan aşiret ve aile kararıyla gerçekleşen evlilik türlerinden biridir. Evlenecek iki erkeğin kız kardeşlerinin değiştirilmesi biçiminde gerçekleştirir.

Yakın yaşlarda yetişkin oğlu ve kızı olan aileler, aralarında anlaşarak kızlarını oğullarına gelin alacakları kızın ailesine verirler, yani değişik yaparlar.[115] Aynı yaşlarda ve iki erkek arkadaşın kendi aralarında anlaşarak durumu ailelerine açmaları ve ailelerin bu konuda karar almalarıyla gerçekleştirilen berdel evliliği iki aileyi örneğin "A" ve "B" ailelerini "Berdel Aile" ilişkileri içerisine sokar.

Geleneksel yaşam biçimi içerisinde küçük topluluk kültürünün parçası olan berdel evliliği nesnel koşulların hazır olduğu durumlarda oluşur. Ailedeki üretim etkinliğinin kesintisiz sürmesi ve çocuklar üzerindeki denetimi devam ettirme isteği, başlık, takı ve benzeri düğün giderlerinin ekonomik zorlamaları, yeni evliler ve dünürler arasındaki birlik ve dirliğin pekiştirilmesi gibi gerekçeler, bu evliliğin, tercihli evlilik olarak tanımlanmasını gerektirir.

Özellikle Karadeniz'de, İç Anadolu'da ve Bursa yöresinde İyi anlaşan iki erkek arkadaşın önce, birbirlerine şaka yollu "kayınço" (kayın birader) demeleriyle başlatılan ilişki, ailelerin ve erkek kardeşlerinin itmesiyle de birbirlerine "görümce" diyen kızların yakınlaşmalarıyla sürer ve gelişir. Bu tür bir evlilik anlaşmasında her iki tarafın ekonomik çıkarları belirgindir. Evlikte belirleyici olan başlık, ortadan kalkar. Çünkü iki taraf birbirlerine para ödemeyeceklerdir. Bunun yanında, düğün harcamalarında denge sağlanması aileleri rahatlatmaktadır. Örneğin: "A" ailesi kızları için nelerin alınmasını

---

[115]Ali Rıza Balaman, "Güneydoğu Anadolu'da Berder Ailesi," **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi** sayı 307. İstanbul: 1975. s.7221

isterlerse gelinleri ve gelinin yakınları için aynı şeyleri almak zorunda kalacaklardır. Bu durum onların aşırı ve gereksiz isteklerini sınırlandırarak, tarafların harcamalarında ölçülü olmasını sağlayacaktır.

Öyle ki, parasal gücü olan taraf, gelinlerine fazladan bir şey almak istediklerinde karşı taraf, bunu karşılayabilecek durumda değilse kızlarına uygun görülen bu armağanı kabul etmeyebileceklerdir. Çeyizlerin hazırlanmasında da aynı dengeler gözetilmektedir. Düğün aynı gün yapılır, düğün harcamaları ortaklaşa pay edilir ya da herkes kendi masrafını kendi yapar. " Bir taşla iki taş vurma" örneği, bir düğünle hem kız alınır hem de kız verilir. Uygulamaların daha ilginç tarafı, gelinin çeyizini götüren araç (traktör, at arabası vb) ve gelin atı ya da arabası karşı tarafla aynı zamanda hareket eder ve yol ortasında karşılaştıklarında, birinin çeyizi öbür tarafın arabasına aktarılır. Gelinler değiştirilir. Böylece tam anlamıyla "ekonomik uygunluk" sağlanmış olur.[116]

Berdel evliliklerde kızlardan birinin ölmesi durumunda, mevcut ortaklığın devamı amacıyla dul erkek başlık parasını ödemeden ergen baldızını eş olarak isteyebilir ya da başkasıyla evlenecekse başlık parasına ölen kız evinin katkı da bulunmalarını isteme hakkı elde edecektir. Kimi zaman net bir biçimde açıkça pazarlık edilirken kimi zaman da ima yoluyla anlatılmaktadır. Balaman'a göre: "Geleneksel kır toplumu içinde doğal bir davranış biçimi olarak karşımıza çıkan bu ve benzeri uygulamalar, bazı sorunları çözümlemede akılıca düşünülmüş bir uygulama niteliğindedir" [117]

Berdel ailelerin arasında dirlik ve düzenin daha bir sağlam, sağlıklı ve uyum içinde sürmesi, eşit koşullardaki ortaklıklardan kaynaklanmaktadır. Geleneksel kültürlerdeki erkeğin güçlü otoritesinin ve egemenliğinin gelin üzerinde kötüye kullanılmasına bu evlilik biçimi izin vermemektedir. Eğer, ailelerden biri, evlerindeki gelinlerine gereksiz ve haksız davranışlarda bulunsa, örneğin kocanın karısını dövmesi, kayınvalidenin gelini zor işlere koşması vb. kızlarının bulunduğu karşı taraf da aynısını

---

[116]Ali Rıza Balaman, **Evlilik Akrabalık Türleri, Sosyal Antropolojik Yaklaşımla** (Yay. Sayı 2956-Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002), s.43.

[117] Ali Rıza Balaman, **Evlilik Akrabalık Türleri, Sosyal Antropolojik Yaklaşımla** (Yay. Sayı 2956-Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002), s.44.

yapacaktır. Misilleme korkusu iki tarafı da denetlemekte, gelinler daha bir hoş tutulmakta, horlanmamakta ve böylece dirliğin sürekliliği sağlanmaktadır. [118]

Tez araştırmasında da bu tür evliliklere sıkça rastlanmıştır. Urfalılar berdel evliliklerini iyi bir nitelik gibi görmekte, özellikle vurgulamaktadırlar. Ancak Balaman'ın belirttiklerinin aksine olumsuz örneklere daha çok rastlanmıştır. Yukarıda bahsi geçen denklik meselesi çok da dikkate alınmamaktadır.

Genelde kapısına gidilip istenen kız kıymetli görülürken, yerine verilen kız adeta erkek kardeşinin, babasının istediği ile evlenebilmesinin diyetini ödemeye mecbur bırakılmaktadır. Alınan genç geline karşılık, olarak kız kardeş yaşça ihtiyar, statüsü düşük birine verilebildiği gibi kuma olarak da verilebilmektedir. Bir yandan dört kişiyi, dolayısıyla aileleri daha sıkı bağlayan evlilik bağı, en ufak bir mesele yüzünden de bozulabilmektedir.

Konyalılar, Ispartalılar ve Bursalılarda değişik adıyla benzer uygulamalar vardır. Ancak eşlerin bir birlerini tanıması ve kızların rızası konusunda fazla bilgi edinilememiştir. Sadece Bursalılarda ilişkiler daha rahattır. Genelde büyük çocukları evlenirken yakınlaşan aileler bu tür evliliklere sıcak bakmaktadırlar.

2.4.1.8. Kız Kaçırarak Evlenme

Kız kaçırma eylemi (karşılıklı istek ve antlaşma dışında) zorlama ya da zorbalık olarak algılanmaktadır. Kadın, "aile namusu" kavramıyla eşdeğerde tutulduğundan bazı yörelerde cinayetlere neden olmaktadır. Kaçırılma nedeniyle kız evi erkekleriyle, erkek evi erkekleri arasında karşılıklı silahlı çatışma olabilir hatta bu çatışma, iki aile, iki oba, iki köy, iki aşiret arasında olabilmektedir. Dahası çatışmada bir ölüm olayı gerçekleştiğinde kan davası başlayabilir. "Zordur almak bizden kızı" özdeyişinde olduğu gibi, kız kaçırmak her türden riski göze almak demektir.[119] Alan çalışmasında karşılaştığımız aşağıdaki örnek "kız kaçırma ya da birlikte kaçma" eyleminin Urfalı ailelerce nasıl algılandığına iyi bir örnektir.

Sevinç köyünde Pancar işçiliği yapan Urfalı kadının kardeşi amcakızını vurmuştur. Kız kendisini isteyen amcaoğluna varmayıp başkasıyla nikâhlanmıştır. Bir bayram günü barıştırılmak üzere geri

[118]Balaman, **a.g.e.**, s.44.

[119] Ali Rıza Balaman, a.g.e. s.58

çağırılır. Kocası gelmez. O gece karşı aileye haber sanılır. Biz bunları vuruca; Kan parası ne istersiniz diye Ne de olsa artık karşının gelini- oğlu. 100 bin YTL. (Yüz milyar) fiyat kesilmiş. O gece aşiret reisi salma salıyor ve sabaha kalmadan para toplanıyor. Bayram yemeğinde amcakızı vuruluyor. Karısını almaya gelen damat yaralı kurtuluyor. Tetikçiliği kıza talip olan amcaoğlu yapıyor. Gidip teslim olduğundan cezası, indiriliyor ve toplam altı yıl hapis yatıyor. Urfalı kadın: "Damat yaralandı. Ölmediği iyi oldu kan çıkmadı" diyor. Para kızın cenazesi ile birlikte karşı tarafa gönderiliyor. Ama kız öldü denildiğinde kadın "bize hayır etmedi. Hem kan parasını ödedik daha ne olacak" şeklinde izah etmiştir.

"Kızına aynı şeyi yapar mısın?" diye sorduğumuzda "ben istediğime varmamışım, kızımın ne hakkı var" diyen anne kızların öldürülmesini "aile namusu" ile açıklamaya çalışmıştır. Kardeşleri el içine çıkamaz, bize kötü derler Kız kaçırmalar, kimi yörelerde cinayetlere neden olabilirken (bakınız Tablo.34), kimi yöre ve etnik guruplarda bu olaya sıcak bakılmaktadır. Çeyiz yapamayacak kadar fakir olan kızların, istemediği kişilere verilme ihtimali olanların, fakir olup düğün yapamayacak delikanlıların evlenme işini kolaylaştırmak için başvurdukları yöntemlerden biridir.

Kızı kaçan aile ile kaçırılanlar arasında anlaşma sağlanamazsa olay, polise ya da jandarmaya oradan da adliyeye taşınır. Mahkemelerde kız kaçırma davalarına oldukça sık rastlanmaktadır. Bazı durumlar da kız baba evini gönüllü terk ettiğinden, yaşı da yasal evlenme yaşına uygunsa, mahkemelerin de kız ailesinin de yapacakları pek bir şey yoktur.

Konyalı İsa Tuzlukçu ilçesi Koraşı Köyü:

Bizim köyden bu sene işçi olarak ayçiçeğine geldiklerinde kaçtılar. Ben de buraya gelince öğrendim. Kız anca 15–16 yaşında bir şeydi. Belki daha da küçük, barışırlar. Köyde kaçan çok oluyor. İkisi de istiyor. Babası vermezse kaçırırlar. Sonra barışırlar. Mesela iki küs dünür kahvede çay parası öderler. Mahkemelik olmadıklarına göre barışırlar.

Bazı durumlarda kız babaları etrafına karşı hiçbir şey yapmamış olmamak için öfkeyle evlatlıktan reddeder. Yöreye göre 15- 20 gün, 1–2 ay sonra ya da ilk torunun doğmasıyla kızlar affedilir. Kıraçtan, sulaktan birkaç dönüm tarla, varsa üç beş koyun ya da bir inek torun adına verilir, küslük de sona erer. Kız babaları "bak bu verdiğim size değil, torunuma" diyerek torununa değer verdiğini gösterir.

Genellikle barışmak için nikâh şart koşulur. Kız babası küs olursa da anne ağabey- amca- yenge-nine gibi yakın akrabalar kızı yalnız bırakmazlar. Anne- baba yerine kıza destek olurlar; kötü muamele görmemesi için, boynu bükük kalmaması için

aracı olurlar. Düğün yaparlar. Kol kanat gereler. Konyalı, Bursalı ve Ispartalı ailelerde sıkça rastlanan durumlardandır.

Tablo.34'de görüldüğü üzere ailelerin % 40,3 ü bir süre küs durmaktadırlar. Süresi çok zaman kısa olmakla birlikte hiç barışmayan aileler de bulunmaktadır. Urfalılarda ise kaçmak kaçırmak çok zaman ölümle sonuçlanırken(bakınız Tablo 34) Konyalılar ve Ispartalılarda bir kaç ay süren küslükler yaşanmaktadır. Bursalılarda küslük düğün ya da nikâh yapılınca genelde sona ermektedir.

Kaçan kızların geçiminin iyi olmayacağı, gittiği yerde horlanacağı, kötü muamele göreceği endişesi ağır basar. Bazı aileler bu nedenle küslüğü fazla uzatmayarak bir süre sonra barışırlar. Evlatlarını yalnız ve çaresiz bırakmazlar. Bursalılarda kaçmak doğal bir olay olarak kabul edilmektedir. Yetmiş yaşındaki Bursalı B.Demirci: "Düğün olur, masraf olur. Biraz durur gene barışırlar. Evlat ne yaparsın? Atılmaz, satılmaz."

2.4.1.9. Görücü Aracılığıyla Evlilik

Türkiye'de ister büyük kent merkezlerinde ister köyde yaşasın ne kentli ne köylü olan geleneksel toplulukların kültürlerinde görücü yoluyla evlilik, yaygın bir eş bulma yöntemidir. Kısmen kapalı toplumlarda genç erkek ve kızların kendi özgür girişimleriyle eşlerini seçebilme şansları yok denecek düzeyde sınırlıdır. Evlenme çağına gelmiş hatta bu çağı geçme sınırına yaklaşmış olanlar, görücü aracılığıyla evlenmeye bir umar olarak sarılırlar.[120] Görücü çoğunluk tarafından bilinen, tanınan, sözüne güvenilen, orta yaşlı yüzü gülen ve emeğini esirgemeyen, ağzı söz yapabilen, en önemlisi de sır tutabilen bir hanımdır.

Görücüler her evin kapısını eften püften bir bahaneyle rahatlıkla çalar, gittiği yerlerde kabul görür ve de ayrılırken- bu kez olmasa da gelecekte olması umuduyla- tekrar tekrar gelmesi istenerek uğurlanır. Görücü yüz yüze görüşmeyen adaylara haber getirir, götürür, tarafların birbirleri hakkındaki düşüncelerini dinler, "elçide kusur aranmaz" diyerek de, gönderilen haberleri çekinmeden taraflara iletir. Hatta isteniyorsa adayları olay gerçekleşinceye değin saklı kalmak koşuluyla buluşturur. Görücülerin bu

---

[120]Ali Rıza Balaman, **Evlilik Akrabalık Türleri, Sosyal Antropolojik Yaklaşımla** (Yay. Say. 2956-Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002), s.58.

girişimleri, karşılıksız kalmaz; evlilik yönün de bir sonuca ulaşılırsa, her iki taraftan da yüklü armağanlar hak eder.

Görücü usulü ile evlenmek çok fazla eleştirilse de yaygın olarak devam etmektedir. Ancak cep telefonu gibi teknik araçların çoğalması ile insanlar arası haberleşme olanakları da çoğalmıştır. Herhangi bir nedenle tanışan gençlerin aracılar olmadan görüşüp kaynaşması kolaylaşmaktadır. Cep telefonunu genelde genç erkeklerin kullandıkları gözlenmiş olup yalnızca bir Bursalı Kadın işçinin cep telefonuna sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 35: Kızlarda Evlenme Yaşı

Kızlarda Evlenme Yaşı	Sayısı	Oranı (%)
13–15 yaş	18	26.8
16–17 yaş	22	32.8
18–19 yaş	23	34.4
20 yaş ve üstü	4	6
TOPLAM	67	100

Türk Medeni Kanunu'na göre evlenme yaşı kız ve erkekler için on sekiz olmasına rağmen kızlarda evlilikler 16–19 yaş arasında yoğunluk kazanmaktadır (bakınız Tablo 35). Kızların evlenme yaşına bakıldığında bölge ve etnik yapı fazla etkili değildir. Ailenin ekonomik durumu ve kültürel yapısı evlilikleri belirlemede en önemli etkendir. Kadın emeğine ihtiyaç arttıkça evlilikler erken yaşlarda gerçekleştirilmektedir. Aynı nedenler evliliklerin gecikmesinde de önemli bir etkendir.

Doğançayır/Eskişehir Urfalı Kızlar:

Ağabeyimi yeni evlendirdik, onun borcunu ödemek için çalışmaya geldik. Kısmetim çıktı. Ama babam borcumuz var diye vermedi.

Örnekte de belirtildiği gibi kızlar için ailenin fazla masraf yapmadığı ve tüm çeyizin erkek tarafından alınan başlık parası ile yapıldığı bir çevrede ailedeki kızların evlenmesi genelde erkek kardeşlerinin evlenmelerine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Kız için alınan başlığın tamamının çeyiz için harcanmayıp bir kısmının erkek kardeşlerin başlık parasına eklendiği sıkça dile getirilmiştir.

Erkek kardeşin evlenmesi için "berdel" ya da "değişik adıyla karşılıklı kız alıp vermeler de kızların erken yaşta evlendirilmelerine neden olmaktadır. Kaçarak evlenmenin doğal karşılandığı topluluklarda da erken yaşta evlilikler oldukça yaygındır. Özellikle Bursa Karacabey'den gelen soğan işçileri arasında erken yaşta kaçarak evlenmelere sıkça rastlanmıştır. 18 yaşın altındaki kişiler için vasinin ve ilgili mahkemenin vereceği evlenme iznine bağlı olarak resmi nikâh yapılabilmektedirler. Uzun göç dönemi nedeniyle resmi işlemleri takip edememe, mahkeme masraflarından çekinme ve cahillik nedeniyle bu süreç ihmal edilmektedir. Gerçekte erken yaşta evlendirilenlerin oranının daha fazla olduğu ancak ceza alma endişesiyle açıklanmadığı tahmin edilmektedir.

Tablo 36. Erkeklerde Evlenme Yaşı

Erkeklerde Evlenme Yaşı	Sayısı	Oranı (%)
15 Yaş ve altı	5	6.1
16–17 Yaş	11	16.6
18–19.Yaş	20	30.4
20–21.Yaş	18	28.8
22 Yaş ve üstü	12	18.1
TOPLAM	66	100,0

Kızlarda evlilikler 16–19 yaş arasında yoğunlaşırken erkeklerde 18–21 yaşlar arasında yapılan evliliklerde belirgin bir artış vardır(bakınız Tablo.36). Eli iş tutan herkesin gücü oranında üretime katıldığı mevsimlik göçmen işçi ailelerinde genç bir bireyin haneye katılması hane gelirinin artması demektir.

Haneye katılan gelin ya ücretli işgücü olarak ya da ücretsiz hane emeği olarak gelire katkı sağlamaktadır. Böyle topluluklarda oğulların erken evlenmesi beklenen bir durumdur. Başlık ödense bile bir bölümü eşya ve çeyiz olarak geri gelmektedir. Erkeklerin askerlik öncesi evlendirilmesinin arkasında askerlik süresince atıl olarak kalacak işgücünü telafi etme düşüncesi aranmalıdır.

Türkmen Tokat Köyü Urfalı Kadın:

Erkek tarafı şehir dışında inşaatta çalışan oğullarını evlendirmeye karar veriyor. Düğün hazırlıkları başlıyor. Ev döşeniyor, alışveriş yapılıyor. Eşe dosta haber salınıyor Ama en önemlisi henüz gelin yok. Sonunda düğüne dört gün kala gelin adayı bulunuyor. Başlığı sayılıyor. Alışveriş-eşya gelinlik derken iki gün geçiyor. Üçüncü gün düğün başlıyor- Damat da şehir dışında. Dördüncü gün sabah damat geliyor. Ne olduğunu anlamıyor, evlendiriyoruz diyorlar. Düğünü kardeşinin zannediyormuş. Aynı gün öğlen gelin alınıyor. Tuhaf olanı kız da oğlan da ne olduğunu anlayamadan karı koca edilip eve sokuluyorlar. Kocamla akrabayız. Bizde ufakken görürsün büyüyünce ayıp sayılır. Gelin getirilince gördüm ilk olarak. Aynı şartlarda başkasına da verseler ne yapayım giderdim. Gitmesen öldürürler.

Görücüye geldiklerinde kaynanam başlığın ve takıların birazını çıkın yapıp getirmiş. Söze başlarken çıkını açıp para ve altınları göstermişler. Bizi etkilemek istemişler, etkilenmedim Neden etkileneyim ki? Başkası da olsa aynı şeyi yapardım. Parayı göstermiş bana ne fayda. Babam aldı. Biraz altın- çeyiz yaptı o kadar

2.5. Cinsiyete Dayalı İşbölümü

Mevsimlik tarım işçileri arasında toplumsal davranışlar konusunda çok kesin ayrımlar olmasına rağmen çalışma bölgesindeki işler itibariyle özel bir iş bölümü yoktur. İş bölümünü belirleyen ailedeki çalışan kişi sayısı ile çalışanların yaşıdır. Sadece hamallık, balya yükleme ve ayçiçeği harmanında erkekler çalışmaktadır. Ev işleri ve çocuk bakımı kadınların işi olarak görülmektedir.

Tablo 37. Erkeklerin Eskişehir Bölgesinde Yaptıkları İşler

Erkeklerin Eskişehir bölgesinde yaptığı işler	Cevap Sayısı	Tüm cevaplar içindeki oranı(%)	Cevap veren kişilerin içindeki oranı %
1-Pancar çapası	53	23,9	76,8
2-Pancar kesme	31	13,9	44,9
3-Pancar sökme	29	13,0	42,0
4-Soğan kesme	14	6,3	20,3
5-Soğan sökme	13	5,8	18,8
6-Nohut kimyon yolma	12	5,4	17,4
7-Pancar sulama	11	4,9	15,9
8-Çuval dikme	11	4,9	15,9
9-Soğan yükleme	11	4,9	15,9

10-Ayçiçeği çapası	10	4,5	14,5
11-Soğan çapası	8	3,6	11,6
12-Balya yükleme	8	3,6	11,6
13-Ayçiçeğinin kesimi	7	3,1	10,1
14-Pancar ekme	4	1,8	5,8
15-Kavun-karpuz çapası	1	,4	1,4
TOPLAM	223	100,0	323,2

Eskişehir bölgesine gelen mevsimlik tarım işçilerine erkeklerin hangi işleri yaptıkları sorularak 70 kişinin vermiş olduğu toplam 223 cevap değerlendirilmiştir (bakınız Tablo.37). Erkek işçilerin ağırlıklı olarak pancar üretiminin her aşamasında çalıştıkları görülmektedir.223 cevabın toplam % 57,4 ü pancar üretimi ile ilgili işlerden oluşmaktadır. İkinci sırayı % 25,5'le soğan üretimi ile ilgili işler almaktadır. Soğan çapası Urfalı ve Konyalı işçiler tarafından yapıldığı halde sökme, kesme, çuvallama, yükleme işlemleri yalnızca Bursa Karacabey'den gelen işçilerce yapılmaktadır.

Araştırma sırasında Urfalı bir ailenin de ilk defa Ağustos 2006 da soğan hasadında çalışmaya başladığı tespit edilmiştir. Bursalı işçilerin soğan konusundaki uzmanlıkları dikkate alındığında Urfalıların bundan sonra soğan işine devam edip etmeyeceği ilk defa soğan işi yapan ailenin başarısına bağlıdır. Ayçiçeği ile ilgili işler bütün işlerin % 7,6'sını oluşturmaktadır. Kendi adına kiracı olarak toprak kullanma ve pancar ekimi toplam yanıtların yalnızca %1,8 ini oluşturmaktadır (bakınız Tablo 37).

Tablo 38. Kadınların Eskişehir Bölgesinde Yaptığı İşler

Kadınların Eskişehir bölgesinde yaptığı tüm İşler	Sayısı	Tüm cevaplar içindeki oranı(%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
Pancar Çapası	50	26,3	72,5
Pancar kesme	30	15,8	43,5
Pancar Sökme	16	8,4	23,2
Ev işleri	15	7,9	21,7
Soğan Sökme	14	7,4	20,3

Soğan Kesme	13	6,8	18,8
Ayçiçeği Çapası	13	6,8	18,8
Yufka Hazırlama	11	5,8	15,9
Nohut, Kimyon Yolma	10	5,3	14,5
Ayçiçeği kesme	7	3,7	10,1
Pancar Sulama	4	2,1	5,8
Soğan Çapalama	2	1,1	2,9
Kavun-Karpuz Çapası	2	1,1	2,9
Ne iş gelirse	2	1,1	2,9
Tarım dışı işler.	1	,5	1,4
TOPLAM	190	100,0	275,4

70 kişinin verdiği toplam 190 yanıt değerlendirildiğinde işçi kadınların en yoğun olarak yaptıkları işlerin %46,2'sinin pancar üretimi ile ilgili işler olduğu görülmektedir (bakınız Tablo.38) Bu işler çapa, kesme, sökme, sulama gibi işlerdir. Cevaplayıcıların %72,5'ine göre kadınların en çok yaptığı iş pancar çapasıdır. Ev işlerinin tüm cevaplar içindeki oranı %7,9 olup cevaplayıcıların %21,7'si kadınların diğer işlerle birlikte ev işleri de yaptığını belirtmişlerdir. Ev işleri yanıtlar arasında dördüncü sırada yer almıştır. Bu ev işlerinin kadınlara ait günlük sıradan işler olarak kabul edildiğini göstermektedir. İşten arta kalan zamanda kadınların temizlik, yemek, çocuk bakımı ve erkeklerin hizmeti ile meşgul olduğu dikkate alındığında kadınların çalışma sürecinde erkeklerden daha fazla emek harcadığı görülmektedir.Tablo 39. Mevsimlik İşçilerin Eskiden Beri Yaptıkları İşler

Eskiden Hangi İşleri Yapardınız.	Sayısı	Tüm cevaplar içindeki oranı(%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
Pamuk ortakçılığı –işçilik	16	18,0	36,4
Mercimek nohut yolma	11	12,4	25,0
Büyükbaş hayvan yetiştiriciliği	7	7,9	15,9
Ayçiçeği	6	6,7	13,6
Bahçe işleri	6	6,7	13,6
Pancar işi	4	4,5	9,1

Kuru tarım (Arpa buğday)	4	4,5	9,1
Soğan işi	3	3,4	6,8
Yeşil soğan-pırasa işleri	3	3,3	6,8
Tuğla fabrikasında işçi	3	3,4	6,8
Kavun karpuz çapası	2	2,2	4,5
Kimyon Yolma	2	2,2	4,5
Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği	2	2,2	4,5
Serbest hamallık	2	2,2	4,5
Bakkallık	2	2,2	4,5
Domates biber hasadı	2	2,2	4,5
Orman işi	2	2,2	4,5
Kahvehane İşletmecisi	1	1,1	2,3
Kasaplık	1	1,1	2,3
Bohçacılık	1	1,1	2,3
Evlere temizliğe gitme	1	1,1	2,3
Ege'de tütün kırma	1	1,1	2,3
Tarlada çocuk bakıcılığı (Ücretli)	1	1,1	2,3
Halı kilim dokuma	1	1,1	2,3
İnşaat işçiliği	1	1,1	2,3
Kira yoluyla toprak işletme	1	1,1	2,3
Çobanlık (Büyükbaş hayvan için)	1	1,1	2,3
Şoförlük	1	1,1	2,3
Sondajla su çıkarma	1	1,1	2,3
TOPLAM	89	100,0	202,3

Topluluğun geçim stratejilerini anlayabilmek için eskiden beri yaptıkları işlere bakmak gerekir. İşçilerin çok büyük kısmı çalışma bölgesinde olduğu gibi beden güçleri ile çalışmakta ve emeklerini kiralayarak geçimlerini sağlamaktadırlar. Uzmanlaşmayı gerektiren kasaplık, şoförlük, sondaj işi, işler toplam yanıtların %6,9'unu oluşturmaktadır. Hayvancılık, esnaflık daha alt sıralarda yer almaktadır. Eğitimsizlik, başka iş bilmeme gibi nedenler başka alanlarda iş aramayı engellemektedir.

Tablo 40. Çocukların Çalışma Bölgesinde Yaptıkları İşler

Çocukların çalışma bölgesinde	Sayısı	Oranı(%)	Cevap veren

yaptığı işler			kişiler içindeki oranı (%)
Pancar çapası	23	24,7	42,6
Çocuklar çalışmazlar.	17	18,3	31,5
Soğan sökme	12	12,9	22,2
Pancar kesme	8	8,6	14,8
Soğan kesme	7	7,5	13,0
Ev işlerine yardım	6	6,5	11,1
Ayçiçeği çapası	6	6,5	11,1
Nohut mercimek yolma	5	5,4	9,3
Küçük çocuklara bakarlar	4	4,3	7,4
Su taşıma	3	3,2	5,6
Soğan çapası	1	1,1	1,9
Getir götür ayak işleri	1	1,1	1,9
TOPLAM	93	100,0	172,2

İşçi aileleri çalışma bölgesine gelirken çocuklarını yanlarında getirmektedirler Geride bırakacak kimsenin olmaması aileyi endişelendirmekte, çocukların okullarından alınıp işe getirilmesine neden olmaktadır. Çocuklar önceleri oyun olarak sonra da deneyerek çalışma ortamına katılıp elleri iş tutacak duruma geldiğinde aile ile birlikte çalışmaktadırlar. Çocukların çalışma bölgesinde yaptıkları işler sorulduğunda 70 kişinin verdiği toplam 93 yanıt bulunmaktadır (bakınız Tablo 40). Buna göre pancar çapası %24,7 pancar kesme %8,6 soğan sökme %12,9 oranında yer alırken cevapların %18,3'ünde çocukların çalışmadığı belirtilmektedir. Çocuklar çalışmaz cevaplayıcıların oranı Cevaplayıcıların %31,5'i olup bunlar pancar işi yapan Konyalı ve Ispartalı ailelerdir. İşin ağırlığı çocukların çalışmasını engellemektedir. Urfalı ailelerde götürü usulü ile iş yapıldığından çocuklar hane emeğine doğrudan katkı olarak görülmektedir.

2.6. Uzmanlaşma

Bir mesleği bir zanaatı uzun süre devam ettirmek kişilerin yaptıkları işler konusunda uzmanlaşmalarını sağlamaktadır. Emek yoğun işletmelerde uzmanlaşma önemlidir. Zaman baskısının yoğun yaşandığı ürünlerde uzmanlaşma daha önemlidir.

İşverenler işin ürüne zarar verilmeden yapılmasını isterken, çapa ve hasat zamanının geçirilmemesi için acele etmektedirler.

Tablo 41. Eskiden Beri Aynı İşleri Yapıp Yapmama Durumu

Eskiden beri hep aynı işi mi yapardınız?	Sayısı	Oranı(%)
Evet	56	80
Hayır	14	20
TOPLAM	70	100,0

Örneğin, pancar sahibi tekleme denilen ilk pancar çapasında fidelere zarar verilmeden sıkışık olan fidelerden birinin ayıklanmasını, toprağın kabartılıp, otların çapa ile kesilmesini ister. İkileme denilen ikinci çapada biraz büyüyen ürüne zarar vermeden birinciden kalan otlarla, eğer kalan olmuşsa sıkışık durumdaki fidelerden zayıf olanların ayıklanması, toprağın kabartılmasını ister.

Kesimde pancarda yaprak kalmaması, çamurun ayıklanması, teslim için verilen gün için verilen miktarın yetiştirilmesi gerekir. Uzun yıllar aynı işi yapmak bilgi ve beceri kazandırmaktadır. İşçilerin %80'i uzun yıllardır aynı işleri yaptıkları için uzmanlaşmaktadırlar (bakınız Tablo 41). Yaklaşık 50 yıldır başka şehirlerde pancar işi yapan Konya Çiğilliler pancar çıkarmak için kullanılan çatal bel denilen aletin yerine kanca denilen ucu içe kıvrık demiri geliştirmişlerdir. Çatal bel ile yapılan işe göre daha kolay olduğundan ve daha az güç harcandığından kısa zamanda pancar işi yapılan her yere yayılmıştır.

Tablo 42. Yaptığı İşi Nerede ve Nasıl Öğrendiği

Yaptığı işi nerede, nasıl öğrendi?	Sayısı	Oranı(%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
Çocuklukta ailesine yardım ederek	27	22,1	39,1
Çalıştıkları yerlerde iş sahipleri öğretti.	23	18,9	33,3
İlk defa burada bilenler gösterdi.	22	18,0	31,9
Memlekette de aynı işleri yaparız.	17	13,9	24,6

Urfa'da ailece pamuk ortakçılığı yaparken	8	6,6	11,6
Bursa'da soğan sökümü, kesimi yaparken	8	6,6	11,6
Bursa'da soğan pırasa işçiliği yaparken	7	5,7	10,1
Çocuk 10 yaşına gelince ailesi öğretir	6	4,9	8,7
Kocam öğretti	2	1,6	2,9
Urfa'da kavun karpuz çapasında çalışırken	1	,8	1,4
Domates, sebze çapasında çalışırken	1	,8	1,4
TOPLAM	122	100,0	176,85

Tablo 42'de 70 işçinin verdiği 122 yanıtın dağılımına bakıldığında işçilerin yaptıkları işi öğrenmeleriyle ilgili iki sonuç ortaya çıkmaktadır. Birincisi işverenin doğrudan işi öğretmesi, ikincisi de eskiden de benzer işlerde çalışmalarından dolayı kendiliklerinden öğrenmeleri ya da önceden bilenlerin öğretmesi. İşi öğrenmek kolay olmasına rağmen zaman baskısı ile baş etmek için hız kazanmak oldukça zordur. Ömründe hiç pancar görmeyen bir kişi üç dört gün içinde hangi pancarın nasıl kesileceğini öğrenebilmektedir. Aşağıdaki örnekte alan çalışmasında görüşülen kişiler yaşadıkları deneyimleri anlatmışlardır.

Urfalı işçi Mahmut OVA (Alpu 2005):

Ben askerliğimi Eskişehir'de yaptım. Tren yolunun yanındaki hava alnında. Eskişehirliler Hava İkmal diyorlar. Hava alanının arka tarafındaki kulübede nöbet tutardım. Bakardım koca koca tarlalar sarma yaprağı ekmişler. Bu Eskişehir'e değil tüm memlekete yeter diye düşünürdüm. Bizim dağlarda pancar gibi ot olur sarma yapılır, o zannediyordum. İnsanlar eğil kalk çalışırlardı. Kısmet işte (bir yandan pancar söküyor) sarma derken pancarın ortasına düşmüşüm. Dört çocuk var çalışmasan ne yer ne içersin. Ağabeyim gidip soralım bunca insan çalıştığına göre bize de bir ekmek düşer dedi geldik. Başta alışmak zor oldu. Şimdi soğuktan başka sıkıntımız yok.

2.7. İş bulma Yöntemleri

Eskişehir bölgesinde işlerin en yoğun olduğu aylar Nisan Mayıs Haziran ayları ile Ağustos, Eylül, Ekim aylarıdır. Nisanın 20 sinden sonra başlayan işler Mayısta en üst düzeye ulaşır. Haziranın ortalarında birinci dönem sona erer. İkinci dönem Ağustosta soğan sökümü ile başlar. Eylül 15'te pancar alımı başladığında fabrikanın verdiği teslim sırasına göre söküm hızlanır ya da yavaşlar. Bazen durur. Soğan sökümü ise giderek hızlanır.

Ekim ayı sonunda her iki iş de sona erer. İşçiler henüz bölgeye gelmeden iş bağlantısı yapmak işin zamanlaması açısından çok önemlidir. İşverenler daha kıştan çıkmadan işçi tutmaya çalışırlar. Aynı şekilde işçiler için de iş bulmak en önemli sorundur. Böyle durumlarda elçi, çavuş ya da dayı başı denilen iş aracıları devreye girerek iş ve işçi temin ederler.

Tablo 43. Mevsimlik İşçilerin Eskişehir'de İş Bulma Yöntemleri

Mevsimlik işçilerin Eskişehir'de iş bulma yöntemleri	Sayısı	Oranı(%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
Elçi/dayı başı önceden gelip iş tutuyor	42	37,2	60,9
Gelmeden önce telefon görüşmeleri ile	21	18,6	30,4
İş garantisi olmadan gelir başkalarından kalan işleri yaparız.	11	9,7	15,9
Eski işverenleri bulur onlara sorarım	7	6,2	10,1
Aileden birisi önceden gelip iş buluyor	7	6,2	10,1
Köylüler çadırlara gelip soruyorlar	6	5,3	8,7
Bir yerde iş iyiyse gelecek yıl için sözleşiriz	5	4,4	7,2
Kendi imkânlarımla kahvehanelerden sorarım	4	3,5	5,8
Gitmeden tarla tutar, sezon başında gelip ekeriz.	4	3,5	5,8
Patronlar ortakçı. Onlar tarlayı eker, bizi getirir	4	3,5	5,8
Tavsiye yoluyla gideriz	2	1,8	2,9
TOPLAM	113	100,0	163,8

Tablo 43'de 70 işçinin verdiği 113 yanıt değerlendirildiğine işçilerin %37,2'sinin bir şekilde iş aracılarına bağlı olduğunu göstermektedir. Urfalı ve Bursalı işçiler doğrudan iş aracısı elçilere bağlı olarak hareket ederler (bakınız Tablo 43). Bu durum işçilerin emekleri üzerindeki pazarlık şanslarını azalttığı gibi, işçiler üzerinden yeni bir emek pazarının doğmasına da neden olmaktadır.

Urfalı ailelerden çok küçük bir grup elçi olmadan gelerek eski işverenlerden iş istemiştir. Aile kış boyunca iş için gelecek olan elçileri beklemiş ancak her yıl iki üç elçi gelirken 2005 yılında gelen olmamış. İkisi komşu ikisi kardeş dört aile yol parası

denkleştirip gelmiş. Bölgeye gelen başka işçiler de olmadığından elçilerle gelen kalabalık işçilere göre daha çok kazandıklarını belirtmişlerdir.

Konyalılar ve Ispartalılar küçük gruplar ya da tek aile olarak hareket etmektedirler. Birlikte yolculuk yapmak dışında aileleri kendi başlarına hareket etmektedirler. Bu nedenle küçük grup dayanışması oldukça yoğundur. Bireysel iş bulmak sistem oturduktan ve ilişkiler başladıktan sonra çok daha kazançlı olmaktadır. Özellikle Konyalı ve Ispartalılar pancar işinde uzman kabul edildiklerinden iş bulmak kolay olmaktadır. Eski durumları ile günümüzü karşılaştıran işçiye göre:

Konyalı Hidayet (Kiracı işletmeci):

Urfalılar gelince işler azaldı. Eskiden daha kalabalık gelirdik. O zaman iş çok kazanç iyiydi Bir çavuşun peşinde 50–60 kişi gelirdi. Şimdi hepsi bitti. Atalarımız biraz mal mülk tuttu çok şükür şimdi elimiz her yere uzanıyor.

Ispartalılar ve Konyalılar pancar işi konusunda seçici olmadıklarından başkalarının istemediği ya da yarım bıraktığı işleri de yapmaktadırlar. Küçük çocukları olmayan aileler esas işleri bittiğinde buldukları parça işleri de yaparlar. Çapada sıcak kesimde soğuk havalar yaklaştıkça ücret de ona göre artmaktadır.

2.8. Elçilik

Elçiler işçi ve işverenler arasında iş bağlantılarını kuran kişilerdir. Resmi kaynaklarda geçen adı iş aracılığıdır. Büyük insan kitlelerinin iş bulma ve işçi temin etmek için hareketlendiği durumlarda elçilik ya da aracılık gibi resmi olmayan kurumlar ortaya çıkmaktadır. İş bağlantılarını elçi sağlamakta, işin niteliğinden, iyi yapılamasından, ücretin kararlaştırılması ve tahsil edilmesinden işçi ve işveren adına sorumlu olmaktadır.

İş ilişkileri dışında işverenle herhangi bir ilişkinin olmaması arada doğabilecek ağa - ırgat ikiliğini ortadan kaldırmaktadır. Genellikle iyi laf yapan biraz okuması olan, bir miktar nakit parası bulunan herkes kolaylıkla elçi olabilir. Ancak işleri organize etmek kadar işçiler arasındaki uyumu ve düzeni sağlamak, gerektiğinde otoriteyi sağlamak da önemlidir. Çok ve iyi iş bulmak, her istenildiğinde avans vermek, paraları zamanında dağıtmak diğer sorumluluklarındandır. Aksi halde ertesi yıl işçi bulamayabilir.

Hastaları hastaneye, memlekete gidecek olanı anayola götürmek, toptan alışveriş yapmak, su elektrik temin etmek diğer görevleridir. Ayrıca işin iyi yapılıp yapılmadığını takip etmek, zamanında teslim etmek de elçinin görevidir. Aksi halde kötü nam yapan birine kimse iş teslim etmez.

Elçiler yaptıkları hizmetlere karşılık % 10 elçilik payı alırlar. Paylar hesap görülürken toplam ücretten kesilmektedir. Eskişehir'de 2005 yılında Urfalı işçiler pancar çapasında iki çapa birlikte dekar başı 33 YTL alırken % 10 işçilik payı düşüldüğünde ellerine 29,7 YTL geçmiştir. Aynı yıl pancar sökümünde ücret 38 YTL'dir. İşçilerin ellerine geçen 34,2 YTL'dir. İki kişi birlikte bir dekar yer işleyebildiğine göre kişi başı ücret 17 YTL den biraz fazlaya denk gelmektedir.

Soğan işçiliğinde çuval başı % 10 elçilik (dayı başı) payı alınmaktadır. 2006 yılında bir çuval soğanın kesimi 1,32 YTL (132 yeni krş) olup işçinin eline geçen miktar 1,2 YTL'dir. İki kişinin birlikte günde ortalama 18–19 çuval soğan kesildiği düşünülürse ücret 34,8 YTL yi bulmaktadır. Kişi başı 17,5 YTL civarında bir gelir elde edilmektedir (bakınız Tablo 44).

Elçilerin payı tüm işçiler düşünüldüğünde oldukça yüksek miktarlara ulaşmaktadır.

2.9. Ücretlendirme

Tarla işleme ücretleri çapa, kesim, hasat aşamalarında "ücret pazarlığı" dekar, dönüm hesabı ile ya da çuval hesabı ve günlük üzerinden sulama, nakliye, gibi işlerde pazarlık yoluyla hesaplanmaktadır. Tablo 45'de bu şekilde belirleme üreticilerin de işçilerin de işine gelmektedir. Üretici işini çabuk tamamlamaktadır. İşçiler iş zamanından kazanıp başka işler bulabilmektedirler. Zaman bu anlamda baskı unsurudur. Sürenin kısıtlı olması işçilik ücretlerini işçiler lehine arttırmaktadır. Bahçe tarımı ve kuru tarım yapanlar açısından erken teslim sorun olmazken, esas el işçiliğinin eylül-ekim-kasım aylarında yapıldığı soğan, pancar üretimi zaman baskısını arttırmaktadır. Gündüzlerin kısa olması, havaların her gün biraz daha soğuması hem işvereni hem de işçileri sıkıntıya sokmaktadır.

Tablo 4. Çalışma Ücreti Hangi İşte Neye Göre Belirlenmektedir?

Çalışma ücreti hangi işte neye göre belirlenir?	Yanıtların Sayısı	Oranı(%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
Soğan sökümü/ günlük yevmiye	12	12,1	18,2
Soğan kesme/ Çuval başına	11	11,1	16,7
Çuval dikme/ günlük yevmiye	5	5,1	7,6
Soğan çuvalı taşıma/ Ton x gün hesabı ile	5	5,1	7,6
Soğan çapası/ tarlanın durumuna göre pazarlık	4	4,0	6,1
Pancarda iki defa çapası bir arada dekar hesabı	40	40,5	60,7
Pancar otu yolma / yevmiye	6	6,0	9,0
Pancar sulama/ anlaşmaya göre yevmiye-sezonluk	6	6,0	9,0
Ayçiçeği çapası/dekar hesabı	2	2,0	3,0
Ayçiçeği kafa kesme/ dekar hesabı	3	3,0	4,5
Sezonluk /kendimiz ekip kendimiz çalışırız.	3	3,0	4,5
Bilmiyorum	2	2,0	3,0
TOPLAM	99	100,0	150,0

Tarlada emeğini kiralayarak kazanç elde eden işçiler için durum biraz daha farklıdır. Onların arazi üzerinde herhangi bir söz hakları olmadığı gibi arazi iyileştirmesine katkıları neredeyse yok gibidir. 2006 yılında pancar ekilen araziler (özellikle Alpu-Eskişehir arası köyler) kamışlı olduğu için işi yavaşlatmaktadır. Dekar hesabı ile iş gören işçiler, kamışlı ya da çok otlu tarlaları istememekte, ot mücadelesi yapılan tarlaları daha çok talep etmektedirler.

Yüz yüze pazarlıklarda tarla sahipleri ile işçiler arasındaki ücret pazarlıkları o bölgede uygulanan ortalama fiyat üzerinden arttırma/eksiltme yoluyla yapılmaktadır. Urfalılar, Bursalılar ve Konya'nın Çiğil Kasabası'ndan gelen işçiler adına "Elçi, dayı başı ya da Çavuş" denilen işçi başları ücret ve iş takibi yaparken Konya'nın Akşehir, Ilgın, Tuzlukçu ilçelerinden gelenlerle, Ispartalı işçiler kendi pazarlıklarını kendileri yapmaktadırlar.

Uzun yıllar aynı bölgelerde çalışan işçilerle işverenler arasında bir çeşit güven ortamı oluştuğundan kışın telefonlarla, sezon başında köy kahvelerinde toplanarak iş

için söz verilmesiyle iş bağlanmış olur. Özellikle çapa zamanı işveren için önemlidir. Zamanında işi bitirmek gerekir. Ürüne zarar verilmemesi ve otların iyi temizlenmesi beklenir. İl dışından gelen mevsimlik göçmen işçiler, tarla ve dekar hesabı ücret aldıklarından ellerindeki işi en kısa zamanda bitirmek isterler. Sezon bitmeden daha fazla arazi işlemeye ve kazançlarını arttırmaya çalışırlar.

Tarla sahipleri il dışından gelen işçilerin kısa zamanda çok iş üretmek istediklerini ve bu nedenle titiz davranmadıklarını belirtmektedirler. İleride iş çıksın diyerek çok titiz davranmadıkları için tarlayı kısa sürede ot bastığını, bu nedenle tekrar çapa yaptırmak ya da otları toplatmak zorunda kaldıklarını söylemişlerdir. Eskişehir'den günlük yevmiye hesabı ile getirilen işçilerin daha az, ama daha temiz iş ürettiklerinden, sonuçta maliyette çok büyük farklar oluşmadığı söylenilmektedir.[121]

Harran'da pamuk işinde "kürekçi" olarak nitelenen ortakçılar pamuğu zamanında toplayabilmek için dışarıdan işgücü transferi yapmaktadırlar. Çok zorunlu hallerde başvurulan ek işgücü aile gelirini biraz daha azaltmaktadır. Örneğin 2005 yılında 1/3 işçilik payı karşılığında kürekçilik yapan aile ürettikleri otuz ton pamuktan paylarına düşen kısmın üç tonunu, pamuk toplamak için yardım istedikleri komşu aileye vermişlerdir. Bu da net on ton olarak hesapladıkları ürün payını yedi tona indirmiştir ki; ailenin üretim payı beklediklerinden az olmuştur. 2006 yılında işçi olarak çalışmayı tercih etmişlerdir.

Nüfus baskısı, mülksüz ya da küçük arazi sahibi çiftçilerin sayıca fazla olması, aynı mıntıkada da olsa toprak ve su durumu iyi arazilerin kısıtlı olması toprak sahiplerinin pazarlık payını arttırmaktadır. Pamukta işçilik payı % 30 ile % 40 arasında değişmektedir. Arazinin yerleşim yerine yakınlığı, ailedeki çalışır insan sayısı, akrabalık ilişkileri (Aşiret değil) bu oranları etkileyen önemli bir faktördür. İş ve ücret pazarlığını etkileyen diğer bir faktör de pamuk, nohut, pancar v.b ürünlerin toplanması için gerekli sürenin kısa olmasıdır. Bu kısa süre içersinde en fazla emek en az işgücü maliyeti tercih edildiğinden hasat zamanlarında iş bulmak kolaydır. Ücret de nispeten daha iyidir.

Pancarda sökümün elle ya da motorla yapılması önemlidir. Fabrikanın üreticiye verdiği teslim tarihi ve ürün miktarı, hem ücreti hem de çalışma temposunu

[121] Aktaran Aksaklı Köyü Muhtarı Seyitgazi Eskişehir, Konya Çiğil Kasabasından gelip arazi kiralayan aile

etkilemektedir. Zira Kasımda söküm yapmak Eylüldeki kadar kolay olmamaktadır. Havaların soğuması, yağmur ve çamur, çalışma ve barınmayı olumsuz etkilediğinden ücretleri az da olsa arttırmaktadır. Eskişehir'de çalışma yapılan dört ayrı bölgede farklı uygulamalara rastlanmıştır.

Tarla işleme ücretleri belirlenirken çapa, kesim, hasat aşamalarında "ücret pazarlığı" dekar, dönüm hesabı ya da çuval hesabı günlük üzerinden sulama, nakliye, gibi işlerde pazarlık yoluyla hesaplanmaktadır. Bu üreticilerin de işçilerin de işine gelmektedir. Üretici işini çabuk tamamlamaktadır.

İşçiler iş zamanından kazanıp başka işler bulabilmektedirler. Zaman bu anlamda baskı unsurudur. Sürenin kısıtlı olması işçilik ücretlerini işçiler lehine arttırmaktadır. Bahçe tarımı ve kuru tarım yapanlar açısından erken teslim sorun olmazken, esas el işçiliğinin eylül-ekim-kasım aylarında yapıldığı soğan, pancar tarımı zaman baskısını arttırmaktadır. Gündüzlerin kısa olması, havaların her gün biraz daha soğuması hem işvereni hem de işçileri sıkıntıya sokmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. .MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME ANALİZİ

1. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Toplumsal Bütünleşme Analizi

Toplumsal bütünleşmeyi toplumun ortak değerler etrafında birleşmesi, kültür alışverişinin artması, ulusal ekonomiyle bütünleşmesi şeklinde ele alındığında mevsimlik işçiler açısından belli alanlarda boşluklar ortaya çıkmaktadır. Ekonomik ve kültürel bütünleşme, karmaşık bir süreçtir. Uzun zaman içinde yaşanan bir dizi olumlu ya da olumsuz değişim sonucunda oluşmaktadır. Yaşadığı yer dışında çalışan mevsimlik tarım işçileri açısından bütünleşmenin iki temel faktörü vardır.

İlk olarak kırsal bölgelerde yaşayan fertlerin giderek daha büyük çapta işgücü piyasasına girmeleriyle başka şehirlere göç etme olanakları eskiye oranla yükseldi ve mevsimlik iş olanakları çoğaldı. Bu olanaklardan yararlanan insan sayısı sınırlı kalmasına rağmen devamlı ve mevsimlik göç, artık kabul edilir, dolayısıyla da kişilerin ve hane halkının strateji hesaplarında olası bir seçenek olarak ele alınacak bir olguya dönüştü. Bazı hane reisleri köy dışında iş bularak hane gelirini arttırabileceklerine inandılar.

İkinci olarak, hareketliliğin fiziki koşulları oluştu. Gerek insanlar gerekse mallar bir yerden diğerine eskiye oranla daha kolay gitmeye başladılar. Devlet karayollarına yatırım yapıp köyleri dış dünyaya bağladıkça insanların hareket alanları genişledi. Varlıklı kimseler kamyon, otomobil, otobüs satın aldılar. Traktörlerin arkasına bağlanan römorklar kasaba pazarlarını köylere bağlamakta önemli rol oynadılar. Böylelikle köylerde üretilen artık ürünler pazara açılmaya başladı. Ticari tarımın iç bölgelere kadar ulaşması köy içindeki ilişkileri de farklılaştırdı. Merkezle bütünleşmeyi başarabilen çevre üreticileri merkeze kaydıkça yerlerini daha küçük üreticiler doldurmaya başladı.

Küçük üreticiler kapılarına kadar ulaşan yeni ürünlerle teknolojik gelişmelerden yararlanabildiler.

Benzer sosyoekonomik koşullar, benzer kültürel değerler kadar etkili değildir ve bütünleşme açısından her zaman aynı sonuçları vermez. Kapitalist tarım ve pazarla bütünleşen küçük meta üretimi hızla yayılırken ne kültürel gelişme ne de kültürel bütünleşme aynı oranda sağlanamadı. Alan çalışmasından aşağıda verilen örnekler bütünleşme yanında, 'bütünleşmeyi reddetme' durumunun varlığını da ortaya koymaktadır.

Tablo 45: Çalıştığı Bölgedeki İnsanlarla Görüşme Durumu

Bölge İnsanları ile görüşüyor musunuz?	Sayısı	Oranı (%)
Evet	31	44,9
Hayır	38	55,1
TOPLAM	69	98,6

Yaşadığı ve çalıştığı yerlerdeki insanlarla görüşme kültür alışverişi için önemlidir. Çalıştığı yere yakın olup daha fazla iş üretmek isteyen aileler çadırlarını tarlaların içine taşıdıklarında kadınlar tüm sosyal ilişkilerinden soyutlanmaktadırlar. Erkekler alış verişe ve kahveye gidebildikleri halde kadınlar ve çocuklar kendi memleketlerindeki hayatlarından tamamen farklı izole bir hayata bazen 1–2 ay, bazen 5-6 ay katlanmak zorunda kalmaktadırlar.

Alan çalışmasında, mevsimlik işçilerin bölge halkı ile görüşüp görüşmediği ya da hangi oranda görüştüğü incelenmiştir. Soruyu yanıtlayan 69 kişinin cevaplara göre, işçilerin %55,1 i bölge insanlarıyla görüşmemektedir. Kalan % 44,9'luk kısım bölge halkıyla görüştüğünü belirtmiştir.

Tablo 46. İş İlişkileri Dışında Yerli Halkla Görüşme Durumu

İş ilişkileri dışında yerli halkla bir ilişkiniz var mı?	Sayısı	Oranı(%)
Evet	24	35,8
Hayır	43	64,2
TOPLAM	67	100,0

Aynı soru "İş ilişkileri dışında yerli halkla bir ilişkiniz var mı?" şeklinde sorulduğunda oranlarda önemli değişmeler olmaktadır Hayır diyenlerin oranı %64,2' ye yükselmiştir. Evet, görüşürüm diyenlerin oranı % 35,8'e düşmüştür. Hem konakladıkları hem de çalıştıkları yerlerin yerleşim yerlerinin dışında kalması görüşmeyi engellemektedir. Örneğin Eskişehir'in Alpu ilçesinde işçilerin konaklama yeri ilçe merkezinden yaklaşık 2 km mesafededir.

Çukurhisar mevkiinde mesafe 3 km den fazladır. Ankara yolu üzerindeki çadır yerleşkesi Eskişehir'e 40 km, en yakınlarındaki iki köye 3–4 km mesafededir. İnönü ve Seyitgazi İlçeleri ile Doğançayır Beldesinde evlerin 50–100 m mesafesine çadır kurulmasına izin verilmiştir. İnönü ilçesinde 2006 yılına kadar ilçeye 2 km mesafedeki eski planör alanı konaklama yeri olarak gösterilirken, 2006 yılında belediye aynı yol üzerinde ancak daha yakın yeri göstermiştir. Yeni yer mahalle halkının çöplük olarak kullandıkları derenin kenarındadır. İşçilerini burada tutmak istemeyen bazı işverenler evlerinin bahçelerinde çadır kurmuşlardır. Akrabaları hatta kardeşleri İnönü ve Alpu'da yerleşmiş olan işçiler çalışmaya geldiklerinde kendilerini ziyaret etmediklerini belirtmektedirler.

Konyalı, Ispartalı ve Bursalı işçiler yerleşim yerine yakın olmayı isterken Urfalı işçiler su temin edebildikleri sürece yerleşim yerlerinden uzak durmaya özen göstermektedirler. Eskişehir-Ankara yolunun 40.kilometresindeki Harmandalı Köyü ile 30. kilometresinde bulunan Türkmentokat köylerine gelen işçiler kendileri tulumba vurarak su çıkardıkları için köyle bağları tümüyle kesilmiştir.

Urfalı kadın işçilerden biri:

İnsan çocuğu hasta oldu mu sevinir mi? Ben seviniyorum. Ancak o sayede şehre gidebiliyorum. Erkekler arada gezmeye ya da hamama giderler. Biz nerde? Bu elbiselerle mi gideyim? Herkes bakıp güler. Utanırım.

Aşiret gelenekleri, kadının hareketliliğinin kısıtlı olması gibi nedenlerle yerli halkla görüşme olmamaktadır. Eskişehir'in Seyitgazi ilçesine bağlı Doğançayır beldesinde mevsimlik işçilerin çadırları ile evlerin arasındaki mesafe yaklaşık 50 metredir. Aralarındaki çeşme sınırdır. Her iki grubun gençleri çeşmeden öteye geçememektedir. Çeşmede köyden birisi varken işçi kadınların gitmesi topluluk erkekleri tarafından yasaklanmıştır.

Bu ve benzeri nedenlerle Urfalıların yerli halkla iletişim kurmaları zorlaşmaktadır. Tek iletişim konusu çocuklardır. Çocuklara taze süt kendileri için yoğurt temin etmek isteyen bazı kadınlar yakın evlere gitmektedirler. İletişim kapıdaki süt alışverişi nedeniyle kurulmakta ve oldukça kısa olmaktadır. Yukarıdaki tablolar (Tablo 45–46) birlikte okunduğunda aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Tablo 47. Bölge İnsanları İle Görüşme ve İş Dışında İlişki Kurma Durumu

		İş ilişkileri dışında yerli halkla alış veriş ya da sohbet cinsinden bir ilişkiniz var mı?		TOPLAM	ORANI %
		Evet	Hayır		
Bu bölgedeki insanlarla görüşüyor musunuz?	Evet	23	6	29	
	Hayır	1	37	38	
TOPLAM		24	43	67	

Görüldüğü gibi yerli halkla görüşme ve iş ilişkileri dışında ilişki kurma oranı oldukça düşüktür. Toplumsal bütünleşmeyi olumsuz etkilemektedir.

1.1.Güç ve Otorite ilişkileri

Mevsimlik tarım işçilerinin toplumsal bütünleşmesi konusunda üzerinde durulması gereken önemli bir konu da güç ve otorite ilişkileridir. Konu işlenirken sırasıyla aile içi ilişkiler, yakın çevre ile ilişkiler, çalışma bölgesindeki ilişkiler olarak ele alınacaktır. Çalışma bölgesindeki ilişkiler işçi toprak sahibi işveren, kiracı işveren, işçi- elçi ilişkileri olarak ele alınacaktır.

Ailenin kurulması ve evlenme gelenekleri ile ilgili bölümde değinildiği gibi aile birliğinin sağlanmasında erkek otoritesi ön plana çıkmaktadır. Alan çalışmasında görüşülenlerden 43 ü kadın 27 si erkektir. Geleneksel otorite kadın ve erkek için farklı anlamlar taşımaktadır. Aralarındaki farkları göstermek açısından aile içi ilişkileri anlamak ve ailede kimlerin sözünün geçtiği konusunu dikkatle değerlendirmek gerekir.

Tablo 48. Ailede Sözü Geçen Kişiler

Ailenizde kimin sözü geçer?	Sayısı	Oranı (%)
Benim	21	30,0
Baba	20	28,6
Kocanın	18	25,7
Büyüklerin	3	4,3
Hepimizin	3	4,3
Amca- dayı	2	2,9
Annenin	1	1,4
Oğlumun	1	1,4
Hanımın	1	1,4
TOPLAM	70	100

Karar verme, geleceği planlama işlemi insanın geleceğe dönük endişe ve korkularına karşı önceden hazırlıklı olmasını sağladığından hayatın ritmini bozabilecek herhangi bir durumda daha dirençli olmasını sağlar. Kişi hayatla daha kolay mücadele eder. Güven içinde hareket ettiğinden, belirsizlikten kaynaklanan stres ve kaygılardan uzaklaşır. Planlarını yaparken özellikle birlikte göç ettiği-edeceği-toplulukla ortak hareket etmeye çalışır. Grup kararlarından zamanında haberdar olmak, akıl danışmak, hoşça vakit geçirmek için diğer işçi gruplarıyla bir arada olmaya özen gösterirler.

Tablo 59. Kadın ve Erkeklere Göre Ailede Sözü Geçen Kişiler

Cinsiyeti	Sözü geçen kişi	Yanıtların Sayısı	Oranı(%)
Kadın	Büyükler-dede	2	4,7
	Koca	17	39,5
	Baba	14	32,6
	Anne/Hanım	1	2,3
	Amca-Dayı	1	2,3
	Benim	5	11,6
	Oğlum	1	2,3
	Hepimizin	2	4,7
	TOPLAM	43	100,0
Erkek	Büyükler-dede	1	3,7
	Koca	1	3,7
	Baba	6	22,2
	Amca-Dayı	1	3,7
	Benim	16	59,3
	Hepimizin	1	3,7
	Hanımın	1	3,7
	TOPLAM	27	100,0

Mevsimlik işçi ailelerinde geleneksel ataerkil aile yapısı hâkim olduğunda aile büyükleri ile baba, koca gibi erkeklerin otoritesi ağır basmaktadır. (Tablo 48) Çalışmada

kadınların % 76,8'i ailelerinde baba, koca ve diğer aile büyüklerinin sözünün geçtiğini belirtirken, benim sözüm geçer diyenlerin oranı % 11,6'da kalmış, anne kategorisi ile birlikte toplam % 13,6 gibi bir orana ulaşmıştır. Aynı soruları yanıtlayan erkeklerin % 59,3'ü ailede kendilerinin sözlerinin geçtiğini belirtirken, baba, koca, büyükler yanıtları birlikte değerlendirildiğinde % 85,2 gibi yüksek oranlara ulaşmıştır.

İşçilerin yaşadıkları yerlerdeki güç ve otorite ilişkilerini açıklayabilmek üzere yaşadıkları yerde kimlerin sözünün geçtiği sorulduğunda, 70 kişinin verdiği toplam 100 yanıt değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmaktadır (bakınızTablo 49) İşçilerin yaşadıkları yerlerde iki çeşit otorite vardır. Biri ataerkil aile yapısını işaret eden baba(%19,1), aile büyükleri(%25,5) en çok sözü geçen kişilerdir. Diğerleri dış otorite olarak muhtar(%11,7) devleti ve resmi işlerdeki otoriteyi, aşiret ileri gelenleri(%5,3), köy ileri gelenleri(%5,8) ile kır toplumlarındaki geleneksel otoriteyi, belediye başkanı(%3,2) ile yerel siyasi otoriteyi, elçi(%3,2) ile iş ilişkilerini temsil etmektedir.

Tablo 49. Yaşadıkları Yerlerde Sözü Geçen Kişiler

Yaşadığınız yerde kimin sözü geçer?	Sayısı	Tüm yanıtlar İçindeki Oranı(%)
Aile büyükleri	24	25,5
Baba	18	19,1
Muhtarın	11	11,7
Kendim	9	9,6
Herkesin	7	7,4
Aşiretin ileri gelenleri	5	5,3
Koca	4	4,3
Köy ileri gelenleri	4	4,3
Elçi	3	3,2

Belediye başkanının	3	3,2
Ağabeyin	3	3,2
Oğlu	2	2,1
Hanımın	1	1,1
TOPLAM	94	100,0

Eskişehir'e mevsimlik tarım işçisi olarak gelen ailelerin çoğu çekirdek aile olmasına rağmen, çalışma süresince bir araya gelip çalışma dönemi bittiğinde tekrar çekirdek aileye dönüşen büyük aileler de bulunmaktadır.

Geçici geniş aile diyebileceğimiz bu tip ailelerin bir kısmı geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına geçiş süreci içindedir. Bir kısmı ise aile yaşam döngüsünün sonuna gelmiştir. Yetişkin kız ve erkek çocukların evlenerek yeni aile kurmasıyla haneler bölünmektedir. Evlenip ailesini ayıran çocukların sayısı çoğaldıkça aile küçülür. Aile yapısı nasıl olursa olsun, aile işleri söz konusu olduğunda otorite çoğunlukla erkek aile reisinin elindedir. Görüşülen aile reislerinin çoğu aktif çalışma yaşlarındadırlar.

Araştırmaya katılan aile reislerinin çoğu 40 yaşına basmamıştır. Hane halkı büyüklüğü ortalaması 5 ile sekiz kişi arasında değişmektedir. Yaşlı erkeklerin otoritesi ve hâkimiyeti yavaş yavaş azalmıştır. Köydeki yaşlıların saygınlığı şu anda, onlara basit bir saygı göstermenin ötesine geçmemektedir. Ancak otorite ve güç, itaat ve uysallık gerektirmeyen saygı ve itibardan ayrıdır

Tablo 50. Çalışma Bölgesinde Sözü Geçen Kişiler

Çalışma bölgesinde sözü geçen kişiler	Sayısı	Tüm yanıtlar içindeki oranı(%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
Elçi/dayı başı	27	30,7	38,6
Benim	20	22,7	28,6
Koca	15	17,0	21,4

Herkesin	9	10,2	12,9
Ağabey	6	6,8	8,6
Baba	4	4,5	5,7
Abla	2	2,3	2,9
Anne/kayınvalide	2	2,3	2,9
Oğlu	1	1,1	1,4
Amca	1	1,1	1,4
Nine	1	1,1	1,4
TOPLAM	88	100,0	125,7

Yaşlı erkeklerin genç kuşaklar üzerindeki etkisini ve otorite ilişkilerinin bugünkü durumunu kontrol etmek için sorduğumuz ailede en çok kimin sözü geçer, memleketinizde kimin sözü geçerdi, burada kimin sözü geçer, kadınların hangi konularda sözü geçer sorularına verilen yanıtlar aile ve topluluk içindeki erkek otoritesini kanıtlamaktadır. Yaşlı erkeklerin otorite konusunda özel bir ayrıcalığı olmayıp, gelenek ve toplumsal ilişkiler nedeniyle gösterilen saygıdan ibaret bir itibara sahiptirler. Kadınlar ve erkekler için sözü geçen kişinin durumu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir

Köyler ticari tarıma ya da ücretli tarım işçiliğine ve mevsimlik göçe açıldıkça, yaşlıların bilgi ve deneyimlerinin pratik değerini kaybetmesi anlaşılabilir bir durumdur. Uzun süren işçilik süresince yaşlı otoritesinden uzak kalan ailelerde geri döndüklerinde otoritenin eskisi kadar etkili olamayacağı düşünülebilir. Ancak, töre, aşiret kuralları, gelenekler gibi bir dizi dış otorite sayesinde, mevcut erkek otoritesi korunmakta ve her şey kaldığı yerden devam etmektedir. Çünkü çadır yerleşkeleri kadınlar için ev hayatından çok daha sınırlı bir yaşam alanı bırakmakta, memleketteki yaşlıların yerini çadırdaki baba, ağabey ya da anne alarak geleneksel otoriteyi sürdürmektedir. Şöyle ki Urfalıların çadır yerleşkeleri, yaşadıkları köy ve mahallelerin küçük bir örneği olarak (Eskişehir- Kütahya- Uşak- Konya vb. her nereye gidilirse)başka bölgelere taşınmaktadır. Taşınan sadece çadırlar değil gelenekler, alışkanlıklar ve otoritelerdir.

Bursalı işçiler aynı sorulara benzer yanıt vermişlerdir. Ancak evlilik, alışveriş, giyim kuşam vb konularda "babamın sözü geçer, o erkektir gibi yanıtlara rağmen, alanda yapılan gözlemler baba otoritesinin sembolik olarak sürdüğünü, anne ve diğer büyük akraba kadınların karar verme sürecinde etkilerinin çok yüksek olduğunu göstermektedir.

Bursalı kadın işçi (Aksaklı Köyü)

Benim sözüm geçer. Ailede emir bende, ne çalışırlar, kaç para toplarlar bende durur. Ben azar azar veririm. Bende 3 ay 5 ay idare ederler. Yetişkin adam en çok 5 YTL ister.

Bursalı Kadın işçi (Aksaklı Köyü)

Her lafımı dinler. Adamların sözü belli başlı bir şeyler yapınca geçer. Yoksa benim sözüm geçer. Ben daha sıkıyım. Her şeye izin vermem. Bağırır eder sözümü dinletirim.

Bursalı kadın işçi (Sevinç Köyü)

Her konuda sözü geçer. Neden geçmesin. Beyim karışmaz. O da bana sormadan iş yapmaz. Ben ne dersem dinler.

Konyalı ve Ispartalılar çok küçük gruplar halinde ya da hane olarak ayrı yerlere çadır kurdukları için aile ilişkileri çok daha sıkı olmak zorundadır. Aralarında çok yoğun küçük grup dayanışması görülür. Çalışma süresince ortak hareket etme zorunluluğundan dolayı kararlar daha bağlayıcıdır. Çadır halkının en yaşlı kişisi diğerlerini dinleyip karar verir. Ancak memleketlerinde karar verme süreci geleneklere, ataerkil ilişkilere göre işlemektedir.

Evin parasının kullanımında, evlilik gibi konularda, başlığın belirlenmesinde, alınmasında erkek otoritesini öne çıkaran yanıtlar verilmiştir. Bağımlılık ilişkileri incelendiğin de "kendime güvenirim" yanıtları öne çıkmıştır. Kendine güvenme meselesi özgüvenle ilgilidir. Mülakatlardan anlaşıldığı üzere bu durum kişinin etrafındaki kişileri yeterince güvenilir bulmaması ile ilgilidir. Kadınların hangi konularda söz sahibi olduklarına bakıldığında(bak Tablo 51) %41,8 gibi yüksek bir oranda kadınların sözü geçmez, erkeğin dediği olur değerlendirmesi ile karşılaşılmıştır. İkinci sırayı %22,0 ile her konuda sözü geçer, üçüncü sırayı da % 18,7ile ev işlerinde geçer yanıtları almıştır. Bu sonuçlar kadınlara fazla söz hakkı tanınmadığını göstermektedir.

Tablo 51 Kadınların Aile İçinde Söz Sahibi Olduğu Konular

Kadınlar hangi konularda söz sahibidirler?	Yanıtların Sayısı	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
1-Kadınların sözü geçmez. Erkeğin dediği olur	38	41,8
2-Her konuda geçer	20	22,0
3-Evin işlerinde geçer	17	18,7
4-Çocuklar konusunda	8	8,8
5-İş konusunda	7	7,7
6-Ben bilmem. Kim ne derse	1	1,1
TOPLAM	91	100

Ailelerde erkeklerle aynı koşullarda birlikte çalışmalarına rağmen kadınların ev içinde etkileri sınırlı olup, dışarı ile ilişkilerde neredeyse hiç etkileri bulunmamaktadır(Tablo 51). Aile birlikte çalışıp birlikte yaşadığında hayatta kalabilmektedir. Ailede çalışan kişi sayısı arttıkça elde edilen gelir artmaktadır. 10 yaş ve üstü çocukların bir kısmı hafif işlerle başlayıp gücü oranında çalışmaktadır.

Diğer ilişkilere bakıldığında kahvehanelerde, tarlalarda yerleşke yerinde ya da çarşı – pazarda konuşmaların hepsi resmi olmayan "arkadaşlar arası" konuşmalardır. "Bir sıkıntınız olduğunda kime danışırsınız" sorusuna " kendi aklıma güvenirim", " Allah'a güvenirim" büyüklerime danışırım" yanıtları verilmiştir. Akıl danışacağı, başvuracağınız bu büyükler kimlerdir diye soruyu açıldığında, anne baba, ağabey yanıtları sıkça dile getirilmiştir. Bursalı bir ailede evlenmemiş abla akıl sorulan, yol gösteren kişiyken birkaç Urfalı ailelerde anne, babanın yanında bir yerde sayılmıştır. Bu yanıtlar başka çareleri olmadığı için kendi başlarının çaresine bakmak zorunda kaldıklarının göstergesidir. Diğer yandan değişmekte olan toplumla bütünleşme, aracı kurum olarak elçilik özellikle Bursalı ve Urfalı İşçiler için önem kazanmaktadır.

Tablo 52. Ailede Para Karşılığı Çalışan Kişiler

Ailenizde para karşılığı kimler çalışır?	Yanıtların Sayısı	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
Karıkoca birlikte	49	29,2
Sadece erkek (koca)	36	21,4
Kızlar, gelinler	35	20,8
Oğullar, erkek kardeşler	29	17,3
Çocuklar	7	4,2
Anne	5	3,0
Baba	3	1,8
Damat	3	1,8
Kuma	1	,6
TOPLAM	168	100,0

Kadın erkek, çocuk demeden ailedeki herkesin çalışmaya katıldığı görülmektedir. Ailelerin % 29,2 inde kadın ve erkek birlikte çalışmaktadırlar(Tablo 53). Yalnızca erkeğin çalıştığı durumlar %21,4'lik bir orana sahiptir. Hane gelirleri tek elde toplandığından paranın kimde durduğu otoritenin kaynağını belirlemede en önemli ölçüdür.

Tablo 53. Evin Parası Kimde Durur?

Evin parası kimde durur?	Sayısı	Oranı (%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
Bende durur	28	33,7	40,0
Baba- Kayınpeder	15	18,1	24,1
Kocada	14	16,9	20,0
Evde durur	13	15,7	18,6
Anne-Kayın valide-Hanım	9	10,8	12,9
Evin büyüğünde	2	2,4	2,9

Kendim	28	31,5	40,0
Hepimiz	24	27,0	34,3
Koca	16	18,0	22,9
Baba/Kayınpeder	14	15,7	20,0
Evin büyüğü	2	2,2	2,9
Çocuklar	2	2,2	2,9
Ağabeyim	2	2,2	2,9
Abla/Görümce	1	1,1	1,4
TOPLAM	89	100	127,1

Ailede birden fazla kişi çalıştığı halde ailenin geçimini kim sağlıyor sorusuna verilen cevaplar içinde ,kendim(%28) koca(%18), baba(%15,7) cevapları ağırlık kazanmaktadır (bakınız Tablo 56). Hepimiz sağlarız diyenlerin oranı genel toplam içinde % 27,0'dır. Çalışanların kendi adlarına değil baba koca adına çalışıp, kazançlarını ona teslim etmeleri doğal karşılanırken çalışanların beklentilerini karşılamaktan uzaktır.

Ailede eli tutan herkesin hane havuzuna katkı sağladığı durumlarda bile paranın yönetimi erkekler tarafından sağlanmaktadır. Erkeklerin harcamaları incelendiğinde harcama kalemlerinin çeşitliliği bunu göstermektedir bakınız (Tablo.57).

Tablo 57. Erkekler En Çok Nelere Harcama Yaparlar?

Erkekler en çok nelere harcama yaparlar?	Sayısı	Oranı (%)
Ev giderleri	46	23,0
Sigara	40	20,0
Kışlık erzak	31	15,5
Kahvehane masrafı	30	15,0
Evlilik	18	9,0
Giyim	10	5,0

Diğer harcamalar(İçki, kadın)	8	4,0
Çocukların giderleri	7	3,5
Borç ödemeleri	6	3,0
Telefon giderleri	2	1,0
Ev yapımı, bakımı	1	,5
Sağlık giderleri	1	,5
TOPLAM	200,0	100.0

Tablo 57 de 70 kişinin vermiş olduğu 200 yanıt değerlendirildiğinde yanıtlardaki çeşitlilik ve özel harcamalar dikkati çekmektedir. Ev giderleri (% 23,0), sigara mastafı (%20), Kışlık erzak alımı (15,5), kahvehane masrafı (%15,0), Evlilik (%9,0) giyim (5,0), diğer harcamalar kategorinde gösterilen harcamalar (kadın ve içki) (4,0) oranlarıyla ilk sıralarda yer almaktadır. Çocuk için harcamalar kadınların harcamalarında % 21,1 iken erkeklerin harcamalarında % 3,5 orana sahiptir. Bu durum çocukların annenin sorumluluğunda olduğunu göstermektedir. Kadınlarda giyim ikinci sırayı alırken erkeklerde altıncı sırada yer almaktadır. Mülakatlar sırasında kazandıkları parayı nelere harcadıkları sorulduğunda (bakınız Tablo 97) borç ödemeleri (%26,1) oranıyla ikinci sırayı alırken, erkeklerin genel harcamaları içinde %3,0 lük oranla dokuzuncu sırayı almıştır. Değerler arasındaki farklılıklar algılama biçimleri ile yakından ilgilidir.

Baba, koca paranın harcanmasında kendi başına hareket ettiği için kadınlar sadece ev için harcama yapabilmektedirler. Bursalı işçilerde durum farklıdır. Paranın kontrolü çok zaman kadınlardadır. "Birlikte kazanır birlikte harcarız" şeklinde ifade edilse de alan çalışmasındaki gözlemler Bursalı kadınların paranın kullanımı konusundaki rahatlıklarını göstermektedir. Kadınlar pazardan, köy bakkalından, seyyar satıcıdan alışveriş yapabilmektedirler. Kendi başlarına Eskişehir'e alışverişe geldikleri gözlenmiştir.

Tablo 58. Ailenizin Kazancını Kimler Kullanır?

Ailenizin kazancını kim kullanır?	Yanıtların Sayısı	Oranı(%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)

Kendim	30	39,5	42,9
Kocam	22	28,9	31,4
Baba/kayınpeder	12	15,8	17,1
Hepimiz	6	7,9	8,6
Oğlum	2	2,6	2,9
Anne/kayınvalide	2	2,6	2,9
Ağabeyim	2	2,6	2,9
TOPLAM	76	100,0	108,6

Kadınların iş dışındaki faaliyetleri temizlik, emek yemek, çamaşır, çocuk bakımı konularında yoğunlaşmaktadır(tablo 59). 70 kişinin verdiği 177 cevap değerlendirildiğinde %33,3'le temizlik ve ev işleri ilk sırayı almaktadır.

Tablo 59. Kadınlar İş Dışında Nelerle Meşgul Olurlar?

Kadınlar iş dışında nelerle meşgul olurlar?	Yanıtların Sayısı	Tüm yanıtlar içindeki oranı(%)
Temizlik/ev işleri	59	33,3
Ekmek-yemek hazırlama	41	23,2
Çamaşır	40	22,6
Çocukların bakımı	21	11,9
Boş otururlar	11	6,2
El işi (dantel-örgü vb)	5	2,8
TOPLAM	177	100,0

Yemek hazırlama (% 23,2) çamaşır (% 22,6) çocukların bakımı (% 11,9) kadınların görevleri arasında ilk sıraları almaktadır. Kadınlar Tablo 59'daki tüm işleri ve tabloya yazılmayan pek çok işi yapmakla yükümlüdür. Gezmek, eğlenmek

dinlenmek için tüm bu işleri bitirmiş olmak zorundadır. Ev içini kadına bırakan toplumsal yapı evin tüm giderleri ile ilgilenmek zorunda kalan kadını paranın kullanımında istisnalar dışında saf dışı bırakmaktadır.

Tablo 60. Erkekler İş Dışında Nelerle Meşgul Olurlar?

Erkekler iş dışında nelerle meşgul olurlar?	Yanıtların Sayısı	Oranı(%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
Boş otururlar	55	57,3	78,6
Kahvehaneye giderler	17	17,7	24,3
İş bulursa gider	9	9,4	12,9
Yakacak temini	5	5,2	7,1
Köylerde iş arar	4	4,2	5,7
Şehre gezmeye gider	2	2,1	2,9
Ev işleri (yemek yapımı/su taşıma)	2	2,1	2,8
Çiftçilik, harman	1	1,0	1,4
Kitap okur	1	1,0	1,4
TOPLAM	96	100,0	137,1

İş dışında ev içinde hiçbir sorumluluğu olmayan erkekler çoğunlukla boş oturmaktadırlar. Evde olmadıklarında kahvehanelerde, varlıklı kişilerin odalarında vakit geçirmektedirler. Tablo 60'daki veriler erkeklerin % 57,3'ünün boş oturduğunu, %17,7 lik bir oranın kahvehane alışkanlığı olduğunu göstermektedir.

Tablo 57'deki verilerle karşılaştırıldığında erkeklerin giderlerinin önemli bir kısmının kahvehane giderleri olduğunu ve erkeklerin kahvehanelerde oldukça fazla zaman geçirdiğini göstermektedir.

Tablo 60'daki köylerde iş ararım diyen 4 kişi elçilik yapmaktadırlar. Eşine yardım eden, su taşıyan, yakacak temin edenlerin oranı ancak%10 civarındadır.

Başka iş bulursa giderim diyenlerin oranı %13 civarında olup genel toplam içinde oldukça az bir yer tutmaktadır.

Çiftçiler ve mevsimlik işçiler, işlerin olmadığı kış günlerinde çoğu zaman kahvelerde ve hatırı sayılır kişilerin açtıkları odalarda bir araya gelirler. Biryandan geçen sezon ile ilgili anılarını anlatırken biryandan da gelecekle ilgili plan yapmaya çalışırlar. Yaşadıklarını anlatırken olaylarla ilgili görüşlerini ve beklentilerini de dile getirirler. Sohbet ortamına köyün her yanından gelen köylüler en azından dinleyici olarak katılabildikleri için yerleşme yerindeki her türlü gelişme bu guruplar aracılığıyla başkalarına da iletilmiş olur.

Başka bölgelere gitmiş olan işçilerden değişik yerler hakkında bilgi edinmek, uzun zaman ayrı kaldığı toplulukla tekrar yakınlaşmak önemlidir. Dostça gelişen konuşma ve tartışmalar sırasında yaşadıkları deneyimlerden örnekler verilmekte ve birtakım yeni fikirler ortaya atılmaktadır. Eğer gurup fikir birliğine varırsa, alınan kararlar bireysel eylemlere önderlik edecektir. Başka bir deyişle, bu tür kararlar toplumun "burada –ve şimdi" "orada ve o zaman"la ilgili bilgilerinin bir araya getirilmesi sonucu elde edilirler. Böylece varılan ortak kararlardan herkesin haberi olacak herkes tarafından uygulanmasa da, çoğunluk tarafından uygulanacaktır.[122]

Dışa açık, hareketli topluluklardaki değişme, kapalı topluluklardan daha hızlı gerçekleşmektedir. Herhangi bir dış etken olmadığında hiç değişmeyen ya da çok az değişen köyler ve küçük yerleşim birimlerinde yaşam aynı faaliyetlerin tekrarından oluşmaktadır.

Hükümetlerin ve uluslar arası örgütlerin bölgesel ya da küresel ölçeklerde aldığı kararlar, sermaye, çalışma zamanı ve artan ürünün pazarlanabilme olanaklarıyla ilgili olmasına rağmen yerel düzeylerde kararlar alınırken artık kıt olan verimli toprakların paylaşılması sorunu dikkate alınmalıdır. Bir çiftçinin üzerinde en kolay tahmin yürüteceği konu kendi toprağı ve maddi olanaklarıyla ilgili konulardır. [123] Bunlar bilinen değişkenlerdir. Diğer yandan, hızla değişen pazar koşulları ve iklim değişikliklerinin getirdiği ani değişiklikler, doğa olayları sonuçları hemen kestirilemeyen daha az belirli koşulları oluştururlar.

---

[122]KOLARS J, "Tarımda Değişim sistemleri" **Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar** E.TÜMERTEKİN, F.MANSUR, P.BENEDİCT İstanbul Ünv. Edb Fak Coğrafya Enstitüsü,1971 s.123

[123]KOLARS, **a.g.e.**, s.124

Dünyada ve Türkiye'de baş gösteren susuzluk ve kuraklık tehlikesi tarımı olumsuz etkilemekte ve çiftçilerin bir yıl sonrası için plan yapmasını zorlaştırmaktadır. Pancar gibi çok su tüketen ürünlerin ekim alanları bir yandan uluslar arası 'kota' uygulaması nedeniyle sınırlandırılırken diğer yandan kuraklıkla karşı karşıyadır. Araştırma konusu olan mevsimlik tarım işçilerinin yakın gelecekte işsizlikle karşılaşma tehlikesi vardır. Bu nedenle mevsimlik tarım işçileri gelecekle ilgili plan yaparken kendi fikir ve yetenekleri doğrultusunda hareket ettikleri gibi başkalarının fikirlerini de öğrenmek durumundadırlar. Çok zaman bir elçi ya da çavuşa bağlı olarak hareket etmek zorunda olan işçi kitlelerinin çalışma ile ilgili konularda topluluktan ayrı hareket etmesi mümkün değildir.

Kendi adına toprak kiralayarak üretim yapan kiracı işletmeciler de değişen iklim şartlarını ve ülkenin genel pazar koşullarını dikkate almak durumundadırlar. Yaşam koşullarında ani bir değişme olmadığında düzen genelde aynı kalır bilinen bir ürün daha büyük bir alana ekilmiş olur ya da göç süreci aynen devam eder. Göç süreci, bölge tercihi, kimlerin gideceği vs. hepsi ayrı ayrı değerlendirilir. Sohbetlerde, o yıl ya da önceki yıllarda başka bölgelere ya da şehirlere yapılan yolculuklar, çekilen sıkıntılar tartışılır, konuşulur. Gelecek yıl için planlar yapılır. Eğer görüşler olumlu ise gelecek yıl için daha cesaretli kararlar alınabilir. Eğer yaşantılar olumsuz ise alternatif öneriler, başka bölge ve iş seçenekleri sohbetin yönünü belirler. Öyle görünüyor ki emek piyasasının doyuma ulaşması ya da yeni ürün ve teknolojilerin gelmesine kadar emek ve kır bağlantısı bu şekilde devam edecektir.

Geleneksel göçebelikte kaynakların ve mülkiyetin büyük kısmı ailede toplanmıştır. Göçebe yaşamın zorlukları nedeniyle insanlar belli konularda ortak hareket etmek zorundadırlar. Bu gün ve gelecekle kararların aile birliğinin devamını sağlaması, çoğunluğun ortak kararı olması arzu edilen bir durum olmasına rağmen gerçekte aile adına söz söyleme hakkı aile reisinindir. Hayvanların ve ailenin hareketi, işgücünün organizasyonu, üretim araçlarının kullanımı konusundaki kararlarda son söz aile, reisinindir. Mal alım satımı, göçmek ve konmak, diğer ailelerle beraberlik kurmak, evlilik sözleşmeleri yapmak ya da ödünç para almak gibi önemli kararlar da yalnız aile reisi tarafından alınır. Aile reisine karşı gelmek hoş karşılanmadığından ortak fikirlere aykırı olarak alınmış kararlara uyma zorunluluğu vardır. Aksi hallerde gruptan dışlanma söz konusudur. Kabilenin veya çadır gurubunun en etkili adamı olan ağa, ekonomik

baskı ve itibarını kullanarak bazı kararların alınmasına yol açabilirse de, kabiledeki hiçbir erkek kendi ailesindeki kadınlar ve beraber oturduğu çocukları dışında kimseye emir veremez [124]

Herhangi bir bölgeye yerleşme kararı da diğer ekonomik kararlarda olduğu gibi, aile reisi tarafından verilir. Kadınların ve çocukların fikrine çok zaman önem verilmez. Evlilik gibi çok önemli bir kararda dahi aile ileri gelenlerinin sözü geçerli olmaktadır. Konyalı ve Ispartalı işçilerde önemli kararları erkekler alsa da o yıl çalışıp çalışmamak, evleneceği kişiyi seçmek gibi önemli konularda kadınların söz sahibi oldukları görülmüştür.

Tablo 61. Günlük Hayatlarında Bir Sorun Olduğunda Danışılan Kimseler

Günlük hayatlarında bir problem olduğunda danışılan kişiler	Yanıtların Sayısı	Oranı (%)
1-Baba	23	19,4
2-Koca	18	15,3
3-Ağabey- Kardeş	16	13,6
4-Anne	13	11,0
5-Büyükler	11	9,3
6-Yakın akraba	10	8,5
7-Kendi Aklına	10	8,5
8-Arkadaşlar	6	5,1
9-Allaha sığınırım	5	4,2
10-Kızı-oğlu	3	2,5
11-Tüm Aileye	2	1,6
12-Abla- görümce	1	1
TOPLAM	118	100,0

[124]Daniel G. BATES, "Göçebe Yörük Yerleşmeleri" **Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar** E.TÜMERTEKİN, F.MANSUR, P.BENEDİCT İstanbul Ünv. Edb Fak Coğrafya Enstitüsü,1971. s.250.

Kendi aklıma güvenirim diyenler %14,3, Allah'a sığınırım diyenler %7,1 de kalmıştır. Ailedeki erkeklerin daha bilgili olduğuna inanılması, baba ve koca varken başkasına danışmanın hoş karşılanmaması belirleyici olmaktadır.

Tablo 62. Başka Yerlere Göç Etmenize Kim Karar Verdi?

Başka yerlere göç etmenize kim karar verdi?	Sayısı	Oranı (%)
1-Ailece hepimiz istedik	17	24,3
2-Ben istedim	15	21,4
3-Biz büyükler istedik	14	20,0
4-Kocam istedi	8	11,4
5-Babam istedi	6	8,6
6-Ağabeyim istedi	4	5,7
7-Kocamın ailesi istedi	2	2,9
8-Patron ve ortakçı istedi	2	2,9
9-Görümcem istedi	1	1,4
10-Borç nedeniyle elçi istedi	1	1,4
TOPLAM	70	100,0

Yerleşmek gibi hayati bir konuda aile fertlerinin çoğunun ortak hareketi gerekmektedir. Aile alışılmışın dışında farklı bir geçim yolu seçtiğinde, yeni duruma ne kadar çabuk uyum sağlayabilirse başarı şansı o kadar yüksek olur. İşlerin iyi gitmemesi ve ailenin zarar görmesi de mümkündür. Bu nedenle ailenin birlikte karar verip birlikte eyleme geçmesi ve sıkı bir dayanışma içinde hareket etmesi zorunlu olmaktadır. Tez çalışması sırasında Eskişehir'e yerleşen, toprak alarak ya da kiralayarak kendi adına üretime geçen, fabrikalarda iş bulan pek çok aile olduğu tespit edilmiştir.

Bölgeler arası kültürel farklar insanların zorluklar karşısındaki duruşunu etkilemektedir. Günlük hayatlarında bir sorun olduğunda danışılan kişiler Tablo 61'de görüldüğü gibi en çok verilen üç yanıt, baba %32,9, koca 27,7, ağabey %22,9 şeklinde

sıralanmaktadır. Anne ve diğer büyükler aile içi ilişkilere bağlı olarak daha alt sıralarda yer almıştır.

Tablo 63. Bu Sene Göç Edilecek Yeri Kim Seçti?

Bu sene göç edilecek yeri kim seçti?	Yanıtların Sayısı	Oranı(%)
Elçi	29	44,6
Babası	5	7,7
Kocası/Karısı	8	12,%
Kendisi	10	15,4
Ailecek birlikte	5	7,7
Akrabaları	1	1,5
Ağabeyi	4	6,2
Patron/Ortakçısı	3	4,6
TOPLAM	65	100,0

Sorunlarda danışılan kişilerle güven duyulan kişilerin farklılığı işçilerin beklentileri ile ilgili olarak değişmektedir. Tablo 60 ve tablo 64 karşılaştırıldığında aradaki farklar görülmektedir.

Tablo 64. Etrafınızda En Çok Kimin Kararına Güvenirsiniz?

Etrafınızda en çok kimin kararına güvenirsiniz?	Yanıtların Sayısı	Oranı (%)
Kendi Aklına	23	23,7

Baba	14	14,4
Koca	12	12,4
Anne	11	11,3
Ağabey- Kardeş	11	11,3
Büyükler	6	6,2
Yakın akraba	5	5,2
Kimseye güvenmem	5	5,2
Kızı-oğlu	4	4,1
Arkadaşlar	2	2,2
Damat	1	1,0
Nine	1	1.0
Görümce-Abla	1	1.0
Hanıma	1	1.0
TOPLAM	97	100,0

1.2. İşçi ve Toprak Sahibi İşveren İlişkileri

İş ilişkileri dışında işverenle herhangi bir ilişkinin olmaması arada doğabilecek ağa - ırgat ikiliğini ortadan kaldırmaktadır. Eskişehir'e gelen Mevsimlik işçilerin her yıl aynı köylere, aynı patronlara iş görme olasılığı düşüktür. Çünkü işçilerin her yıl aynı elçi ya da dayı başı ile işe gelmesi beklenemez. Aynı elçi ve dayı başı ile gelmiş olsalar bile aynı patrona iş yapma olasılıkları düşüktür. Pancar ekilen bir araziye ancak dört yıl sonra tekrar pancar ekilebilir. Bu pancarın topraktan tükettiği mineral ve kimyasalların yerine konulabilmesi için gerekli bir süredir. Aynı şekilde soğan ekimi için iki yıllık bir ara gerekir. Pancara uygulanan kotaların üretimi sınırlaması, soğanın piyasa talebinin üzerindeki üretim nedeniyle fiyatının düşmesi ertesi yıl ekilecek ürün çeşidini doğrudan etkilemektedir. Her ne kadar işçilerin geldikleri mevkiler aynı olmakla birlikte, aynı patronda iş bulma olasılıkları düşüktür.

Konyalı ve Ispartalı aileler telefonla iş ayarlayabildikleri gibi, çapa ve söküm zamanı İnönü, Çukurhisar ve Alpu'ya iş garantisi olmadan gelmekte gelip çadır

kurduktan sonra iş aramaktadırlar. Konyalı ve Ispartalı aileler işi kendileri bulup doğrudan pazarlık yaptıkları için işçi- patron ilişkileri yüz yüze olmaktadır. Bu durum bir patrona bağımlılık değildir. İş ilişkileri dışında patronla özel ilişkiler sınırlıdır. İş denetimi elçi ya da dayı başınca yapılan ve işçilerin kalabalık olarak bulunduğu yerlerde son karar yetkisi elçi ya da dayı başınındır(Tablo 63). Bazen köyün hangi bölgesinden, hangi patronun, hangi tarlasından başlanacağına karar verdikleri de görülmüştür

Kırsal bölgelerde toprak sahibi ile yarıcı-ortakçı arasındaki ilişkiler, güç ilişkilerinde ve toplumsal örgütlenmede değişimlere de yol açacak şekilde değişmiştir. Yarıcılığın azalması ve ücretli tarım işçiliğinin yaygınlaşmasıyla birlikte büyük toprak sahiplerinin kiracıyla kişisel, yüz yüze ilişkiler kurmakta hiçbir çıkarı kalmamıştır. Geçmişte büyük toprak sahipleri kiracılarını üretimin her aşamasında kontrol ederken, aynı zamanda emek kıt olduğundan onların geçimlerini de sağlardı Bunu bir sorumluluk olarak görür, yaşamlarının her alanına müdahale ederdi. Bu ilişkiler feodal tabakalaşma sisteminin bir parçasıdır. Şimdi toprak sahibinin kiracılar, eski kiracıların da toprak sahibi karşısındaki tutumu değişmiştir. Eski kiracıların hoşnutsuzluklarını dile getirebilenler, zor zamanlarla baş etmek için onlara yeni yollar gösterenler ve geçim sağlama koşullarının ağırlaşması karşısında belli olanaklar sunanlar köyde önem kazanmaktadır. Bu konumda olan öğretmenler,[125] çocuklar aracılığıyla ailelere daha iyi yaşam koşulları önermektedirler. Diğer yandan işçilerle patronlar arasında aracılık yapan, iş temin eden aracılar, öğretmenlerden daha etkili olmaktadırlar.

Tarımsal işletmelerin büyük çoğunluğunun çok küçük işletmeler oluşu, toprak yoğunlaşması ve yürürlükteki veraset sistemi dolayısıyla işletmelerin daha verimsiz hale gelmesi, ya köylü nüfusu köyden itmekte tarım işçisi durumuna sokmakta ya da ortakçılık, icara, marabacılık gibi karşılıklı hak ve yükümlülükler açısından gelenekselliken kurtarılamamış tasarruf şekillerine başvurmaya zorlanmaktadırlar. [126]

Traktör ve diğer iş makineleri eski ortakçılık, yarıcılık ilişkilerini değiştirmiştir. Tarımda makineleşme süreci, ortakçılık yoluyla işletilen toprakların orta ve büyük

---

[125]Mübeccel B. Kıray, **Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme.**(M. Kıray Toplu Eserleri No: 4 İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999), s.139.

[126]Muzaffer Sencer, Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri: Üretim Güçleri ve Mülkiyet İlişkileri Açısından (İstanbul: Ant Yay.,1971), s.137.

çiftçiler tarafından doğrudan doğruya işletilmesi veya makineli tarım yapan işçilere kiralanması sonucunu doğurmaktadır. Tarımda büyük işletmeciliğe yönelen bu süreç tarım işçilerinin sayısında çoğalmaya sebep olmakta, büyük kapitalist tarım işletmelerini ortaya çıkarma eğilimini taşımaktadır. Bu süreç küçük işletmeciliği tasfiye etmektedir. Tasfiye edemediği birimlerde aile fertleri ücretsiz aile emeği olarak üretime katılmaktadırlar. Aile emeğinin yetersiz olduğu durumlarda yedek işgücü olarak komşu ve yakın akrabalar, daha büyük ihtiyaç halinde başka illerden ve bölgelerden getirilen mevsimlik göçmen işçilere yönelmektedirler.

1.3. İşçi ve Kiracı İşveren İlişkileri

Kendi bölgesinde yeterli çalışma alanı bulamayan ya da az miktarda sermaye yatırabilen kişilerin başkalarının arazisinde kiracı ya da ortakçı olarak çalışmaları yaygın bir uygulamadır. Kişileri yaşadığı yerden başka yerlerde iş kurmaya zorlayan temel neden toprakların verimsiz olmasıdır. Az yağış alan yörelerde, eğer yeraltı suyu da bulunmuyorsa insanlar geçimlerini sürdürmek için ya tarım dışı işlere yönelecekler ya da başka yörelerde en iyi bildikleri işleri yapacaklardır. Tarım dışı işlere yönelmek kolay değildir. Eğitimsizlik, bir sanat sahibi olamama iş bulmayı engellemektedir. Tarımda çalışmak ve emeğini kendisi değerlendirmek arzu edilen bir durumdur. Harran'da pamuk ortakçısı 'kürekçiler' ile 'Konyalı 'icarcılar' emeklerini başkasından sağladıkları arazilerde kendi adlarına kullanırlar. Emek toprak ilişkisindeki bağların zayıflığı nedeniyle kiracıların, ortakçıların ya da işçilerin toprak sahipleri karşısında pazarlık güçleri o kadar zayıftır ki; toprak sahibini kızdırmamak için onun her dediğine boyun eğmek zorundadırlar. Konyalı icarcılar (toprak kiralayıp eken işletmeciler) Urfalı kürekçi ve diğer kira ve ortakçılık şekillerine oranla çok daha iyi konumdadırlar.

Tez araştırması sırasında benzer örneklere sıkça rastlanmıştır. Özellikle Konyalı ve Urfalı ailelerin bir bölümü geçmişte kiracılık ya da ortakçılık yapmışlardır. Alan çalışmasında kiracılıkla toprak işleten çok sayıda Konyalı aile tespit edilmiş, bunlardan görüşmeyi kabul eden dört kişi ile derin mülakat yapılmıştır. Kendi yörelerinde su ve yeterli arazi olmadığı için önceleri mevsimlik işçi olarak gelmişlerdir. Yaklaşık on beş yıldır kendileri toprak kiralayarak pancar ekmektedirler. Aile emeği yeterli olmadığından akrabalar arasında ödünç iş gücü alışverişi yaygındır.

Konya Ilgın Aşağı Çiğil Kasabasından baba-kız

Memlekette toprak yok. Buralardan tarla kiralayıp ekeriz. Kendimize çalışırız. Ama arada iş çıkarsa başkalarına işe gideriz. Kendi akrabalarımıza çalıştığımızda erken gidip geç döneriz. Ücret de ona göre yüksek oluyor. Bize 20 YTL verdi. Başkasına 12 YTL. Onlar saati bittimi bırakır. Buradaki işi (bitişikteki tarlayı gösteriyor) Urfalılar yaptı. Bir ay demeden tarlayı ot bastı. Biz işçiden daha iyi iş yapıyoruz. Önümüze geleni devamlı temizleriz. Yakın tarlada çalışanları göstererek: Şuradaki aile iki evli (Çok eşli demek istiyor.).Bizim memleketten. İşçilik yapıyor. Geçen sene 12 bin YTL kazandı. Ama işi iyi yapmıyorlar.

Tez çalışmasından aşağıda verilen örnekler eskiden mevsimlik tarım işçiliği yapmış olup sonradan toprak kiralayarak kendi adına üretim yapan Konyalı çiftçilerle, onların yanlarında çalışmak üzere memleketlerinden getirdikleri işçilerin aktardıkları bilgilerden alınmıştır.

Konya Ilgın Aşağı Çiğil Kasabası

Ev aldık. Ev alınca borcunu ödemek için bu işi kocam buldu. Nisanda geldik. Ortakçı (çalıştığı patron) ile beraber. Kendi dönerken bizi de götürecek. 7500 YTL borcumuzu ödedi. Biraz da elimize verecek. Kocam sezonluk anlaşmış. Kocam sulamaya bakıyor. Bende çapa yaptım. Kesimde de çalışırız.

Doğduğundan beri üzerinde, yaşadığı toprağı bırakıp başka bir yerde arazi kiralamak yeni bir iş kurmak kolay değildir. Başka yerlerde çalışmaktan vazgeçip kendi bölgesinde toprak kiralayan kişilerin yerel ilişkileri nedeniyle kendisini adeta toprak sahibinin emrinde çalışan bir kimse olarak hissetmesi olağan bir durumdur. Bu nedenle toprak sahibini kızdıracak davranışlardan kaçınmaktadırlar.

Konya Ilgın Belekler

Konya etrafında ne iş varsa çalıştık. Eskişehir'e ilk gelişim. Bu sene burası kısmetmiş. Anlaştık iş bitince kamyonla götürecek. Bu işin sahibi Çiğilli. Burada tarla kiralayıp ekiyor. Köye gelip bizi tuttu. "Bir pancar kıyılmış laf etti."

Kendi aralarında birlikler kurarak toprak sahipleri ile olan ilişkilerini düzenleyerek diğer sosyal ve ekonomik faaliyetlere katılmaya cesaret göstermeleri oldukça zordur.[127] Yerel ilişki ağlarının karmaşıklığı nedeniyle kişiler birlikte hareket edemediğinden harekete önderlik edenlerin topluluktan dışlanması ihtimalini de dikkate almak gerekmektedir.

---

[127]İsmail Şener, **Toprak Reformu ve Tarım Reformu** (İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, [y.y.], 1971), s.39.

Kira ve ortakçılık oranlarının makul ölçülerde belirlenmesi ve çiftçilerin işledikleri arazide 'sınırlı da olsa' ıslahat ve verim arttırıcı tedbirlerle başvurmalarına, konutlarını iyi duruma getirmelerine olanak verilmelidir. Bu durum ancak uzun yıllar kiracılık garantisi sağlanırsa mümkün olabilir. Toprakta verim arttırıcı önlemler gübreleme, ilaçlama, sulama gibi mevsimlik uygulamalar dışında kalan iyileştirmeler uzun vadede sonuç vermektedir.

Su kanalı açma, sondajla su çıkarma, tarlaya elektrik getirme, kamış, ayrık gibi uzun yıllar yaşayabilen, ilaçlara dirençli otlarla mücadele, tarlaya yol açma gibi girişimler hem pahalıdır hem de en az iki sezon sonra sonuç alınabilmektedir. Borcu bitmeden arazinin el değiştirmesi kiracıyı bu girişimlerden alıkoymaktadır. Eskişehir. Bölgesinde tarla sahipleri tarlanın işleyenler tarafından erken boşaltılmasını istemektedirler. Ertesi yıl kendisi ya da başkası tarafından ekilecek arazinin hazırlığı için zaman kazanmak isterler. Bu kiralayanlar açısından işin erken bitirilmesi anlamına gelmektedir. Yoğun bir zaman baskısına neden olmaktadır.

İşçiler kazançları beklentilerini karşılamadığı zamanlarda ya yeni iş ararlar ya da ücret artışı talep ederler. Büyük çaplı iş bırakma eylemine girişmeleri sık görülen bir durum değildir. Çok yoğun işçi kitlelerini çeken Çukurova ve Hatay çevresinde pamuk toplama fiyatlarındaki anlaşmazlıklar ya da ücretlerin zamanında ödenmemesi gibi nedenlerle iş bırakma eylemleri yaşanmaktadır. İş aracıları ile işveren arasında yazılı bir sözleşme olmadığından işverenlerin keyfi hareketleri anlaşmazlıklara neden olmaktadır. Çalışma koşullarının ve ücretlerin anlaşmazlığa dönüşmesini engellemek ve karşılıklı güven ortamı oluşturmak üretim sürecinin devamı için önemlidir. Bu nedenle Adana ve çevresinde çalışma ücreti valiliğin oluşturduğu bir çalışma gurubu ile iş aracıları arasında görüşmeler yapılarak belirlenmekte ve işveren ile iş aracıları arasındaki özel anlaşmalar belirlenen ücret üzerinden yapılmaktadır. Yerel yöneticilerin inisiyatifi ile Eskişehir'in Alpu ilçesinde 2000–2003 üretim sezonunda benzer uygulamalar yapılmış, ancak devam ettirilememiştir.

İşlerin çok işçinin az olduğu zamanlarda işçiler gelirlerini arttırmak için işi yavaşlatma, bırakma girişiminde bulunmaktadırlar. Ağustos 2007 de Ankara Polatlı' Beylikköprü Köyü merasında toplanan Güneydoğulu işçiler iş bırakmışlar, sorun on gün geçtiği halde çözülememiştir. İşçiler daha fazla ücret istemektedirler. Yaklaşık bin

çadırlık bir grup Polatlı'da toplanarak çalışmak isteyen işçilere de izin vermemişlerdir. Güneydoğulu işçilerin neredeyse tüm işçi tekelini ellerinde bulundurdukları Polatlı bölgesinde 2007 üretim sezonunda pancar ve soğanın çok ekilmesi işçilerin istekleri karşısında işverenin dayanamayacağı düşüncesiyle iş bırakma eylemi 4 Eylül 2007 itibariyle devam etmektedir.

1.4. İşçi Elçi İlişkileri

Kalabalık işçi kitlelerinin tanımadıkları bölgelere giderek iş aradıkları zamanlarda elçilik ya da aracılık gibi resmi olmayan kurumlar ortaya çıkmaktadır. İş bağlantılarını elçi sağlamakta, işin niteliğinden, iyi yapılmasından, ücretin kararlaştırılması ve tahsil edilmesinden işçi ve işveren adına sorumlu olmaktadır.
İş ilişkileri dışında işverenle herhangi bir ilişkinin olmaması arada doğabilecek ağa-ırgat ikiliğini ortadan kaldırmaktadır.

Mevsimlik işçiler çalışma koşulları, çalışma süreleri ve ücret bakımından kötü koşullar içinde bulunurlar. Bunların durumlarını ağırlaştıran önemli bir neden de, iş bulmalarında, iş yerlerine getirilmelerinde ve işverenlerle aralarındaki her türlü ilişkide aracıların rol almasıdır. Bu aracılara Çukurova'da, Güneydoğu'da "elçi" , Ege'de "dayı başı" İç Anadolu'da "çavuş" denilmekte ve bunlar mevsimlik işçilerin işyeriyle ilgili konularda kesin bir hâkimiyet sahibi olmaktadırlar.[128]

Araştırmada tespit edildiği üzere elçi (çavuş/dayı başı) topluluğu ilgilendiren kararlarda mutlak söz sahibidir. Kararlara uymayanlar iş vermede diğerlerine göre geri planda bırakılmaktadır. Çalışmadan geçen her gün yıllık kazancın azalması, dolayısıyla yaşam kalitesinin düşmesi anlamına gelir ki işçiler açısından istenmeyen bir durumdur. Elçi ve çavuşlar bu durumu iyi bildiklerinden iş vermeyi bir çeşit otorite aracı olarak kullanırlar. Kayırılan kişilerin kolay işlenir tarlalara diğer kişilerin sert, otlu yerlere gönderilmesi yaygın bir uygulamadır. Ücretler dekar/dönüm üzerinden hesaplandığından işçiliğin zor olduğu yerlerde kazanç azalmaktadır. Elçiler iş bulmaları ve diğer hizmetlerine karşılık çalışanlardan % 10 aracılık payı almaktadırlar. Elçilik ve ücretlendirme ile ilgili bölümde açıklandığı üzere elçiler aldıkları payların geneli dikkate alındığında ekonomik açıdan varlıklı kişilere dönüşmektedir.

---

[128] Fikret OTYAM, "Can Pazarı," **Cumhuriyet Gazetesi** 13-27 Ekim 1968 (Yazı Dizisi)

1.5. Mevsimlik Tarım İşçilerinde Toplumsal Bütünleşme:

Din toplumlarda insanların doğa ile ve başka insanlarla ilişkilerini düzenleyen kuralların önemli bir bölümünü oluşturur. İnsanlar arası ilişkilerin dince düzenlenmesi istisnalar dışında, daha çok geleneksel el sanatları, tarım ve havyacılık ile geçinen toplumlarında görülen bir durumdur. Sanayileşmiş toplumlarda insan ilişkileri daha çok laik kurallarla düzenlenir.

Din her zaman tutucuların elinde, kurulu düzendeki eşitsizlikleri sürdürmenin bir aracı olmuştur.[129] Fransız İmparatoru I. Napolyon'un şu sözlerinde durumu özetlemektedir. "Dinsiz bir devlette düzen nasıl korunabilir? Servet eşitsizlikleri olmadan toplum olamaz. Karnı tıka basa birinin yanında açlıktan ölen kişinin bu durumu kabul edebilmesi için ona "Tanrı böyle istiyor",diyecek birinin bulunması gerekir".[130] Halk arasında hurafeler yanında bir de insan ilişkilerinin eşitlik üzerine kurulu olamayacağı görüşü daha bir ısrarla savunulmakta, eşitlik isteklerinin dine aykırı bir hareket gibi gösterilmesine çalışılmaktadır. "Beş parmağın beşi bir olamaz", "herkes kendi nasibini yer", "zengin Allah'ın sevgili kuludur" gibi sloganlar bu gün halk arasında çok sık tekrarlanan deyişlerdendir.[131] Alan çalışmasında işçilerden yoksulluk ve zenginliği tanımlamaları istendiğinde "yoksul kimsesi olmayana denir", "şeytana denilir" şeklindeki değerlendirmelere oldukça sık rastlanmıştır.

Türkiye'de ulusal düzeyden, küçük topluluklar düzeyine kadar her düzeyde ekonomik ve siyasal iktidara sahip olanlar içinde, dinin toplum hayatında daha geniş yer tanınmasını isteyenler, ya da bu isteği destekleyenler vardır. Dinin gerçek esaslarını bilmeyen halk arasında hurafe ve yobazlıklarla yüklü bir "Volk İslâm Hareketi" oluşmaktadır. [132] Mardin'in öngörüleri özellikle Ş.Urfalı işçilerin dinsel konulardaki yaklaşımlarına uygun düşmektedir. Kendisini sufi olarak tanımlayan kişiler topluluk

---

[129]Özer Ozankaya, **Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür: İki Gurup Köyde Yapılan Karşılaştırmalı Bir Araştırma** (Yay.No:322. Ankara: Ankara Ün. Siyasal Bil. Fak., 1971), s.54

[130]"Duverger, Maurice Sociologie Politique PUF, Paris 1966 s. 241" Özer Ozankaya. **Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür: İki Gurup Köyde Yapılan Karşılaştırmalı Bir Araştırma.** (Yay.No:322. Ankara: Ankara Ün. Siyasal Bil. Fak., 1971), s.54'deki alıntı

[131]Yavuz, **a.g.e.**, s.55.

[132]Şerif Mardin, **Din ve İdeoloji** (Ankara: Siyasal.Bil.Fak. Yay., 1969), s.122.

içinde ayrıcalıklı konumdadırlar. Bu kişiler arasında okuma yazması olmayanlar vardır. Kulaktan duyma bilgilerle büyüklerinden öğrendiklerini kendilerine göre yorumlayarak etraflarındakilere anlatmaktadırlar.

1950'lerden itibaren 'çok partili siyasal' düzenin oy mekanizması belli kitlelerden oy alabilmek için "aydın din adamı yetiştirmek" sloganı altında bu harekete taviz verilmesine yol açmıştır.[133] Resmi kurumlardan din adamı yetişmesi uzun bir eğitimi gerektirir. Topluluğun eğitim düzeyine bakıldığında bunun mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam tarzı dini ritüellerin tam olarak yerine getirilmesine olanak vermemektedir. Araştırma sırasında dini inançlar ve ibadetler ile ilgili sorular sorulmamıştır. Onun yerine ziyaret ve mülakat süresince yaşantılarının gözlenmesi ve günlük hayata dair anlatılanların incelenmesi tercih edilmiştir. Bazı görüşmeciler yaşadıkları sıkıntıları anlatırken dini inançları ile ilgili bilgileri de vermişlerdir.

İbadetlerin sadece yaşlı kadınlarca ve Sufi denilen erkeklerce yerine getirilmektedir. Gençler arasında namaz ve oruç çok yaygın değildir. Bursalı gençler arasında alkol tüketimi yaygın olduğu gibi, özellikle düğünler sırasında yapılan ikramlarda özel yer tutmaktadır. Araştırmacının Aksaklı Köyü Çamlık mevkiinde görüştüğü Bursalı aile oğullarının alkol tüketiminin fazla olmasından dolayı rahatsızlıklarını belirtmişlerdir. Erkekler en çok nelere para harcarlar diye sorulduğunda Bursalı Aileler düğünlere harcarlar demişlerdir. Düğünlerde en çok nelere para harcanır diye sorulduğunda ise başlık parası, düğün yemeği, içki ikramı cevapları alınmıştır. Görülüyor ki alkol kullanımı alkoliklik düzeyinde olmasa da yaygındır. Bunun nedeni alkollü içki ikramının köy düğünlerinde ve erkek toplantılarında alışılagelmiş bir uygulama olarak kabul görmesidir. Örneğin Bursalı işçilerde düğünlerde içki içmek erkeklere özgü bir eğlence biçimidir.

Araştırmacının gözlemlediği ve mülakat sırasında elde edilen bilgilere göre dinsel kısıtlamaların birçoğu, mevsimlik işçilerin yaşam tarzına uyum yapacak şekilde kaybolmuştur. Kendisini "Sufi", "Seyidi" olarak tanıtan kişilerde ve yaşlılarda inançlara dair ifadeler daha yaygındır. Haram, ayıp, günah, ana babaya itaat vb. ifadeler sıkça kullanılmaktadır. Yerel ve töresel uygulamalar dini tabulardan daha etkili olmaktadır.

---

[133]Fehmi Yavuz, **Din Eğitimi ve Toplumumuz** (Ankara: [y.y],1969), s.54.

Özellikle evlilik, başlık parası, kadınlara muamele vb. konulardaki uygulama ve söylemler bunu ispatlamaktadır. Kadercilik özellikle Bursalı ve Urfalı ailelerde yaygındır.

"Ne yapalım Allah bizi böyle yaratmış", "Allah bilir" gibi ifadeler, kaderciliğin en açık göstergeleridir. "Allah onlara dünyada verdi, bizimde öteki dünyada yüzümüz güler." Düşüncesi değersiz kabul ettikleri dünya nimetlerine ulaşamadıkları için kendilerini teselli olarak da düşünülebilir.

Eskişehir yeni iş olanakları sunan bir çekim merkezi olarak mevsimlik işçilerin özellikle tercih ettiği bir çalışma bölgelerinden birisidir. Alan çalışmasında işçilerin neden Eskişehir'i tercih ettikleri araştırılmıştır. 70 kişinin verdiği toplam 127 yanıtın dağılımı şöyledir.

Tablo 65 Eskişehir'i Seçme Nedenleri

Neden Eskişehir 'i seçtiniz?	Yanıtların Sayısı	Oranı(%)
İş olanakları çok	43	33,9
Kazancın iyi olması, ödemenin hemen yapılması	42	33,1
Burası güvenli	17	13,4
Elçi buraya getiriyor	8	6,3
Ürünün erken olması	5	3,9
Başka yer bilmiyorum	4	3,1
Arazi nedeniyle işin kolay oluşu	3	2,4
Patron getirdi	2	1,6
Gelmek istemedim, zorla getirdiler	2	1,6
Başka işler buluyorum	1	,8
TOPLAM	127	100,0

Tablodaki verilere göre ilk tercih nedeni iş olanaklarıdır % 33,9. İkinci neden %33,1'le kazancın iyi olması ve paralarını iş bitiminde hemen almalarıdır. Patronların ve bölgenin güvenli olması %13,4, elçinin belirlemesi %6,3 oranında tercih nedeni olurken bölgede başka işleri bulabilme, işin başka bölgelere göre kolay olması, patronların kararı daha az belirleyici olmaktadır.

Mevsimlik işçi toplulukları zorunluluklar nedeniyle göç süresince birlikte hareket eden küçük gruplardan oluşmaktadır. Tablo 66 de görüldüğü gibi gruplar 2–5 kişi tek aile, 6–10 kişi arası geniş aile, 11–20 kişi arası, arasında akrabalık bulunan iki üç aile ya da yakın komşulardan oluşmaktadır.

Tablo 66 Topluluk Çocuklar Dahil Kaç Kişi

Bu topluluk çocuklar dahil kaç kişi?	Sayısı	Oranı(%)
20 kişi ve altı	23	32,9
21–50 kişi	13	18,5
51–100 kişi	21	30,0
100 'den fazla	2	3,0
Fikrim yok	11	15,6
TOPLAM	70	100,0

21-50 kişilik grup genelde elçilerin bir araya getirdiği aynı yöreden 5-10 ailelik küçük topluluklardır. 51-100 kişi elçilerin aynı yöreden ya da yakın bölgelerden topladığı işçilerden oluşmaktadır. Gruptakiler genelde birbirini tanımaktadır. 100 kişiden fazlası sadece bir arada çalışmak ve barınmaktan başka ortak yönleri bulunmayan, kendi içinde alt grupları olan topluluklardır. Elçilikle iş bulmanın yaygın olduğu yerlerde 50-100 kişilik gruplar yoğunluk kazanmaktadır. Toplulukla birlikte olup aynı yere çadır kurmaktan başka ortak yönleri olmayan ve topluluk hakkında bilgisi olmayanların oranının %15,6 olduğu görülmektedir.

Mevsimlik işçi aileleri genelde yakın akrabaları ile birlikte hareket etmektedirler. Tablo 67 ye bakıldığında belirtilen tüm seçeneklerin kendi ailesi, yakın akraba, komşusu ya da köylüsü olmakla ilişkili olduğu görülmektedir. Çoğunu tanımıyorum diyenlerin oranı %10'dur. Sadece kalabalık topluluklarda değil, sayısı 20 kişiden az gruplarda da birbirini tanımayanlar bulunmaktadır.

Tablo 67 Bu toplulukla akrabalık dereceniz nedir?

Bu toplulukla akrabalık dereceniz nedir?	Yanıtların Sayısı	Oranı(%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)

Kendi ailesi	57	28,9	81,4
Yakın akraba	33	16,8	47,1
Komşusu, köylüsü	32	16,2	45,7
Kardeşleri	15	7,6	21,4
Amca, dayı, teyze	14	7,1	20,0
Eşinin ailesi	13	6,6	18,6
Oğlu	8	4,1	11,4
Kızı	7	3,6	10,0
Çoğunu tanımıyorum	7	3,6	10,0
Damadın ailesi	5	2,5	7,1
Gelinin ailesi	3	1,5	4,3
Kız kardeşinin ailesi	3	1,5	4,3
TOPLAM	197	100,0	281,4

İçinde bulundukları toplulukla akrabalıkları sorulduğunda genelde birbirlerini tanıyan kişiler olduğu görülmektedir (bakınız Tablo 67). Kendi ailesi ile birlikte gelenlerin oranı % 28,9 yakın akrabaları ile gelenler %16,8 komşusu ve köylüsü ile birlikte gelenler %16,2, oğlu, kızı, kardeşleri amca, dayı, teyze ve eşinin ailesi ile birlikte göç edenlerin genel toplamı %29,0'dır Topluluğun çoğunu tanımayanların oranı yalnızca %3,6'dır. Zor koşullarda yolculuk, barınma ve çalışma, hastalık vb durumlarda dayanışma ihtiyacı kişileri kendilerine yakın hissettikleri topluluklarla birlikte hareket etmeye zorlamaktadır.

Kişilerin kendilerini tanımlamada kullandıkları ifadeler toplum içindeki yerlerini nasıl algıladıklarını da göstermektedir.

Tablo 68.Kendini Tanımlama

Kendinizi ne olarak tanımlarsınız?	Yanıtların Sayısı	Oranı (%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
İşçi	35	34,0	51,5
Kadın	19	18,4	27,9
Fakir(yoksul)	14	13,6	20,6
Anne/baba (ebeveyn)	12	11,7	17,6

Erkek	6	5,8	8,8
Urfalı Arap	4	3,9	5,9
Türk	3	2,9	4,4
Çiftçi	3	2,9	4,4
Ev kadını	2	1,9	2,9
Köylü	2	1,9	2,9
Aşiret halkından	1	1,0	1,5
Allah'ın kuluyum	1	1,0	1,5
Yaşlı	1	1,0	1,5
TOPLAM	103	100,0	151,5

Kendini tanımlamada yapılan işler ilk sırayı almaktadır. Mevsimlik işçilerin% 51,5'i kendini işçi olarak tanımlarken, % 36,7'si cinsiyete göre tanımlamaktadır. Anne baba olarak tanımlayanlar %17,6 iken, kendini etnik kimlikle, aşiret ve inançla tanımlayanlar alt sıralarda yer almaktadırlar bakınız Tablo 68).

Araştırma sırasında görüşülen kişilerden kendilerini ne olarak hissettikleri sorulduğunda kendini tanımlama konusundaki yanıtlardan oldukça farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Etnik kimlikle tanımlama ilk sırayı almıştır.

Tablo 70 Kendine verdiği kimlik

Kendine verdiği kimlik	Sayısı	Oranı (%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
Urfalı Arap	26	28,6	38,8
Yörük	15	16,5	22,4

Roman/Çingene/gezginci	9	9,9	13,4
Kadın	7	7,7	10,4
Türk	6	6,6	9,0
Yoksul	5	5,5	7,5
Soğancı	5	5,5	7,5
Anne	4	4,4	6,0
Rumeli göçmeni	4	4,4	6,0
Erkek	2	2,2	3,0
Göçebe	2	2,2	3,0
Kürt	2	2,2	3,0
İşçi	1	1,1	1,5
Köylü	1	1,1	1,5
Allah'ın kulu	1	1,1	1,5
Türkmen	1	1,1	1,5
TOPLAM	91	100,0	135,8

Kişiler kendilerini birden fazla kimlikle tanımlamaktadırlar (bakınız Tablo 70) % 26,8'i kendini Urfalı Arap, % 16,5 Yörük, % 9,9'u Roman(Çingene), % 6,6'sı Türk, % 4,4'ü Rumeli göçmeni, % 2,2'si'ü Kürt olarak tanımlamaktadırlar. Türkiye genelini yansıtan bir tablo olmamakla birlikte mevsimlik işçilerin etnik yapısını göstermektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

MEVSİMLİK İŞÇİLERİN TOPLUMSAL DEĞİŞME ANALİZİ

1. Mevsimlik İşçilerin Toplumsal Değişme Analizi

"Toplumun herhangi bir dönemindeki düzenine özgü yerleşik gelenek ve göreneklerinde, maddi, manevi kültür öğelerinde yeni özelliklerin oluşması",[134] şeklinde tanımlandığında toplumsal değişme, bu yönüyle "köylülük" yönü ağır basan topluluklarda geçerli olabilecek bir olgudur. Hiç bir şeyin durağan olmadığı, değişmenin temel gerçeklik olduğu bilinen bir olgudur. Her zaman ve her yerde geçerli olacak tek bir toplum ve tek bir insan modeli söz konusu değildir. Köylülük, küçük meta üretimi ve mevsimlik tarım işçiliğini kendi yapısı içinde değerlendirmek gereklidir. Feodal dönemdeki Bey-köylü ilişkilerinin zayıflaması ile birlikte köy ve köylülük etrafında yeni bağımlılık ilişkileri oluşmaya başlamıştır. "Köylülüğün" hem genel ekonomik ve toplumsal yapı içindeki yeri, hem de kendine özgü toplumsal yapısı sürekli değişmektedir. [135]

Toplumsal değişmenin az gelişmiş toplumlardaki boyutları genel olarak şu şekilde sıralanabilir. Geçimlik üretim yapan emek yoğun geleneksel tarımının yerini pazar için üretim yapan makineli tarımın alması. El sanatlarının ve küçük işletmelerin yerini endüstriyel üretimin alması. Ulaştırma, iletişim olanaklarının gelişmesi ile birlikte güçlü merkezi yönetim, ulusal toplum ve bunun sonucunda geniş bir iç pazarın oluşması.

Sağlık alanındaki gelişmelere bağlı olarak bebek ölümlerindeki azalma ve ortalama insan ömrünün uzaması, kırsal nüfusun hızla artması, miras hukukundaki gelişmeler nedeniyle tarımsal işletmelerin parçalanması küçülmesi, toprak-nüfus dengesinin bozulması, kırsal nüfusun kentlere akın etmesi. [136]

Dinsel eğitim ve ona bağlı dünya görüşünün yerini lâik eğitim ve dünya görüşünün alması. Baskıcı ve başına buyruk siyasal yapının demokratik bir yapıya dönüşme yoluna girmesi, halk egemenliği kavramının önemli ölçüde etkinlik kazanması. Eskinin feodal ilişkilerine bağlı olarak süren 'bey, ağa-ırgat ilişkilerinin zayıflaması, bazı yörelerde tümden kalkması.

Ailenin, ataerkil özelliklerinden uzaklaşıp çekirdek aile haline dönüşmesi. Ailenin üstlendiği işlevlerin yeni örgütlere geçmesi, akrabalık ilişkilerinin yerini resmi

---

[134]Yücel Çağlar, **Köy –Köylülük ve Türkiye'de Köy Kalkınması Sorunu** (I.Basım. Ankara: Türkiye Ziraatçılar Derneği,1986), s.59.
[135]Özer Ozankaya, **Toplum Bilimleri Terimleri Sözlüğü** (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1975), s.96.
[136]Özer Ozankaya, **Toplum Bilime Giriş** (Ankara: Ankara Ünv Siyasal. Bil. Fak. Yay.1975), s.265–266.

ilişkilerin alması.[137] Uluslar arası ilişkilerin artması ve gelişen teknolojilerin etkisiyle yeniliklerin insanların günlük hayatına hızla girebilmesi ile kültür alışverişlerinin eskiye oranla çok daha hızlı olması şeklinde kendini gösterir.

Toplumsal değişmenin yukarıda sayılan yönleri daha çok geleneksel yapının egemen olduğu köy topluluklarında gözlenen gelişmeye ve ilerlemeye yönelik olanlarıdır. Bazı durumlarda değişmenin, yenileşmeyi engelleyen gelişmeyi yavaşlatan hatta durduran yönleri de vardır. Makineli ve ileri teknoloji destekli tarım bir yandan tarımsal nüfusun büyük kısmını işsiz bırakacağından tarım dışı alanlarda bu nüfusu emecek bir gelişme olmadığında yarı donanımlı küçük aile işletmesi kendini sürdürmeye çalışmakta, verimsiz de olsa küçük topraklarını işlemekte direnmektedir.[138] Ozankaya'nın verdiği türden pek çok örnek bulunmaktadır. Toplumsal yaşamın hemen her alanında gözlenebilen bu türden engelleyici oluşumlara karşın toplumsal değişme bir bütündür. Tez çalışması sırasında toplumsal değişmenin 'köylülük' ve 'geleneksel toplumlar' içinde tanımlayabileceğimiz mevsimlik tarım işçileri açısından hem ilerleme hem gerileme boyutu dikkate alınmıştır.

Gelişmiş toplumlarda "Köylülüğün" genel ekonomik ve toplumsal yapı içindeki etkinliği hızla azalmaktadır. Köylüler feodal toplumda temel üretici kitle iken, çağdaş toplumlarda bu niteliğini kaybetmiş, yerini ücretli işçilere bırakmıştır. Bu nedenle "köylülüğün" genel olarak toplumsal değişme ve gelişmenin yönlendiricisi sayılması mümkün değildir. "Köylülüğün" güç yitirmesine bağlı olarak toplumsal örgütlenmelerde ve bu örgütlenmelerin siyasal, kültürel ve toplumsal oluşumlarında yer almaları olasılığı da azalmaktadır. Ekonomik yaşamdaki ağırlığını yitirmesine bağlı olarak "köylülüğün" ulusal katma değer, işlendirme, nüfus, tüketim içindeki payları sürekli olarak azalmaktadır.[139]

Ellerindeki arazilerin orman köyüne çevrilmesi nedeniyle topraklarından mahrum kalan Ispartalı işçilerin durumu yakın gelecekte kırsal dönüşümün en azından Ispartalı işçiler açısından çok hızlı olacağına dair ipuçları vermektedir.

---

[137]Ozankaya,**a.g.e.**, s.266.

[138] Özer Ozankaya, **Toplum Bilime Giriş** (Ankara: Ankara Ünv Siyasal. Bil. Fak. Yay.1975), s.266.
[139]Yücel Çağlar, **Köy –Köylülük ve Türkiye'de Köy Kalkınması Sorunu** (I.Basım. Ankara: Türkiye Ziraatçılar Derneği,1986), s.61'deki alıntı.

Örneğin Ispartalı ailelerde mevsimlik işçilikten vazgeçip koyun ya da büyükbaş hayvan besiciliği yapma eğilimi gözlenmiştir. Böyle bir düşüncenin oluşmasının en önemli nedeni göç sürecinin ağırlığıdır. Ailelerin bir kısmının memleketinde az da olsa toprağı vardır. Bu onları memleketlerine bağlayan bir unsurdur. Memleketlerinde sürekli gelir elde edebilirlerse mevsimlik işçiliği bırakacaklarını dile getirmişlerdir. Ispartalı bir aile Eskişehir/İnönü'de fabrikalarda iş bulabilirse temelli yerleşeceklerini belirtmiş olup koca yakındaki fabrikalara müracaat ettiği gibi küçük işletmelerden de iş araştırmaktadır. Beş yıl önce geldiklerinde fabrikada iş bulup yerleşen büyük kardeşin maddi durumu nispeten daha iyidir. Bu teşvik edici bir durumdur. Önceden mevsimlik işçi olarak gelen bazı Ispartalı ve Konyalı aileler Eskişehir'in Alpu, Çifteler, İnönü ilçeleri ve merkez köylerine yerleşmişlerdir. Bunlar kendi adlarına ortakçı ya da kiracı olarak çiftçilik yapmaktadırlar. Ev, toprak ve traktör alacak kadar sermaye biriktirenleri de vardır.

Mevsimlik işçiler yaşam koşulları bakımından çok zor koşullarda olmalarına rağmen, durumlarını değiştirecek girişimler konusunda fazla etkili değillerdir. "Köylülüğün" ulusal ekonomik yapılanma içindeki konumunda gerçekleşen değişmelerin buraya aktarılan örnekleri, olgunun, ekonomik boyutuna ilişkindir. Ekonomik nitelikteki değişmelerin yanı sıra bu değişmelerin bir sonucu olarak "köylülüğün" toplumsal, kültürel ve siyasal konumu da değişmektedir. Ekonomik ve toplumsal bir yapılanma olarak "köylülük".kendi içinde de niceliksel ve niteliksel değişmeler geçirmektedir.[140]

Küçük toprak sahiplerinin sayısı ve oranı artarken, bunların sahip oldukları toprakların oranı düşmektedir. Özellikle küçük mülk topraklarının oranı düşerken büyük toprak sahipleriyle, bunların sahip olduğu toprakların miktarı ve oranında hızlı bir artış gözlenmektedir. Sonuçta nüfus baskısı ve veraset yoluyla giderek parçalanan küçük arazilerin belirli bir bölümünün büyük toprak sahiplerine geçtiği, tarımda mülksüzleşme eğiliminin güçlendiği görülmektedir.[141]

---

[140]Yücel Çağlar, **Köy –Köylülük ve Türkiye'de Köy Kalkınması Sorunu** (I.Basım. Ankara: Türkiye Ziraatçılar Derneği,1986), s.62

[141]**Türkiye Tarımında Yapısal Değişme, Teknoloji ve Toprak Bölüşümü Yeni Strateji ve Kalkınma planı, Üçüncü Beş Yıl 1973-1977** (Ankara:T.C Başbakanlık DPT,1973), s.33,

Toplumsal değişmenin "köylülük ve özellikle de küçük üretici köylüler yönünden kavranması zorunlu başka boyutları da vardır. Bu boyutlardan en başta gelenine "Kapitalist üretim ilişkilerindeki olağan değişme ve gelişmeler sırasında ya da sonunda küçük üretici köylüler ne olacaktır ya da ne yönde bir değişim geçirecektir", sorusu yanıtlanarak açıklık kazandırılabilir. Bilindiği gibi, kapitalist ilişkilerin genel olarak geçerli olduğu toplumlarda, tarım kesimindeki ekonomik ve toplumsal değişmenin belirli biçimleri vardır. [142]

Türkiye'de ve dünyada tarımda gelişmiş kapitalist işletmeler yaygınlaştığı halde aile emeğinin egemen olduğu işletme biçimleri, daha yaygın bir alan kaplamaktadır. Kapitalist bir üretim ilişkisine karşılık gelen aile işletmesi yüksek verimli, ileri teknolojili bir düzeyi tutturabilmiş ve kapitalizmin işleyişine olumlu katkılar yapmıştır. Hem ara mal üretimi ve nihai ürün satın alma yoluyla hem de ucuz işgücü ihracı ile kapitalist işletmeleri desteklemektedirler. Çok önemli yapısal farklılıklar göstermesine ve çok değişik tarihsel süreçleri yansıtmasına karşın çağdaş, az gelişmiş ekonomilerde de mülkiyet ya da kiracılığa dayalı bağımsız köylülük yaygın olarak görülmektedir ve küçük üreticilik, kapitalist üretim ilişkisine göre çok daha geniş bir yer kaplamaktadır.

Kapitalist toplumsal ve ekonomik yapılanma içinde yer alan "köylülük" ve özellikle de küçük üreticilik bu yapılanmadaki piyasa ilişkilerinin, ulusal ve uluslar arası ticari ve mali sermayenin çözücü ve farklılaştırıcı etkileriyle karşı karşıya kalır. Ancak bu etkiler bir yandan küçük işletmeleri tek tek yok ederken yenilerinin oluşmasına engel olmaz.[143] Hatta sermeye ve teknik araç desteği yaptıkça güçlenmelerini sağlamaktadır.

Traktör ve diğer donanım için kredilendirme, taksitlendirme yoluyla hem kapitalizme hem küçük üreticiye destek olunmaktadır. Ürün sigortaları, devletin destek primleri, hayvancılığın desteklenmesi v.b ile destek sürdürülmektedir. Buna göre, eğer bir ülkede çiftçilerin büyük bölümü yeter gelir sağlayacak toprak ve sermayeye olup güven içinde çalışabiliyorlarsa, o takdirde, onların yaşama şartlarını, kültür seviyesini,

---

[142]ÇAĞLAR, **a.g.e.**, s.68.

[143]B Korkut Boratav, **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm** (Birikim Yayınları. Yerli Araştırmalar Dizisi. Ankara: Birikim Yayınları,1981) s.79.

siyasal ve sosyal durumlarını düzeltmelerine olanak sağlanırsa gelişme kendiliğinden gerçekleşir. Böyle bir ülkede toprak reformu diye bir mesele de olmaz.[144]

Toprak reformunu gerektiren sebepler şöyle sıralanabilir: Arazinin sınırlı sayıda kişinin elinde toplanmakta ve başka sektörlerde iş bulma olanaklarının kısıtlı olması nedeniyle, arazi sahipleri iş vermekte tekel durumuna gelerek yalnızca tarım işçilerini değil, kiracı ve ortakçıları da kolayca sömürebilmektedir. .

Arazi sahipleri ellerindeki kaynaklar sayesinde devlet idaresinde siyasi nüfuz ve itibar sağlamaları ve bundan faydalanarak, işçi, kiracı ve ortakçılar lehine yapılacak reformları kolayca önleyebilmektedirler.[145]

Toprak reformunun diğer bir hedefi de tarımsal yapının hakim olduğu ve geleneksel üretim ilişkilerinin devam ettiği bölgelerde sosyal adaleti temin etmektir. Çünkü tarım gelirlerinin dengesiz dağılımı pek çok toplumsal sorunu beraberinde getirmektedir.

Pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de görülen açlık, fakirlik, cehalet ve hastalıkların başlıca nedeni olarak, arazi, mülkiyet ve tasarruf sistemlerindeki bozukluklar ve adaletsiz gelir dağılımı gösterilmektedir.[146] Toprağı olmayan yoksul köylüler, toprak reformu olduğunda, yoksulluktan kurtulacaklarına inanmış, inandırılmışlardır. Siyasi partilerin seçim programlarında geniş yer tutmasına rağmen, uygulamada önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Dünyada toprak reformu çalışmalarının olumlu sonuçlarını alan pek çok ülke vardır. Şener'e göre toprak reformunu başarıyla uygulayan İtalya bunlardan biridir. İtalya'da toprak reformu ile 1953–1960 yılları arasında 109 bin çiftçi ailesine 617 bin hektar toprak dağıtılmıştır. Reform sonucunda bu ailelerin gelirleri yılda ortalama 320 dolardan 1500 dolara yükselmiştir. Reform bölgesinde tarımsal üretim üç kat artarken verim %73 artmıştır.[147]

---

[144]İsmail Şener, **Toprak Reformu ve Tarım Reformu** (İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, [y.y.], 1971), s.15.

[145]İsmail Şener, **a.g.e**, s.21

[146]İsmail Şener, **Toprak Reformu ve Tarım Reformu** (İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, [y.y.], 1971), s.87

[147]Türkiye'de tarımsal yapılar 1923-2000 Şevket Pamuk-Zafer Toprak(derleyen)yurt yay S.18 Türk Sosyal Bil. Derneği

Şener'in belirttiği gibi toprak dağıtmak, işin yalnızca başlangıç aşamasıdır. Üretimdeki artış yalnızca çiftçiyi topraklandırma ile değil, büyük ölçüde makineleşme, gübreleme, sulama ve diğer üretim arttırıcı tedbirler sayesinde sağlanmıştır. Örneğin, İtalya'da ayrıca reform uygulama bölgelerinde 42 bin yeni mesken ve 6700 km yol inşa edilmiştir. Bütün evler elektrik, su, hava gazı ve sağlıklı tesislere kavuşmuştur.[148]İtalya küçük üreticiliği uluslar arası pazara yönlendirmiş, turizme daha fazla yatırım yapmıştır. Türkiye'yi İtalya ile karşılaştıracak olursak İtalya'nın arazi ve toprak yapısı nedeniyle feodal köylerin oluşmadığını ve bey-köylü ilişkilerinin neredeyse hiç olmadığını da dikkate almak durumundayız. Türkiye'nin kendine özgü yapısı ile geliştiğini göz önüne alarak çözümleri de Türkiye'ye uygun olarak üretmek gerekir.

Cumhuriyet'in kurulmasıyla Osmanlı toprak sistemini tasfiye eden devlet, yoksul veya topraksız çiftçilerin topraklandırılması için "toprak reformu" adıyla bilinen yeniden paylaşım projelerini uygulamaya çalışmıştır. Dünyada Meksika, İtalya, Japonya gibi toprak reformunu başarmış ülkeler vardır. Türkiye'de pek çok aydın ütopik şekilde topraklandırmanın her şeyi çözecek bir anahtar olduğuna inanmıştır. Küçük çiftçileri, ortakçıları ve topraksız tarım işçilerini yeterli toprağa kavuşturmak suretiyle, onların üretim ve gelirlerinin arttırılacağına, daha iyi besleneceklerine, daha iyi konutlara kavuşacaklarına, çocuklarına daha iyi eğitim olanakları sağlayacaklarına, sefalet ve hastalıklardan kurtulacaklarına inanılmıştır. Japonya II Dünya Savaşından sonra endüstriye önem vermiş emeğin sanayiye kaydırılması ile toprak paylaşımı sorun olmaktan çıkmıştır. Meksika'da Topraksızlar ve Zapatistalar Hareketleri toprak dağıtımı konusundaki tartışmaların sürdüğünü göstermektedir.

1.1. Göç ve Uyum Sorunu

[148]İsmail Şener, **Toprak Reformu ve Tarım Reformu** (İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, [y.y.], 1971), s.88.

Mevsimlik işçilerin yaşam koşuları dikkate alındığında ailedeki herkesin göç sürecinin zorluklarını kaldırabileceği şüphelidir. Böyle olunca da aileler bölünmekte, zayıf, hasta, yaşlı kişiler, bazen de okul çağındaki çocuklar memlekette bırakılmaktadır.

Tablo 70. Aileden Geride Kalanlar Var mı?

Ailenizden geride kalanlar var mı?	Sayısı	Oranı(%)
Evet	37	47,1
Hayır	33	52,9
TOPLAM	70	100,0

Tablo 70'deki verilere göre ailelerin % 47,1 i göç sürecinde bölünmektedir. Daha çok kısa dönemli göçlerde bölünme yaşanmaktadır. Uzun dönemli göçlerde bölünmeler kardeş ve diğer akrabaların iş buldukları için memlekette ya da başka yerde çalışmasından kaynaklanmaktadır. Bölünmenin diğer bir nedeni de ailenin ekilir toprağı varsa geçimlik üretimi sürdürmek, hayvanları varsa onlara bakmak için genelde yaşlıların ve 11-12 yaşlarında çocukların bırakılmasıdır. Aşağıdaki veriler geride bırakılanlar ile gelir arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır.

Tablo 71. Ailenin Başka Geliri Var mı?

Bu hanenin başka geliri var mı?	Sayısı	Oranı (%)
Evet	15	21,4
Hayır	55	78,6
TOPLAM	70	100

Gelir getiren başka bir işi olan aileler işlerin devamı için gerekli işgücünü memleketlerinde bırakmaktadırlar. Mülakatlarda edinilen izlenimler çalışamayacak durumdaki yaşlı ve hastaların da geride kaldıklarını göstermektedir. Birden fazla kadınla evleneler de genelde birini getirmekte, diğeri memlekette kalarak geride kalanlar varsa onların bakımı ve kış hazırlıkları ile ilgilenmektedirler. Tablo 72'ye bakıldığında koşullar uygunsa ailelerin birlikte göç etme nedenleri arasında ilk sırayı daha çok kazanma isteği almaktadır.

Tablo 72. Ailece Göç Etme Nedenleri

Ailece göç etme nedenleri	Yanıtların Sayısı	Oranı (%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
Daha çok kazanmak	51	45,5	76,1
Birlikte olmak	34	30,4	50,7
Ayrı masraf yapmamak	11	9,8	16,4
Kadınlara ait işler için	7	6,3	10,4
Çocuklara bakmak	3	2,7	4,5
Aileye yardım için	3	2,7	4,5
Gidenler için kaygılanma	1	,9	1,5
Başlık parası kazanmak	1	,9	1,5
Diğer nedenler	1	,9	1,5
TOPLAM	112	100,0	167,2

Mevsimlik işçilerin ailece göç etmelerinin temel nedeni birlikte çalıştıklarında daha fazla kazanmalarıdır(76,1). Diğer nedenler birbirine destek olmak(%50,7), geride kalanlara ayrı masraf yapmamak(%16,4), kadınlara ait işler, çalışanların çocuklarına bakmak, aileye yardım şeklinde sıralanmaktadır. Yetişkinlerin bioseksüel ihtiyaçları, aile bütünlüğünü devam ettirmek de birlikte göç etmeye zorlamaktadır. Bazı ailelerde yaşlı kadınlar yemek yapımı ve çocuk bakımı yanında çadırın temizliği, çamaşır gibi işlerle uğraşırken, alışveriş yapan, evin parasal işlerine bakanlar da bulunmaktadır. Aşağıda verilen örnek yaşlıların ve bazı mevsimlik göçlere katılma nedeni olarak para kazanmaktan çok yaşadıkları deneyimlere bakarak güvenli yaşamak olduğunu göstermektedir.

Esengül ÖRS Bursalı soğan işçisi. (Yaş 73)

Bizim mahalle tümden boşaldı. Bakkal bile kapattı. Günde üç beş ekmek satsın diye bekler mi? O da yola düştü çalışmaya. Kala kala bir iki ihtiyar adam bir iki dul kadın kalır. Mahalleye hırsız gelse seslenmeye adam yok. Gören olsa da korkar söylemez, korkudan örter kapısını. Ben de kızıma damadıma yardım olsun diye geldim.

Her işçinin kendine göre farklı gerekçeleri vardır. Ancak yalnız kalma korkusu zor şartlarda yolculuğu, çalışmayı ve barınmayı kabul ettirecek kadar ağır basmaktadır. Gençler kadar hızlı olmadığından yaptığı işi yardım olarak görmektedirler.

1.2. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Göç ve Çalışma Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar

Bu bölümde mevsimlik işçilerin karşılaştıkları sorunlar belli başlıklar altında toplanarak açıklanacaktır. Amaç sorunları ortaya koymak ve çözüm önerilerine veri sağlamaktır.

Mevsimlik işçilerin göç sürecindeki en önemli sorunu barınma sorunudur.

Tablo 73. Barınma Sorununu Nasıl Çözersiniz?

Barınma sorununu nasıl çözersiniz?	Sayısı	Oranı(%)
Çadırda kalıyoruz	64	91,4
Tarlada kulübe kuruyoruz	5	7,1
Burada ev tutuyoruz	1	1,4
TOPLAM	70	100,0

İşçilerin % 91,4 ü çadırda % 7,1 si tarlada yaptığı kulübelerde % 1,4 ü de ev bulabilirse evde barınmaktadır. Konyalı ve 1spartalı aileler çadırda kalma sürelerinin kısa, nüfuslarının az olması nedeniyle tahta iskeleti tercih etmektedirler. Maliyet de önemli bir sorundur. Maliyet ve kullanım değeri her topluluğa göre ayrı önem taşımaktadır.

Katı cinsiyet ayrımının olduğu ve mekânın cinsiyet rollerine göre pay edildiği bir toplumda, tek gözlük çadır kadına bırakılmaktadır Erkek kendisine, başka erkeklerle etkileşebileceği başka bir mekân bulmaktadır. Aksine katı cinsiyet ayrımının olmadığı toplumlarda tek gözlü çadır ya da köy evleri her iki cinse de hareket serbestliği tanıyan, cinsiyet rollerinin bir arada yaşandığı mekânlardır.

Cinsiyet ayrımı ile mutfağı tek göz odayı kadına bırakan, erkeğe başka mekân arayan kültürle, cinsiyet ayrımının olmadığı kültür arasında, mutfağı hem kadın, hem erkeğin mekânı yapan düzen içerisinde nasıl bir katılım farklılaşması olduğu çok açık.[149] Ancak bu durum, ev işlerine katılım olarak düşünülmemelidir.

Urfalı ailelerden edinilen bilgiler ile Kalkanlı Köyü'ndeki Elçinin uygulanması kadın ve erkeğe ayrı yaşam alanları ayrıldığının en iyi göstergesidir. Elçi kendisine ait

[149] Mübeccel B.Kıray, a.g.e. s.259

özel bir çadır kurmuştur ve 'oda' olarak kullanmaktadır. Esas memleketlerinde kişinin ekonomik durumuna göre, evin bir odası ya da ayrı bir bina erkeklerin gündelik hayatı ve sosyal yaşantısı için ayrılmaktadır ve hizmeti yine ailenin kadınları görmektedir. İşçilerin memleketlerindeki evlerinde oda sayısı artmakla beraber kullanım işlevi açısından tek gözlü çadırdan çok da farklı değildir.

Kıray'ın kadına bırakılan alanın kullanımı konusundaki tespitleri durumu açıklamak için iyi bir örnektir. Evlerde etrafta sedir, duvarda yüklük, bir ocak, sonra da ortaya boş bir mekân. Kadınlara terk edilmiş boş bir mekân. Sofra bezi yayılır, sofra kurulur. O kalkar yatak serilir, yatak odası olur. O kalkar dolma tenceresi gelir, dolma sarılır. O kalkar yorgan kaplanır, O kalkar çocuk yıkanır. Yani bir evin içinde günden geceye, cinsiyete dayanan iş bölümünde, kadının iş bölümüne göre bütün işleri, gıdanın ilk üretimi, ilk işlemi ne varsa o mekânda yapılır. [150]

Memleketlerindeki evleri ne kadar küçük olursa olsun çadır hayatı ile asla karşılaştırılamaz. Bir konuta sahip olmanın – ki bu konut kira olsa bile – kapalı bir mekânda bulunmanın verdiği güven ve rahatlık insan için önemlidir. Çadır sadece birkaç metrekarelik sığınaktır. Çalışma dışında kadının tüm günü çadır ve etrafındaki bir kaç metrekarelik alanda geçer. Günün neredeyse 14- 18 saati bu mekân etrafında geçirilir. İster memleketlerinde evlerinde olsun, ister çalışma yerinde çadırda, ev işleri ve hizmet kadınlar tarafından görülür. Ağır çalışma koşullarına çadırda yaşamanın getirdiği zorluklar eklenince kadınların durumu daha da ağırlaşmaktadır. Günün 12- 14 saatini tarlada üretim süreci içinde geçiren kadın, akşam 1-2 saat yemekle, bulaşıkla uğraşır. İşe gitmediği ya da erken döndüğü zamanlar temizlikle, çamaşırla uğraşır. Etnik köken ya da bölgesel farklar kadının ev içi hizmetini fazla değiştirmemektedir.

Barınma ile ilgili sorunlar daha çok kapalı ve güvenli bir barınağın olmamasından kaynaklanmaktadır. Tablo 74 de verilen durumlar genelde fiziksel koşulların yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

[150] Mübeccel B.Kıray, a.g.e. s.259

Tablo 74. Barınma İle İlgili Sorunlar

Barınma ile ilgili sorunlar	Sayısı	Oranı(%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
Çadırda kalıyoruz	33	27,0	51,6
Soğuk oluyor.	26	21,3	40,6
Çadırda sinek çok	9	7,4	14,1
Ulaşım zor, çadır kurmak zor oluyor.	9	7,4	14,1
Yağmurda su basıyor, yerler rutubet.	8	6,6	12,5
Kışın iyi ısınamıyoruz, yazın çok sıcak	8	6,6	12,5
İhtiyaç olan her eşyanın getirilememesi	6	4,9	9,4
Böcek yılan giriyor.	5	4,1	7,8
Başka insanlardan uzak kalma	5	4,1	7,8
Elektrik su yok	4	3,3	6,3
Kalabalık barınmak zor oluyor.	3	2,5	4,7
Korkuyorum.	3	2,5	4,7
Masraf çok.	2	1,6	3,1
Belediyelerin yer olarak çöplükleri göstermesi.	1	,8	1,6
TOPLAM	122	100,0	190,6

Çalışma zamanı içinde en yoğun iş baskısına maruz kalanlar Bursalı soğan işçileridir. Uzun yıllar aynı işi yapmanın kazandırdığı tecrübeye göre hareket ederler. Soğan en kısa zamanda sökülmeli kurumalı, kesilip çuvallanmalıdır. Eskişehir. Bölgesinde havalar ekim ayı ortalarında soğumaktadır. Aynı şekilde yağmurlar başlamadan en çok ürün toplanmalıdır. Yağmur hem ürüne zarar verir, hem de çalışanların sağlığına. Bu nedenle sabah gün ışırken tarlaya gidip işe başlamak ve gün kararıncaya kadar çalışmak zorundadırlar. Benzer çalışma düzeni pamuk hasadında ve pancar sökmede de geçerlidir. Gece aktiviteleri ancak ışık sağlayabilen birimlerde gerçekleşir.

Çuval başına ücret alan işçiler ne kadar erken başlayıp, ne kadar geç bırakırlarsa o kadar çok kazanacakları için akşamın ertesi güne hazırlık için ayrılması zorunludur. Ekmek, temizlik, çocuk bakımı vs. için gerekli aydınlık ortam sağlandığında, dinlenme

ve uyku için ayrılan zaman kısalmaktadır. Bu istenilen iki durumun çelişmesine neden olmaktadır.

Ev dışı etkinlikleri sınırlayan büyük ölçüde soğuk, karanlık ve yorgunluktur. Ertesi güne kadar dinlenmek, soğuktan korunmak için aileler erken saatlerde çadırlarına çekilirler. İşçi aileleri gece aktivitelerini sürdürmek ve karanlıktan kurtulmak aydınlatma soruna çeşitli çözümler üretmişlerdir. En yaygın aydınlatma aracı Lüks Lambalarıdır. Taleplere göre lambaların şekli değişmektedir. Hiç aydınlatma aracı kullanmayan, gün ışığının bitmesi ile uykuya çekilen, çadır önünde ateş yakarak onunla ısınan, yemeğini, çayını pişiren hem de aydınlanan aileler için lüks lambası önemli bir değişiklik olmuştur.

Lüks lambasında kullanılan tüplerin pahalı olması, gaz sızması ya da çadırın havasız kalması, çadır içine yayılan kirli gazların ev halkını zehirlemesi önemli sorunlardır. Diğer yandan aydınlatmada kullanılan lüks lambası için verilen tüp parasının fazla oluşu, hatta bazı ailelerin hiç lamba kullanmaması da akşam ve gece zamanını kısıtlayan faktörlerdir.

Eskişehir'in Aksaklı köyünde çalışan Bursalı soğan işçileri arasında elektrik kullananlar bulunmaktadır. İlk defa 2006 yılında On bir çadırlık Çamlık bölgesi ile köyün karşısındaki çadırlardan kadın çavuşun on yedi çadırı kendi imkânları ile ortak jeneratör almışlardır. Dizel yakıtla çalışan jeneratörün masrafları harcanan yakıt miktarı çadır başına pay edilerek karşılanmaktadır. Akşam saat 22- 23'e kadar lambalar yandığı için yemek, banyo çamaşır ve hatta sohbet için zaman elde edilmiş olmaktadır. "Sabahın köründen gün kararana kadar" çalışırız diyen kişiler için akşamları gün kardıktan sonra gündelik işlerini yapmak için nispeten aydınlık bir zaman kazanılmış olmaktadır. Jeneratör alıp elektrikle aydınlanan çadırlarda akşamları ortaya kurulan TV'den haber, maç, dizi izlenmektedir. Gün içinde radyo ve teyplerin sürekli açık durması, başıboş çadırlarda beklemek zorunda kalan çocuklar için olumlu bir gelişmedir.

Barınma koşullarını zorlaştıran diğer bir neden de ısınma sorunudur. Urfalı işçiler Nisan ayı başında gelip en geç ekim ayında döndüklerinden küçük bebek ya da hasta yoksa soba kullanmamaktadırlar. Diğer topluluklar soba ve katalitik türü LPG li ocakları kullanmaktadırlar.

Tablo 75. Soba ya da Başka Isınma Aracı Kullanımı

Soba ya da başka bir ısınma aracı kullanıyor musunuz?	Sayısı	Oranı(%)
Evet	35	50
Hayır	35	50
TOPLAM	70	100,0

2005 yılında Eskişehir'in Alpu ilçesine gelen Urfalı tarım işçilerinden altı kişilik ailenin katalitik sobadan sızan gazdan zehirlenip ölmesi gazlı soba kullanımını azaltmıştır. Aynı tehlike gazlı soba ve lüks lambası kullanılan her yerde geçerlidir.

Tablo 76. Sobada Kullanılan Yakıtlar

Sobada yakıt olarak ne kullanıyorsunuz?	Sayısı	Oranı(%)
Odun kömür	30	44,8
Tezek	24	35,8
Odun	8	11,9
Etrafta ne bulursa	3	4,5
Elektrikli ocak	2	3,0
TOPLAM	67	100,0

İşçilerin çoğu memleketlerinde odun, kömür, tezek yakmaktadırlar. Çalışma bölgesinde çalı çırpı ve ayçiçeği sapı yakmaktadırlar. İşçinin çok olduğu zamanlarda araziden toplanan yakacak kısa sürede tükendiğinden patronlar vermezse açık arazide yemek pişirmek için bile yakacak bulunamadıklarında birkaç km mesafeden taşımak zorunda kalmaktadırlar. Yakacak işini genelde kadınlar üstlenmektedirler. LPG li sobalar kirli gaz yaydıklarından fazla tercih edilmemektedirler.

Tablo 77. Isınma Aracı Kullanmama Nedeni

Isınma aracı kullanılmıyorsa nedeni?	Sayısı	Oranı(%)
Soba getirmedik	13	46,4
Kışa kalmıyoruz	5	17,9
Yakacak alamadık. Yakacak yok.	4	14,3
Patron soba vermedi.	3	10,7

Para yok soba alamadık	2	7,1
Kamyonda getirmesi zor.	1	3,6
TOPLAM	28	100,0

Ulaşım sırasında soba çok yer kaplaması nedeniyle tercih edilmemektedir. Eskişehir'den soba almak masraf olarak görüldüğünden patronların ya da köylülerin vermesi halinde soba kurulmaktadır. Pancar kesiminde bir ya da iki aileyi çalıştıran işverenler soba ve yakacak temin etmektedirler. İşçi ve çadır sayısı arttıkça işçilere soba vermek zorlaşmaktadır.

Bursalı işçiler "maşinga" adını verdikleri küçük kuzine sobalarını getirmişlerdir. Fırınında ekmek, üzerinde yemek, çay pişirmektedirler. Soğuk havada üşüyüp, ıslanıp gelenler kurutulmaktadır. Soba getirmedikleri zaman komşu evlerden ya da Eskişehir'den soba almaktadırlar. " Şeytan sobası" olarak bilinen küçük teneke sobalar evinden soba getirmeyenlerin en çok tercih ettikleri soba türüdür.

Tablo 78. Isınma İle İlgili Sorunlar.

Isınma ile ilgili sorunlar	Sayısı	Tüm cevaplar içindeki oranı(%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
Etrafta yakacak bir şey yok.	32	27,8	51,6
İlkbahar ve sonbaharda soğuk oluyor.	30	26,1	48,4
Soba yok.	19	16,5	30,6
Sorun yok.	9	7,8	14,5
Yerler ıslak	7	6,1	11,3
Soğuktan hasta oluyoruz.	6	5,2	9,7
Çadırda soba kullanmak zor	6	5,2	9,7
Katalitik sobalar zehirliyor	3	2,6	4,8
Yağmur çok	2	1,7	3,2
Kışa kalmıyoruz	1	,9	1,6
TOPLAM	115	100,0	185,5

Isınma ile ilgili sorunlar açık uçlu sorularla irdelenmiştir. Çoklu cevap kategorisine göre değerlendirilerek 70 kişinin verdiği 115 cevap değerlendirmeye alınmıştır. Isınma ile ilgili sorunların en önemli nedeni yakacak sıkıntısıdır(%27,8). Yakacak sıkıntısı işçilerin yarıdan fazlası için en önemli sorundur (%51,6). Sırasıyla soğuk (%26,1) soba yok (%16,5) gibi nedenler sıralanmıştır(bakınız Tablo 78).Çadırda

soba kullanmak yangın tehlikesi nedeniyle güvenli değildir. 2005 yılında Mahmudiye ilçesinde çalışan Bursa Karacabeyli Dayıbaşı Kara Çetin'in işçisinin çamaşır yıkamak için yaktığı ateş rüzgâr nedeniyle çadıra sıçramıştır. Çadırı ve eşyaları yanan aile diğer ailelerin yardımı ile sezonu geçirmiştir. Çadırda soba yakılamadığı durumlarda ailenin işte olduğu sırada çocuklar ya başkalarının çadırına sığınırlar ya da örtü altında beklerler.

Tablo 79. Çalışma Yerine Ulaşım

Çalışma yerine ulaşım	Sayısı	Tüm cevaplar içindeki oranı(%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
Traktörle	40	48,2	57,1
Tarla içinde çadır/barakada kalıyoruz	17	20,5	24,3
Kamyonla	15	18,1	21,4
Yürüyerek	11	13,3	15,7
TOPLAM	83	100,0	118,6

Çalışma yerine ulaşım çok zaman sağlıksız koşullarda sağlanmaktadır. Çalışma yerine ulaşımla ilgili olarak 70 kişinin verdiği 83 yanıt dikkate alınmıştır. İşçilerin %48,2'si çalışma yerine traktörle ulaşmaktadır. İkinci uygulama tarla içine çadır kurmadır (%20,5) (bakınız Tablo 79). Konyalı kiracı işletmeciler tuğladan bir-iki odalı, mutfağı olan kulübeler yapmaktadırlar. Çadıra göre güvenlidir. İş bitince yıkılıp yakın bir aileye ya da yeni kiraladıkları arazi sahibine emanet edilen malzemeler baharda alınıp bina tekrar kurulmaktadır. Konyalı birkaç aile 2005 yılında yıkmayıp olduğu gibi bıraktıkları kulübelerini 2006 da geldiklerinde söküp yeni tarlaya götürmüşlerdir. İlk uygulamaya göre daha kolay olduğu için tercih edilmiştir.

Temizlik ile ilgili sorunlar genelde fiziksel koşulların yetersizliği nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Su olmaması ya da uzak olması hayatı zorlaştırmaktadır. Su taşımak kadınların işi sayıldığından kadına ev işleri, çalışma dışında çok ağır bir sorumluluk daha yüklenmektedir.

Tablo 80. Temizlik İle İlgili Sorunlar.

Temizlik ile ilgili sorunlar	Sayısı	Tüm cevaplar içindeki oranı(%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
Kişisel temizlik ve banyo	32	24,6	50,0
Çamaşır, bulaşık	27	20,8	42,2
Temiz su bulamama	19	14,6	29,7
Suyun uzak olması	16	12,3	25,0
Etrafta sinek çok	14	10,8	21,9
Toz ve pislik	12	9,2	18,8
Tuvalet	10	7,7	15,6
TOPLAM	130	100,0	203,1

2005 ve 2006 yıllarında Türkmentokat ve Harmandalı köyleri merasında konaklayan Urfalı işçiler tulumba ile su çıkardıklarından kadınlar kendilerini şanslı saymaktadırlar. Ancak aynı özen tuvalet yapımında gösterilmediği gibi açıkta kalan çöpler ve sinekler için de önlem alınmaması sağlık sorunlarını arttırmaktadır.

Tablo 81. Banyo Sorunu Nasıl Çözülmektedir?

Banyo ile Sorununu Nasıl Çözersiniz?	Sayısı	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
Çadırda leğende yıkanıyoruz	49	72,1
Kısa süre kaldığımızdan yıkanmadan dönüyoruz	12	17,6
Çadırın içinde banyo yeri yaptık	3	4,4
Su az/ Yer yok yıkanamıyoruz	2	2,9
Banyo için ayrı çadır kurduk	1	1,5
Eskişehir'de hamama gideriz	1	1,5
TOPLAM	68	100,0

Banyo sorununu nasıl çözdükleri sorusuna cevap veren 68 kişinin verdiği cevaplara göre işçilerin % 72,1'i banyo sorununu çadırda leğende yıkanarak çözmektedir(bakınız Tablo 81). Urfa merkezden ve Konya'dan gelmiş olan birkaç aile banyo için ayrı çadır kurmuştur (%1,5). Bursalı işçiler çadırlarının içine banyo yeri yapmışlardır (%4,4). Diğer uygulamalara göre çok pratik ve kullanışlıdır. Bursalı bir aile kendileri için tuvalet yapmıştır. 2002-2003 yıllarında Alpu ilçesinde işçi

yerleşkesine tuvalet ve duş kabinleri yapılmış, yakın aralıklarla çeşme konulmuştur. Bakımsız olmakla birlikte çeşmeler ve tuvalet kullanıldığı halde duş yerleri herkes gireni çıkanı görür gerekçesiyle kullanılmamaktadır. İşçilerin %17,6'sı kısa süre kaldıkları için %2,9'u da su ve yer sıkıntısı nedeniyle yıkanamadıklarını belirtmişlerdir.

Beslenme özellikle kalabalık ailelerde önemli bir sorundur. Küçük çocuğu olan ailelerde sorun daha belirgindir. Beslenme ile ilgili sorunlar açık uçlu sorularla irdelenmiş ve çoklu cevap kategorileri kullanılarak yorumlanmıştır. 70 kişinin verdiği toplam 128 cevap dikkate alındığında beslenme ile ilgili sorunlar üç başlıkta toplanmaktadır (bakınız Tablo 82). Birincisi çalışma koşullarından dolayı yemek yapmak ve yemek için fazla zaman ayrılamaması nedeniyle beslenmenin ihmal edilmesidir(%18,8). Maddi yetersizlikler nedeniyle beslenememe (%14,8),Mutfak gereçlerinin yetersiz olması nedeniyle yemek yapımı zor olmaktadır(%11,7), buzdolabı olmadığı için yiyeceklerin kısa sürede bozulması(%7,8). Gıda maddelerinin ve LPG li ocakların pahalı olması, yakacak bulunamaması(%7,8) diğer önemli sorunlardır.

Tablo 82. Beslenme İle İlgili Sorunlar

Beslenme İle İlgili Sorunlar	Sayısı	Tüm yanıtlar İçindeki oranı(%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
Zaman sıkıntısı, düzensiz beslenme.	24	18,8	37,5
Yetersiz beslenme (Maddi sıkıntılar)	19	14,8	29,7
Sorun olmuyor.	17	13,3	26,6
Mutfak gereçlerinin yetersiz olması	15	11,7	23,4
Her zaman taze yiyecek bulmanın zor olması Yiyeceklerin bozulması	17	13,3	26,5
Memleketten getirilen kuru gıdaların yetmemesi	10	7,8	15,6
Yakacak bulmanın zor olması, tüplerin pahalı olması	10	7,8	15,6
Temiz su bulunmaması.	5	3,9	7,8
Ekmek-yufka yapmanın zorluğu	9	7,0	14,1
Sebzeyi kendimiz yetiştiriyoruz.	2	1,6	3,1
TOPLAM	128	100,0	200,0

Urfalı ve Bursalılar ekmeği kendileri yapmaktadırlar(%7,0). Urfalılar yufka hazırlarken Bursalılar sobada ekmek pişirmektedirler. Konyalı ve Ispartalılar gelirken yufka getirmektedirler(%7,8). Yufka biterse hazır ekmek tüketilmektedir. Ekmeğin ne şekilde temin edileceği doğrudan ailedeki kişi sayısı ile ilgilidir. Nüfusu az olan aileler genelde ekmeği satın almaktadırlar. Maliyet zaman ve nüfus ekmek tüketim şeklini belirlemektedir. Beslenme konusunda sorun yaşamadığını belirtenlerin oranı %13,3'tür.

Çalışan annelerin çocuk bakımında karşılaştıkları sorunlar mevsimlik işçilerde daha fazladır. Göç süreci, temizlik, ilgilenememe gibi sorunlar annelerin çocuk bakımındaki sıkıntılarını arttırmaktadır.

Çocuk bakımı konusundaki bilgiler açık uçlu sorularla derlenmiş olup değerlendirmelerde çoklu cevap kategorisi kullanılmıştır. 70 kişinin verdiği 107 cevaba göre çocuk bakımı ile ilgili sorunlar arasında beslenme(%25,2), ilgiden uzak kalma(%16,8), temizlik(%15,9) ve hastalıklar(%10,3) ilk sıralarda yer almaktadırlar. %25,2 ile beslenme sorunu almaktadır(bakınız Tablo 83).

Tablo 83 Çocukların Bakımında Karşılaşılan Sorunlar

Çocukların bakımı ile ilgili sorunları	Sayısı	Tüm yanıtlar içindeki oranı(%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
Beslenme	27	25,2	64,3
İlgiden uzak kalma	18	16,8	42,8
Temizlik	17	15,9	40,5
Hastalıklar	11	10,3	26,2
Giyim	5	4,7	11,9
Düzenli eğitim görememe	5	4,7	11,9
Yoksulluk	5	4,7	11,9
Susuzluk	5	4,7	11,9
Küçük çocuğumuz yok	5	4,7	11,9
Çocuk bezi ihtiyacı	5	4,7	11,9
Sorun yok	3	2,8	7,1

Fare, yılan, arı ve sineklerden rahatsızlık	1	,9	2,4
TOPLAM	107	100,0	254,8

Annenin çalışma, ev işleri dışında çocuklarına ayırabileceği zaman çok kısıtlıdır. Gün içinde annenin yeterince ilgilenemediği çocuk yeterli beslenememekte, toz pislik içinde oynadığından sık sık hasta olmaktadırlar. Hastalık iyileşse de koşullar iyileşmediğinden tekrar hastalanma riski devam etmektedir. Çocuk bakımı konusunda sorun yaşamadığını belirtenlerin oranı %2,8 iken küçük çocuğu olmadığını belirtenlerin oranı %4,7'dir.

Çocukların beslenme sorunu kendi içinde değerlendirilmiştir(bakınız Tablo 84). Soruya verilen50 cevap içinde yer alan doğru düzgün yemek yok (% 30,0), yemek yapımına zaman ayıramama (%12,0), süt mama bulamama (%22,0) gibi sorunlar çocukların yeterli ve sağlıklı beslenemediğini göstermektedir.

Tablo 84. Çocukların Beslenmesi İle İlgili Sorunlar

Çocukların beslenmesi ile ilgili sorunlar	Sayısı	Oranı(%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
Doğru düzgün yemek yok	15	30,0	46,9
Süt, mama bulmak zor	11	22,0	34,4
Sorun yok	8	16,0	25,0
Yemek yapımına zaman ayıramama	6	12,0	18,8
Temizlik	4	8,0	12,5
Maddi yetersizlikler	4	8,0	12,5
Su sıkıntısı	2	4,0	6,3
TOPLAM	50	100,0	156,3

Kendi beslenmesini sağlayamayacak kadar küçük olanlar kadar yaşı büyüdüğü halde yeme içmeyi temin edemeyecek durumda olanlar doğrudan büyüklere bağımlıdırlar. Annenin hazırladığı yiyeceğin tükenmesi, bozulması, süt, mama sıkıntısı, maddi yetersizlikler diğer nedenlerle birleştiğinde çocukların beslenmesi en önemli sorun olmaktadır. Yeterli ve sağlıklı beslenmeyen çocukların hem biyolojik gelişimi,

hem de zihinsel gelişimi yavaşlamaktadır. Etrafında düzenli ve sistematik uyarıcılar olamadığında zihinsel gelişim yavaşlamakta ve algılar gelişememektedir. Düzenli uyaranlar, belli bir zamanlama, temizlik, oyun, zamanında beslenme, yeterli ve düzenli uyku, belli eşyaların yerlerini ve kullanım amaçlarını öğrenme şeklinde sıralanabilirler. Sistematik uyaranlar ise sürekli tekrarlardan oluşmaktadır. Okula gitme, aynı saatte ve aynı yerde yemek yeme, aynı yolu kullanma vb olarak ele alınabilir. Çocukların pek çoğu bahsedilen uyaranlardan mahrumdur.

Her yıl Nisandan Kasıma kadar başka şehirlerde çalışan, iş için sürekli hareket eden mevsimlik işçiler trafik kazaları, iş kazaları, kötü beslenme v.b nedeniyle hayatını kaybetmektedir.

Tablo 85. Göç Döneminde (Göç Nedeniyle) Ailenizden Ölen Oldu mu?

Göç Döneminde (Göç Nedeniyle) Ailenizden Ölen Oldu mu?	Sayısı	Oranı(%)
Evet	6	9
Hayır	64	91
TOPLAM	70	100,0

Çok sık olmasa da özellikle trafik kazaları nedeniyle ölümler diğer nedenlerden daha fazla yer tutmaktadır. Göç nedeniyle ölüm oranının düşük olduğunu (% 9) göstermektedir(bakınız Tablo.85). Yaşam koşulları nedeniyle ölümler dikkate alındığında oran yükselmekte ve % 24,3 gibi yüksek değerlere ulaşmaktadır (bakınız Tablo.86).

Tablo 86. Yaşam Koşulları Nedeniyle Ailenizden Hiç Ölen Oldu mu?

Yaşam koşulları nedeniyle ailenizden hiç ölen oldu mu?	Sayısı	Oranı(%)
Evet	17	24,3
Hayır	53	75,7
TOPLAM	70	100,0

İşçiler iş olanaklarına göre yaz boyunca hareket halindedirler. Eskişehir bölgesine gelen mevsimlik işçilerin % 68,8'i Eskişehir'e gelmeden önce de başka şehirlerde çalıştıklarını belirtmişlerdir(bakınız Tablo 87).

Tablo 87 Daha Önce Çalışmak İçin Başka yerlere Gidip Gitmeme Durumu

Daha Önce Çalışmak İçin Başka yerlere Gidip Gitmeme	Sayısı	Oranı %
Evet	44	68,8
Hayır	20	31,2
TOPLAM	66	100,0

İşçilerin % 31,2'si daha önce başka yerlere gitmemiş olup sadece Eskişehir yöresine gelip çalışmaktadır. Başka yere gitmeyenlerin çoğu Bursa Karacabey'den gelen soğan işçileridir.

İşçiler iş bulabildikleri sürece değişik şehirlere giderek genelde bildikleri, pancar çapası, pamuk işçiliği, nohut, kimyon yolma gibi işlerde çalışmaktadırlar. Daha önce başka yerlere gittiklerini belirten 44 kişinin verdiği cevaplar işçilerin iş bulabildikleri sürece bölge ya da şehir farkı gözetmeksizin iş olanaklarını değerlendirdiklerini göstermektedir(bakınız Tablo 87).

Tablo 87. Mevsimlik İşçilerin Önceki Yıllarda Çalışmak İçin Gittikleri Şehirler

Mevsimlik işçilerin önceki yıllarda çalışmak için gittikleri şehirler	Sayısı	Oranı (%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
1-Yozgat	9	15,0	31,0
2-Konya	7	11,7	24,1
3-Hatay	7	11,7	24,1
4-Kütahya	5	8,3	17,2
5-Çorum	5	8,3	17,2
6-Uşak	4	6,7	13,8
7-Adana	3	5,0	10,3
8-Adapazarı	3	5,0	10,3
9-Ankara	2	3,3	6,9
10-Afyon Karahisar	2	3,3	6,9
11-Aksaray	2	3,3	6,9
12-İstanbul	2	3,3	6,9
13-Denizli	1	1,7	3,4
14-Kırşehir	1	1,7	3,4

15-Gaziantep	1	1,7	3,4
16-İzmir	1	1,7	3,4
17-Antalya	1	1,7	3,4
18-Ağrı	1	1,7	3,4
19-Bursa	1	1,7	3,4
20-Mersin	1	1,7	3,4
21-Tokat	1	1,7	3,4
TOPLAM	60	100,0	175,2

Bazı aileler Eskişehir'e gelmeye başladıktan sonra da diğer şehirlere giderek çalışmaya devam etmektedirler. Nisan ayı başında Eskişehir'e gelen pek çok işçi ailesi, Eskişehir'de işler azalınca yakın şehirlere gitmektedirler. Yazın Eskişehir'de iş bulabilenler başka illere gitmeyip sezonu tamamlayınca evlerine dönmektedirler.

Eskişehir'e ilk defa geldiklerinde ne amaçla geldikleri sorusuna cevap veren 65 işçinin % 92,3'ü çalışmaya gelmiştir (bakınız Tablo 88). % 4,6 sı küçükken ailesine yardımcı olarak getirilmiştir. İş aramaya ve askerliğe gelenler % 3,0 gibi çok küçük bir oranı oluşturmaktadır.

Tablo 88. Eskişehir'e İlk Defa Hangi Nedenlerle Geldi?

Eskişehir'e Hangi Nedenlerle Geldi?	Sayısı	Oranı(%)
Çalışmak amacıyla	60	92,3
İş aramak için	1	1,5
Askerlik için	1	1,4
Ailesine yardım etmek	3	4,6
TOPLAM		

Mevsimlik tarım işçiliği yapmak üzere başka yerlere göç etme bir yaşam stratejisi olarak kabul görmektedir. 50 yıldan daha fazla süre mevsimlik iş gücü ihraç eden topluluk için, bu türden çalışma tek geçim kaynağı haline gelmiştir. Zaman içinde değişen, çalışma bölgesi ve işlenen üründür(bakınız Tablo 89).

Tablo 89. Bölgenizde Kaç Yıldır Mevsimlik Tarım İşçiliği Yapılmaktadır?

Bölgenizde kaç yıldır mevsimlik	Sayısı	Oranı(%)

tarım işçiliği yapılmaktadır?		
10 Yıldan az	10	16,7
11-20 Yıl	8	13,3
21-30 Yıl	19	31,6
31-40 Yıl	11	18,4
41-50 Yıl	9	15,0
50 Yıldan Fazla	3	5,0
TOPLAM	60	100,0

Alan çalışmasında elde edilen verilere göre işçilerin geldikleri yörelerde %31,6 sı 21-30 yıl, % 18,4 ü 31-40 yıl,% 15 i 41-50 yıldır mevsimlik göç yaşanmaktadır. Eski hanelerden halen göçe devam edenler olduğu gibi, yaşlılık nedeniyle çalışamayan ya da bir miktar toprak ya da hayvan edindiği için geçimlerini buradan sağlayan kişiler mevsimlik işçilikten uzaklaşmaktadırlar. Yukarıdaki bulgular kimi haneler göçmen işçiliği bırakırken, yeni ailelerin ve %16,4 oranında bir grubun sürece katıldığını göstermektedir.

Mevsimlik göçmen tarım işçiliğine yeni başlayanlar eskiden beri göç edenlere göre daha zayıf konumdadırlar. Türkiye'nin değişen sosyoekonomik koşulları ve ürün kısıtlamaları nedeniyle iş bulmada zorlanmaktadırlar. İşçiler yeni iş olanakları bulmak için geniş bir alan içinde sürekli hareket halinde olmuşlardır.

Uzun yıllar içinde yeterli üretim gücünü koruyamayan ailelerin toprakları nüfus baskısı ve miras yoluyla parçalandıkça, aile köy içinde uyum olanakları aramaktadır. Ancak haneler kalabalıklaştıkça ve emek piyasası ile talep arasındaki makas açıldıkça, köy içinde geçimini sağlayamayan nüfusun başka mekânlara hareketliliği başlar. Fizik yasalarına göre bir kabın iç basıncı arttıkça herhangi bir boşluk bulduğunda, gaz oradan dışarı çıkar. Akış küçük hacimli kaptan hacmi büyük olana doğru olur ya da patlamayı önleyen emniyet sübobu gibi açılıp kapanan araçlarla basınç azaltılır. Mevsimlik işçi göçleri bu anlamda işsizliğin yarattığı toplumsal gerilimi azaltmakta önemli bir yere sahiptir.

Bulgular onu gösteriyor ki, göç edenlerin büyük çoğunluğu ya toprak mülkiyeti kutuplaşması ile topraksız kalıp geçim sıkıntısına düşerek ya da aile toprağının çok

küçük parçalara bölünmesi yüzünden geçinemediklerinden ilkbahardan itibaren başka şehirlere göç etmektedirler. Bir anlamda havaların ısınması ile genleşme, soğuması ile yoğunlaşma olmaktadır. Mevsimlik göçler bazı istisnalar dışında aynı düzende devam eder. Bu tür göçler köyleri terk etme ve başka yerlere yerleşme olarak algılanmamalıdır. Çünkü kalabalık işçi kitleleri yeni gittikleri yerlerde sürekli kalmayıp işin durumuna göre sürekli hareket halindedirler. Eskişehir ve ilçelerine yerleşmeyi düşünen Konyalı ve Ispartalı küçük bir topluluk dışında İşin bitme durumuna göre, ama mutlaka memleketlerine dönmektedirler. Şehre yerleşmek ve şehrin gereklerine göre yaşamak önemli bir karardır.

Köylülükten çıkan ve topraktan kopan fazla emek kente göçtüğünde, buraya uyum sağlaması ve modern şehirlere özgü sosyal organizasyon ve kurumlarla bütünleşmesi kolay olmamaktadır. Bunun diğer bir nedeni kırsal bölgelerden gelen kişilerin farklı alışkanlık ve tutumları, diğer bir nedeni de şehirlerin yeter hızla yeni bir yapıya ulaşıp kırsal bölgeden kopan nüfusu emecek koşulları yaratamayışıdır.[151]

Tablo 90. Ailede Tarım Sektöründe Para Karşılığı Çalışan Kişi Sayısı

Ailede para karşılığı çalışan Kişi sayısı	Sayısı	Oranı (%)
1 Kişi	13	18,5
2-3 kişi	35	50,0
4-5 kişi	16	22,9
6-7 kişi	5	7,2
10 kişiden fazla	1	1,4
TOPLAM	70	100

1.3. Mevsimlik İşçilerde Zaman Kavramı ve Gelecek Algısı

Organizmalar, etraflarında olan iklim ve mevsim değişikliklerini algılayabilir. Fiziksel durumdaki değişiklikler 24 saat içinde (çok nadir değişse de) ritmik döngü izler. Beslenme, uyku vücut ısısının ayarlanması ve tüm diğer fizyolojik ihtiyaçlar bu döngünün içinde yer alır. Organizma kendini bu zamanlamaya uydurma konusunda doğuştan yeteneklidir. Ayrıca kendini değişen doğa şartlarına, toplumun temel sosyal

[151]Mübeccel B. Kıray, a.g.e. s.160

yapısından kaynaklanan başka dönemsel değişikliklere de uydurmayı öğrenir. Zaman algısı her ne kadar gece gündüz, yaz- kış gibi evrensel temellere dayansa da, toplumdan topluma farklı dönemselleştirmeler de yapılabilir.

İnsan aklı sayesinde geçmiş, şimdi, gelecek kavramlarını anlayabilir. Dil aracılığıyla kültürel sosyal birikim, geçmişe ait tüm bilgiler geleceğe aktarılır. Aile, iş, inanç sistemi, siyasal örgütlenmeler dolayısıyla zaman yeniden biçimlendirilir.

Zaman algısı toplumsal değerler ve yaşam pratikleri ile yakından ilgilidir. Zamana verilen önem geçmiş yaşantılar kadar geleceğe dönük beklentiler ve tahminlerin varlığından kaynaklanır. Her insanda, birbirinden son derece uzak olan geçmişi ve geleceği düşünme yetisi vardır; ancak pratikte, o insan için somut gerçekliği olan yatay düzlem, kendi yaşam biçimine, toplumuna ve kültürüne bağlıdır. Kırsal nüfusun zamanı, kentteki memurların zamanından farklıdır. Kesin sınırları belirlenmiş bir çalışama zamanı yoktur.

Aynı kültür içindeki birçok toplumsal guruba birden ait oldukları için, tek tek insanların da çok sayıda zamansal perspektifleri vardır. İnsan ait olduğu bir gurubun zamanından, diğerininkine örneğin ailenin zamanından iş yerinin zamanına geçmek ve bunları belli bir uyum içinde tutmaya çalışmak zorundadır. Değişen durumlarda bireyler, çeşitli fiili etkinlikler için kendilerini zamana ilişkin farklı referans sistemlerine göre organize ederler.[152]

Hız algısına ve dakiklik ihtiyacına cevap vermek durumunda kalan köylüler böyle bir durumla karşılaşırlar. Aşağıda verilen tablo değerlerinde Tablo 91 genel çalışma sürelerini, Tablo 92 çocuk, kadın ve erkeklerin çalışma sürelerini göstermektedir.

Tablo 91. Bir Gün İçinde Çalışma Süresi

Günlük ortalama çalışma süresi	Sayısı	Oranı(%)
6–7 saat	2	3,0
8–9 saat	4	6,0

[152]Mübeccel B. Kıray, **Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme.**(M. Kıray Toplu Eserleri No: 4 İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999), s.215.

10–11 saat	12	17,0
12–13 saat	32	28,4
14–15 saat	20	45,6
TOPLAM	70	100,0

Tablo 92 Çocuk-Kadın-Erkeklerin Günlük Çalışma Süresi Karşılaştırmalı Tablo

	Çocuklar		Kadınlar		Erkekler	
Günlük çalışma süresi	Sayısı	Oranı(%)	Sayısı	Oranı(%)	Sayısı	Oranı(%)
6–7 saat	1	1,4	2	3,0	2	3,0
8–9 saat	3	4,2	5	7,0	3	4,2
10–11 saat	8	11,4	9	13,0	10	14,2
12–13 saat	20	28,6	35	50,0	34	48,6
14–15 saat	9	13,0	19	27,0	21	30,0
Çocuklar çalışmazlar	29	41,4	—	—	—	—
TOPLAM	70	100,0	70	100,0	70	100,0

Tablolar birlikte okunduğunda genel değerlendirmede 14-15 saatlik çalışma süresi %45,6'lık bir değere sahiptir. Çocuklarda çalışma süresi 12-13 saat arasında yoğunlaşmakta olup oranı %28,6'dır. Hem kadın hem de erkeklerde ortalama çalışma süreleri 12-13 saat arasında yoğunlaşmakta olup erkeklerin % 48.6'sı ile kadınların % 50'si 12-13 saat çalışmaktadırlar.

Yazılı olmayan kültürlerde ve büyük uygarlıkların köylü nüfusları arasında geçmişle ilgili fikir ve tutumlar şimdiki zamanlara ilişkin kaygıları yansıtmaya eğilimlidir. Burada geçmiş şimdiki zamanın geriye dönük bir uzantısı olmaktan ancak, yazı aracılığıyla söz maddi bir vücuda kavuştuğunda çıkabilir. Yazılı kültür sadece geçmişe yönelik tutumları değil, şimdiki zamana ve geleceğe yaklaşımı da etkiler. Yazılı kayıtların kalıcılığı, bilginin saklanması ve birikimi konusunda kökten bir değişime neden olur ve böylece fikirler daha hızlı bir değişim olanağı yaratır. Ancak hepsinden önemli olan, şimdiki zamana yönelik tutumların zamanın alternatif kullanımları ile şekillenmesidir; bu alternatif kullanımlar ise incelmiş bir iş bölümü, iş bölümünün gerektirdiği dakik programlama ve anın hızla uçup gittiğini insan bilincine çıkaran zaman algısıyla birlikte gündeme gelir.

Sanayi toplumlarında insan, zamanın en kıt kaynak olduğu bilinciyle şekillendirilir; onu "hızlandırmayı" ve para gibi "tasarruflu kullanmayı" öğrenir. Kırsal insan "saate bağlı yaşamaya" ya da fabrika hayatının her anı belirli rutinine alışkın değildir. Köylü, hatta modern sanayi toplumunun çiftçisi için zaman doğanın zamanıdır ve işçilerinin organizasyonu büyük oranda kendisine bağlıdır.[153]

Mevsimlik tarım işçileri için kış dinlenme, toparlanma yaz çalışma zamanıdır. İşçilerin kışın nelerle meşgul oldukları açık uçlu sorularla irdelenmiş ve 70 kişinin verdiği 120 cevap çoklu cevap kategorisinde değerlendirilmiştir(bakınız Tablo 93). Cevapların %35,0'i kışın boş oturduklarını göstermektedir. Diğer işleri yapmakla birlikte boş oturduğunu belirten kişilerin oranı %60,0'dır. Ev işleri cevabı ikinci sırada olup(%17,5), hayvan bakımı(%9,2) kahvehaneye gitme(%8,3) ilk dört sırayı almaktadır Tablodaki tüm işler dikkate alındığında %15,0'i (halı dokuma, pırasa soğan işi, Ege'de zeytin işçiliği gibi) alternatif işlerin yapıldığını göstermektedir. Çalışabilir nüfusun emeği kışın atıl beklemektedir.

Tablo 93. Kışın Ne Gibi İşlerle Uğraşırsınız?

Kışın ne gibi işlerle uğraşırsınız?	Sayısı	Tüm Cevaplar İçindeki Oranı(%)	Soruya cevap veren Cevaplayıcıların oranı(%)
Boş otururuz	42	35,0	60,0
Ev işi temizlik	21	17,5	30,0
Hayvanlara bakarız.	11	9,2	15,7
Kahvehaneye giderim.	10	8,3	14,3
El işi/halı dokuma	9	7,5	12,9
Pırasa soğan işine gideriz	8	6,7	11,4
Çocuklara bakım.	6	5,0	8,6
Gezeriz.	5	4,2	7,1
Camiye gitme/ibadet	3	2,5	4,3
Arada iş bulursam çalışırım	2	1,7	2,9
Ege'ye zeytin işine gideriz.	1	,8	1,4
Ava giderim.	1	,8	1,4
Okula gidiyorum.	1	,8	1,4
TOPLAM	120	100,0	171,4

[153]Mübeccel B. Kıray, **Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme.**(M. Kıray Toplu Eserleri No: 4 İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999), s.227.

Şimdiki zamana yönelik tutumları belirleyen etkenler, gelecek zamana ilişkin tutumlar için de geçerlidir; aslında bu ikisi arasındaki tek fark kısa vadeli bir programa karşılık uzun vadeli bir program oluşturmakta yatar. Köy toplumlarında üretim yıllık olarak programlanır, bu program her yıl büyük oranda tekrar edilir. Gelecekteki işler temelde şimdiki zamanın bir devamıdır. Ancak günümüzün hızla değişen kırsal bölgelerinde, yeni işler ve ticari tarım için planlama yapılmasıyla birlikte gelen geleceğe yönelme insanların gelecek konusundaki tutumları değiştirmiştir.[154]

Mevsimlik tarım işçileri ile yapılan çalışmada, gelişme düzeyi arttıkça, kazanç ve okullaşma düzeyi arttıkça geleceğe yönelik umut ve güvenin arttığı gözlenmiştir. Buna rağmen kalabalık nüfus, eğitim olanaklarından yoksunluk vb, nedenler gelecek beklentilerini olumsuz etkilemektedir. İşçilerin yaşam koşullarının kötü yönde değişmesi durumunda neler yapabilecekleri açık uçlu sorularla irdelenmiş, sonuçlar çoklu cevap kategorisine uygun olarak değerlendirilmiştir. 70 kişinin verdiği toplam 97 cevabın dağılımı Tablo 94'de verilmiştir.

Tablo 94.Bir Gün Koşullar Değişirse Neler Yapmayı Düşünürsünüz?

Bir gün koşullar değişirse neler yapmayı düşünürsünüz?	Sayısı	Toplam Cevaplar İçindeki Oranı(%)	Soruya cevap veren Cevaplayıcıların oranı(%)
Başka yerlere gideriz/ Yeni işler ararız.	38	39,2	67,5
Bilmiyorum/ güvensizlik	19	19,6	28,7
Yoksullaşırız/ Elimizde olanla idare ederiz.	9	9,3	13,7
Allah'a güvenirim.	8	8,2	12,1
Hayvancılığa başlarız.	6	6,2	9,1
Fabrikalarda işe gireriz.	4	4,1	6,1
Evlenirim.	4	4,1	6,1
Devletten yardım isteriz.	3	3,1	4,5
Tanıdıklardan yardım isteriz.	2	2,1	3,0
Bundan daha kötüsü olamaz.	2	2,1	3,0

[154]Kıray, **a.g.e.**,s.228

Tarla tutar ortakçılık yaparız.	1	1,0	1,5
Bağ bahçe ekeriz.	1	1,0	1,5
TOPLAM	97	100,0	147,0

Cevaplara göre yeni yerlere gitmeyi ve yeni işler arama (%39,2), en önemli seçenektir. Cevapların %19,6'sı geleceğe dair endişeleri ve kararsızlığı, %9,3'ü yoksullaşma endişesini, %8,2'si ise "Allah'a güvenirim" diyerek kaderine razı olma durumunu yansıtmaktadır. Emeğinden başka sermayesi olamayan tarım proletaryası (mevsimlik tarım işçileri) emeğini değerlendirebileceği yerler buldukça mevsimlik göç hareketi de devam edecektir. Kendi adına hayvancılık(%6,29), bağ bahçe tarımı yapmak (%1,0) bir miktar sermayeyi gerektirdiğinden işçilerin az da olsa birikim yapamaya çalıştığını göstermektedir. Fabrikada işe girerek emeğini değerlendirmeyi düşünenlerin oranı %4,1'dir. Tarım sektörü küçülürken emek fazlasının sanayiye yönelmesi gerekirken, eğitimsizlik, geleneklerin baskısı kalifiye işler bulmayı engellemektedir. Geleneksel toplumlarda evlilik kadınlar için güvence sayılmaktadır(%4,1)(bakınız Tablo 94).

Değişim bir yere geldiğinde topluluklar üzerinde az ya da çok etkisini gösterir ve beklentiler değişir. Mevsimlik tarım işlerinin çalışma ve yaşam koşulları yanında sıkı sıkıya bağlı oldukları geleneksel yapılar kendi aralarında örgütlenmelerini ve sınıf bilinci oluşturmalarını engellemektedir. Mevsimlik işçiler açısından düzlemsel hareketlilik değişme ve gelişmeyi hem olumlu hem de olumsuz yönde etkilemektedir. 10 yıl sonra ne yapmayı düşünüyorsunuz? İleride geçiminizi nasıl sağlamayı düşünüyorsunuz,sorularına verilen yanıtlar hem kişilerin hem de topluluğun beklentilerini yansıtmaktadır.

Tablo 95. On Yıl Sonrasını Nasıl Görüyorsunuz?

On yıl sonrasını nasıl görüyorsunuz?	Sayısı	Oranı (%)	Soruya cevap veren Cevaplayıcıların oranı(%)
Allah bilir/ On yıl ötesini göremiyorum.	36	29,5	51,4
Çocuklar evlenir/okur.	16	13,1	22,9
Aynı devam eder.	13	10,7	18,6
Çocukların eli iş tutar daha iyi oluruz.	12	9,8	17,1
İhtiyaçlar büyür daha çok çalışırız.	8	6,6	11,4

Evlenirim.	7	5,7	10,0
Çocuklarım olur.	6	4,9	8,6
Belki devlet yardım eder.	5	4,1	7,1
Emekli olurum.	3	2,5	4,3
Bu işler batar.	3	2,5	4,3
Zengin olurum.	3	2,5	4,3
Başka iş yaparım.(bakkallık vb)	3	2,5	4,3
Su gelirse bağcılık yaparım	2	1,6	2,9
Hacca giderim.	1	,8	1,4
Eşim/kocam işe girer	1	,8	1,4
Annemi tedavi ettiririm.	1	,8	1,4
Okulu bitirir işe girerim	1	,8	1,4
Hükümet devam etse iyi olur.	1	,8	1,4
TOPLAM	122	100,0	174,3

On yıl sonrası için beklentiler açık uçlu sorularla irdelenmiş olup 70 kişinin verdiği toplam 122 cevap çoklu cevap kategorisinde değerlendirilmiştir. Cevapların %29,5'i kadercilikle,%10,7'si işlerin aynı devam edeceği beklentisi ile ilgili iken çocuklarla ilgili beklentilerin toplamı %27,8'i bulmaktadır. Cevaplayıcıların %48,6'sının diğer beklentiler yanında çocuklarla ilgili beklentileri bulunmaktadır (bakınız Tablo 95). Gelecek için plan yapma gücünden yoksunluk, yaşamlarının farklı düşünmeye olanak bırakmayacak kadar katı gelenek ve uygulamalarla sınırlanması, eğitim gibi sınıfsal gelişmeyi sağlayıcı olanaklardan yoksunluk kaderciliğin nedenlerindendir. Beklentilerin kısa vadeli olması dikkat çekicidir.

Tablo 96.Yaşlılıkta Geçimini Sağlama Konusundaki Düşünceleri

Yaşlılıkta geçimini sağlama konusundaki düşünceleri	Sayısı	Oranı (%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
Oğlum /kızım bakar.	30	28,6	42,9
Gittiği yere kadar çalışırım.	26	24,8	37,1

Allah'a kaldı.	18	17,1	25,7
Evlenirim, kocam bakar.	7	6,7	10,0
Devlet yaşlılık aylığı verir.	6	5,7	8,6
Emekli aylığım olacak.	6	5,7	8,6
Bilmiyorum.	6	5,7	8,6
Hayvancılık yaparım.	3	2,9	4,3
O kadar uzun yaşamam.	1	1,0	1,4
Devlet arazi verir çiftçilik yaparım.	1	1,0	1,4
El işi yapıp satarım.	1	1,0	1,4
TOPLAM	105	100,0	150,0

Geleneksel ataerkil toplumlarda erkek evlat hem ailenin devamından hem de yaşlı anne babanın bakımından sorumludur. Yaşlılıkta geçimlerini nasıl sağlayacakları konusunda 70 kişinin verdiği toplam 105 cevap mevsimlik işçilerde benzer beklentilerin sürdüğünü göstermektedir. Değişen erkek çocuklar kadar kızların da ailelerin bakımını üstlenmiş olmasıdır(%28,6). Devletin yardım yapması, arazi vermesi(%1,0) ya da yaşlılık aylığı vermesi(%5,7)beklenmektedir(bakınız Tablo 96). Cevapların %5,7'si emekli aylığı gibi sürekli gelir beklentisi ile ilgilidir.

Gelecekle ilgili planlardaki kararsızlık kaderciliğin ve çaresizlik duygusunun yerleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Eğitim gelecek planlarını doğrudan etkilemektedir. Konyalı ve Ispartalı işçilerin çoğu beş yıllık ilkokulu bitirmiştir. Okula gitmeyenlerin okuma yazması vardır. Kendilerinin okuyamadıklarını ama çocuklarının işçilik yerine en az bir meslek öğrenecek kadar Lise eğitimi görmelerini arzulamaktadırlar. Konyalı icarcı- kiracıların hepsinin çocukları okula gitmektedir. Meslek öğrenmek önemlidir. Ağapınar'daki ailenin kızı eğitim fakültesinden mezundur. Benzer örneklerin çoğalması işçilerin geleceğe dair beklentilerini değiştirmektedir.

1.4. Mevsimlik İşçilerde Aile ve Kadın

Mevsimlik işçilerde kadın ve aile konusu bu araştırmanın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Kadın ve aile dinsellikle çağdaşlaşmanın iç içe olduğu toplum yönlerinden biridir. Geleneksel toplumlarda ailenin günlük hayatı dinsellikle iç içedir ve kadın erkek rollerini tanımlamak bu açıdan kolaydır. Modernleşmeyle birlikte hukuk düzeninin dinsellikten ayrılmasına bağlı olarak en önemli değişim aile ve evlenme

konularında yaşanmıştır. Kadının toplumsal konumunu belirlemede dinselliğin etkisi azaldıkça, kadının aile içi ilişkilerde, köy ve çağdaş kent yaşamında etkinliği artmıştır. Modern toplum hayatı kuşaklar arası iletişimin niteliğini de değiştirmektedir. Gençler üzerinde, büyüklerin denetimi azalmış, dinle ilgili öğretilerin yerini ailenin ve yakın çevrenin özel kuralları almıştır. Geleneksel değerlerin çoğu toplumun sosyoekonomik gelişimine paralel olarak değişime uğramıştır. Eskiden kırsal ve kentsel çevrelerde çeşitli sınıflar arasında İslam'a tam uymak ya da uymamak farklı idi. Dolayısı ile toplumun değişmesiyle birlikte hukuktaki reform aile düzeninde dinselliğin azalmasını çeşitli çevrelere çeşitli oranlarda getirmiştir. [155]

En belirgin değişme resmi nikâha geçişte olmuştur. Kişilerin evleneceği eşi seçebilmesi, resmi nikâh v.b. önemli gelişmelerdir. Ancak erkeğe tanınan özgürlüklerin alanı çok geniştir. Bu özgürlükler cinsel hayatın düzeninden başlayıp, ailedeki tüm kadınların günlük işlerini ve toplumsal hayatın her evresini kapsar. Erkek olmanın istisnalar dışında sağladığı itibar ve aile içi ayrıcalıklar nedeniyle öyle abartılır ki, kadınların en temel insan hakkı olan yaşama hakkı, bedenin dokunulmazlığı, baba, koca, ağabey ya da aşiretten biri tarafından ihlal edilebilmektedir(bakınız Tablo 34).

Bu yapı kadının kendi kimliğini bulması, kişiliğini geliştirmesi ve sosyalleşmesini olumsuz etkilemektedir. Evlenmeye karar vermede özellikle Urfalılarda ve bazı Konyalı aileler ve Ispartalı ailelerde tek taraflı baba sözü geçerlidir. Urfalı kadın ve kızların hiç itiraz hakkı olmadığı halde bazı Konyalı ve Ispartalı ailelerde anne ve diğer akraba kadınlar aracılığıyla itiraz edilebilmektedir.

Kadınların aile içindeki konumu, toplumun genel yapısını açıklamak için önemli bir göstergedir. Ailede kadına ayrılan alan ne kadar genişse ve kadın aile içi kararlara ne kadar çok katılıyorsa ailelerin değişimlere o oranda açık olduğu görülmektedir

"Aile içi ilişkilerde kadının konumu nedir" sorusunun yanıtını yine " en çok kimin sözü geçer", "kadınların hangi konularda sözü geçer, hangi konularda erkeklerin sözü geçer" (bakınız Tablo 52), sorularının yanıtlarında bulabiliriz.

Aile ve kadın konusunda da çok kadınla evlenme, dinsel nikâh, başlık parası denen mihr, aile içi otoritede kadın erkek eşitliği gibi dinsel ve yöresel uygulamaların yasal değişmelerden bağımsız olarak, ülkenin Doğusundan Batısına, kırsal alandan

---

[155]Mübeccel B. Kıray, **Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme.**(M. Kıray Toplu Eserleri No: 4 İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999), s.249.

büyük kentlere, alt tabakalardan üst tabakalara doğru dinselliğini kaybettiğini, izlemek mümkün olmuştur.[156] Kadının genel durumunda da aynı çizgiyi izlediği görülmüştür.

Hane reisleri ya da yetişkin erkekler çalışmadıkları zaman ne iş yaparlar diye sorulduğunda boş otururlar, kahveye giderler vb. yanıtlar alınmıştır. Erkeklerin en çok nelere harcama yaptıkları sorularak cevapları önceden kategorilere ayırıp sıraya koymaları istendiğinde Konyalı ve Bursalı ailelerde kahve masrafları ilk sıralarda yer almıştır. Urfalılar kahve yerine varlıklı kişilerin odalarında ya da, akrabalarının evlerinde toplanmayı önemli sayarlar. Kahve alışkanlığı olan işçiler için kahve masrafları ve sigara önemli masraflar arasındadır(bakınız Tablo 97).

Tablo 97. Kazandığınız Parayı Öncelikle Neleri Almak İçin Harcarsınız?

Kazandığınız parayı öncelikle neleri almak için harcarsınız?	Sayısı	Oranı (%)	Tüm yanıtlar içindeki Oranı (%)
Kışlık erzak alımı	50	36,2	73,5
Borç ödemeleri	36	26,1	52,9
Giyim	15	10,9	22,1
Düğün harcamaları	9	6,5	13,2
Çocukların masrafları	5	3,6	7,4
Araba/ traktör yakıtı	5	3,6	7,4
Bağ-Kur prim ödemesi	4	2,9	5,9
Hastalık/doktor giderleri	4	2,9	5,9
Okul masrafları	2	1,4	2,9
Telefon faturası	2	1,4	2,9
Beyaz eşya alımı	2	1,4	2,9
Başlık parası	1	,7	1,5
Kira giderleri	1	,7	1,5
Çeyiz hazırlama	1	,7	1,5
Kazanıp biriktirmek	1	,7	1,5
TOPLAM	138	100,0	202,9

Harcamaların ve gelirlerin oranlarına bakıldığında önceliğin temel ihtiyaçlara verildiği görülmektedir. Geleceğe yönelik yatırım sayılabilecek Bağ-Kur primi ödemeleri(%2,9) ve kazanıp biriktirmek(%0,7) daha alt sıralarda yer almaktadır.

[156]Mübeccel B. Kıray, **Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme.**(M. Kıray Toplu Eserleri No: 4 İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999), s.255.

Tüketim düzeyi yaşam standardı, temel hayati ihtiyaçlar, zorunluluklar, pazar ilişkileri, kitle iletişim araçlarının etkileri ve toplumsal statüdür. Aile yapısı ve ataerkil denetim tüketimin yapısını etkileyebilmektedir. Ecevit'e göre temel olarak tüketim, emek getirisinin bir fonksiyonudur ve onu sınırlar. Özellikle meta tüketimi, emeğin nakit getiri koşullarına ve kabul edilen yaşam standardı düzeyine bağlıdır.[157] Ailenin kazancını aşabilecek her türlü harcama borçlanmaya neden olmaktadır. Borç ilişkileri ilk bölümde açıklandığı gibi ya mülksüzleşmeye ya da emeğini ipotek ederek yeniden borçlanmaya neden olmaktadır.

Kıray topluluğun iş dışı zamanlarda bir araya gelmesi ile ilgili olarak geleneksel köy topluluklarında erkeklerin bir birleriyle evlerde görüşmediklerini belirtmektedir. Kıray'a göre: "Bu gün bile, hiç bir erkek bir diğerini, iş ya da ahbaplık için, yorgan döşek hasta olsa bile evinde ziyaret etmez. Ev kadınının dünyasıdır. Uzun süreden beri erkeklerin görüştüğü mekân köy kahvesidir. Kahvelerden önce, aynı amaçla ağa ya da varlıklı kişilerce yaptırılan köy odaları vardır. Bu odaların döşenmesi, ısıtılması ve aydınlatılması varlıklı kişilere aittir".[158] Köy erkekleri bu odayı sıkı kuralları olan bir protokole göre kullanır, burada oturur, sohbet ederler. Eski işlevini yitirmiş olmakla birlikte Urfalı işçiler köylerinde 'oda' geleneğinin devam ettiğini belirtmişlerdir.

Ağanın odasında bir yer bulmak, oradaki sohbetlere katılmak bir ayrıcalıktır. Ağa tarafından bir odanın yaptırılmasındaki sembolik anlamı görmek zor değildir. Bu oda dışarıdan gelenlere ağanın hâkimiyetini gösterir ve kendisine bağımlı kişilerin kendisiyle kurdukları ilişkinin sürekli olarak fakında olmalarını sağlar. Odalar boş zaman geçirmekten çeşitli görüşmeler yapmaya, ciddi iş alışverişlerinden siyasal parti toplantılarına kadar çeşitli amaçlarla kullanılır. Özelikle iş mevsimi yaklaştığında elçi denilen iş aracılarının 'oda'ları göz önünde olmak hatırlanmak isteyen işçi adaylarının toplandığı yerlerdir. Pek çok konu konuşulduğu ve bazen gelecekle ilgili önemli karalar burada alındığı için işçiler odalara sık sık gelir giderler.

Dış dünya ile ilişkiler geliştikçe 'oda'ların eski önemi kalmadığı gibi misafir ağırlama ve ikram geleneği de değişmiştir. Yaşam koşullarının iyileşmesine bağlı

---

[157]Mehmet C. Ecevit, Kırsal Türkiye'nin Değişim Dinamikleri. Gökçaağaç Köyü Monografisi. (Kültür Bakanlığı Yayınları/2310,Kültür Eserleri Dizisi/247. Ankara: Kültür Bakanlığı,1999)s.229

[158]Mübeccel B. Kıray, **Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme.**(M. Kıray Toplu Eserleri No: 4 İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999), s.294.

olarak, bazı Urfalı aileler evlerinin büyüklüğü oranında birer odayı erkekler için oturma ve misafir ağırlama yeri olarak ayırmaktadırlar. Evden ayrılan odalarda ilişkiler daha samimidir. Ziyaretçiler genelde aile çevresi, komşular ya da yakın ahbaplardır. Urfalı Elçi Abit çadır yerleşkesinde benzer amaçlarla 'çadır oda' kurmuştur. Çadır yerleşkesindeki konumuna uygun bir davranıştır. Gelen ziyaretçileri, işverenleri, çadırlardaki erkekleri kendi hanesi ve çadırından uzak tutmaktadır. Diğer yandan iş bağlantılarını işçilerden uzak baş başa samimi bir ortamda yapabilmektedir.

Kahvehanelerin açılması ile odaların işlevi azalmıştır. Ancak kahvehaneler ticari işletmelerdir. Kahvehanedeki ilişkiler odalardaki ilişkilere göre daha resmidir. Hiyerarşik kuralların olmaması nedeniyle, iş dışı zamanı geçirmek için tercih edilen yerlerdir. Kahvehaneler iş bağlantıları için gereklidir. Özellikle önceden iş bağlamadan gelip çadır kuran Ispartalı ve Konyalıların işverenleri, muhtarı buldukları yerdir.

Bursalı gençler için zaman öldürecek, TV. İzleyecek, aylaklık edebilecekleri yerlerdir. Aksaklı köyü Çamlık mevkiindeki gençler öğlen üzeri kahveye gittiklerinde sokulmamışlardır. "Köylü bizi istemedi" diyerek açıklasalar da, akşamları kahveye girebildikleri dikkate alınırsa, iş zamanı boş dolaşmalarının hoş karşılanmadığı söylenebilir. Köye yakın yerlerde çadır kuran Urfalı İşçiler genelde iş dışında hamallık ya da günlük yevmiye işleri buldukları için kahvelere özellikle sabah ya da akşamüzeri gitmektedirler.

2. DEĞİŞEMEYE KARŞI TOPLUMSAL VE SOSYOEKONOMİK ENGELLER

2.1. Sosyoekonomik Engeller

Ekonomik bakımdan yetersiz ya da son derece varlıklı olanlar yenilikleri önleyebilmektedirler. Örneğin kırsal kesimdeki tarıma dayalı ekonomi, geniş ölçüde doğal koşullara bağlıdır. Bir yılda elde edilen ürün doğal koşullar nedeniyle gelecek yılda aynı miktarda elde edilmeyebilir. Bu nedenle köylü, tasarruf eder. Çünkü sonucunu bilmediği için eski gelirinden de yoksun kalmak istemez.

Yine köylü, köy içerisinde ekonomik yetersizlikler nedeniyle giyim vs gibi şeylerde yenileşmeyi istemez. Çünkü geçimini sağlayacak gelire sahip olmayan kimseler, giysilerdeki yenilikleri lüks sayabilir.

Köylünün çocuğunu okutmaması çok zaman (ilköğretim sonrası için) ekonomik yetersizlik sonucudur. Urfalı ve Bursalılarda okullaşma oranı düşüktür. Bursalı ve

Urfalı ailelerin çocuklarını okutmak için girişimde bulunmamaları, onların temsilcisi olan elçi ve Dayıbaşıların bölge muhtarlarının soruna duyarsız kalması, Karahöyük Köyü'nde bir çiftçinin "aman gelip gidip gözlerini açmayın sonra işçi bulamayız" sözü durumu izah etmeye yeterlidir.

Ekonomik bakımdan üst sosyoekonomik düzeyde olanlar da değişmeyi engelleyebilirler. Örneğin kırsal keskimdeki ağalar, köylünün kooperatifleşmesini, toprak reformu yapılmasını istemedikleri gibi himayelerindeki köylülerin çocuklarının okumasını istemezler. Çünkü kendi ekonomik çıkarlarını sürdürmek isterler. Bu nedenle tutucu bir davranış içine girerek, çıkarlarını engelleyecek bu tür yeniliklere karşı gelirler.[159]

2.2. Toplumsal Engeller

Köy topluluklarında bireysel rollere ilişkin zorunluluk ve beklentiler toplumsal niteliktedir. Bunlar sorgusuz olarak tanınmalı ve kabullenilmelidir. Böylece topluluk, yüksek derecede bütünleşmiş olur. İlişkiler, davranışlarda karşılıklılık söz konusudur. Böylece bu karşılıklılık, birçok işlevleri yerine getirir. Örneğin gıda yetersizliği, para yokluğu, ölüm gibi yaşam bunalımları ve diğer ekonomik, ruhsal durumlarda zorluklar giderilmiş olur. Oysa ki bu ilişkiler ve zorunluluklar, gelişmiş devlet biçimlerinde, toplumsal güvenlik ve refah, etkili polis sistemi, kooperatifler ve kredi olanakları kurumsallaşmıştır. Kurumsallaşamamış toplumlarda bu güçlü dayanışma bazen yenilikleri engelleyebilmektedir.[160]

Aile içi otorite karar verme mekanizması ve yetkisi ailenin büyüklerinde olduğu topluluklar vardır. Çalışma sırasındaki tespitler evlilik, göç, paranın kullanımı gibi hayati konularda aile büyüklerinin mutlak söz sahibi olduklarını göstermektedir. Hasta bir kişinin hastaneye götürülmesi ya da ilaç alınması gibi bir meselede bile ailenin ortak kararı gerekir.

Topluluk içi otorite birçok köy ve folk toplumlarında, içinde çeşitli otoritelerin yer aldığı siyasal kurumlar vardır. Bunlar karar verme hakkına sahiptirler. O topluluğu

---

[159]"M George Foster,1973, Tradiotional Societies And Tecnologial Change (USA Sec.Ed.1973"), s.207". Mahmut Tezcan, **Sosyal ve Külterel Değişme** (Yay. No:129. Ankara: Ankara Ünv. Eğitim Bilimleri, Fak., 1984), s.32'deki alıntı.

[160]"Foster M George, Tradiotional Societies And Tecnologial Change (USA Sec.Ed.), s.207" (Tezcan, 1984, s.33'deki alıntı).

yöneten ailelerden ayırt edilebilirler. Bunların toplulukta değişme yönünden geniş rolleri söz konusudur. Teknik yardım programlarında teknisyenlerin bu tür önderlerle ilişkileri, programın başarısını etkiler. Çalışılacak alanda etki ve saygınlık bakımından yasal ve doğal güce sahip kişilere ulaşmak önemlidir. Dinsel önderler halkın tanıdığı geleneksel önderler olup otorite kaynağıdırlar. Doğal olarak önder kabul edilen kişiler değişim açısından göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü kültürel değişmeyi engelleyen etmenler arasında önderliğin niteliği çok önemlidir.

Eskişehir Zincirlikuyu mah. Kavaklığında Bursalı Soğan işçileri ile ilk karşılaşma: Nasihat; Kızım bizim bir dayı başımız var. Her şeyi kuralına göre yapacaksın. Onun önünden geçmek olmaz. Önce ona git. Yaz çiz bitir. Hiç olmazsa bir selam ver, tanış. Sonra O ne derse biz öyle yaparız. Bak ben buradayım. Gelirsin, ne istersen sorarsın.

Geleneksel kır topluluklarında sık sık çatışmalar söz konusu olmaktadır. Bazı gruplar diğerleriyle işbirliğine yanaşmazlar, sürekli olarak birbirleriyle münakaşalara girişirler. Köy karşılıklı olarak birbirine düşman iki gruba bölünür. Araştırma sırasında münakaşalara, hizipçiliğe dair net bilgilere ulaşılamamıştır. Memleketlerinde olabilecek ufak tefek sorunlar büyükler araya girince çözülmektedir. Muhtar seçimi ve kız alıp verme dışında çok önemli sorunlar dile getirilmemiştir. Buna rağmen birlikte göç ettiği gruptan ve patronaj ilişkilerinden rahatsız olan kişiler de bulunmaktadır. Özellikle Bursalı işçilerde bazı dayı başıların uygulamalarından şikâyetler olmaktadır. Ancak iş konusunda mutlak bir itaat vardır. Aksi halde dayı başı işçi, işçi iş bulmakta zorlanmaktadır. Zor yaşam koşulları çatışmadan çok dayanışmayı gerektirmektedir. Konya ve Bursalılar dışında kahve kültürünün olmayışı hiziplerin doğmasını engellemektedir.

Küçük çadır yerleşkelerinde kent- köy dışında izole bir hayat yaşamak dayanışmayı zorunlu kılar. İş sezonu bitip geri döndüklerinde erzak, yakacak temini, giyim vb. alışverişi, düğünler için hazırlıklarla uğraşırlar. İşçiler çoğunlukla Kasım ayının sonu ve Aralık ayının ilk günlerinde memleketlerine dönebildiklerinden, kış şartları nedeniyle eve kapanırlar. Böyle olunca da insanların bir araya geldiği, gezdiği dışarı faaliyetleri kısıtlandığından hizip ve muhalif grupların oluşması zorlaşır. Üstelik pek çok aile uyum sağlayabildiği gruplarla birlikte göç edip, birlikte çalıştığından yeni dayanışma gurupları ortaya çıkabilir.

Yeniliklerin bireye nasıl göründüğü önemlidir. Yani birey, yenilikleri nasıl algılıyor? Teknik uzmanın ona sunduğu gibi mi görünüyor? İşte bu açılardan çeşitli engellerle karşılaşılmaktadır. Algılama kültür tarafından tayin edildiğinden bu yana farklı kültürlerin insanları aynı olayı farklı biçimlerde algılarlar. [161]

Kültürel açıdan sağlık sorunları, güç algılama sorunu ortaya çıkarmaktadır. Bursalı ve Urfalı ailelerde "hastalandığınızda ne yaparsınız? Sorusuna "doktora giderim" "hastaneye giderim" gibi yanıtlar verilmiştir. Ancak herhangi bir sağlık güvencesi olmayan kişilerin her rahatsızlıkta (masraflı olduğu için) hastaneye gitmesi mümkün değildir. Kendi imkânları ile hastane ve ilaç giderlerini karşılayabilenler, ya da ağır hastalığı olanlar doktora gitme yolunu seçmektedirler. Diğer durumlarda eczanelerden ilaç alma yeterli görülmektedir. Sadece doktora gitmiş olmak iyileşmeye yeterli değildir. Urfalı. Meryem'in kumasının biriktirdiği ilaçlar, özel hastane tahlilleri ve devam ettirilmeyen tedavisi konu açısında önemli bir örnektir.

Diğer bir durumda çocukların tedavisinde göze çarpar. Temizlik ve hijyene dikkat edilmeden çocukların sağlıklı olması beklenemez. Çadır koşulları ve çocuk sağlığına özen gösterilmemesi hastalıklara neden olmaktadır. Hasta çocuklar panik halinde elçi ya da patronlara ait araçlarla doktora götürülmekte, ama yaşadığı ortamda bir değişme olmamaktadır.

Hükümetin rolü konusundaki algılarına baktığımızda, devlet sahip olduğu erkler aracılığıyla tüm toplum kesimleri üzerinde farklı oranlarda baskı ve denetim kurmaktadır. Kanunları olan polis ve jandarma aracılığıyla güvenlik işlerini yürüten devlet hoş karşılanmazken, erzak kömür yardımı yapan devlet arzulanan bir kurum olmuştur. Benzer bir durum Mısır'da yaşanmıştır. Köylüler hükümet organlarını daima denetleyen ve vergi vs. biçiminde yük yükleyen olarak görür korkarlar. Bu yüzden ondan uzak durmayı yeğ tutarlar. [162]

Aynı tutum, Sicilya'da da görülmüştür. Devlet oğulları askere alan, vergi yükleyen, kocaları hapse götüren bir kurum olarak algılanır. Çalışmada bu konuda iki farklı devlet algısı ile karşılaşıldı. İlk verilen örneklerden biri Alpu'daki eski

---

[161]Mahmut Tezcan, **Sosyal ve Külterel Değişme** (Yay. No:129. Ankara: Ankara Ünv. Eğitim Bilimleri, Fak., 1984),s.35.

[162]"M George Foster,1973, Tradiotional Societies And Tecnologial Change (USA Sec.Ed.1973"), s.134". Mahmut Tezcan, **Sosyal ve Külterel Değişme** (Yay. No:129. Ankara: Ankara Ünv. Eğitim Bilimleri, Fak., 1984), s.36'deki alıntı.

kaymakamın mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarını okula kazandırmak için taşımalı eğitime dâhil etmesi örneğidir. Kaymakam ayrıca nikâhsız çiftlerin nikâhlarını yaptırıp, çocuklarına ve kendilerine nüfus cüzdanı çıkartmıştır. Yerleşke yerinde su sorununu çözmek için çeşme, banyo yeri ve tuvalet yaptırmıştır. Sık sık sağlık kontrolleri ve çocuklar için aşılama hizmetleri yapılmıştır. Benzer şekilde Eskişehir Mahmudiye İlçesi Kaymakamı Bursalı işçilere gıda, erzak, kırtasiye yardımı yapmış çocuklar okula devam ettirilmiştir. Sayılan hizmetlerden dolayı kaymakamların kişiliğinde yüceltilen bir devlet olgusu hâkimdir.

İkinci yaklaşım ise çok farklıdır. Yaşadıkları zor koşulları görmeyen, maddi yardımda bulunmayan, yeni iş olanakları açmayan, zengini gözeten, suç işleyenleri cezalandıran farklı bir devlet algısı vardır. Örneğin, Sevinç Köyündeki Urfalı aile amcakızını öldüren, kocasını yaralayan erkek kardeşlerini altı yıl hapse mahkûm eden devleti(olayı töremiz böyle, aşiret istedi diye yorumlayarak) eleştirmektedir. Sosyal yardımlardan yeterince yararlanamıyorum diyen işçilerin pek çoğunun yeşil kartı vardır. Yaşlılar yaşlılık aylığı denilen yardımı almaktadır. Fakir olarak il ve ilçe sosyal yardımlaşma ve dayanışma kurumlarına kayıtlı olduklarından her yıl düzenli olarak 500 kg kömür ve kışlık erzak yardımı almaktadırlar.

Devletin yaptığı yardımlar ailelerin geçim sıkıntısını hafifletmekle birlikte, gelir düşüklüğü, iş alanlarının kısıtlığı, kalabalık nüfus gibi nedenlerle, tam olarak giderilememektedir. İşsizlikten, özellikle kırsal iş gücü fazlasından kaynaklanan sorunların temelinde bölgesel nüfus yoğunluğunun fazla olması, kadar çalışma yaşındaki nüfusun toplam nüfusa oranın da yüksek oluşu bulunmaktadır.

Türkiye'de çeşitli bölgelerde, kaymakamlık valilik gibi mahalli mülki amirlikler sosyal hizmetler fonundan bölgelerindeki fakir aileler için bir miktar yardım yapmaktadırlar. Yardımlar her yıl belli belgeleri teslim eden bölge halkına ulaştırılır. Başka kentlerden gelen işçiler, yıllık yardım planlamaları yapılırken dikkate alınmazlar. Çünkü asıl memleketlerinde yardım aldıkları varsayılır. Ayrıca hangi yıl kaç işçinin geleceği, hangi şehirlerden gelecekleri de öngörülemez.

Gelen işçilere ait kayıtlar tutulmadığı için tam sayıları, demografik yapıları aile ve memleket bilgilerine ulaşılamaz. Böyle olunca yardım çalışmaları daha plan aşamasında başarısızlığa uğrar. Teknik yardım programlarında bölgedeki halkın

yoksulluğu göz önünde bulundurularak onlara ücretsiz olarak mal ve hizmet yardımında bulunulur. Yapılan yardımın cinsi ve niteliği, miktarı yardım programlarının amacına ulaşmasını etkiler. Eskişehir'e dört ayrı bölgeden işçi gelmektedir(bakınız Tablo 3). Bir yardım programı planlanacaksa öncelikle kültürel özellikleri, bileşenleri ve göç etme nedenleri mutlaka dikkate alınmalıdır. Şöyle ki en çok talep edilen yardım gıda ve giysi yardımıdır. Eskişehir'de yapılan 2. el giysi yardımı göçmen işçilere de aynı şekilde götürüldüğünde şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Tablo 98.Yardım şekli

Yardım Şekli	Şehir	Göç Nedenleri	Düşünceleri
İkinci el giysi	Konya	Ek gelir sağlamak	Yardım kabul edilmez İhtiyacı olanlara verilsin
	Konya	Başka geliri yok	Büyüklere gerek yok, çocuklara yardım kabul ederiz
	Isparta	Başka geliri yok	Soğuk havada her şey lazım. Hiç olmazsa işte giyeriz.Çocuklara daha iyi olur
	Bursa/ Karacabey İlçesi	Başka geliri yok ya da çok az	Her türlü giysi ihtiyacı yoksa da kabul edilir. Herkes yardım almak istiyor
	Urfa Şehir Merkezi	Başka geliri yok ya da çok az	Genç kız ve erkekler için kabul edilir.(Etek, buluz pantolon) Eskişehir Bölgesinde giyer, dönerken ertesi yıl giymek için saklar.
	Urfa köy	Geliri var ek gelir sağlamak	Eskişehir'de kaldığı sürece giyer, (dönerken kendi geleneksel giysilerini giyer yoksa ayıplanır).
	Urfa köy	Başka geliri yok	Sadece çocuk ve erkek giysisi kabul edilir. Kadınların şehirli gibi giyinmesi yasak
Erzak	Hepsi	Hepsi	Kabul edilir özellikle çocuklar için ek gıdalar.
Kırtasiye	Konya ve Isparta	Gelir durumu dikkate alınmadan	Okula giden çocuk varsa kabul edilir. Yoksa kabul edilmez.
	Bursa ve Urfa	Gelir durumu dikkate alınmadan	Okula giden çocuk olmasa da kabul edilir. Yardım istenir.

Konyalı işletmeci kiracılar yeterli kazançları olduğunu belirtip "Allah muhtaç etmesin" diyerek yardımları kabul etmemişlerdir.

2.3. Toplumsal ve Ekonomik Desteklerin Yanlış Algılanması

Amacın farklı algılanması değişmeyi engelleyen sorunlardan birisidir. Önyargılar ve farklı rol algıları nedeniyle eğitimcilerin, planlamacıların, sağlık hizmetleri sunanların amaçları farklı algılandığında engeller çıkmaktadır. Halka en kolay ulaşabilen eğitimciler kadınlara yönelik beceri kurslarındaki teknikerlerdir. Teknikerlerin çalışmaları genelde olumlu sonuçlar vermektedir. Programın yararı anlaşılırsa başarı şansı yükselmektedir. Ancak kursların uzun sürmesi dezavantajdır. Süre uzadıkça programın aksaması hatta bir süre sonra katılanların eğitimi terk etmesi olasılığı yüksektir. Programın başarıya ulaşamaması, ya halk ile eğitim teknisyenleri arasındaki kopukluktan ya halkın beklentilerinin az oluşundan ya da farklı hizmet anlayışından kaynaklanmaktadır. Kırsal yörelerde yaşayanların çoğu günlük sorunları çözülüp, asgari beklentileri gerçekleştiğinde memnun olurlar ve daha fazlasına ihtiyaç duymazlar.[163] Programların karmaşık ve çok uzun süreli olması, gerekli motivasyonu sağlayamaması başarıyı azaltmaktadır.

Doğum kontrolü, kadın sağlığı ve çocuk bakımı kurslarına ilk günlerde gösterilen ilginin zamanla azalması buna bağlanabilir. Okuma yazma kurslarına katılanlar daha ileri düzeydeki ilkokul bitirme kurslarını uzun ve masraflı bulmaktadırlar. Biçki dikiş kurslarına katılanlar belli beceriler kazandıkları halde tekstil sektöründe iş aramaya teşebbüs etmemektedirler. Çünkü kendisi, ev halkı için üretmek yeterli görülmektedir. Birçoğu da öğrendiklerini geliştirmez hatta unuturlar. Ulusal aşı kampanyaları başlatılarak pek çok çocuk aşılanmış, bu sayede sarılık, çocuk felci, menenjit gibi hastalıklarda önemli azalmalar olmuştur. Aşıların sağlığa zararlı olduğu, kısırlık yaptığı, söylentisinden sonra insanları ikna etmek oldukça zor olmuştur. Doğum kontrolüne yönelik eğitimler nüfusu azaltma, anaokulu uygulamaları asimilasyon olarak anlatıldığında programların tüm enerjisi toplumu ikna etmeye harcanmaktadır. Yöresel

---

[163]Mahmut Tezcan, **Sosyal ve Külterel Değişme** (Yay. No:129. Ankara: Ankara Ünv. Eğitim Bilimleri, Fak., 1984), s.38.

önyargıların etkisi nedeniyle projelerden yeterli sonuçlar alınamamaktadır. Önyargılar kültürel ve sosyal gelişmeyi, değişmeyi engellemektedir.

İletişim sürecince kişi, eylemi simge biçiminde başlatır. Bu simgeler sözsel ya da görsel olabileceği gibi bunlardan ikisinin bileşimi de olabilir. Kişiler bu simgeleri kültürel olarak tespit edilen anlama göre yorumlar. Simgeleri her iki taraf da anlaşmışsa başarılı bir iletişim gerçekleşir. İnsanlar iletişimi kolaylaştıran dil ve kültüre sahiptirler. Farklı kültürlerin üyeleri aynı ya da benzer simgeleri kullanabilirler fakat bu simgelere bağladıkları anlamlar farklı olabilir.

Tablo 99. Konuştuğunuz Dil Dışında Başka Dil Biliyor musunuz?

Konuştuğunuz dil dışında başka dil biliyor musunuz?	Sayısı	Oranı (%)
Hayır	39	55,7
Evet	31	44,3
TOPLAM	70	100,0

Araştırmada yer alan işçilerin % 44,3 ü konuştuğu dil dışında ikinci bir dil bilmektedir. İkinci bir dil bilenlerden % 80,7 si Arapça, % 19,3 ü Kürtçe bilmektedir(bakınız Tablo 99). Günlük konuşmalarda Urfa yöresinde konuşulan Arapça kullanılmaktadır. Kürtçe bildiğini belirten 6 kişinin ikisi Isparta'ya gelin gelmiş kadınlar olup, biri Konyalı diğeri Ağrılıdır. Başka dil bildiğini ifade eden kadınlar Türkçeyi televizyondan ve Urfa'daki komşularından öğrenmişlerdir. Televizyon ve radyo kültürel gelişim aracı olarak görülmektedir(bakınız Tablo 100).

Tablo 100. Başka Hangi Dilleri Biliyorsunuz?

Başka hangi dilleri biliyorsunuz?	Sayısı	Oranı (%)
Arapça	25	80,7
Kürtçe	6	19,3
TOPLAM	31	100,0

Aynı dili konuştukları sanılan farklı iki kültüre mensup üyeler, simgelere değişik anlamlar vermelerinden dolayı bir birlerini anlamakta zorlanırlar. Hatta aynı kültürdeki

alt gruplar bile aynı durumdadır. Bazen birbirlerinden farklı kelimeler kullanırlar. İfade biçimleri de farklıdır. Bunun gibi doktor, hukukçu, kolej profesörleri, mobilyacı, elektrikçi gibi mesleklerin mensupları da özel kelimeler ve ifadeler kullanırlar.[164]

Örneğin, hasta doktor ilişkilerinde kültürel farklar ve dil güçlükleri nedeniyle anlaşmazlıklar oldukça belirgindir. Alan çalışmasında ulaşılan bilgiler Urfalı işçilerle Eskişehir'deki sağlık personeli arasında, işçilerle-işveren arasında, çocuklar ile öğretmenleri arasında iletişimin zayıf olduğunu göstermektedir. Mülakat sırasında dil sorunu nedeniyle bazen tam yanıtlar alınamayıp uzun açıklamalara ve çevirmene ihtiyaç olmuştur.

Yeni düşünce ve tekniklerin kabulü, halkın onları öğrenmesi anlamına gelir. Uygulanacak yeniliği halkın kolayca öğrenilebilmesi gerekir. Zor ve karmaşık olan yenilikler kolay kolay kabul edilmez. Öğrenme planlı, kapsamlı ve pratiğe dönük olmadır. Öğrenme, çabucak ve bir kerede gerçekleşen bir olay değildir. Diğer yandan, öğrenenler yeniliği deneme olanağına sahip olmalıdırlar. Deneyip gördükten sonra o yeniliğin yararlı olduğuna inananları eğitmek ve yaşam koşullarını iyileştirmek daha kolaydır. Bir yeniliğin yararına ikna olanlar zamanla o yeniliğin yayılmasına öncülük ederler. Denedikten sonra sonucu görmek bu açıdan çok önemlidir

Yeniliklerin maliyetinin düşük ya da kısa zamanda telafi edilebilir olması gelişmeyi hızlandırmaktadır. Yarar, maliyet kolay ulaşılabilir olma açısından kabul gören bir yeniliğin gerçekleşmesi, kabullenilmesi kolaylaşır.[165] Göçe karar verme, içinde bir çok soruyu barındıran zor bir karardır. Daha önce göç etmeye ve çalışmaya başlayanlar önceki tecrübelerine dayanarak daha önemli kararları alabilirler. Göç etmek kaygıya neden olurken çadır yapımındaki yenilikler kaygıları azaltmaya yardımcı olmaktadır. Pancar sökümünü kolaylaştıran kancaya geçiş kısa zamanda daha fazla işi daha az emekle üretebildiğinden pancar sökümü yapan tüm yörelere yayılmıştır.

Bazı kültürler yenilik ve değişme değerini kendileri bakımından olumlu olarak karşılarlar. Yeni olan şeylerin çekiciliği, daha çok sanayi toplumlarda söz konusudur. Oysaki dünyanın sanayileşmemiş toplumları yeniliği ve değişmeyi daha az olumlu

---

[164]Mahmut Tezcan, **Sosyal ve Külterel Değişme** (Yay. No:129. Ankara: Ankara Ünv. Eğitim Bilimleri, Fak., 1984), s.39.

[165]Mahmut Tezcan, **Sosyal ve Külterel Değişme** (Yay. No:129. Ankara: Ankara Ünv. Eğitim Bilimleri, Fak., 1984), s.39.

karşılarlar. Bu toplumlardaki bireyler yenilikleri kuşku ile karşılarlar. Bu toplumlarda eski olan ve bilinen her şey yeni olan her hangi bir şeyden daha değerlidir. Ayrıca bir ülkedeki kentler, kırsal kesime oranla yeniliklere daha açıktır. Geleneksel kesimlerde geleneklere ters düşme korkusu yeniliklerin kabullenişini güçleştirir.

Gelenekçilik tutuculuk anlamında ele alındığı zaman toplumun kişileri yerleşmiş alışkanlıklarından vazgeçip yenilikleri kolay kolay kabul edememektedirler. Özellikle Atatürk inkılâplarının ilk uygulandığı yıllarda birçok yenilikler direnişle karşılaşmıştır. Giysilerdeki değişmeler yazı devrimi vs. gibi. Gelenekçi anlayışta her "eski" iyi her yeni "kötü" sayılır. Toplumumuzda bir konuma yeni gelen kimsenin yaptığı yenililer hemen yadırganır ve "Gelen gideni aratır" deriz. Bu husus, bir alışkanlığın ifadesidir. Anadolu'da varlıklı aileler bile geleneksel yiyecekleri yaparlar. Dengesiz beslenmeye yol açan besin değeri düşük yiyecekleri yerler.[166]

Gelenek ve göreneklerin değişmesine direnişler farklı biçimlerde olmaktadır Geleneklere toplumun büyük bir çoğunluğu uyum gösterir. Bu bakımından en yüksek değerlere ve en güçlü toplumsal baskıya sahiptirler. Sonuç olarak bunlardaki herhangi bir değişme büyük direnişle karşılaşır. Oysaki göreneklere uyum, gelenekler kadar güçlü olmadığı için onlar değişmeye hazırdırlar. Dinsel ve ailesel kurumlardaki değişmeler, diğer temel kurumlara oranla daha yavaş olur.

Dinsel inançlar her zaman olmamakla birlikte yenilikleri engelleyebilir. Dünyanın değersizliği, geçici olduğu, sürekli mutluluğun ahi rette elde edileceği biçimindeki dinsel görüşlerde halkımıza toplumumuzda uzun süre telkin edilerek onların yenilikleri engellemeleri sağlanmıştır. [167]

Üçüncü dünya ülkelerinde ve diğer az gelişmiş ülkelerde kaderciliğin egemen oluşu da değişmeyi ve yenilikleri engeller. Alın yazısına inanılır. Tanrı her şeye kadirdir, insan hiçbir şeyi değiştiremez inancı bu ülkelerde yenilikleri engellemektedir.

Sanayi toplumlarında insanlar doğa ve toplumsal koşullara egemen olmuşlardır. İstenmeyen bir durum ümitsiz değildir. İnsan mücadele eder. Hemen her şeyin başarılabileceğine inanılır. Oysaki geleneksel toplumlarda insanlar doğaya daha az egemendir. Tüm doğa olaylarının ortaya çıkardığı felaketler ümitsiz durumlar yaratır ve

---

[166]Mahmut Tezcan, **Sosyal ve Külterel Değişme** (Yay. No:129. Ankara: Ankara Ünv. Eğitim Bilimleri, Fak., 1984), s.40.

[167]Tezcan, **a.g.e.**, s.41.

tanrının arzusu ile yapıldığına inanılır. Böylece bu durumun değiştirilemeyeceği nedeniyle yenilikler engellenir[168].

Örneğin çocuk ölümleri bu kesimlerde Tanrının arzusu ile açıklanır. Allah verdi Allah aldı. O, bu dünya için yaratılmış biçiminde yorumlanır. Akraba evliliği dinen yasak olmadığı için çok yaygındır. Bunun sonucunda sakat ya da kalıtsal hastalıkları olan pek çok çocuk bulunmaktadır. Aileler akraba evliliğinden olduğunu kabul etmeyip kötü olsa Allah izin vermezdi demektedirler. Hastalıkların Allah'tan geldiğine inanılır. Tedavi yolları aranır. Ama gerçek nedenlere çok fazla önem verilmez. Spastik özrü olan bir çocuk için Eskişehir'de bakım ve tedavi merkezleri olduğunu söylediğimizde ne edelim Allah onu öyle yaratmış. Elimizden bir şey gelmez denilmektedir.

Kültür bencilliği, her toplumun kendi kültürünü en üstün olarak görmesidir. Tüm toplumlarda bu böyledir. Birey kendi kültürünü başkalarından üstün görür. Böylece başka kültürden alınan bir öğe, genellikle kültür bencilliği nedeniyle küçümsenir. Bu durum da değişmeye engel olur.

Örneğin Batı toplumları, bilim ve teknolojideki başarıları nedeniyle kendi kültürlerini en ileri, en mükemmel görürler. Bir Japon teknolojik gelişmeler yanında sahip olduğu geleneksel değerleri üstünlük ve ayrıcalık olarak görür[169].

Her kültür kendi yaptığını en doğal ve en iyi olarak görür. Başlık parası bu açıdan iyi bir örnektir. Ayrı kültürlerden gelen iki kadın konuşurken, başlık alınmadan evlenen kadına bakan diğeri, o kadının değersiz olduğu için başlık alınmadığına inanır. Diğer kadın da başlıkla evlenen kadına küçük gözle bakar. Çünkü kendi kültürüne göre düşünerek o kadının bir eşya gibi satıldığına inanır. Böylece iki kadın da birbirlerini bir küçük görmektedirler.

Araştırmalar Urfalı ve Bursalı ailelerin başlık aldıklarını göstermiştir. Ancak B 1–2 bin YTL nakit başlık ve süt hakkı olarak verirken Urfalılar 15–20 bin YTL gibi büyük paralar vermektedirler. Her iki grupta da başlık almayan ayıplanmakta iken K. ve I aileler başlık almamaktadırlar. Urfalılarda da başlık olmayan bazı aileler vardır. Örneğin M. Çavuşun amcası kızı Ayşe ile yeğenini başlıksız evlendirdiği gibi, düğüne ve ev masraflarına yardım etmiştir. Sekiz kızını da başlıksız vermiştir. Başlığın günah

---

[168]Mahmut Tezcan, a.g.e. s.42 Mahmut Tezcan, **Sosyal ve Külterel Değişme** (Yay. No:129. Ankara: Ankara Ünv. Eğitim Bilimleri, Fak., 1984), s.42.

[169]Mahmut Tezcan, **a.g.e.**, s.43

olduğuna inanmaktadır (aşırı dindar olan baba etrafında hoca diye tanınıp saygı görmektedir).

Benlik algısı gelişmiş kişilerin küçük düşürülmekten, uygun görülmeyen bir rolü oynamaktan kaçınması beklenen bir durumdur. Teknik olarak iyi düzenlenmiş birçok yardım programlarının kültürel olarak ifade edilmiş, gurur biçimleri nedeniyle uygulanmasında güçlüklerle karşılaşılmıştır. Hangi rolün uygun olduğunu kültür tanımlar. Her birey o toplumdaki geçerli kurallara uymak ister. Uygulanmadığında toplumdan gelecek tepkilerden çekinir, alay edilmek, aşağılanmaktan korkarlar.[170]

Örneğin, Urfalı bazı genç kızlar Eskişehir'de kaldıkları sürece etek bluz giymekte, başlarını Eskişehirli kadınlar gibi örtmektedirler. Alan çalışması sırasında şehirli kadınların günlük giydikleri türden giyecek getirilmesini istemişlerdir. Ancak memleketlerin de "bir elbise alamadın da mı bunları giyiyorsun? Aşiretin giyimini törenin giyimini neden bıraktın" diye alay ve eleştiri konusu olmaktan çekinmektedirler.

İş dışında erkekler oturup çay içmekte, uyumakta, sohbet için toplanmaktadırlar. Kadınlar her türlü ev işlerini ve özellikle su taşımak gibi ağır bir işi gün boyu yapmaktadırlar. Erkeklerin hiç olmazsa su taşımaya yardım edebileceklerini söylendiğinde onlar erkek, kadın gibi iş yapamazlar, ayıp olur, gülerler gibi cevaplar alınmıştır. Oysaki Bursalı ve 1spartalılarda pek çok iş özellikle su taşıma, yemek hazırlama işi birlikte yapılmaktadır. Görülüyor ki yöresel alışkanlıklar ev içi işbölümünü belirlemektedir. Erkekler bazı ağır işleri kadınlara özgü tanımladıkları için, alay edilmek, gülünç duruma düşmekten, kadın yerine konulmaktan çekinmişlerdir.

Bütün toplumların üyelerine nelerin utangaçlık konusu oluşturacağını, kendi kültürleri aşılamıştır. Bu düşünceler kültürel olarak ifade edilmiş olup bir topluluktan diğerine büyük farklılıklar gösterir. Mahcubiyet normları, genellikle giyim ve süslenmeye ilişkin alanlarda yaygındır.[171]

Urfalı kadınlar yerel kıyafetlerinden utanırlar ve (hasta olmaları nedeniyle gittikleri hastaneler dışında yer görmemişlerdir) şehirde bu kıyafet ile gezemediklerini söylerler. Herkes bize bakar, alay eder demişlerdir. Dil bilmeme ayrı bir sorun olarak dile getirilmiştir(bakınız Tablo 99). Sağlık konusunda erkek ya da kadın doktor ayırımı

---

[170] Mahmut Tezcan, a.g.e. s.43

[171] Mahmut Tezcan, a.g.e. s.44 Mahmut Tezcan, **Sosyal ve Külterel Değişme** (Yay. No:129. Ankara: Ankara Ünv. Eğitim Bilimleri, Fak., 1984), s.44.

yoktur. Erkek doktordan çekinir misiniz, diye sorulan Urfalı Kadınlar "doktora ayıp olmaz" demişlerdir. Urfalı kadınlar Konyalıları çok kapalı diye kınamaktadırlar.

İnsanlar yeniliğin getireceği yararı çok iyi anlarlar. Ancak onun eski davranış biçimine oranla göreli değerini ölçerler ve yeninin tamamen ya da kısmen karşısında olmaya karar verirler[172].

Pancar işçilerinin çatal bel denilen aletten kanca denilen alete geçmeleri işte kolaylık sağlanmıştır. Hem iş hızlanmış, hem de beden gücünün az kullanılmasına neden olmuştur. Tahta iskeletle kurulan çadırdan demir iskelete geçmek de çadırın su ve rüzgâra dayanıklılığını artırmıştır. Kurulması ve toplanmasının kolay olması, dayanıklı olması maliyete rağmen tercih nedeni olmuştur.

Urfa merkezden gelen ailelerin bulunduğu yerlerde çadırların yanında banyo çadırları kurulmuştur. Ancak tuvalet için herkes çadırlardan uzak tarla aralarına gitmektedirler. Bursalı bazı aileler çadırların arkasına kendileri için tuvalet yapmışlardır

Tüm kültür öğeleri ya da kurumları kolayca birleşmiş olmayabilir. Bazıları arasında mantıksal uyumsuzluk vardır. Mantıksal uyuşmazlık mevcut olduğu zaman, değişme güçlüklerle karşılaşır[173].

Urfalarda kadın ve erkek rolleri konusundaki algılar buna iyi bir örnektir. Kişilerin evleneceği eşi seçmesi konusunda erkekler kendileri söz konusu olduklarında, kadınlara laf düşmez demişlerdir. Aynı şekilde kendi kararlarımı kendim veririm kimse karışmaz diyen bir kişi, ailesinin seçtiği kızla evlenmekte, başlığı babası belirlemektedir. Kimin kimi vuracağına ve kan parasının nasıl ve ne kadar verileceğine karar vermektedir. Böyle bir toplulukta demokrasinin ve insan haklarının semboliklikten site anlamı yoktur

2.4. Planlı Değişmenin Beklenmeyen Sonuçları

Planlı değişmelerde belirli bir yeniliğin topluma kazandırılması için neler yapılması, ne gibi önemler alınması gerektiği düşünülmüş olsa bile, bazen esas değişmenin neden olacağı ikinci, üçüncü derecedeki değişmelerin esas değişmeği ne

---

[172]Mahmut Tezcan, **Sosyal ve Külterel Değişme** (Yay. No:129. Ankara: Ankara Ünv. Eğitim Bilimleri, Fak., 1984), s.45.

[173]Tezcan, **a.g.e.**, s.46.

biçimde etkileyebileceği düşünülmemiş olabilir. İşte ikincil ve üçüncül değişmeler esas değişmeyi koşullandırır. Özellikle bu yan sonuçlar halk tarafından arzulanmayan türden ise esas değişmeyi olumsuz olarak etkiler.[174]

Örneğin kendi hakları konusunda bilinçlenen kadınlar töre ve aşiret gibi kurumların kurallarına itiraz etmekte, seslerini yükseltmektedirler. Bu durumda insan hakları konusundaki bilinç aynı oranda gelişmediği için "töre cinayetleri" gibi insanlık dışı uygulamalar çoğalmaktadır. Başka bir örnek: Kara höyük de bir çiftçi, mevsimlik göçmen tarım işçileri ile görüşmeler yaptığımızı öğrendiğinde, "aman iki de bir de gelip gidip gözlerini açmayın. Sonra işçi bulamayız" demişti.

Bursa ve Urfalı Elçi Dayı başılara çocukların okula gitmesi için bir teşebbüste bulundunuz mu, diye sorduğumuzda "okula gitse ne olacak. Öyle de sürünecek, böyle de" demişlerdir. Köylü ileride iş yaptıracağı işçilerin, elçiler de çalıştırdıkları işçilerin bilinçlenmesini istemektedirler. İleri de haklarını arayacak ya da kalifiye işlere yönelecek elemanlar şimdiki düzenin devamını tehlikeye sokabilir

Konuşma, yürüme, oturma, v.s. gibi vücudun çocukluktan beri alışkın olduğu bazı hareket kalıpları vardır. İçinde yaşanılan kültür uyuma, ayakta durma ve dinlenme gibi bazı hareket kalıplarını tayin eder. Alışkın olduğu kalıpların dışına çıkmasını gerektirecek değişme önerildiğinde çoğu zaman itirazla karşılaşmaktadır. Gerçeklere dayalı olmayan ve eleştirilmeden kabullenilmiş boş inanlar da değişmeleri engeller.

Örneğin uzun yıllar aşıların çocukların kısır yaptığına inanılmıştır.[175] Urfalı erkeklerin uzanarak oturmaları, yemeğin yufka koparılarak parmak uçları ile alınıp yenilmesi, giyim alışkanlıkları vb. kolaylıkla değişmeyecektir. Bursalı kadın işçilerin saçları ya sarı tonlarında boyalıdır ya da kınalıdır.

3. Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Yoksulluk

"Çalışan Yoksullar" genel bir tanımlamayla, bir işte çalıştığı halde, ücret geliri yoksulluk çizgisinin altında olan ve dolayısıyla hayatını sürdürmede asgari ekonomik ve sosyal faydadan yararlanamayan kişiler yoksul kişiler çalışan yoksullardır. Ancak belirtilmelidir ki, düşük ücretle çalışan bütün çalışanlar "çalışan yoksul kavramına dahil

---

[174]Mahmut Tezcan, **a.g.e.**, s.47

[175]Mahmut Tezcan, **Sosyal ve Külterel Değişme** (Yay. No:129. Ankara: Ankara Ünv. Eğitim Bilimleri, Fak., 1984), s.47.

olmayabilirler. Bunu nedeni de bu çalışanların ücret geliri dışında ek gelire sahip olmaları ya da hane halkını yoksulluk seviyesinden daha yukarıda yaşatmaya yetecek kadar gelire sahip bir çalışanın varlığıdır.[176]Dekar hesabı ile çalışan mevsimlik işçi aileleri eğer dört ve daha fazla çalışana sahipse oldukça iyi kazanç elde etmektedirler.

İşçilerin hayattan bekledikleri elde ettikleri ile toplam gelir ve toplumsal konumları arasında paralellik kurulabilir. Yaşamı sürdürmek için gerekli olan şeyler kişilere, içinde bulunulan toplumu, çevreye ve koşullara bağlı olarak değişiklik gösterir. Alan çalışmasında yılsonunda 20000 (yirmi bin)YTL gelir elde etmeleri halinde neler yapmak istedikleri sorulduğunda beklentiler dikkat çekecek kadar farklıdır.

Tablo 101. 20000 YTL 'si Olursa Yapmak İstedikleri Şeyler

20000 YTL si olursa yapmak istedikleri şeyler	Sayısı	Oranı (%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%) (%)
Ev alırım	18	19,1	29,0
Koyun sığır alırım	12	12,8	19,4
Borçlarımı öderim	11	11,7	17,7
Bakkal dükkanı açarım	9	9,6	14,5
İhtiyaçlarımı karşılarım	7	7,4	11,3
Çocuklara harcarım.	6	6,4	9,7
Düğün yaparım	5	5,3	8,1
Bankada bırakırım/biriktiririm	5	5,3	8,1
Tarla ve mal (toprak) alırım	4	4,3	6,5
Bitene kadar harcarım.	3	3,2	4,8
Fakirlere yardım ederim.	2	2,1	3,2
Ziynet eşyası alırım.	2	2,1	3,2
Ortakçılığa başlarım.	2	2,1	3,2
Oğluma/ kızıma veririm.	2	2,1	3,2
Annem hasta onu tedavi ettiririm.	2	2,1	3,2

[176]Oğul Zengingönül, **Küreselleşme: Yoksulluk Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde** (Ankara: Adres Yay.Eylül 2004). s.107.

Hacca giderim.	2	2,1	3,2
Giyim alırım	1	1,1	1,6
Et yer iyi beslenirim.	1	1,1	1,6
TOPLAM	94	100,0	151,6

Zenginlik ve yoksulluk aslında subjektif kavramlardır. Bu kavramlar doğal olarak kişiden kişiye değişir. Bunun nedeni yoksulluğun, kolayca somutlaştırılabilen bir kavramdan çok algılanan bir kavram olmasıdır. Toplumlar arası farklar olduğu gibi aynı toplumlar içinde de farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. "Yoksul" sözlük anlamıyla, yeterli düzeyde parası olmayan veya konforlu bir şekilde yaşamak için gerekli olan araçlara sahip olmayan kişidir. Yoksulluk kelimesi ise yaşamın gerektiği olanaklardan yoksun olma durumunu ifade etmektedir.

Yoksulluk kavramı, insanî ihtiyaçlar kavramına dayanır. İnsan toplumsal bir varlıktır ve bu nedenle fiziki varlığını sürdürmesi için gerekli olan beslenme, giyim, barınma, eğitim, sağlık, kültür, ortak yaşama, dinlenme, estetik ve buna benzer sosyal-kültürel ihtiyaçları olan bir varlıktır. İnsan doğal olayları kendi ihtiyaçları doğrultusunda değiştirebilme yeteneğine sahip olduklarından yaratıcı yeteneklerinin gelişimi yeni ihtiyaçların ortaya çıkmasına ve mevcut ihtiyaçların değişime uğramasına yol çıkmaktadır. Bu nedenle insani ihtiyaçlar insanların yaratıcı yetenekleri toplumsal ve tarihi koşullar tarafından belirlenir.

Örneğin yalnız olan ancak çok varlıklı biri yoksul olarak nitelenebilir. Öte yandan, insanı ihtiyaçlar zaman içinde değişebilir. Belirli bir gelir miktarı bekar birisinin asgari yaşam standardı içinde yaşaması için yeterli olabilir; ancak kişinin evlenmesi ve çocuk sahibi olması ve gelir düzeyinin aynı kalması durumunda bu kişi ve hane halkı yoksulluk riski altına girebilir. Mevsimlik işçi ailelerinin sahip oldukları eşyalar yaşam standartlarını göstermesi açısından oldukça önemlidir (bakınız Tablo 102).

Tablo 102. Evinizde Hangi Elektrikli Aletleri Kullanıyorsunuz?

Evinizde hangi elektrikli aletleri kullanıyorsunuz?	Sayısı	Oranı(%)	Tüm yanıtlar içindeki oranı (%)
Televizyon	63	38,4	92,6

Buzdolabı	49	29,9	72,1
Çamaşır makinesi	25	15,2	36,8
Elektrikli süpürge	10	6,1	14,7
Fırın	6	3,7	8,8
Radyo	5	3,0	7,4
Hiçbir elektrikli aleti yok	5	3,0	7,4
Süt sağma makinesi	1	,6	1,5
TOPLAM	164	100,0	241,2

70 kişinin verdiği 164 cevap çoklu cevap kategorisinde değerlendirilmiştir. Buna göre evlerde en yaygın olarak kullanılan eşya televizyondur(%38,4). İşçilerin %92,6'sının evinde televizyon vardır. İkince sırada buzdolabı(29,9) vardır ve ailelerin % 72,1'isin diğer eşyalarla birlikte buzdolabı da bulunmaktadır. Çamaşır makinesi (%15,2) üçüncü sırada olup ailelerin sadece % 36,8'inde çamaşır makinesi vardır. Ailelerin %3,0'ünün hiçbir elektrikli eşyası bulunmamaktadır(bakınız Tablo 102). Bunun dışında bir ailenin dönünce oturabileceği bir evi bile olmadığından kışı akrabalarının yanında geçirmektedir.

İnsani ihtiyaçlar, temelde ekonomik koşullara bağlı olarak karşılanabilen ihtiyaçlar(maddi nitelikte ve yapısal koşullara bağlı olan ihtiyaçlar) ve ekonomik koşullara bağlı olmayan ihtiyaçlar(manevi nitelikte ve kişilere özgü ihtiyaçlar)olarak iki ana grup altında toplanabilirler. Yoksulluk tanımının maddi nitelikte olmayan ihtiyaçların(sevgi, katılım, yaratıcılık, kimlik, özgürlük vb)tatminini de içermesi önemli bazı sorunlara yol açabilir.

Yoksulluk;"düşük gelir düzeyi" yetersiz ve dengesiz beslenme ile sağlıksız,"sosyal yalıtım ve düşük sosyal katılım, psikolojik ve ekonomik bireysel güvensizlik","şoklara açıklık ve risk ve belirsizliğe cevap vermeme",doğal çevrenin bozulması ve sosyal çevrede kısır döngü" gibi bazı aksaklıkların bir bütün olarak algılanması gereğine işaret etmektedir. Ne var ki, bu gibi bakış açıları ülkeden ülkeye, hatta aynı ülkeye, hatta aynı ülkenin farklı dönemlere ilişkin analizlerinde de farklılıklar taşıyabilmektedir.

İktisadi analiz tarihi bakımından 19 yüz yılın sonunda ve 20.yüzyılın başlarında Marksist ve popülist bir işletmeden farklı davranan köylünün, bu farklılık sayesinde

belli bir üstünlük sağladığını ifade etmiş olmalarıdır. Kautsky, 1898'de, küçük köylü işletmelerinin, büyük kapitalist işletmelerin yanında, bunlarından daha verimli oldukları için değil, aşırı emek –asgari tüketim veya "insanlık üstü emek- insanlık altı tüketim" sayesinde ayakta kalabildiklerini ileri sürüyor. Kautsky'e göre, büyük kapitalist işletmeler ile küçük köylü işletmelerinin birlikte var olmaları hem mümkün hem de gereklidir. [177]

"Bunların ayakta durabilmelerinin tek aracı, iki işçi kadar çalışıp, bir işçi kadar tüketmeleri ve bağımsızlıklarını sürdürebilmek için inanılmayacak derecede acıya tahammül edebilmeleridir".Kautsky bu durumu olumsuz olarak değerlendirmiştir. Çünkü küçük işletmelerin "olağanüstü bir direnme gücü "içermesi toplumsal gelişmeyle çatışır. "Açlık ve fazla çalışma bunların ölüm sancılarını insanlık dışı olan; ilkel toplum biçimlerinin kabalığı ile uygar ülkelerin acımasızlığını ve kötülüğünü birleştiren bir barbarlar sınıfı yaratır."Lenin'in de aynı temayı "büyük boyutlu çiftçilikle köylünün rekabet etme yöntemleri; tüketimin daha da azaltılması ve kullanılan emeğin daha da yoğunlaştırılmasıdır. Küçük çiftçilik, salt israf yöntemleriyle, emeğin ve hayati enerjinin israfı ile varlığını sürdürebilmektedirler."şeklinde ifade ettiği görülür.[178]

Rus tarım iktisatçısı Chayanov'a göre: 1925'de,"aile işletmesinin temel içsel dengesi, birim emek başına çok düşük ödentileri kabul edilebilir hale getirir ve bu durum kapitalist bir çiftliği kesinlikle çöküntüye sürükleyebilecek koşullarda köylü işletmesinin varlığını sürdürmesini sağlar.[179]

Ecevit ve Erdost gibi neo-marksist yazarlar da küçük meta üretiminin geçirdiği değişimleri kapitalist ilişkilerin sonucu olarak değerlendirmektedirler ve kapitalizme kaynak aktarmadaki rollerine vurgu yapmaktadırlar.

Tarımda yenilikler, dışarı ile ilişkiler başlayınca, kırsal toplumun değişmesi, Anadolu'da küçük ya da büyük toprak sahipliği bölgelerinde farklı şekillerde olmuştur. II. Dünya savaşından sonra tarımın modernleşmesi süresince, makineli, sulamalı, suni gübreli üretime geçiş başlamıştır.

---

[177] Mehmet Ecevit **Kırsal Türkiye'nin Değişim Dinamikleri, Gökçeağaç Köyü Monoğrafisi.** (Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınlar) sf: 1-2

[178]Vilademir İlich Lenin **Toprak Meseleleri.** Çeviren: Şahin Alpay (1.Basım. Ankara: Sol Yayınları 1969),s.178-179

[179]Korkut Boratav, **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm** (Birikim Yayınları. Yerli Araştırmalar Dizisi, Ankara: Birikim Yayınları, 1981), s.124.

Tablo 103.Çalışma Bölgesine Geldikleri ve Geri Dönmeyi Planladıkları Araçlar

Çalışma bölgesine geldiği araç türü	Sayısı	Oranı %	Geri dönmeyi planladığı araç türü	Sayısı	Oranı %
Kamyonla	53	75,7	Kamyon	40	57,1
Otobüsle	14	20,0	Otobüs	20	28,6
Kendi otomobili ile.	2	2,9	Kendi otomobili ile	4	5,7
Trenle	1	1,4	Trenle	2	2,9
			Belli değil	4	5,7
TOPLAM	70	100,0	TOPLAM	70	100

Mevsimlik tarım işçileri hem ucuz olması nedeniyle, hem de daha çok eşyayı getirebilmek için elçiler tarafından kiralanan kamyonlarla eşyalar üzerinde taşınmaktadırlar. Yaklaşık 30-35 yetişkin ve çok sayıda çocuk eşyaların üzerinde havasız ve karanlık bir ortamda yolculuk etmektedirler. Üzeri açık araçlarda yolcu taşımak yasak olduğu halde işçilerin %75,7'si kamyonla gelmiştir (bakınız Tablo 103). Kışın yaklaşması nedeniyle dönüşte kamyon kasasında yolculuk zorlaşmaktadır. Daha önceki yıllardan tecrübesi olanlar, küçük çocukları olanlar otobüsle dönmeyi düşünmektedir.

Elçilerin aileleri kendi araçları ile gelip gittiklerini belirtmektedirler. Hangi araçla döneceğine karar vermeyenler bulunmaktadır. Belli değil diyen grup iş bulunduğu sürece çalışacaklarını iş olmazsa diğerlerini beklemeden döneceklerini belirtmişlerdir. Tez araştırması sırasında Türkmentokat köyünde görüşülen Urfalı bir aile Ankara Polatlı'daki eski patronlardan biri kavun karpuz çapası için çağrılmıştır. Eskişehir Ankara Karayolundan geçen bir kamyonu kiralayan aile aynı gün Polatlı'ya ulaşmıştır(bakınız Tablo 103). Benzer örnekler sıkça dile getirilmiştir. Ancak oranını tam bilmek mümkün değildir.

Tablo 104. Geri Dönme Zamanını Kim Belirliyor?

Geri dönme zamanını kim belirliyor?	Sayısı	Oranı(%)
İşin durumuna bağlı	53	75,7
Hepimiz	4	5,7
Elçi	7	10,0
Ben	5	7,1
Kocam	1	1,4
TOPLAM	70	100,0

Geri dönem zamanının belirlenmesi konusunda verilen 70 cevaba göre memleketlerine dönmelerinde ya da başka bir çalışma bölgesine gitmelerinde kişilerin kararlarından çok yaptıkları işlerin tamamlanması belirleyici olmaktadır(%75,7)(bakınız Tablo 104). On yıl öncesine kadar sadece pancar çapası yapan bitirdiklerinde başka illere giden Urfalı işçilerin bir kısmı pancar ve ayçiçeği kesimine kalmaya başlamıştır. Bu gelişmeler işçilerin dönme zamanının buldukları işlere göre değiştiğini göstermektedir. Geri dönme zamanını belirlemek elçilerin sorumluluğundadır(%10,0). Toplu geliş ve gidişler nedeniyle pek çok aile işini bitirmiş olmasına rağmen beklemek zorundadır.

Tablo 105. Çalışma Ücretini Kim Nasıl Belirliyor?

Çalışma ücretini kim nasıl belirliyor?	Sayısı	Oranı (%)
Elçi ile patronlar pazarlık ederek	35	51,5
Patronlarla doğrudan pazarlık	9	13,2
Çiftçi koruma birliği belirliyor	8	11,8
Kendi adımıza çalışıyoruz.	4	5,9
Köy ileri gelenleri ile açık pazarlık	3	4,4
Pancar kooperatifi belirliyor	3	4,4
Doğrudan köy heyeti ve muhtar	2	2,9
Bilmiyorum	2	2,9
Köyde en çok is verecek kişinin verdiği fiyat	1	1,5

Belediye	1	1,5
TOPLAM	68	100,0

Çalışma ücreti konusunda 68 kişi cevap vermiştir. Cevap verenlerin %51,5'i işçilerin çalışma ücretini belirlemede etkili olamadıklarını belirtmektedirler. Elçiler ve patronlar arasındaki anlaşmalar karşılıklı güven esasına dayalıdır. %13,2'lik bir grup patronlarla doğrudan pazarlık yapmaktadır. Çiftçi Koruma Birliği(%11,8) ve Pancar Kooperatifleri(%4,4) de fiyat belirlemektedir. Kimi yerlerde muhtar(%2,9), kimi yerlerde de belediye(%1,5) ücretleri belirlemektedir. Patronlarla ve köylülerle doğrudan pazarlık edenlerin oranı toplam % 17,6'dır.

Ücret belirlemedeki eşitsiz koşullar sadece işçin ve işverenin değil ulusal ve uluslar arası ticari sermayenin karşılıklı mücadele alanı olmaktadır. Devlet taban fiyatları aşağı çekerek küresel pazardaki yerini korumaya çalışmaktadır. İşveren de malının fiyatındaki düşüklükten doğacak zararlarını emeğe ödediği ücreti düşürerek telafi etmeye çalışmaktadır. Bu durum emeğinden başka sermayesi olmayan mevsimlik işçilerin daha da yoksullaşması anlamına gelmektedir.

Mevsimlik işçi ailelerinin % 78,6'lık bir bölümünün çalışma dönemindeki kazançlarından başka bir geliri bulunmamaktadır (bakınız Tablo 106). Bu oran mevsimlik işçiliğin kırsal alandaki işsizlikle ve yoksullukla ilişkisini göstermesi açısından önemlidir. İşçiler kışın genellikle boş oturmaktadır. Genel toplam içinde oranı tam bilinmemekle birlikte geçici işlerde çalışanlar olduğu da dikkate alınmalıdır.

Tablo 106. Ailenin Başka Geliri Olup Olmadığı

Bu ailenin başka geliri var mı?	Sayısı	Oranı %
Evet	15	21,4
Hayır	55	78,6
TOPLAM	70	100

Örneğin Hatay'da pamuk topladıktan sonra kışın Antalya'da portakal, Aydın'da zeytin toplamayı düşününler olduğu gibi iş bulduklarında hamallık, bohçacılık, at arabacılığı yaptıklarını belirten işçiler de bulunmaktadır. Sürekli bu işi yaparım

diyenlerin önemeli bir kısmının başka geliri yoktur. Başka iş bilmediklerinden mevsimlik işçilik temel geçim kaynağı haline gelmiştir.

Başka geliri olduğunu belirtenlerden iki kişi Bağ-Kur'dan, bir kişi de SSK'dan emekli aylığı almaktadır. İki kişi de sosyal yardımlaşma fonundan 65 yaş üstündekilere verilen yaşlılık aylığı almaktadır. Bağ-Kur aylığı alanlar Konyalı, SSK aylığı alan Urfalı, yaşlılık aylığı alanlar da Bursalıdır. Bir kişi kahvehane işletmektedir. Yazın herkesin mevsimlik işçi olarak çalıştığı köyde neredeyse kimse kalmadığından kendisi de işçiliğe çıkmaktadır. İki ailenin gelir sağlayacak kadar toprağı vardır. Ancak mazot ve gübre giderlerini karşılayamadıklarından kısa süreli ek iş olarak yapmaktadırlar

Tablo 106. Sürekli Olarak Aynı İşi Yapmayı Düşünür müsünüz?

Sürekli olarak aynı işi yapmayı düşünür müsünüz?	Sayısı	Oranı(%)
Evet	51	72,9
Hayır	19	27,1
TOPLAM	70	100,0

Tablo 107. Alışverişinizi Hangi Aralıklarla Yaparsınız?

Alışverişinizi hangi aralıklarla yaparsınız?	Sayısı	Oranı(%)
İhtiyaç oldukça	35	50,0
Kışlık toptan alınır	5	7,2
Ayda bir	2	2,8
Her gün	7	10
Haftada bir	21	30,0
TOPLAM	70	100,0

Haftada, on beş günde, ayda bir de olsa şehre, pazara alışverişe gitmektedirler. Alışverişte öncelik yiyecek ve erzak alımına verilmektedir. İkinci sırayı giyim ve diğer ev ihtiyaçları almaktadır.

Tablo 108. Burada Alışverişlerinizi Kim Yapar?

Burada alışverişlerinizi kim yapar?	Sayısı	Oranı(%)
Erkekler	29	43,3
Kendim	16	23,9
Elçi	7	10,4
Kadınlar	5	7,5
Hepimiz	5	7,5
Akrabalar	4	6,0
Çalıştığımız patron	1	1,5
TOPLAM	67	100,0

Sadece Bursalı kadınlar rahatça alışveriş yapmaktadırlar. Ispartalı, Konyalı, Urfalı kadınlar sadece giyim aldıklarında kocaları ya da aileden biri ile çarşıya pazara gitmektedirler.

Alışverişler genellikle pazardan yapılmaktadır(%42,4). İkinci sırayı bakkal ve marketler almaktadır(%27,3), üçüncü sırayı seyyar satıcılar almaktadır(%16,7). Urfalıların büyük bölümünün alışverişini elçiler market ve toptancılardan almakta ya da sipariş vererek getirtmektedir (bakınız Tablo 109). Bursalı işçilerin konakladığı Aksaklı Köyünde Karacabey'den gelen mahalle bakkalı çadır market kurmuştur. Fiyatlar köy bakkalı ve seyyar bakkaldan daha fazladır. Ancak iş bitimine kadar veresiye verdiği için tercih edilmektedir.

Tablo 109. Burada Alışverişlerinizi Nereden Yaparsınız?

Burada alışverişlerinizi nereden yaparsınız?	Sayısı	Oranı(%)
Pazardan	28	42,4
Market ve bakkal	18	27,3
Seyyar satıcı geliyor	11	16,7
Elçi şehirden alıyor	3	4,5
Çadır marketten	3	4,5
Patronlar getirir, hesaptan düşer	3	4,5
TOPLAM	66	100,0

Memleketlerinde alışverişler genelde toptan yapılmaktadır. Döndüklerinde eski borçları ödedikten sonra kışlık erzak alınmaktadır. Memlekette elçinin alışveriş yaptığını söyleyenlerin oranı %3,0 olup memlekette elçi ile bağımlılık ilişkisinin devam ettiğini göstermektedir(Tablo 110)

Tablo 110. Memlekette Alışverişlerinizi Nerelerden Yaparsınız?

Memlekette alışverişlerinizi nerelerden yaparsınız?	Sayısı	Oranı (%)	Cevap veren kişiler içindeki oranı (%)
Elçi şehirden alıyor.	2	2,0	3,0
Pazardan	50	49,0	74,6
Marketten bakkaldan	50	49,0	74,6
TOPLAM	102	100,0	152,2

SONUÇ

Mevsimlik tarım işçilerini konu alan bu çalışmada konu hem teorik çerçevede ol hem de işçi hareketlerinde bir çekim merkezi olan Eskişehir bölgesinde yapılan alan çalışması verilerine dayandırılarak ampirik olarak incelenmiştir. Araştırma bulguları Eskişehir bölgesine gelen mevsimlik tarım işçilerinin hayatlarının bir bölümünde ortakçılık yaptıklarını göstermektedir. Ortakçılığın şartları mevsimlik döngüsel göç hareketinden daha ağır olmamakla birlikte (yol, bölgeye yabancılık vb) kazancının az olması göçün zorlayıcı unsurlarından biridir. Sonuçta pek çok aile ortakçılığı bırakıp gezici tarım işçiliğine yönelmektedir. Bu hane hayat döngüsüne yeni katılan aileler için kiralanmaya, ortakçılığa hazır alanların boşaltılması anlamına gelir. Bu açıdan göçebe tarım işçiliğinin bölgesel anlamda işsizliğin azaltılması ve hane gelirlerinin arttırılması üzerinde olumlu etkileri olmaktadır. Toprak üzerinde herhangi bir sorumluluğu olmadan sadece emeğini satarak gelir elde etmek, özellikle genç nüfusa sahip kalabalık aileler için bir avantajdır. Binlerce işçi başka şehirlerde emeğini değerlendirmek üzere iş aramaktadır.

Köyler ticari tarıma ya da ücretli tarım işçiliğine ve mevsimlik göçe açıldıkça, yaşlıların bilgi ve deneyimlerinin pratik değerini kaybetmesi anlaşılabilir bir durumdur. Uzun süren işçilik süresince yaşlı otoritesinden uzak kalan ailelerde geri döndüklerinde otoritenin eskisi kadar etkili olamayacağı düşünülebilir. Ancak, töre, aşiret kuralları, gelenekler gibi bir dizi dış otorite sayesinde, mevcut erkek otoritesi korunmakta ve her şey kaldığı yerden devam etmektedir. Çünkü çadır yerleşkeleri kadınlar için ev hayatından çok daha sınırlı bir yaşam alanı bırakmakta, memleketteki yaşlıların yerini çadırdaki baba, ağabey ya da anne alarak geleneksel otoriteyi sürdürmektedir. Şöyle ki Urfalıların çadır yerleşkeleri, yaşadıkları köy ve mahallelerin küçük bir örneği olarak (Eskişehir- Kütahya- Uşak- Konya vb. her nereye gidilirse) başka bölgelere taşınmaktadır. Taşınan sadece çadırlar değil gelenekler, alışkanlıklar ve otoritelerdir.

Toprak reformu eskiden beri tartışılan ve dünyada bazı olumlu sonuçları görülen, bir yeniden paylaşım sistemidir. Toprak reformu başlı başına bir çare olmadığı gibi, AB'nin yürürlükteki tarım politikaları ile de ters düşmektedir. AB modern tarımın gelişmesini, tarım sektörünün işletme bazında büyüyüp, parça bazında küçülmesini

hedeflemektedir. Son yıllarda uygulanan "arazi toplulaştırma" projeleri bunlardan biridir. Toprak Reformu temelde küçük toprak sahiplerini ya da topraksız çiftçileri makul düzeyde toprağa kavuşturmayı hedeflemektedir.

Bir miktar toprağa sahip olmak küresel ekonominin ve yeni kapitalist ilişkilerin istediği standartta üretim yapmaya yetmeyecektir. Üreticilerin piyasa koşullarında rekabet edebilir hale gelmesi, getirilmesi zorunludur. Aksi takdirde geçimlik ekonomiye aktarılan araziler yeterince gelir getirmeyecek, işletme yükü de eklenince beklenen fayda sağlanamayacaktır. Tahminen hızlı nüfus artışı devam edecek, birkaç yıl içinde yeni geçim kaynaklarına ihtiyaç duyulacaktır. Daha çok politik beklentilerle ortaya atılan toprak reformu, arazi toplulaştırma gibi önerilerin uygulama aşaması karar verme aşamasından daha önemlidir ve daha zordur.

Kanunları uygulayacak kişileri çiftçi ve mülksüzlerin sorunlarını çözmeye yeterli görmemektedirler.. Uygulamalardan zarar görecek kimselerin etkisinden, politik baskılardan etkileneceklerini ve tarım politikalarının kendilerine iyileştirme sağlamayacağına inanmaktadırlar İşçiler elçi ve patronların tam güvenini sağlamaya çalışmakta bu kişileri hayatlarının devamı için gerekli görmektedirler. Hükümetin parasal destek yapması ve yaşam koşullarını iyileştirmesi beklenmektedir.

İşçilere göre hükümet uygulamaları destekleyici kurumların oluşturulmasında öncülük etmelidir. Toprak birleştirme ya da paylaştırma sırasında titiz davranmalı, yeni yapılanma sonrası ortaya çıkabilecek yeni sorunları çözmek için önlemler almalıdır. Kredi, araç temini, eş değer arazi oluşturma vb. hükümetlerin ve uluslar arası örgütlerin bölgesel ya da küresel ölçeklerde aldığı kararlar, sermaye, çalışma zamanı ve artan ürünün pazarlanabilme olanaklarıyla ilgili olmasına rağmen yerel düzeylerde kararlar alınırken artık kıt olan verimli toprakların paylaşılması sorunu da göz önüne alınmalıdır. Bir çiftçinin üzerinde en kolay tahmin yürüteceği konu kendi toprağı ve maddi olanaklarıyla ilgili konulardır. [180] Bunlar bilinen değişkenlerdir. Diğer yandan, hızla değişen pazar koşulları ve iklim değişikliklerinin getirdiği ani değişiklikler, doğa olayları" sonuçları hemen kestirilemeyen daha az belirli koşulları oluştururlar.

Dünyada ve Türkiye'de baş gösteren susuzluk ve kuraklık tehlikesi tarımı olumsuz etkilemekte ve çiftçilerin bir yıl sonrası için plan yapmasını zorlaştırmaktadır.

---

[180]KOLARS, **a.g.e.**, s.124

Pancar gibi çok su tüketen ürünlerin ekim alanları bir yandan uluslar arası 'kota' uygulaması nedeniyle sınırlandırılırken diğer yandan kuraklıkla karşı karşıyadır. Araştırma konusu olan mevsimlik tarım işçilerinin yakın gelecekte işsizlikle karşılaşma tehlikesi vardır. Bu nedenle mevsimlik göçmen tarım işçileri gelecekle ilgili plan yaparken kendi fikir ve yetenekleri doğrultusunda hareket ettikleri gibi başkalarının fikirlerini de öğrenmek durumundadırlar. Çok zaman bir elçi ya da çavuşa bağlı olarak hareket etmek zorunda olan işçi kitlelerinin çalışma ile ilgili konularda topluluktan ayrı hareket etmesi mümkün değildir.

Mevsimlik işçilerin yaşam koşullarını kötüleştiren tek neden düşük ücret ve göç koşulları değildir. İş bulmada ve işçi hareketlerini organizede kilit rol oynayan elçi, dayı başı denilen iş aracıları aldıkları yüksek aracılık payı nedeniyle geliri azaltmaktadırlar.

Açık araçlarla insan taşınması kanunlarla yasaklandığı halde devam etmekte, işverenlerin, elçilerin ve kamu görevlilerinin bilgileri dahilinde devam etmektedir. Cezai yaptırımlar yeterli değildir. İşçilerin memleketlerinden getirilmelerinde aracı olanlar uygun ulaşım ve barınma koşullarını sağlamakta Yetersiz kalmaktadırlar.

Göç sürecinde en yüksek maliyet ulaşımdır. İşçiler daha ucuz olduğu için kamyonları tercih etmektedirler. Bu konuda tek istisna Bursalı işçilerdir. İşverence temin edilen otobüslerle ücretsiz olarak taşınmaktadırlar.Eşyaları kamyonla getirilip götürülmektedirler. Çalışma koşullarını ağırlaştıran nedenlerden biri de beslenmedir. Sorunlar bölümünde yer aldığı üzere verimliliği ve sağlığı kötü önde etkilemektedir. Kütahyalı işverenler nohut mercimek hasadında çalışan işçilere ücretsiz olarak kahvaltı ve iki öğün yemek vermektedirler. Kütahyalı işverenlerin girişimi sayesinde verimlilik arttığı gibi bölgedeki yemek şirketlerine iş olanağı sağlanmıştır. Benzer uygulamaların devam ettirilmesi işçilerin ve çocuklarının sağlığı açısından oldukça önemlidir.

Kendi adına toprak kiralayarak üretim yapan kiracı işletmeciler de değişen iklim koşullarını ve ülkenin genel pazar olanaklarını dikkate almak durumundadırlar. Yaşam koşullarında ani bir değişme olmadığında düzen genelde aynı kalır bilinen bir ürün daha büyük bir alana ekilmiş olur ya da göç süreci aynen devam eder. Öyle görünüyor ki emek piyasasının doyuma ulaşması ya da yeni ürün ve teknolojilerin gelmesine kadar emek ve kır bağlantısı bu şekilde devam edecektir.

Devletin çiftçileri bilinçlendirici, yönlendirici yayınları tüm tarım kesimine ulaşamamaktadır. İşçilerin asgari düzeyde okuma yazma, okuduğunu anlama, ürün çeşitleri ve verimli üretim tekniklerini öğrenme, uygulayabilme becerisine kavuşması yaşam koşullarını iyileştirmede gereklidir. Ancak Mevsimlik işçilerde bu yönde bir beklenti bulunmamaktadır. Tarım dışı kalan nüfusa yeni iş olanakları sunabilecek olan el sanatları, turizm, hizmet sektörü, imalat sektörü v.b.alanlarda uzmanlaşmaları şimdilik mümkün görülmemektedir. Genç nüfusun nitelikli iş gücü haline getirilmesi için Konyalılar ve Bursalılardaki kişisel girişimler dışında bir çalışma bulunmamaktadır. Mesleki ve teknik eğitimden yoksun gençlerin sanayi sektörü ile alt kolları ve diğer sektörlerde iş bulması zorlaşmaktadır.[181]

İyi bir tarım planlaması ile üretim artabilir. Tarımsal girdileri kullanarak organik ürünlerden et, sebze, meyve, süt gibi pazarda değer bulabilen emek yoğun ürünleri üretmek suretiyle çiftçilerin gelirlerini arttırmak mümkündür.

Yol ve pazarlama olanaklarını geliştirerek, çiftçilerin yerel, ulusal ve uluslar arası pazarlarla bağlantısını sağlayarak, onların pazar isteklerine göre üretim yapmalarına yardımcı olmak gerekir. Yazlık çalışma dönemi dışında kalan zamanlarında da en azından gençlerin şehirde ya da yaşadıkları yerlerde düzenli iş bulmalarına yardımcı olunmalıdır. Konyalılar şehirlere yerleşmeyi düşünmezken Ispartalılar şehirlerde iş bulduklarında yerleşeceklerini belirtmişlerdir. Ispartalılar ile Urfalılar ve Bursalılar arasında bu konuda çok belirgin bir fark vardır. Ispartalılar çalışmak için iş ararken Urfalı ve Bursalı işçiler devletin yardım etmesini istemektedirler. Devletin kendilerine maaş vermesini istemektedirler. Bu nasıl olacak denildiğinde zengin çok onlara verdiği gibi, belediyelerin erzak kömür yardımı yaptığı gibi devlet bulur denilmektedir.

Kiracı ve ortakçı çiftçilere ya da işçilere işledikleri arazileri satın alabilmeleri için uzun vadeli kredi verilmesi beklentisi içindedirler[182] Bu yeniden borçlanma ve emeğin yeniden ipotek edilmesi anlamına gelmektedir. Üretimi Çünkü kredi talepleri genelde memleketlerinde arazi satın almaya yöneliktir. Köylüler kendi yörelerinde,

---

[181]İsmail Şener, **Toprak Reformu ve Tarım Reformu** (İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, [y.y.], 1971), s.44.
[182]Ş İsmail Şener, **Toprak Reformu ve Tarım Reformu** (İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, [y.y.], 1971), s.53.

hatta kendi köylerinde toprak alabilirlerse başka şehirlere göç etmelerine gerek kalmayacaktır.

Tarım sektöründeki işler, genelde uzmanlaşmaya elverişli olmadığı için işin niteliğine ve kalitesine göre kontrolü ve buna göre bir ücret tayinine imkan verecek bir ölçü belirlemek mümkün değildir. Bundan başka tarımsal üretimin özelliği nedeniyle, işçiler bazı mevsimler az iş görmekte, bazı mevsimlerde hiç çalışmamaktadırlar. Diğer bir deyimle, tarımsal üretim, bazı istisnalar dışında, sanayide olduğu gibi, günde 8 saat, haftada 40–48 saatlik düzenli bir mesai uygulamasına elverişli değildir. Üretilen ürüne göre bazen 12-14 saat çalışmak gerekebileceği gibi bazen de yağmur,kar,vs. sebeplerle hiç iş görülmeyebilir.

Toplam üretim arttırılırken; bir yandan tarımsal arazi kapasitesinin tam olarak kullanılması, diğer yandan da emek başına verimin yükseltilmesi yoluna gidilmelidir ki üretim artarken, birim toprak başına daha az emek kullanmış ve arta kalan emek gücü sanayi kesimi için serbest bırakılmış olsun. Tarım kesimi yüksek miktarda gizli işsizliği emebileceği için, emek başına verimliliği artırmak, bu kesim üzerinde yoğun sermaye yatırımı yapmadan önce, gizli işsizleri sektör dışına itmek biçiminde belirebilir.[183]

Mevsimlik işçilik yaz aylarında aylak işsiz insan yığınlarının hareketliliği ile mekâna yayılması olası huzursuzlukların azaltılmasında etkili olmaktadır Yaz aylarında insanların mekânsal hareketliliği artığından işsizlik ve diğer toplumsal huzursuzluklarla gelen sıkıntıların da aynı oranda dalga dalga yayılması olasılığı her zaman mevcuttur. İş bulma beklentisi, kırsal alanda birkaç yüz kişiyi geçmeyen gruplar halinde toplanma, işçilerin küçük guruplar halinde çalışma alanlarına ayrılması kitlenin etkisini hafifletmekte ve bir çeşit emniyet sibobu etkisi yaratmaktadır.

Uzun yıllar içinde yeterli üretim gücünü koruyamayan ailelerin toprakları nüfus baskısı ve miras yoluyla parçalandıkça, aile köy içinde uyum olanakları aramaktadır. Ancak haneler kalabalıklaştıkça ve emek piyasası ile talep arasındaki makas açıldıkça, köy içinde geçimini sağlayamayan nüfusun başka mekânlara hareketliliği başlar. Fizik yasalarına göre bir kabın iç basıncı arttıkça herhangi bir boşluk bulduğunda, gaz oradan dışarı çıkar. Akış küçük hacimli kaptan hacmi büyük olana doğru olur ya da patlamayı

[183]İzzettin Önder, "Cumhuriyet Dönemi Tarım Kesiminde Uygulanan Politikalar". Türkiye'de Tarımsal Yapılar Der.:Ş.Pamuk, Z.Toprak s.114

önleyen emniyet sübobu gibi açılıp kapanan araçlarla basınç azaltılır. Mevsimlik işçi göçleri bu anlamda işsizliğin yarattığı toplumsal gerilimi azaltmakta önemli bir yere sahiptir.

Eskişehir İç Anadolu'da yeni çekim merkezi olarak emek talep ettikçe yeni işçi kitlelerinin bölgeye gelmesi mümkündür. Bölgeye Urfalı ve Bursalıların çok uzak iki bölgeden ve çok farklı kültürlerden gelmelerine rağmen aile içi otorite dışında, eğitim, gelenekler, kapalı kültür olmaları, başlık parası, hükümetlerden beklentileri, emek kullanımı, örgütlenme, toplumsal çekiniklik gibi pek çok ortak özellikleri bulunmaktadır. Bölgesel yakınlık nedeniyle aralarında daha fazla benzerlik olması beklenen Ispartalı ve Konyalılarda aile yapıları ve eğitime verilen önem dışında fazla ortak noktaları bulunmamaktadır. Urfalı ve Bursalıların benzerlikleri araştırmanın en önemli bulgusudur. Aralarındaki en önemli fark Urfa'da ataerkil feodal yapının sürmesidir. Bursalı işçilerde yaş ilerledikçe kadınların otoritesi artmaktadır.

KAYNAKÇA

Aksoy, Suat. **100 Soruda Toprak Meselesi.** İstanbul: Gerçek Yayınevi,1969.

Akşit, Bahattin. **Kırsal Dönüşüm ve Köy Araştırmaları (1960-1980).**

Akşit, Bahattin. **Türkiye'de Az Gelişmiş Kapitalizm ve Köylere Girişi.** Ankara: ODTÜ Öğr. Birliği Yay. , 1967.

Aras, Ali. **Güneydoğu Anadolu' da Arazi Mülkiyeti ve İşletme Şekilleri.** Ankara: A.Ü.Ziraat Fakültesi Yay., No:400,1956

Balaman, Ali Rıza. **Evlilik, Akrabalık Türleri: Sosyal- Antropolojik Yaklaşımla.** Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. Sayı: 2956,2002.

_____. **Başlık**. İstanbul: Türk Folklor Araştırmaları Dergisi sayı 317,1975.

_____. **Güneydoğu Anadolu'da Berder Ailesi.** İstanbul: Türk Folklor Araştırmaları Dergisi sayı 307,1975.

Bates, Daniel G. **Göçebe Yörük Yerleşmeleri.** Tümertekin,E.,F. Mansur ve P. Benedict. **Türkiye'de Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar.** İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Yay.,1971.

Boratav, Korkut. **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm.** Ankara: Birikim Yayınları, Yerli Araştırmalar Dizisi, 1981.

Çalgüner, Cemil. **Türkiye' de Ziraat İşçileri.** Ankara: Ankara Yüksek Ziraat Enst. Yay. No:132, 1943.

Çağlar, Yücel. **Köy, Köylülük ve Türkiye' de Köy Kalkınması Sorunu.** Ankara: Türkiye Ziraatçiler Derneği, Eylül 1986.

Ecevit, Mehmet C.**Kırsal Türkiye'nin Değişim Dinamikleri: Gökçeağaç Köyü Monografisi.**Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları Kültür Eserleri Dizisi, 1999
Erdentuğ, Nermin. **Sosyal Adet ve Gelenekler**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.No: 254, Halk Kitapları 4, 1977.

Güriz, A. **Kır Yerleşmelerinde Mülkiyet.** Tümertekin,E.,F. Mansur ve P. Benedict. **Türkiye'de Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar.** İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Yay.,1971.

Hoell, Günter. **Tarımda Kapitalizmin Gelişmesi ve Toprak Rantı.** Ankara: Almancadan çeviren: Ahmet Doğkan. Bilim Yay.1975.

Kazgan, Gülten. **Türkiye Ziraatinde Arz Fonksiyonu.** İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yay., 1962.

Gülten Kazgan,"**Kırsal Dönüşüm Ve Köy Araştırmaları (1960- 1980)"** Türkiye'de Tarımsal Yapılar Der. Ş.Pamuk, Z.Toprak s.176

Keyder, Çağlar. **Köy, Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme.** Ankara: 1986.

Keyder, Çağlar. **"Türk Tarımında Küçük Meta Üretiminin Yerleşmesi 1946- 1960"** Türkiye'de Tarımsal Yapılar.Der.Ş.Pamuk, Z.Toprak

Keyder, Çağlar. B.Akşit'in Yazılarını Derlediği, **Köy Kasaba Ve Kentlerde Toplumsal Değişme** (Ankara 1986) Adlı Kitabın I.Kısmı.

Kıray, Mübeccel. **Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme.** İstanbul: Bağlam Yayıncılık, M. Kıray Toplu Eserleri No: 4 , 1999.

Kolars, J. **Tarımda Değişim Sistemleri**. Tümertekin,E.,F. Mansur ve P. Benedict. **Türkiye'de Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar.** İstanbul: İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Yay.,1971.

Lenin, Vilademir İlich. **Toprak Meseleleri.** Birinci Basım. Ankara:Sol Yayınları 1969.

Mardin, Şerif. **Din ve İdeoloji.** Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1969.

Marx,Karl. **Kapital: Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili.** Dördüncü Basım. Birinci Cilt. Ankara: İngilizceden çeviren Alaattin Bilgi, Sol Yay., 1993.

Ozankaya, Özer. **Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür: İki Grup Köyde Yapılan Karşılaştırmalı Bir Araştırma.** Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. No: 322, 1971.

_____. **Toplum Bilime Giriş.** Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1975.

_____. **Toplum Bilim Terimleri Sözlüğü**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.,1975

Pamuk, Şevket ve Zafer Toprak. **"Türkiye' de Tarımsal Yapılar"** Türkiye'de Tarımsal Yapıların Gelişimi 1923-2000 konulu bir sempozyumda sunulan bildirilerin ve tartışmaların gözden geçirilmiş metinleri. Ankara: Yurt Yayınları: 18. (Türkiye Araştırmaları Dizisi: 17) 1988.

Sencer, Muzaffer. **Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri: Üretim Güçleri ve Mülkiyet İlişkileri Açısından.** İstanbul: Ant Yay.,1971.

Smith, Anthony. **İnsan Yapısı ve Yaşam.** İstanbul: İngilizceden çeiren: Erzen Onur, Nida Tektaş. Remzi Kitabevi,

Şener, İsmail. **Toprak Reformu ve Tarım Reformu.** İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, [y.y.], 1971.

Taraklı, Durak. **Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sonuçları.** Ankara: ODTÜ Yay. 1979.

Tezcan, Mahmut. **Sosyal ve Kültürel Değişme.** Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay. No: 129, 1984.

_____. **Kültürel Antropoloji Açısından Başlık Geleneği.** Ankara: 1981.

Toy, Erol. **Acı Para**. İstanbul: Yaz Yayınları, Mart 2000

Türkdoğan Orhan. **Türkiye' de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları.** Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay. No: 76, 1970.

T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. **Türkiye Tarımında Yapısal Değişme, Teknoloji ve Toprak Bölüşümü, Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, Üçüncü Beş Yıl 1973-1977**, Ankara:1973.

Yasa, İbrahim. **Türkiye' nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları.** Ankara: TODAİE,1970.

Yavuz, Fehmi. **Din Eğitimi ve Toplumumuz.** Ankara:[y.y.],1969.

Zengingönül, Oğul. **Küreselleşme: Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde.** Adres Yay. Ankara Eylül 2004.

Pamuk Şevket, Toprak Zafer, **Türkiye' de Tarımsal Yapılar:Türkiye'de Tarımsal Yapıların Gelişimi 1923-2000 Konulu Bir Sempozyumda Sunulan Bildirilerin ve Tartışmaların Gözden Geçirilmiş Metinleri** (Türkiye Araştırmaları Dizisi: 17, Yayın No:18, Ankara: Yurt Yayınları,1988),